

Zedenalmanak *Deel 1 Achtergronden*

Voorwoord

Op 1 december 1991 is de nieuwe zedelijkheidswetgeving betreffende de zware zedenmisdrijven in werking getreden. De nieuwe wetgeving is bedoeld om een betere bescherming te bieden tegen strafbare vormen van seksueel geweld, onder meer door verruiming van de mogelijkheden tot vervolging en berechting van daders. De wetgever beoogt tevens een aanvullende bescherming te bieden aan diegenen die in het maatschappelijk verkeer extra kwetsbaar zijn, zoals jeugdigen en mensen met een handicap. In 1994 zijn de effecten van de wetswijziging via een onderzoek geëvalueerd¹. Uit dit onderzoek bleek dat de toepassing van de nieuwe zedenwetten in de praktijk nog te wensen overliet. Ook werd vastgesteld dat er nog steeds sprake is van een kloof tussen degenen die vanuit een justitieel kader betrokken zijn bij zedenzaken en de hulpverlening aan slachtoffers. De onderzoekers adviseerden dan ook om via voorlichting aan alle betrokkenen het juiste gebruik van de nieuwe wetten te stimuleren en de samenwerking tussen het justitiële circuit en de hulpverlening te bevorderen. In antwoord hierop heeft het ministerie van Justitie deze *Zedenalmanak* ontwikkeld. De almanak is bestemd voor iedereen die professioneel bij deze problematiek betrokken is: de politie, het openbaar ministerie, de advocatuur en de hulpverlening aan slachtoffers².

Doel van de almanak

Hoofddoel van de *Zedenalmanak* is bij te dragen aan de effectieve bescherming van slachtoffers van seksueel geweld. Dit vereist van beroepsbeoefenaren die in hun werk te maken krijgen met deze slachtoffers, dat zij weten welke juridische acties mogelijk zijn en wat daarvan de implicaties zijn. Ook dienen zij op de hoogte te zijn van de verschillende vormen van hulp en bijstand waarop het slachtoffer een beroep kan doen.

De almanak geeft daarom veel praktische informatie over zowel de juridische als de psychosociale aspecten van seksueel geweld. De *Zedenalmanak* biedt echter meer dan feitelijke informatie. Elk onderwerp wordt zoveel mogelijk benaderd vanuit het perspectief van het slachtoffer. Er wordt aandacht gevraagd voor de beleving en het belang van het slachtoffer en voor de correcte bejegening van het slachtoffer tijdens alle fasen van het proces dat het slachtoffer moet doorlopen. Ook wordt stilgestaan bij mogelijke vormen van samenwerking tussen de hulpverlening en politie/justitie en bij de voordelen die zo'n samenwerking kan hebben – niet alleen voor de betrokken professionals maar zeker ook voor het slachtoffer zelf.

• 1 Zie J. de Savornin Lohman e.a., 1994. • 2 Daarnaast heeft het ministerie van Justitie een brochure ontwikkeld voor slachtoffers van zedendelicten (Seksueel geweld. Wat kunt u verwachten van hulpverlening, politie en justitie) waarin zij worden gewezen op de mogelijkheden van strafrechtelijke en civielrechtelijke actie en op de beschikbaarheid van hulp en bijstand op juridisch, praktisch, medisch en psychosociaal gebied.

Opbouw van de Zedenalmanak

De *Zedenalmanak* bestaat uit vijf delen en een floppydisk.

De vijf boekjes zijn als volgt onderverdeeld.

Deel 1: achtergronden

Dit deel geeft algemene achtergrondinformatie over seksueel geweld als maatschappelijke problematiek (omvang, aard, gevolgen). Ook wordt geschetst welke trajecten een slachtoffer van seksueel geweld kan doorlopen na het gebeurde en welke organisaties en instanties daarbij betrokken zijn. Het traject voor *jeugdige* slachtoffers komt apart aan de orde, omdat dit duidelijk afwijkt van het volwassenentraject.

Deel 2: hulp en bijstand

Deel 2 is geheel gewijd aan de verschillende vormen van hulp en bijstand die beschikbaar zijn voor slachtoffers van seksueel geweld. Er wordt aandacht besteed aan de eerste opvang van slachtoffers, aan vervolghulpverlening en de hulp en bijstand op juridisch en financieel gebied. De verschillende aanbieders van hulp en bijstand worden kort beschreven en er worden adviezen voor doorverwijzing gegeven. Afsluitend wordt aandacht besteed aan specifieke slachtoffergroepen.

Deel 3: wetten en regels

Dit deel behandelt de wet- en regelgeving die relevant is voor slachtoffers van seksueel geweld. Achtereenvolgens komt aan de orde: de strafwetgeving op het gebied van zedendelicten en vrouwenmis-handeling; de regels en wetten die de positie en behandeling van slachtoffers in het strafrecht regelen; de civiele mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld; overige relevante regels en wetten zoals de (medische) tuchtwetgeving, de arbeidsomstandighe-

denwet (Arbo), het asielrecht, de vreemdelingenwetten en internationale verdragen.

Deel 4: de juridische wegen

Het vierde deel is gewijd aan het traject dat een slachtoffer doorloopt als deze besluit om naar de politie te gaan en/of een juridische procedure te starten tegen de dader. Achtereenvolgens komt aan de orde: de gang van zaken bij de politie, de strafrechtelijke procedure en de civielrechtelijke procedure.

Deel 5: adressen en informatie

Deel 5 is een naslagwerk waarin achtereenvolgens te vinden zijn: een adressenlijst van organisaties op het gebied van slachtofferzorg, hulpverlening, politie en justitie; een uitgebreid literatuuroverzicht; een lijst van andere middelen als brochures, protocollen, handleidingen en videoproducties.

De floppydisk

De politie Midden- en West-Brabant heeft een computerprogramma ontwikkeld waarmee de verjaringstermijnen van zedendelicten berekend kunnen worden. De floppy met dit programma wordt meegeleverd bij de *Zedenalmanak*.

Inhoudsopgave

De inhoudsopgave van de overige delen treft u aan in bijlage 1.1

Inleiding 7

1 Seksueel geweld: omschrijving, omvang en gevolgen 9

- 1.1 Seksueel geweld in de maatschappelijke discussie 9
- 1.2 Seksueel geweld en wetgeving 11
- 1.3 Omvang en aard van seksueel geweld 15
 - 1.3.1 Gegevens over volwassen slachtoffers 15
 - 1.3.2 Gegevens over kinderen 16
- 1.4 De gevolgen van seksueel geweld 17
 - 1.4.1 Fysieke gevolgen 17
 - 1.4.2 Praktische gevolgen 17
 - 1.4.3 Emotionele en psychische gevolgen 18
 - 1.4.4 Sociale gevolgen 20
 - 1.4.5 Juridische gevolgen 20

2 De weg van het slachtoffer: volwassenen 23

- 2.1 De weg van het slachtoffer: drie fasen, drie trajecten 23
- 2.2 De drie fasen: het perspectief van het slachtoffer 25
 - 2.2.1 De aanloophase: op zoek naar vertrouwenspersonen 25
 - 2.2.2 De actiefase: de (aan)melding en eerste opvang 26
- 2.2.3 De vervolfase 27
- 2.3 De drie trajecten: perspectief van het slachtoffer 27

- 2.4 De kloof tussen de hulpverlening en het juridische circuit 29
- 2.5 Samenwerking tussen de hulpverlening en het juridische circuit: enkele suggesties 29

3 Seksuele kindermishandeling: het traject 33

- 3.1 De signaleringsfase 33
- 3.2 Het melden van seksuele kindermishandeling 34
- 3.3 De afhandeling van meldingen: vervolging of hulpverlening? 35
- 3.4 Samenwerking van betrokken instellingen 36

Bijlagen 37

- Bijl. 1.1 Inhoudsopgave overige delen 37

Geraadpleegde literatuur 41

Index 43

Inleiding

Doelen inhoud

In dit eerste deel van de *Zedenalmanak* wordt algemene achtergrondinformatie gegeven over seksueel geweld als maatschappelijk verschijnsel, de relatie van seksueel geweld met de wetgeving en de gevolgen van slachtofferschap (hoofdstuk 1). Het begrip 'seksueel geweld' is daarbij breed opgevat: ook vrouwenmishandeling (geweld binnen relaties) hoort erbij.

Vervolgens wordt stilgestaan bij de weg die slachtoffers van seksueel geweld (kunnen) afleggen na het gebeurde. Door met een 'slachtofferbril' op te kijken naar de gang van zaken, wordt duidelijk hoe belangrijk het is dat degenen die betrokken zijn bij het slachtoffer met elkaar overleggen en hun handelwijze op elkaar afstemmen (hoofdstuk 2).

Voor kinderen die seksueel worden misbruikt, ziet het af te leggen traject er anders uit: hier zijn het meestal anderen die het misbruik aan het licht brengen en die voor het kind moeten beslissen wat er gaat gebeuren. Dit brengt specifieke problemen en dilemma's met zich mee. Daarom is aan het traject voor kinderen een apart hoofdstuk gewijd (hoofdstuk 3).

Doelgroep

Degenen die goed zijn ingevoerd in deze materie, vinden in dit eerste deel van de *Zedenalmanak* wellicht weinig nieuws. Toch raden wij deze lezers aan om in elk geval kennis te nemen van hoofdstuk 2 in dit deel. Daarin is de visie neergelegd die aan de basis ligt van deze *Zedenalmanak*. Kern van deze visie is dat bij de aanpak en afhandeling van seksueel geweld het belang en het perspectief van het slachtoffer nooit uit het oog mogen worden verloren en dat het daarom ook van groot belang is dat alle professioneel betrokkenen hun werkwijze op elkaar afstemmen. Dat geldt niet alleen voor de hulpverlening maar zeker ook voor het juridische circuit.

1

Seksueel geweld: omschrijving, omvang en gevolgen

Wetten zijn bedoeld om de omgang tussen mensen in onze samenleving te regelen en om de fundamentele normen en waarden van onze samenleving vast te leggen en te handhaven. Er bestaat echter dikwijls een enorm verschil tussen de begrippen die we als burgers hanteren om gebeurtenissen te beschrijven aan de ene kant en de termen waarin wetten en de handhaving daarvan zijn vastgelegd (het juridisch jargon) aan de andere kant. Bovendien loopt de wetgeving vaak achter op maatschappelijke ontwikkelingen: de wetgever is op het gebied van de publieke moraal eerder een trendvolger dan een trendsetter. Deze twee constateringën gaan ook op voor het onderwerp van deze almanak.

In dit eerste hoofdstuk staan we allereerst stil bij de belangrijkste ontwikkelingen in de maatschappelijke zedendiscussie en de begrippen die daarin opgeld doen. Vervolgens wordt in een schema aangegeven waar de verschillende vormen van seksueel geweld zijn terug te vinden in de wetgeving. Verder wordt kort stilgestaan bij de aard en omvang van seksueel geweld, zoals die uit onderzoeken en registraties naar voren komen. Tot slot besteden we aandacht aan de fysieke, praktische, emotionele, psychische, sociale en juridische gevolgen die slachtofferschap van seksueel geweld met zich mee kan brengen.

1.1 *Seksueel geweld in de maatschappelijke discussie*

Seksuele bevrijding

De discussie over de publieke moraal en zedelijkheid – en de rol die de staat daarin moet spelen – laait eens in de zoveel jaar op. Als we ons beperken tot de naoorlogse periode dan zien we dat aan het eind van de jaren zestig de publieke moraal ingrijpend verandert: vrijheid en gelijkheid – liberalisering en democratisering – domineren het publieke debat. De benarde seksuele moraal van de voorafgaande decennia wordt ondergraven door de ‘seksuele revolutie’ die zich kenmerkt door een positieve beleving van seksualiteit en een maximale vrijheid in de seksuele omgang. De staat als zedenmeester heeft afgedaan, zo menen althans de progressieve koplopers. In de daarop volgende jaren komt echter ook een andere beweging op gang: tegen de seksuele vrijheid-blijheid ideologie doet de beschermingsgedachte opgeld, een gedachte die vooral door de vrouwenbeweging wordt uitgedragen.

Seksueel geweld

In de jaren zeventig wordt door de vrouwenbeweging het begrip ‘seksueel geweld’ geïntroduceerd. Deze term was nadrukkelijk bedoeld om de aandacht te richten op de misstanden in de (seksuele) omgang tussen mannen en vrouwen en om het heersende beeld van zedendelinquentie te doorbreken. Werden zedendelicten eerst nog gezien als incidentele wandaden, gepleegd door een kleine groep mannen met een seksuele afwijking, de vrouwenbewe-

ging toont aan dat seksueel geweld veel vaker voorkomt dan tot dan toe wordt gedacht en binnen alle lagen van de bevolking en dat de plegers ervan vaak bekenden (partners/echtgenoten, vaders, broers, ooms) zijn van het slachtoffer. Daarmee brengt de vrouwenbeweging ook andere vormen van geweld en machtsmisbruik tegen vrouwen in de privésfeer onder de aandacht. Thema's als mishandeling van vrouwen door hun partners worden in de discussie betrokken.

De vrouwenbeweging legt de oorzaak van deze misstanden niet bij de afwijkende of ziekelijke persoonlijkheid van daders maar in de maatschappelijk bepaalde ongelijke machtsverhouding tussen de seksen. Daarmee worden seksueel geweld en vrouwenmishandeling verklaard tot *maatschappelijke problemen* die de overheid niet langer kan negeren. De vrouwenbeweging toonde zich solidair met de slachtoffers van seksueel geweld en oefende druk uit op de overheid en op betrokken instanties (hulpverlening, politie, justitie) om deze slachtoffers adequaat te beschermen*.

Geleidelijk is de term seksueel geweld ingeburgerd geraakt als een overkoepelend begrip voor alle gebeurtenissen waarbij mensen tegen hun wil geconfronteerd worden met seksuele of seksueel geladen handelingen van derden en waarbij de ongelijke machtsverhoudingen tussen de betrokkenen en/of de machtsongelijkheid tussen de seksen een rol speelt. Onder deze brede paraplu vallen in elk geval:

- seksuele intimidatie (op de werkplek)⁵: ongewenste aanrakingen, seksueel getinte opmerkingen en andere bejegeningen (telefoontjes, brieven), lastig vallen, 'stalking', hinderlijk volgen, aanranding, verkrachting
- exhibitionisme
- aanranding en verkrachting

- vrouwenmishandeling: bedreiging en mishandeling van vrouwen door partners of ex-partners
- bedreiging en mishandeling van homoseksuele mensen op grond van hun geaardheid
- vrouwenhandel/onvrijwillige prostitutie
- seksueel misbruik binnen hulpverleningsrelaties
- seksueel misbruik van kinderen door familieleden, door andere volwassenen waarvan het kind afhankelijk is (verzorgers, onderwijsgevers, enzovoort) of door onbekenden
- kinderpornografie en kinderprostitutie

Slachtoffergroepen

Sinds het taboe op seksueel geweld is doorbroken, laat ook de groep slachtoffers een steeds verdergaande differentiatie zien. In veel gevallen gaat dit gepaard met de oprichting van eigen belangengroepen en de ontwikkeling van aparte voorzieningen en specifieke hulpverleningsmethoden. Tegenwoordig kunnen, naast meisjes en vrouwen, de volgende specifieke slachtoffergroepen worden onderscheiden: jongens en mannen, zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen, verslaafde vrouwen, buitenlandse vrouwen (vrouwenhandel), homoseksuele mensen, mensen met een lichamelijke of verstandelijke handicap en patiënten/cliënten in de (geestelijke) gezondheidszorg en in instellingen voor jeugdhulpverlening en jeugdbescherming. Op deze specifieke groepen wordt nader ingegaan in hoofdstuk 6 in deel 2 van deze almanak.

• 4 In die zin is de vrouwenbeweging een voorloper van de bredere slachtofferbeweging die in de loop van de jaren tachtig in Nederland begon op te komen. • 5 Vroeger werd in dit kader gesproken van 'ongewenste intimiteiten' op het werk. Toen duidelijk werd dat binnen werkrelaties ook ernstiger vormen van seksueel geweld plaatsvinden, is dit begrip vervangen door de term 'seksuele intimidatie' (op het werk) waarmee de gehele reikwijdte van relatief lichte vergripen tot zware zedendelicten wordt aangeduid. Het begrip 'intimidatie' benadrukt bovendien sterker dat het om ongewenst en bedreigend gedrag gaat.

1.2 Seksueel geweld en wetgeving

Het maatschappelijke begrip 'seksueel geweld' is niet altijd eenvoudig te vertalen naar de juridische begrippen die in de wetgeving worden gehanteerd. De begrippen 'incest' en 'vrouwenmishandeling' zijn bijvoorbeeld niet als zodanig terug te vinden in de wetgeving. Bovendien vallen verschillende vormen van seksueel geweld soms onder verschillende vormen van wetgeving. Dit geldt onder meer voor seksuele intimidatie op de werkplek, vrouwenhandel en slachtofferschap bij vluchtelingen/asielzoekers.

Om de relatieve leek op juridisch gebied toch enigszins op weg te helpen wordt in schema 1 op de volgende pagina een overzicht gegeven van de verschillende soorten seksueel geweld (linker kolom) en de soorten wetgeving die daar *mogelijk* op van toepassing zijn (middelste kolom). In de meest rechtse kolom staat vermeld in welk deel van deze almanak men meer informatie kan vinden.

Het schema geeft niet meer dan een *globale indicatie* van de relatie tussen maatschappelijke begrippen en wetsartikelen. De juridische praktijk is vaak ingewikkelder dan het schema doet vermoeden. Voor vrijwel alle vormen van seksueel geweld geldt dat het slachtoffer (mits de dader bekend is) ook *civielrechtelijke actie* kan ondernemen tegen de dader. Deze mogelijkheid is echter niet steeds opnieuw vermeld om het schema niet onnodig lang te maken.

Schema 1 Seksueel geweld en wetgeving

type seksueel geweld	wetgeving (exclusief civielrecht)	hoofdstuk in zedenalmanak
seksuele intimidatie (op het werk/op school)	strafrecht, Arbo-wetgeving	hoofdstuk 9 hoofdstuk 12
exhibitionisme	strafrecht: <i>schennis van de eerbaarheid</i> (art. 239 WvSr)	hoofdstuk 9
aanranding	strafrecht: <i>feitelijke aanranding van de eerbaarheid</i> (art. 246 WvSr)	hoofdstuk 9
verkrachting	strafrecht: <i>verkrachting</i> (art. 242 WvSr)	hoofdstuk 9
seksueel misbruik binnen hulpverleningsrelaties	strafrecht: <i>ontucht met misbruik van gezag of vertrouwen</i> (art. 249 WvSr) Medisch Tuchtrecht Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst	hoofdstuk 12
seksueel misbruik van mensen in lichamelijke onmacht, met een handicap of met ernstige psychische problemen	strafrecht: <i>gemeenschap met bewusteloze, onmachtige of gestoorde</i> (art. 243 WvSr) <i>ontucht met bewusteloze, onmachtige, gestoorde of kind tot 16 jaar</i> (art. 247 WvSr)	hoofdstuk 9

type seksueel geweld	wetgeving (exclusief civielrecht)	hoofdstuk in zedenalmanak
pornografie	strafrecht: <i>pornografie</i> (art. 240 WvSr)	hoofdstuk 9
vrouwenmishandeling/geweld in relaties	strafrecht: <i>mishandeling</i> (art. 300/2, art. 302 juncto 45, art. 303 en 304 WvSr) <i>bedreiging</i> (art. 285 WvSr) <i>wederrechtelijke vrijheidsberoving</i> (art. 282 WvSr) <i>(poging tot) doodslag</i> (art. 287 juncto 45 WvSr) <i>(poging tot) moord</i> (art. 289 juncto 45 WvSr) <i>vernietiging</i> (art. 350 WvSr) <i>huisvredebreuk</i> (art. 138)	hoofdstuk 9
mishandeling homoseksuelen	zie bij vrouwenmishandeling	hoofdstuk 9
vrouwenhandel	strafrecht: <i>mensenhandel</i> (art. 250ter WvSr) Internationale verdragen	hoofdstuk 12
gedwongen prostitutie	strafrecht: <i>gedwongen prostitutie</i> (art. 250ter WvSr)	hoofdstuk 9
seksueel geweld in land van herkomst (vluchtelingen/asielzoekers)	asielrecht vreemdelingenrecht	hoofdstuk 12
seksuele kindermishandeling		
seks met kind tot 12 jaar	strafrecht: <i>gemeenschap met iemand beneden de leeftijd van 12 jaren</i> (art. 244 WvSr)	hoofdstuk 9

type seksueel geweld	wetgeving (exclusief civielrecht)	hoofdstuk in zedenalmanak
seks met kind 12-16 jaar	strafrecht: <i>gemeenschap met iemand van 12-16 jaar</i> (art. 245 WvSr)	hoofdstuk 9
ontucht met minderjarige (tot 16 jaar)	strafrecht: <i>ontucht met bewusteloze, onmachtige, gestoorde of kind tot 16 jaar</i> (art. 247 lid 1 WvSr)	hoofdstuk 9
verleiding minderjarigen	strafrecht: <i>uitlokken van minderjarige tot ontucht</i> (art. 248ter WvSr)	hoofdstuk 9
incest	strafrecht: <i>ontucht met misbruik van gezag</i> (art. 249/1 WvSr) <i>gemeenschap met iemand beneden de leeftijd van 12 jaren</i> (art. 244 WvSr) <i>gemeenschap met iemand van 12-16 jaar</i> (art. 245 WvSr)	hoofdstuk 9
seksueel misbruik door ambtenaren en andere beroepsbeoefenaren	strafrecht: <i>ontucht met misbruik van gezag</i> (art. 249/2 WvSr)	hoofdstuk 9
kinderprostitutie	strafrecht: <i>koppelarij</i> (art. 250 WvSr)	hoofdstuk 9
kinderporno	strafrecht: <i>kinderpornografie</i> (art. 240b WvSr)	hoofdstuk 9

1.3 Omvang en aard van seksueel geweld

1.3.1 Gegevens over volwassen slachtoffers

Er zijn geen betrouwbare landelijke gegevens beschikbaar over de mate waarin seksueel geweld jegens volwassen slachtoffers voorkomt. Indicaties van de omvang van seksueel geweld kunnen wel worden verkregen uit:

- politiegegevens (opgemaakte processen-verbaal)
- slachtoffergegevens (landelijke enquêtes)
- specifiek onderzoek naar ervaringen met seksueel geweld
- gegevens over de aantallen vrouwen aan wie hulp is verleend in verband met seksueel geweld of vrouwenmishandeling.

Politiegegevens

Uit de jaargegevens van de politie blijkt dat in 1995 circa 5.000 processen-verbaal zijn opgemaakt die betrekking hadden op zedenmisdrijven. Daarbij ging het vooral om de delicten aanranding (2.500 processen-verbaal) en verkrachting (1.400 processen-verbaal). De politieregistratie laat echter een sterk vertekend beeld zien van de aard en omvang van het seksueel geweld dat feitelijk plaatsvindt om de volgende redenen:

- Niet alle vormen van seksueel geweld zijn strafbaar. De politie maakt alleen proces-verbaal op als het gemelde feit (vermoedelijk) valt onder de strafwetgeving en als het gemelde feit nog niet is verjaard.
- Lang niet alle zedendelicten – ook al zijn ze strafbaar – worden gemeld bij de politie.
- Lang niet alle meldingen bij de politie leiden tot een door de aangever ondertekend proces-verbaal.
- Het aantal uiteindelijk bij de politie geregistreerde delicten is niet representatief voor het totale aantal zedendelicten. Delicten

gepleegd door een onbekende dader leiden vaker tot een ondertekend proces-verbaal dan delicten gepleegd door een bekende van het slachtoffer.

Het deel van de delicten dat niet in de politieregistratie belandt – terwijl ze daar formeel gezien wel in thuishoort – wordt het *dark number* genoemd. Bij zedendelicten is dit *dark number* vermoedelijk erg hoog. Sommige auteurs schatten het *dark number* op 90%, wat betekent dat slechts 10% van de feitelijke delicten terug te vinden is in de politieregistratie.

Over de omvang van vrouwenmishandeling kunnen uit de politieregistratie geen gegevens worden gehaald, omdat de politie (nog) niet apart registreert op dit onderwerp.

Landelijke slachtofferenquêtes

In de landelijke slachtofferenquête (Enquête Rechtsbescherming en Veiligheid - ERV) die het Centraal Bureau voor de Statistiek voortdurend houdt onder de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder, wordt enige aandacht besteed aan (seksueel) geweld. De respondenten wordt onder meer gevraagd of zij in het afgelopen jaar te maken hebben gehad met 'handtastelijkheden binnenshuis' en 'handtastelijkheden buitenshuis' met een seksuele bedoeling. Deze vraag wordt alleen gesteld aan meisjes en vrouwen. Uit dit onderzoek blijkt dat jaarlijks circa 2,5% van alle meisjes en vrouwen slachtoffer wordt van 'handtastelijkheden'⁶. Omgerekend naar de gehele Nederlandse bevolking betekent dit dat per jaar circa 140.000 vrouwen slachtoffer zijn van dit type seksueel geweld.

• 6 De onderzoekers erkennen zelf ook dat het begrip 'handtastelijkheden' vaag is. Zij vermoeden dat de respondenten alleen melding maken van relatief lichte vergripen en dat zware vormen van seksueel geweld (zoals verkrachting en langdurig misbruik) in deze enquête niet of weinig worden gerapporteerd (Beukenhorst, 1994).

In de ERV wordt (nog) niet apart gevraagd naar slachtofferschap van vrouwenmishandeling en geweld in relaties.

Onderzoek naar vrouwenmishandeling

In 1992 is onderzoek gedaan onder volwassen vrouwen naar slachtofferschap van geweld door mannelijke partners (Römkens, 1992). Uit het onderzoek blijkt onder meer dat ruim 11% van de onderzochte vrouwen in de leeftijd van 20 tot 60 jaar ooit in hun leven te maken hebben gehad met herhaald geweld van een mannelijke partner, terwijl nog eens 9% incidenteel geweld heeft meegemaakt. Omgerekend naar de totale vrouwelijke bevolking van Nederland betekent dit dat er *per jaar* in Nederland zo'n 12.000 vrouwen slachtoffer worden van herhaald geweld door een mannelijke partner.

Gegevens uit hulpverlening en opvang

Op basis van een enquête onder hulpverleningsinstellingen (RIAGG, FIOM en AMW) kan worden berekend dat door deze instellingen in 1994 circa 12.000 cliënten zijn geholpen (mede) in verband met een seksueel-geweldproblematiek. Uit gegevens over de vrouwenopvang valt af te leiden dat in 1994 ruim 4.000 vrouwen zijn opgevangen. Een belangrijk deel van deze groep is slachtoffer van vrouwenmishandeling en/of seksueel geweld door een (ex-)partner⁷.

De hierboven geciteerde gegevensbronnen zijn onderling niet te vergelijken: zij meten allemaal iets anders. Duidelijk is wel dat seksueel geweld veel voorkomt en dat er vrij weinig aan de politie wordt gerapporteerd.

1.3.2 Gegevens over kinderen

Seksueel misbruik van kinderen: seksuele kindermishandeling

Over de aard en omvang van het seksueel misbruik van kinderen bestaan weinig landelijke cijfers. Het vaak geciteerde onderzoek

van Drayer (1987) naar ervaringen van seksueel misbruik in de jeugd (bij vrouwen), wijst uit dat 1 op de 3 onderzochte vrouwen voor het 16e jaar te maken heeft gehad met seksueel misbruik. Bij 1 op de 6 à 7 vrouwen betrof het misbruik door verwanten. Uit diverse andere bronnen kunnen wel indicaties worden afgeleid omtrent verschillende typen seksueel misbruik:

- Bij de Bureau's Vertrouwensartsen (BVA's) komen meldingen binnen over vermoedens van kindermishandeling. In 1995 had circa 18% van die meldingen betrekking op seksueel misbruik van kinderen. Het gaat daarbij vooral om *seksueel misbruik door gezins- of familieleden* (door een ouder, stiefouder, broer of ander familielid). In het totaal registreerden de BVA's in 1995 ruim 1.280 meldingen van seksuele kindermishandeling.
- De laatste jaren is in de media veel aandacht geweest voor *seksueel misbruik van leerlingen door leerkrachten* en andere begeleiders van de jeugd (sporttrainers⁸, enzovoort).
- Een andere vorm van misbruik van kinderen is het inzetten van kinderen voor *pornografische doeleinden*. Het is onduidelijk hoe vaak kinderen in Nederland worden misbruikt voor dit doel. Een indicatie vinden we wel in een jaarverslag van de Sociale Jeugd- en Zedenpolitie van de regiopolitie Amsterdam-Amstelland (1993). Daarin wordt melding gemaakt van een onderzoek waarin 400 verschillende videobanden in beslag zijn genomen waarop te zien was hoe kinderen seksueel misbruikt werden. In totaal heeft men meer dan 1.600 kinderen geteld op de banden. Dit is voor de politie aanleiding geweest een apart team te formeren dat zich specifiek met kinderporno bezig houdt.

• 7 Zie P.M. de Savornin Lohman e.a., 1996, deel III. • 8 Uit een Canadees onderzoek onder topsporters bleek dat 28% van de topsporters één of meer keer last had gehad van seksuele intimidatie, terwijl 9% voor het zestiende jaar gedwongen seksuele gemeenschap had gehad met iemand binnen de sportwereld (trainer en dergelijke) (Kirby e.a. 1996).

1.4 De gevolgen van seksueel geweld

Seksueel geweld, in welke vorm dan ook, is nooit zonder gevolgen. De gevolgen kunnen zich uitstrekken over meerdere personen en over een lange periode. Hieronder worden de belangrijkste mogelijke gevolgen kort beschreven, waarbij een onderscheid wordt gemaakt naar:

- fysieke gevolgen
- praktische gevolgen
- emotionele en psychische gevolgen
- sociale gevolgen
- juridische gevolgen

1.4.1 Fysieke gevolgen

Directe fysieke gevolgen

Seksueel geweld kan uiteraard directe lichamelijke gevolgen hebben voor het slachtoffer, te weten:

- letsel
- zwangerschap
- seksueel overdraagbare aandoeningen (SOA, waaronder Aids)
- andere door contact met de dader ontstane ziektes of infecties

Omdat de fysieke gevolgen lang niet altijd direct waarneembaar zijn, is het bij actueel seksueel geweld⁹ van belang dat het slachtoffer zo snel mogelijk medisch wordt onderzocht. Raadpleeg verder de paragrafen 4.3.5 en 4.3.6 in deel 2 en paragraaf 14.6.1 in deel 4 over dit onderwerp.

Het spreekt voor zich dat het slachtoffer een extra zware last moet dragen als uit het medisch onderzoek blijkt dat deze door het gebeurde ook nog een (mogelijk ernstige) ziekte heeft opgelopen of zwanger is geraakt.

Lange termijn fysieke gevolgen

De lichamelijke gevolgen die zich op de langere termijn kunnen voordoen, liggen vooral in de psychosomatische sfeer: lichamelijke klachten die een psychische basis hebben. Voorbeelden hiervan zijn: klachten over buikpijn of hoofdpijn, slaapproblemen, stijfheid en spierkrampen en andere spanningsklachten. Somatiserende klachten komen opvallend vaak voor bij slachtoffers uit niet-westerse culturen.

Van vrouwen en meisjes met een seksueel-misbruikverleden wordt verder vaak opgemerkt dat zij geremd zijn in hun motoriek, dat zij bijvoorbeeld stijf bewegen en/of weinig lichamelijke expressie tonen. Ook problemen met het seksueel functioneren (zoals vaginisme) komen voor. Bij mannen die in hun jeugd seksueel zijn misbruikt is eveneens geconstateerd dat zij in hun latere leven problemen kunnen krijgen met hun seksueel functioneren (bijvoorbeeld impotentieklachten).

1.4.2 Praktische gevolgen

Veel voorkomende hulpvragen van praktische aard zijn:

- een veilig onderduikadres voor het slachtoffer (en diens kinderen) als er sprake is van aanhoudende dreiging
- tijdelijk opvang voor de kinderen van het slachtoffer
- het regelen van een inkomen (uitkering) voor het slachtoffer
- er kan sprake zijn van schade aan of verlies van kleding, sieraden of andere bezittingen.

Bij slachtoffers van seksueel geweld moet er rekening mee worden gehouden dat zij zo 'lamgeslagen' kunnen zijn door het gebeurde

⁹ Daarmee bedoelen we seksueel geweld dat tamelijk recent heeft plaatsgevonden, in elk geval niet vele jaren geleden.

dat zij dit soort praktische problemen niet meer goed kunnen overzien en deze ook niet zelf het hoofd kunnen bieden.

1.4.3 Emotionele en psychische gevolgen

Over de emotionele en psychische gevolgen van seksueel-geweldervaringen zijn vele boeken vol geschreven. Het voert te ver om in het kader van deze almanak uitvoerig in te gaan op dit complexe onderwerp. Wel kan opgemerkt worden dat het begrip 'machteloosheid' een centrale rol speelt bij de emotionele en psychische reacties op seksueel-geweldervaringen. Seksueel-geweldslachtoffers hebben het gevoel dat ze de greep op zichzelf, hun lichaam, hun leven kwijt zijn. Hiermee dient terdege rekening te worden gehouden in de omgang met deze slachtoffers.

De volgende begrippen, die veel voorkomen in de literatuur over de psychische en emotionele gevolgen van seksueel geweld, worden hierna verder toegelicht:

- trauma
- (traumatische) stressreacties
- de posttraumatische stress stoornis (PTSS)
- dissociatie
- coping (mechanismen)
- het meervoudige persoonlijkheidssyndroom (MPS)

Trauma¹⁰

Seksueel geweld is voor het slachtoffer vaak een traumatische gebeurtenis. Men spreekt van een traumatische gebeurtenis, als iemand te maken krijgt met iets dat zeer bedreigend en angstaanjagend is waaraan men niet kan ontsnappen en waartegen men zich ook niet goed kan verweren. Deze aspecten spelen bij seksueel geweld vaak een rol.

(Traumatische) stressreacties

Mensen die een (seksueel) geweldsmisdrijf of een andere zeer ingrijpende gebeurtenis (een ernstig auto-ongeluk, een vliegtuigkaping) meemaken, vertonen direct na het gebeurde bepaalde stressreacties. Zij hebben bijvoorbeeld last van:

- heftige en oncontroleerbare emoties, zoals angst, woede of huilbuien
- onrust, ongedurigheid en slaapproblemen
- herbelevingen van het gebeurde, nachtmerries
- de behoefte om steeds opnieuw, tot in de kleinste details, over het gebeurde te praten.

Dit zijn *normale reacties op abnormale gebeurtenissen*. Bij een normale verwerking worden deze verschijnselen mettertijd minder, om op den duur geheel te verdwijnen. Het uiten van emoties, het herbeleven van het gebeurde en het steeds opnieuw vertellen over het gebeurde helpen de betrokkene om haar of zijn emoties de baas te worden en om de ervaringen een plaats te geven in het leven. Voor veel seksueel-geweldslachtoffers staat deze weg naar een normale verwerking echter niet open. Het verhaal kan (of mag) niet worden verteld en de bijbehorende emoties kunnen niet worden geuit. Als het normale verwerkingsproces wordt geblokkeerd, is de kans groot dat het slachtoffer een *posttraumatische stressstoornis* (PTSS) ontwikkelt.

Posttraumatische stress stoornis (PTSS)

PTSS is een psychiatrische aandoening die bestaat uit drie categorieën van klachten:

- spanningsklachten: aanhoudende angstgevoelens, voortdurende alertheid op de omgeving

• 10 Zie voor een goed overzicht J.L. Herman (1993).

- herbelevingsklachten: het steeds opnieuw beleven van het gebeurde, er steeds aan moeten denken, erover dromen (nachmerries)
- vermijdings- en vervlakingsklachten (dissociatie): dit is het 'afgrenzen' van de herinnering aan het gebeurde door als het ware in een andere bewustzijns-toestand te stappen

Uit onderzoek blijkt dat slachtoffers van seksueel misbruik in de jeugd bijzonder hoog scoren op deze drie categorieën". Behandeling van PTSS is op zich goed mogelijk, althans als het trauma niet al te ernstig is en het slachtoffer zich in een redelijk stabiele situatie bevindt".

Dissociatie

Dissociatie betekent letterlijk 'ontkoppeling'. Het is een manier om (de herinnering aan) traumatische gebeurtenissen draaglijk te maken. Dissociatie kan verschillende vormen aannemen. Het kan zijn dat de herinnering aan de gebeurtenis wordt losgekoppeld van het normale geheugen (vergeten, geheugenverlies). Het kan ook zijn dat de herinnering intact blijft maar dat de bijbehorende gevoelens worden losgekoppeld. Men ziet dit bijvoorbeeld bij slachtoffers van martelingen of oorlogsgeweld, die vaak heel vlak en emotioneel praten over de vreselijke dingen die hen zijn overkomen. Dissociatieve symptomen komen veel voor bij ernstig getraumatiseerde seksueel-geweldslachtoffers. Op een leek kan dit, als deze slachtoffers hun verhaal vertellen, een vreemde indruk maken: door de vlakke verteltrant klinkt het verhaal 'onecht', niet geloofwaardig. Mensen die slachtoffers opvangen of als getuige horen, dienen dus alert te zijn op de mogelijkheid dat er sprake is van dissociatie.

Dissociatie kan er ook toe leiden dat slachtoffers zich de traumatische gebeurtenissen niet of maar ten dele kunnen herinneren.

Dit wordt 'dissociatieve amnesie' genoemd. Zie ook Draijer (1996) en Van der Hart e.a. (1996).

Coping¹¹

Een andere term die regelmatig voorkomt in de hulpverlenings-literatuur is 'coping' of 'copingmechanisme'. Deze termen zijn algemene aanduidingen voor de manieren waarop mensen proberen om te gaan met zeer moeilijke situaties die zij zelf niet kunnen veranderen. Een aardige Nederlandse equivalent is het begrip 'overlevingsstrategie'.

Het begrip 'coping' speelt een belangrijke rol in de benadering en visie van de *vrouwenhulpverlening*. De vrouwenhulpverlening heeft de onbegrijpelijke en vaak destructieve gedragingen van seksueel-geweldslachtoffers (zelfverminking, verslaving, enzovoort) begrijpelijk gemaakt en positief benoemd door deze op te vatten als copingmechanismen die zijn ontwikkeld om traumatische omstandigheden te overleven. Zo kan het (overmatige) gebruik van drank of drugs gezien worden als een manier om heftige gevoelens van angst of woede als gevolg van seksueel misbruik de baas te blijven, of om de herinnering eraan te onderdrukken. Eetstoornissen, zoals extreem vermageren of juist extreem dik worden, kunnen een manier zijn om de eigen seksualiteit en seksuele aantrekkelijkheid te verminderen, met het doel de dreiging van seksueel misbruik af

• 11 Zie Albach (1991): van de 100 onderzochte volwassen vrouwen met incestervaringen had 97% spanningsklachten, 93% herbelevingsklachten en 64% vermijdings-/vervlakingsklachten. • 12 Bij de RIAGG Maastricht wordt momenteel geëxperimenteerd met een 'exposure behandeling' van PTSS die slechts negen weken duurt. Het basisprincipe van de behandeling is dat herhaling van het trauma (door de herinnering daaraan welbewust op te roepen) de angst vermindert. Exposure behandeling is alleen mogelijk als het slachtoffer zich in een (redelijk) stabiele situatie bevindt, dat wil zeggen dat er sprake moet zijn van sociale steun en structuur in het eigen leven. • 13 Zie voor meer informatie over vrouwenhulpverlening na seksueel geweld onder andere Nicolai (1992) en Gelauffe.a. (1995).

te wenden. Het kan zijn dat deze copingmechanismen in het verleden nodig en effectief waren om seksueel misbruik af te wenden of de gevolgen ervan te verzachten. Dergelijke mechanismen kunnen echter hardnekkig zijn en blijven vaak in stand, ook als de directe dreiging is verdwenen. Dan wordt het aangeleerde gedrag destructief. Het positieve van deze benadering is dat 'gek' gedrag zin en betekenis krijgt: men is niet zomaar gek. Dit inzicht biedt nieuwe perspectieven voor de hulpverlening aan deze slachtoffers. Het kan slachtoffers helpen zichzelf te begrijpen en greep te krijgen op de destructieve kanten van hun eigen denk- en gedragspatronen.

Het meervoudige persoonlijkheids syndroom (MPS)

MPS is op te vatten als een verregaande copingstrategie, waarbij het slachtoffer zichzelf beschermt tegen traumatische gebeurtenissen door meerdere personen te creëren binnen de eigen persoonlijkheid. Het leed wordt als het ware gespreid over meerdere personen, waardoor het draaglijker wordt.

Over het bestaan en de betekenis van MPS en de mate waarin dit ziektebeeld voorkomt bij seksueel-geweldslachtoffers, bestaat echter nog altijd veel discussie, ook binnen de vrouwenhulpverlening (zie onder andere de kritiek van Ensink, 1996). Raadpleeg voor een uitgebreide bespreking van MPS, de kenmerken, achtergronden en behandel mogelijkheden het eindrapport van de Werkgroep MPS. Overigens wordt deze stoornis tegenwoordig DIS (dissociatieve identiteits stoornis genoemd).

1.4.4 Sociale gevolgen

Seksueel geweld heeft vaak ook gevolgen voor anderen in de omgeving van het slachtoffer. We staan hier stil bij twee aspecten daarvan, te weten:

- de steun van de directe omgeving aan het slachtoffer
- de consequenties van seksueel geweld voor sociale systemen

Steun aan het slachtoffer uit de sociale omgeving

In de hulpverlening is de laatste jaren veel aandacht voor de rol van het natuurlijke sociale netwerk van hulpvragers als ondersteuner van de cliënt. Het activeren van dit natuurlijke steunnetwerk voorkomt dat cliënten (te) afhankelijk worden van de professionele hulpverlening. Bij slachtoffers van (seksueel) geweld past echter een waarschuwing: deze slachtoffers kunnen lang niet altijd rekenen op begrip en steun vanuit hun omgeving. Het psychologisch mechanisme dat daaraan ten grondslag ligt ('blaming the victim') wordt besproken in paragraaf 2.2.1.

Seksueel geweld binnen sociale systemen

Onder een sociaal systeem wordt verstaan: het gezin, de familie-, vrienden- en kennissenkring, school/opleiding, de werkkring en andere sociale verbanden waarvan het slachtoffer deel uitmaakt. Als de dader en het slachtoffer deel uitmaken van hetzelfde sociale systeem en het gebeurde wordt bekend, dan heeft dit altijd een ontwrichtende werking op het betreffende sociale systeem. Dan krijgt men te maken met verarring, wantrouwen en loyaliteitsproblemen. Het is goed mogelijk dat uiteindelijk niet de dader maar het slachtoffer uit het systeem wordt gestoten, daar zijn tal van voorbeelden van bekend. Voor het slachtoffer komt daar nog eens bij dat seksueel geweld gepleegd door een 'vertrouwde' persoon verregaande gevolgen kan hebben voor haar of zijn vertrouwen in andere mensen: wat veilig leek, bleek niet veilig te zijn.

1.4.5 Juridische gevolgen

Volledigheidshalve wordt dit aspect hier genoemd, maar we gaan er niet verder op in, omdat een groot deel van deze almanak is gewijd aan de mogelijke juridische gevolgen van het gebeurde.

2

De weg van het slachtoffer: volwassenen

Dit hoofdstuk handelt over het proces dat volwassen slachtoffers (kunnen) doorlopen als zij naar buiten komen met hun seksueel-geweldervaringen. De beschrijving heeft betrekking op:

- volwassen slachtoffers van *actueel* seksueel geweld – verkrachting, aanranding, mishandeling door partners, seksuele intimidatie
- volwassenen die naar buiten treden met ervaringen van seksueel geweld in de *jeugd*.

Aan het traject bij actueel seksueel geweld jegens kinderen (seksuele kindermishandeling) is een apart hoofdstuk gewijd (hoofdstuk 3), omdat dit op een aantal essentiële punten afwijkt van het volwassenentraject.

2.1 De weg van het slachtoffer: drie fasen, drie trajecten

Drie fasen

In het proces dat een slachtoffer van seksueel geweld kan doorlopen, vanaf het moment dat zij of hij besloten heeft om naar buiten te treden met het gebeurde, kunnen grofweg drie fasen worden onderscheiden:

- een aanlopfase waarin het slachtoffer het gebeurde aankaart bij vertrouwenspersonen
- een actiefase, waarin het slachtoffer de zaak aanhangig maakt bij de politie, een ander meldpunt of een advocaat en/of zich

aanmeldt als hulpvrager bij een hulpverlenende instelling en waarin de eerste opvang plaatsvindt

- de vervolgfase: de afhandeling van de (aan)melding door de politie, het meldpunt, de advocaat en/of de hulpverlenende instanties

Bij elk van deze fasen zijn verschillende personen, organisaties en instanties betrokken.

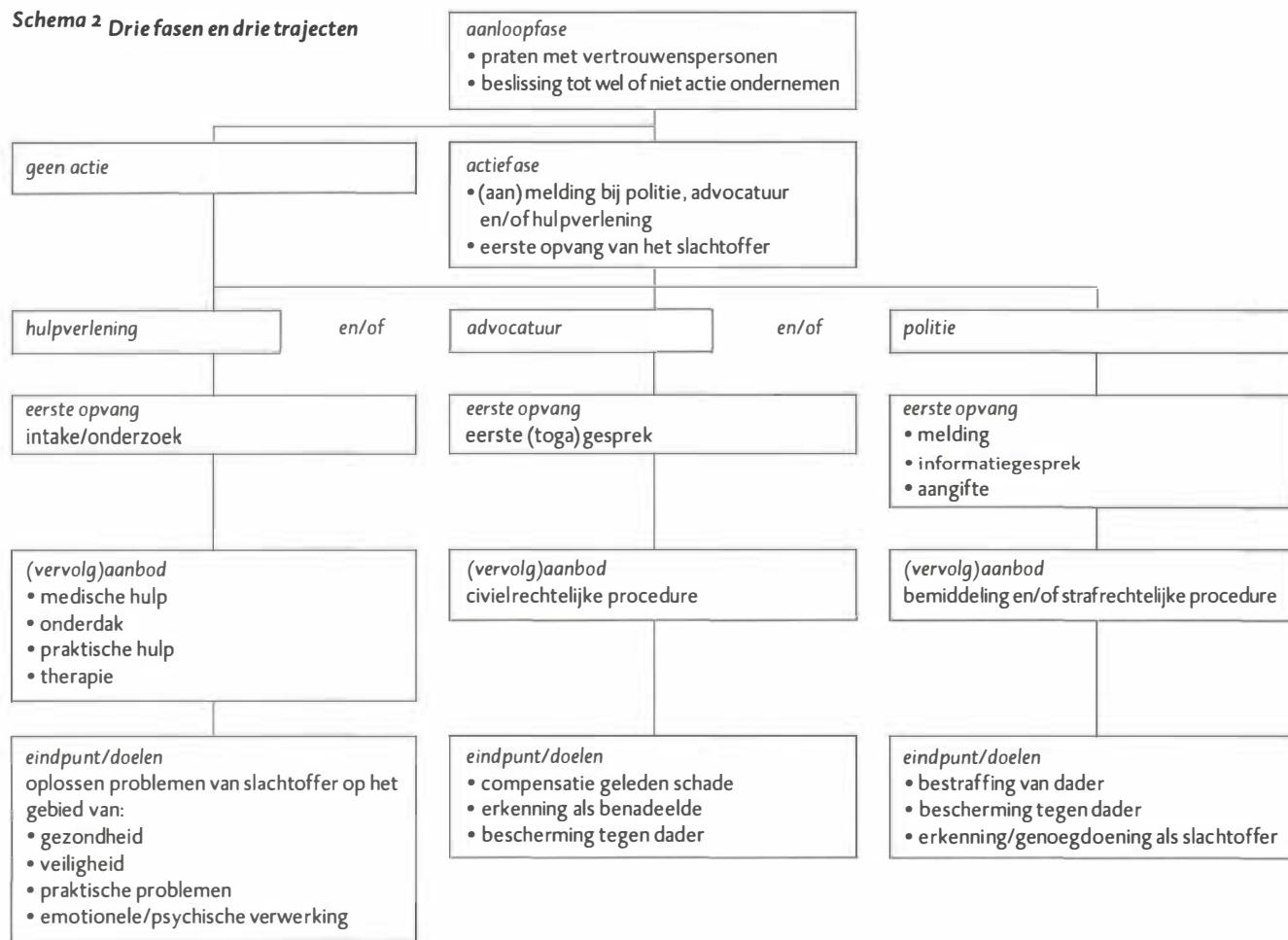
Drie trajecten

In de huidige praktijk zijn daarnaast drie mogelijke trajecten die het slachtoffer kan doorlopen:

- een hulpverleningstraject
- een civielrechtelijk traject
- een strafrechtelijk traject

Alle trajecten kennen een eigen beginpunt en eindpunt en hebben ieder een eigen 'aanbod' of werkwijze. De trajecten komen in alle mogelijke onderlinge combinaties voor: een slachtoffer kan in één traject belanden, maar ook in alle drie trajecten. Meestal lopen de trajecten niet synchroon in de tijd. Dat is praktisch gezien vaak ook niet realiseerbaar. Het kan ook zijn dat het slachtoffer bepaalde trajecten *na* elkaar doorloopt, bijvoorbeeld eerst een hulpverleningstraject en pas daarna een juridisch traject, of andersom.

Schema 2 Drie fasen en drie trajecten

De drie trajecten hebben verschillende doelstellingen (eindpunten), een verschillend aanbod (uiteenlopende werkwijze) en er zijn verschillende personen, instellingen en instanties bij betrokken.

2.2 De drie fasen: het perspectief van het slachtoffer

2.2.1 De aanloopfase: op zoek naar vertrouwenspersonen

Een slachtoffer van seksueel geweld neemt vaak eerst een of meer personen in de directe omgeving in vertrouwen. De eerst aangesprokenen kunnen komen uit de kring van familie, vrienden of collega's, maar vrij vaak betreft het ook beroepsbeoefenaren als huisartsen, mensen werkzaam in het onderwijs, wijkverpleegkundigen, thuiszorgers, buurtwerkers, enzovoort. Ook telefonische hulpdiensten worden regelmatig geconfronteerd met verhalen over seksueel geweld.

De sociale omgeving: ongelooft en 'blaming the victim'

De directe sociale omgeving reageert lang niet altijd steunend op het relaas van een slachtoffer. Zeker als het om een ernstig delict gaat, is de neiging groot om het verhaal niet te geloven, te bagatelliseren en/of de schuld van het gebeure bij het slachtoffer zelf te zoeken (*blaming the victim*)¹⁴. Slachtoffers van seksueel geweld vertellen vaak over dit soort reacties van ongelooft en beschuldigingen aan het adres van het slachtoffer. Ze zullen er zelf wel 'om gevraagd hebben' of het wel 'hebben uitgelokt'. In de vakliteratuur wordt de afwijzing van het slachtoffer door de omgeving *secundaire victimisatie* genoemd: het slachtoffer wordt als het ware opnieuw 'geslachtofferd', deze keer door de reacties uit de directe omgeving.

Professionele vertrouwenspersonen: attitude en vaardigheden

Beroepsbeoefenaren zijn ook maar mensen en vertonen dus soms

de hiervoor beschreven reactiepatronen. Om dit te doorbreken is het nodig dat zij gerichte voorlichting krijgen over dit soort reacties en worden getraind in vaardigheden voor het signaleren en bespreken van seksueel geweld¹⁵.

Bovendien kunnen onvoldoende vaardigheden in het omgaan met (soms heel verschrikkelijke) verhalen van slachtoffers over hun seksueel-geweldervaringen ook aan de kant van de opvanger of hulpverlener leiden tot traumatisering. Dit verschijnsel (traumatisering bij de hulpverlener) wordt in de literatuur '*secundaire traumatisering*' genoemd. Zie voor meer informatie Herman (1993).

Signalering van seksueel misbruik bij extra kwetsbaren

Daarnaast zijn er nog de extra kwetsbare slachtoffers, die soms niet goed in staat zijn om het eigen slachtofferschap als zodanig te onderkennen en bij anderen aan te kaarten. Het gaat daarbij met name om (jonge) kinderen en mensen met een lichamelijke of geestelijke handicap. Juist voor deze kwetsbare groepen is alertheid en actieve interventie door beroepsbeoefenaren met wie zij regulier contact hebben van groot belang. Signalering van seksueel misbruik bij kinderen komt aan de orde in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 6 in deel 2 van de zeden Almanak wordt stilgestaan bij lichamelijk en verstandelijk gehandicapten als slachtoffer van seksueel geweld.

• 14. *Blaming the victim* is een psychisch zelfverdedigingsmechanisme, waarmee men de bedreigende gedachte dat men zelf ook slachtoffer zou kunnen worden buiten de deur kan houden. Het idee dat zoiets ergszomaar kan gebeuren (buiten eigenschuld of toedoen) is voor veel mensen niet draaglijk. De gekozen uitweg is dan om de oorzaak (schuld) van het gebeure bij het slachtoffer zelf te leggen. • 15. Dergelijke trainingen maken inmiddels deel uit van bepaalde basisopleidingen van beroepsbeoefenaren die regelmatig in aanraking komen met slachtoffers van seksueel geweld (zoals HBO-V opleidingen en opleidingen voor maatschappelijk werk). Daarnaast kunnen op dit gebied bij- en nascholingscursussen worden gevolgd bij: TransAct, verschillende RINO's, de Rutgers Stichting, verschillende RIAGG's, de Hogescholen Gelderland en Amsterdam en bij diverse projecten en centra voor vrouwenhulpverlening.

2.2.2 De actiefase: de (aan)melding en eerste opvang

Onder een (aan)melding verstaan we dat een slachtoffer naar een organisatie of instantie stapt met het doel dat er 'iets' gebeurt: om het verhaal kwijt te kunnen, hulp te vragen, actie tegen de dader te ondernemen, enzovoort.

Aandachtspunten bij (aan)melding en eerste opvang

Iedereen die aanklopt bij een instantie met een slachtofferervaring, heeft recht op een zorgvuldige behandeling door de betreffende instantie. Algemene kenmerken van een zorgvuldige behandeling zijn:

- er wordt voldoende tijd vrijgemaakt
- er wordt een plaats gekozen waar het slachtoffer ongestoord en zonder ongewenste 'meeluisteraars' of 'binnenlopers' haar of zijn relaas kan doen (een rustige plek apart)
- er wordt aandachtig geluisterd
- er wordt goed doorgevraagd om helderheid te verkrijgen over het gebeurde, de toedracht, de betrokkenen, enzovoort
- het relaas van het slachtoffer wordt serieus genomen, dat wil zeggen dat er niet wordt geoordeeld of veroordeeld en dat de geloofwaardigheid van het slachtoffer niet in twijfel wordt getrokken
- het relaas van het slachtoffer wordt zorgvuldig vastgelegd
- de veiligheid van het slachtoffer komt aan de orde; is er sprake van een aanhoudende dreiging en hoe kan deze worden weggenomen of verminderd?
- er wordt gevraagd naar andere acute hulpbehoeften en hulpvragen naar aanleiding van het gebeurde
- samen met het slachtoffer worden de te ondernemen vervolgstappen doorgenomen; er worden verschillende alternatieven en hun mogelijke gevolgen doorgesproken.

De volgende extra aandachtspunten gelden specifiek voor de bejegening van slachtoffers van seksueel geweld tijdens de aanmelding en eerste opvang:

- *De sekse van de opvanger:* aan het slachtoffer moet expliciet de keuze worden voorgelegd of deze het gesprek wil voeren met een vrouw of met een man.
- *De zaak niet 'overnemen':* slachtoffers van seksueel geweld hebben vaak het gevoel dat zij de controle over hun leven kwijt zijn, dat ze geen greep meer hebben op hun situatie. Dit geldt zeker als zij het slachtoffer zijn (geweest) van langdurig seksueel misbruik of van herhaalde mishandeling. Daarom is het voor hen extra belangrijk dat *zij zelf kunnen bepalen welke stappen worden genomen en wanneer dat gebeurt*. De opvanger moet – hoe goed zij of hij het ook bedoelt – het initiatief niet overnemen van het slachtoffer.

Vervolgactie door het (aan)meldpunt

De (vertrouwens)persoon, instantie of organisatie waarbij het slachtoffer van seksueel geweld aanklopt, zal vervolgens in actie moeten komen. Hoe die vervolgactie eruit ziet, hangt sterk af van het type (aan)meldpunt: ieder (aan)meldpunt heeft zijn eigen werkwijze en zijn eigen aanbod.

Men kan gerust aannemen dat het slachtoffer lang niet altijd kan overzien welke consequenties de keuze van een bepaald (aan)meldpunt heeft voor het vervolgtraject. De organisatie waar het slachtoffer aanklopt, biedt lang niet overal en altijd goede voorlichting aan het slachtoffer over de verschillende (aan)meldmogelijkheden en de consequenties daarvan. De brochure 'Seksueel geweld. Wat kunt u verwachten van hulpverlening, politie en justitie' kan slachtoffers helpen om zichzelf hierop te oriënteren en een

goede keuze te maken⁶. Daarnaast kunnen Buro's Slachtofferhulp behulpzaam zijn, omdat zij opereren op het snijvlak van hulpverlening en het juridische circuit.

2.2.3 De vervolgfase

Na de (aan)melding en de eerste opvang kan het slachtoffer in een van de drie vervolgtrajecten belanden. Deze trajecten komen nader aan de orde in paragraaf 2.3.

2.3 De drie trajecten: perspectief van het slachtoffer

Het slachtoffer kan in drie typen trajecten belanden: in een hulpverleningstraject, in een civielrechtelijk traject en/of in een strafrechtelijk traject. Elk traject kent andere professioneel betrokkenen en andere doelstellingen (zie schema 3 op de volgende bladzijde).

In het strafproces draait het primair om het veroordelen van daders, in het civielrechtelijke traject om genoegdoening voor het slachtoffer en in het hulpverleningstraject om het welzijn, de gezondheid en de veiligheid van het slachtoffer.

Voor het slachtoffer zijn de verschillende aspecten die in de verschillende trajecten aan de orde komen *nauw met elkaar* verweven. De uitkomst van het ene traject (zoals de veroordeling van een dader in het strafproces) kan directe gevolgen hebben voor een ander traject waarin het slachtoffer zit (zoals de emotionele verwerking van het gebeurde in een therapie). Kortom: *wat in de uitvoeringspraktijk ontkoppeld is, is voor het slachtoffer gekoppeld. Dit betekent dat het slachtoffer altijd gebaat is bij een goede afstemming tussen de verschillende trajecten.*

Schema 3 Doelen van en betrokkenen bij de drie trajecten

	hulpverleningstraject	civielrechtelijktraject	strafrechtelijktraject
doelen/ motieven	oplossen problemen van slachtoffer op het gebied van: • gezondheid • veiligheid • praktische problemen • emotionele/psychische verwerking	compensatie geleden schade erkenning als benadeelde bescherming tegen de dader	bestrafing van dader bescherming tegen dader erkenning/genoegdoening als slachtoffer
betrokken organisaties/ instanties	Buro Slachtofferhulp telefonische hulpdiensten opvanghuizen maatschappelijke dienstverlening (geestelijke) gezondheidszorg autonome/niet-reguliere hulpverlening	advocatuur/rechtshulp civiele rechter getuigen getuigedeskundigen	politie openbaar ministerie advocatuur/rechtshulp Buro Slachtofferhulp getuigen getuigedeskundigen

2.4 De kloof tussen de hulpverlening en het juridische circuit

De ont koppeling tussen de verschillende trajecten waarin een seksueel-geweldslachtoffer kan belanden, heeft te maken met het feit dat er bij de verschillende trajecten nu eenmaal verschillende (personen en) instanties zijn betrokken. Grofweg zijn er twee verschillende soorten functionarissen waar slachtoffers mee te maken krijgen: hulpverleners en medewerkers van politie en justitie. Hulpverleners bieden hulp aan slachtoffers en andere naast betrokkenen (gezinsleden, familieleden, collega's), mensen van politie en justitie hebben tot taak de dader te vervolgen, strafbare feiten aan te tonen en te zorgen dat het strafrecht zijn loop krijgt. De werelden van hulpverleners enerzijds en politie- en justitiemensen anderzijds lopen sterk uiteen. In elk van die werelden is sprake van een eigen cultuur, taak, werkwijze en betrokkenheid. Die werelden kunnen behoorlijk ver van elkaar staan, maar komen feitelijk bijeen rond de persoon van het slachtoffer. Soms is dat voor een slachtoffer moeilijk of zelfs bedreigend. Men krijgt te maken met de hulpverleners die steunen, veiligheid bieden en helpen bij de verwerking. Voor de opsporingsambtenaar gaat het om een aangifte, verklaringen en harde, gedetailleerde feiten die kunnen leiden tot wettig en overtuigend bewijs. Hulpverleners kunnen, uit onwetendheid over het verloop van de rechtsgang, het opsporings-traject ongewild doorkruisen. Politieambtenaren kunnen, in hun opsporingsjiver, het hulpverleningsproces onbedoeld verstoren.

2.5 Samenwerking tussen de hulpverlening en het juridische circuit: enkele suggesties

Slachtoffers hebben er baat bij dat de kloof tussen de hulpverlening en het juridische circuit wordt gedicht. Wederzijdse samenwerking, overleg en afstemming zijn daarbij geboden. Door beter gebruik te maken van elkaars mogelijkheden en deskundigheden en door duidelijk af te spreken wie wat doet, wint het traject dat het slachtoffer moet doorlopen aan helderheid. Waarschijnlijk is het

uiteindelijk ook efficiënter, hoewel er ook wordt geklaagd over de tijdsinvestering die nodig is voor onderling overleg en afstemming. Hieronder volgt een aantal suggesties voor verder gaande samenwerking tussen het juridische circuit en de hulpverlening op het gebied van seksueel geweld. De reeds bestaande structurele samenwerkingsvormen op dit gebied staan beschreven in deel 2 (hoofdstukken 4 en 5) van deze almanak.

Veiligheid van het slachtoffer

Slachtoffers kunnen zich bedreigd voelen door het feit dat de dader nog of weer op vrije voeten is. Deze angst voor represailles of voor herhaling van het gebeurde is lang niet altijd irreal. Op dit gebied staan diverse mogelijkheden open voor samenwerking tussen het juridische circuit en de hulpverlening.

- Binnen de hulpverlening wordt dit probleem vaak opgelost door het slachtoffer elders een veilig onderdak te bieden, veelal in de vrouwenopvang. Er zijn echter ook civielrechtelijke mogelijkheden, zoals het laten opleggen van een straat- of contactverbod aan de dader, waardoor dergelijke ingrijpende stappen kunnen worden voorkomen. Hulpverleners zouden cliënten hierover (beter) kunnen voorlichten. Andersom geldt dat de politie en het juridische circuit slachtoffers vaker kunnen doorverwijzen naar het opvangaanbod vanuit de hulpverlening.
- Als een veroordeelde dader weer op vrije voeten komt, kan dit zeer bedreigend zijn voor het slachtoffer. Hulpverleners die het slachtoffer begeleiden, zouden door justitie tijdig geïnformeerd kunnen worden over (vervroegde) verloven en invrijheidstellingen, zodat de hulpverlener samen met het slachtoffer kan bezien of er stappen moeten worden ondernomen om de veiligheid van het slachtoffer te waarborgen.

- Door actieve voorlichting aan (potentiële) slachtoffers en aan hulpverleners over de juridische mogelijkheden tot bescherming van slachtoffers kunnen politie en justitie – ook in preventieve zin – bijdragen aan het welzijn en de veiligheid van slachtoffers.

Informatievoorziening en -uitwisseling

- Door onderling goede afspraken te maken over het vastleggen en overdragen van informatie over hetgeen is gebeurd (uiteraard met toestemming van het slachtoffer), kan het aantal keren dat het slachtoffer uitgebreid moet vertellen over het gebeurde aanzienlijk worden beperkt.
- Een dreigende verstoring van de bewijsvoering in een seksueel-misbruikzaak door (te vroege) interventies van hulpverleners kan worden voorkomen door goede afspraken te maken over de timing van het juridische en het therapeutische traject. De therapeut gaat bijvoorbeeld niet in op (herinneringen aan) het feitelijk gebeurde, voordat de getuigenverklaring van het slachtoffer is vastgelegd.

Positie en bejegening van slachtoffers in het juridische circuit

De laatste jaren is ook bij politie en justitie meer aandacht gekomen voor de positie van het slachtoffer. Naast versterking van de formele positie van het slachtoffer in het strafproces is aandacht voor een correcte bejegening van slachtoffers minstens even belangrijk. Dit vereist bepaalde sociale en communicatieve vaardigheden die niet iedereen in het juridische circuit ook vanzelfsprekend in huis heeft.

- De hulpverlening kan kennis over en vaardigheden in het omgaan met seksueel-geweldslachtoffers overdragen aan functionarissen bij politie en justitie. Diverse (steun)organisaties in de zorgsector in hulpverleningsland bieden bij- en nascholingscursussen aan die zeker ook relevant zijn voor functionarissen bij de politie en justitie.

- Naast een correcte bejegening van slachtoffers kunnen politie en justitie een positieve bijdrage leveren aan de versterking van de positie van seksueel-geweldslachtoffers door op het gebied van zedendelinquentie en vrouwenmishandeling een actief vervolgings- en bestraffingsbeleid te voeren en uit te dragen.

Procesbegeleiding van slachtoffers in het juridische traject

- Hulpverleners kunnen slachtoffers actief ondersteunen door mee te gaan bij het doen van aangifte en eventuele vervolgesprekken.
- Hulpverleners kunnen cliënten met ervaringen van seksueel misbruik stimuleren om juridische stappen te ondernemen tegen de dader. Om geen valse verwachtingen te wekken bij de cliënt is het wel belangrijk dat de hulpverlener zicht heeft op de mogelijkheden van juridische actie en de eventuele repercussies daarvan voor de cliënt.
- Tijdens het doorlopen van de juridische procedure kunnen hulpverleners de cliënt voorbereiden op wat haar of hem te wachten staat binnen de verschillende fasen van deze procedure, bijvoorbeeld door middel van rollenspellen. Dit vereist wel dat hulpverleners de nodige kennis hebben van en ervaring hebben met de feitelijke gang van zaken in het juridische proces.
- Bij juridische procedures kunnen de advocaat van het slachtoffer en de hulpverlener er samen voor waken dat het juridische proces niet te belastend wordt voor het slachtoffer.

Dit is slechts een greep uit de vele mogelijkheden die hulpverleners en functionarissen bij politie en justitie ter beschikking staan om samen te werken en beter te profiteren van elkaars mogelijkheden. Samenwerken is nooit een doel op zich. Waar het om gaat is dat de (lastige) weg die het slachtoffer van seksueel geweld af moet leggen, niet onnodig wordt bemoeilijkt doordat de professioneel betrokkenen langs elkaar heen of tegen elkaar in werken.

Videoproducties

Het Provinciaal Incest Team Noord-Brabant (PIT) heeft onlangs twee videoproducties gemaakt die erop gericht zijn om de wereld van hulpverlening en justitie dichter bij elkaar te brengen¹⁷. Het PIT is bereikbaar via het BOZ, tel. 013 - 535 26 25.

- ¹⁷ 'Genoeg-Doening': een voorlichtingsfilm voor slachtoffers over de gang door het (straf)recht na seksueel geweld.
- 'Recht-Vaardig': een informatiefilm voor hulpverleners over de gang door het (straf)recht na seksueel geweld.

3

Seksuele kindermishandeling: het traject

Dit hoofdstuk behandelt het traject dat kan worden doorlopen bij gevallen van seksuele kindermishandeling. Het gaat daarbij om gevallen van seksueel geweld, waarbij jeugdige slachtoffers (tot 18 jaar) betrokken zijn. De aanpak hiervan maakt ook deel uit van het bredere gebied van de preventie en bestrijding van *kinder-mishandeling*. Onder dat laatste begrip vallen – naast seksuele kindermishandeling – ook fysieke, emotionele, psychische en affectieve verwaarlozing en mishandeling van kinderen.

Een essentieel verschil tussen het kindertraject en het volwassenentraject is dat de signalering en melding van gevallen van seksueel geweld en de beslissingen over het vervolgtraject niet zozeer bij het (minderjarige) slachtoffer zelf liggen, maar veel meer bij *anderen* die met het kind te maken hebben. Terwijl in het geval van volwassenen de invulling van het traject wordt beïnvloed door de wensen en behoeften van het slachtoffer, wordt in het geval van jeugdigen veelal *voor of namens* het slachtoffer bepaald wat wenselijk is. Dit geldt uiteraard sterker naarmate het slachtoffer jonger is. Een extra complicatie kan zijn dat degenen die de wettelijk vertegenwoordigers zijn van het minderjarige slachtoffer (ouder/verzorger/voogd) in een aantal gevallen de plegers zijn van de seksuele mishandeling jegens het kind¹⁸.

Hierna wordt ingegaan op de verschillende fasen in het jeugdigen-traject en op de belangrijkste betrokken instanties en instellingen. In deel 2 (hoofdstuk 5) wordt het concrete hulpaanbod van de betreffende organisaties beschreven.

Bij seksuele kindermishandeling kunnen in het traject grofweg drie fasen worden onderscheiden:

- de signalering: het ontstaan van vermoedens
- de melding bij bevoegde instanties (meldpunten)
- het vervolgtraject

3.1 De signaleringsfase

In veel gevallen wordt seksuele kindermishandeling aan het licht gebracht door derden, door mensen die vermoeden dat er iets mis is met het betreffende kind. Dit geldt met name als het betrokken kind zelf te jong is of (als gevolg van een verstandelijke handicap of geestelijke stoornis) niet in staat is om het gebeurde als zodanig te herkennen en ter sprake te brengen. Signalen die in de richting van seksuele kindermishandeling kunnen wijzen zijn:

- *lichamelijke signalen* (vooral belangrijk bij zeer jonge kinderen) zoals kneuzingen en blauwe plekken op het lichaam en ongewone zwellingen, ontstekingen, wondjes of irritatie aan de genitaliën, de anus of de mond.
- *gedragssignalen* zoals sterk seksualiserend gedrag (bij kinderen),

¹⁸ Aangezien het bij kindermishandeling niet altijd gaat om strafbare feiten en omdat ook in geval van strafbare feiten - lang niet altijd een strafrechtelijke weg wordt gevolgd, spreekt men op dit gebied liever van *plegers* dan van *daders*. Wij volgen hier deze woordkeus.

agressief gedrag (vooral bij jongens), eetproblemen (vooral bij tienermeiden), afwijzend of schrikachtig reageren op aanraking of plotselinge veranderingen in het normale gedragspatroon. Voorbeelden van dit laatste zijn het sterk teruglopen van schoolprestaties en het verliezen van belangstelling voor dingen die het kind voorheen altijd leuk vond.

- *uitingen van het kind* zoals 'vreemd' – niet bij de leeftijd passend – seksueel getint woordgebruik en tekeningen waarin genitaliën of seksuele handelingen geprononceerd worden weergegeven.
- *emotionele signalen* zoals depressieve klachten, slaapproblemen (nachtmerries), emotionele buien (huilbuien, driftbuien) of juist emotionele vervlakking.

Een probleem met de interpretatie van deze signalen is dat zij geen van allen met zekerheid in de richting van seksuele kindermishandeling wijzen. Ook tal van andere oorzaken kunnen tot vergelijkbare symptomen leiden. Door onoordeelkundig en overhaast te handelen bij het interpreteren van signalen kan grote schade worden aangericht, zowel voor het kind zelf als voor de directe sociale omgeving van het kind. *De algemene richtlijn hier is dat bij eventuele signalen van seksuele kindermishandeling de op dit gebied deskundige instanties moeten worden ingeschakeld of op zijn minst om advies moet worden gevraagd.* Zie verder paragraaf 3.2 in dit deel en hoofdstuk 5 in deel 2. Degenen die hun eigen kennis op dit gebied willen vergroten worden verwezen naar de publicaties van de Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen (CSMJ). Deze commissie heeft een uitgebreide handleiding opgesteld voor de signalering van seksueel misbruik bij jeugdigen¹⁹.

Voor de wat oudere kinderen (vanaf een jaar of 10) geldt dat er bij hen vaak sprake is van een aanlooffase, die vergelijkbaar is met de aanlooffase bij volwassenen (zie ook paragraaf 2.2.1). Het kind gaat op zoek naar vertrouwenspersonen aan wie zij of hij het verhaal

kwijt kan. Leerkrachten, schoolartsen en kindertelefoon spelen hierbij een belangrijke rol. Ook hier geldt dat het kind meestal niet direct het hele verhaal op tafel zal leggen. Alertheid op wat kinderen zeggen, het kind serieus nemen en veel tijd en ruimte geven aan het kind zijn ook hier belangrijke aspecten van een goede eerste opvang door vertrouwenspersonen. Van groot belang is daarnaast dat het kind voldoende garanties worden gegeven dat men vertrouwelijk met de informatie om zal gaan. Met name bij seksueel misbruik binnen het gezin of door anderen waarvan het kind afhankelijk is, moet het kind de zekerheid hebben dat de informatie niet zonder haar of zijn instemming naar buiten gebracht wordt.

3.2 Het melden van seksuele kindermishandeling

Vermoedens van seksuele kindermishandeling kunnen uiteraard gemeld worden bij de politie. Daarnaast bestaan er echter verschillende meldpunten die zich specifiek bezighouden met (vermoedens van) kindermishandeling:

- Regionale Bureaus Vertrouwensartsen (BVA's)
- Raden voor de Kinderbescherming
- Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK: alleen in enkele regio's).

In deel 5 van deze almanak zijn de adressen opgenomen van alle BVA's, de Raden voor de Kinderbescherming en de AMK's. De taken van deze meldpunten bestaan meestal uit:

- het geven van advies (consultatie) aan melders
- het aannemen van meldingen

¹⁹ Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen (CSMJ), *Handelen bij vermoedens van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen - Richtlijnen voor beroepsbeoefenaren*. Van Gorcum/Dekker & van de Vegt, Assen, 1994.

- (indien noodzakelijk of gewenst) het nader onderzoeken van de melding
- (indien het vermoeden gegrond blijkt) het zelf actie ondernemen of zorgen dat anderen actie ondernemen

In deel 2 (hoofdstuk 5) wordt per type meldpunt besproken wat de werkwijze van het betreffende meldpunt is.

Het melden van kinderporno

Medio 1996 is het Nederlands Meldpunt Kinderporno op Internet geopend, waar Internetgebruikers melding kunnen maken van kinderporno die zij op het Internet aantreffen. Het Meldpunt waarschuwt vervolgens degene die de kinderporno beschikbaar stelt met het verzoek deze te verwijderen. Als dit niet gebeurt, wordt de melding doorgegeven aan de politie.

Childright Worldwide

Verder is er een landelijke kerngroep (onder voorzitterschap van prof. Doek) die zich bezig houdt met het nationaal en internationaal beleid rond de preventie en de bestrijding van en hulpverlening bij seksueel misbruik van kinderen (kinderporno). De kerngroep is te bereiken via TransAct, die het secretariaat voert (zie voor adres: deel 5, paragraaf 17.1).

3.3 De afhandeling van meldingen: vervolging of hulpverlening?

Hoe een melding van (vermoedelijk) seksueel misbruik wordt afgehandeld hangt onder meer samen met twee vragen:

- gaat het om misbruik binnen of buiten het gezin?
- zijn er mogelijk meerdere kinderen betrokken?

Binnen of buiten het gezin?

Het vervolgtraject wordt ingezet vanaf het moment dat (redelijk)

zeker is dat een kind seksueel is mishandeld en wie dat heeft gedaan. Hoe het vervolgtraject eruit ziet, is mede afhankelijk van de vraag of het misbruik heeft plaatsgevonden binnen of buiten het gezin. Seksueel misbruik van jeugdigen *buiten* het gezin (door kennissen, burens, jeugdleiders en dergelijke) leidt in veel gevallen tot justitiële vervolging van de pleger (eventueel aangevuld met of gevolgd door daderbehandeling) en een aanbod van hulpverlening voor het slachtoffer en diens ouders. Bij seksueel misbruik *binnen* het gezin ligt de situatie vaak complexer. Vervolging van de pleger is daar niet altijd in het belang van het betrokken kind. Het verwerken van het gebeurde door alle gezinsleden en het (zo mogelijk) herstellen van de gezinsrelaties kan voor het betrokken kind belangrijker zijn dan het vervolgen en bestraffen van de pleger. Vanuit de hulpverlening zijn methoden ontwikkeld om het gehele gezin te behandelen. In hoofdstuk 5 in deel 2 worden in dit kader twee methoden (MSB en het CLAS-project) besproken. Ook kan daderhulpverlening – eventueel in een justitieel kader – worden overwogen (zie paragraaf 4.7 in deel 2).

Hoeveel jeugdigen zijn betrokken?

Bij seksuele kindermishandeling buiten het gezin komt het met enige regelmaat voor dat gedurende het onderzoek blijkt dat een bepaalde pleger meerdere slachtoffers heeft gemaakt. Dit aantal kan oplopen tot vele tientallen en het misbruik kan zich uitstrekken over vele jaren. Dergelijke zaken kunnen – als zij naar buiten komen – grote maatschappelijke onrust veroorzaken. Deze onrust kan zich verspreiden onder ouders, buurtbewoners, onderwijzend personeel, professionele hulpverleners enzovoorts. Hierdoor kan een paniekstemming ontstaan (ook bij de betrokken instanties) waarin overhaaste en ondoordachte beslissingen worden genomen. Een goed afgewogen informatievoorziening aan direct betrokkenen en aan de media is dan ook van groot belang.

Onlangs is een scenario 'Zedenzaken en maatschappelijke onrust' ontwikkeld, waarin aan de hand van een gefaseerd stappenplan

(3 fasen en 24 stappen) wordt uiteengezet hoe de direct betrokken instanties adequaat kunnen reageren op een dergelijke zaak. Dit scenario is ontwikkeld binnen een samenwerkingsproject van het Steunpunt Seksueel Geweld te Amsterdam, de GG&GD en de politie Amsterdam-Amstelland. Het scenario is op te vragen bij het Steunpunt Seksueel Geweld Amsterdam, tel. 020 - 555 52 27.

3.4 Samenwerking van betrokken instellingen

De aanpak van seksuele kindermishandeling vereist vaak een combinatie van psychosociale hulpverlening en een politieke en/of justitiële interventie. Dat de politie, justitie (waaronder de Raad voor de Kinderbescherming), reclassering, BVA's en instellingen voor (jeugd)hulpverlening op dit gebied nauw met elkaar samenwerken ligt dan ook voor de hand. In deel 2 (hoofdstuk 5) wordt nader ingegaan op een aantal samenwerkingsvormen op dit gebied.

Bijlage 1.1 Inhoudsopgave overige delen

Deel 2 Hulp en bijstand

Inleiding

4 Hulpverlening aan volwassen slachtoffers van seksueel geweld en hulp aan daders

- 4.1 Inleiding
- 4.2 De eerste opvang van slachtoffers
- 4.3 De belangrijkste aanbieders van eerste opvang
 - 4.3.1 De politie
 - 4.3.2 Buro's Slachtofferhulp
 - 4.3.3 Telefonische hulpdiensten
 - 4.3.4 De huisarts
 - 4.3.5 De GG&GD
 - 4.3.6 Het Algemeen Maatschappelijk Werk
- 4.4 Verwijzing naar vervolghulp
- 4.5 Aanbieders van vervolghulp
 - 4.5.1 Onderdak: vrouwenopvang en maatschappelijke opvang
 - 4.5.2 Ambulante psychosociale hulpverlening (regulier)
 - 4.5.3 Intramurale hulp
 - 4.5.4 De niet-reguliere (autonome) hulpverlening
- 4.6 Samenwerking bij seksueel geweld
- 4.7 Daderhulpverlening
- 4.8 Hulp bij vrouwenmishandeling: geweld in relaties

5 Hulp aan jeugdigen

- 5.1 Signalering van seksuele kindermishandeling
- 5.2 Het melden van vermoedens
- 5.3 Vervolghulpverlening
 - 5.3.1 Hulp aan jeugdige slachtoffers
 - 5.3.2 Hulpverlening aan de overige betrokkenen
- 5.4 Verwijzen naar vervolghulp
- 5.5 Samenwerking in de hulp bij seksuele kindermishandeling

6 Hulp aan specifieke groepen

- 6.1 Inleiding
- 6.2 Jongens als slachtoffer
- 6.3 Zwarte en migrantenvrouwen
- 6.4 Vluchtelingen/asielzoekers
- 6.5 Mensen met een handicap
 - 6.5.1 Mensen met een verstandelijke handicap
 - 6.5.2 Mensen met een lichamelijke handicap
- 6.6 Patiënten/cliënten in de (geestelijke) gezondheidszorg
- 6.7 Jeugdigen in instellingen voor jeugdhulpverlening/jeugdbescherming

7 Juridische bijstand en financiële hulp

- 7.1 De diverse rechtshulpverleners
 - 7.1.1 Advocaten
 - 7.1.2 Letselschade-advocaten (LSA)
 - 7.1.3 Bureaus voor Rechtshulp

- 7.1.4 Rechtskundige diensten
- 7.2 De kosten van de rechtshulp
 - 7.2.1 Kosten van rechtshulp behoren tot de schade
 - 7.2.2 Gefinancierde rechtshulp
 - 7.2.3 Niet-gefinancierde rechtshulp
- 7.2.4 Proceskosten
 - 7.3 Financiële hulp: schadefondsen
- 7.3.1 Het Schadefonds Geweldsmisdrijven
- 7.3.2 Overige (particuliere) fondsen

Bijlagen

- Bijl. 2.1 Inhoudsopgave overige delen

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 3 Wetten en regels

Inleiding

8 Achtergrondinformatie

- 8.1 De totstandkoming van de nieuwe zedelijkheids-wetgeving
- 8.2 De structuur van de rechterlijke macht en het openbaar ministerie
- 8.3 Strafrecht: omschrijving en relevante wetboeken
- 8.4 Civiel recht: omschrijving en relevante wetboeken

9 De strafwetgeving

- 9.1 De zware zedendelicten: artikelen 242 tot en met 249
- 9.1.1 Overzicht van de artikelen 242-249

- 9.1.2 Drie stroomschema's
- 9.1.3 Keuze van het juiste stroomschema
- 9.1.4 Gebruik van de stroomschema's
 - 9.2 De overige relevante artikelen in de strafwetgeving
 - 9.3 Verjaring van de zedendelicten
- 9.3.1 Strafrechtelijke verjaring
- 9.4 Klachtdelicten

10 Positie, rechten en plichten van slachtoffers in het strafrecht (wet- en regelgeving)

- 10.1 Overzicht van relevante richtlijnen/circulaires
- 10.2 Richtlijnen over informatieverzetting
- 10.3 Richtlijnen over bejegening
- 10.4 Richtlijnen over schadebemiddeling (in de fase vóór de strafzitting)
- 10.5 Wettelijke bepalingen rond schadevergoeding in het strafproces
 - 10.5.1 Inleiding
 - 10.5.2 De officier van justitie en schadevergoeding in het strafproces
 - 10.5.3 Het slachtoffer en schadevergoeding in het strafproces
- 10.6 Klachtregelingen
 - 10.6.1 Klachten over de politie
 - 10.6.2 Klachten over justitie
- 10.7 Wettelijke bepalingen rond inzage van processtukken en verkrijgen van strafrechtelijke informatie

11 Civielrechtelijke mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld

- 11.1 De aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad
- 11.2 Soorten schade
 - 11.2.1 Vermogensschade
 - 11.2.2 Immateriële schade: smartengeld

- 11.3 Andere civielrechtelijke voorzieningen
- 11.3.1 Het straatverbod
- 11.3.2 Contactverbod
- 11.3.3 Informatiegebod
- 11.3.4 Verhuisgebod
- 11.3.5 Voorschot op schadevergoeding
- 11.4 Civielrechtelijke verjaring

12 Overige relevante wet- en regelgeving

- 12.1 Seksueel misbruik door (medische) hulpverleners
- 12.1.1 Het wettelijk tuchtrecht
- 12.1.2 Intern (buitenwettelijk) tuchtrecht
- 12.1.3 Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst
- 12.2 Seksuele intimidatie op het werk
- 12.2.1 Begripsomschrijving
- 12.2.2 De wetgeving
- 12.3 Seksueel geweld in internationale context
- 12.3.1 Vrouwenhandel
- 12.3.2 Vluchtelingen en asielzoekers: seksueel geweld in het land van herkomst

Bijlagen

- Bijl. 3.1 Inhoudsopgave overige delen
- Bijl. 3.2 Wetsteksten van de gewijzigde zedenwetten
- Bijl. 3.3 Wetsteksten van de overige (ongewijzigde) zedenwetten
- Bijl. 3.4 Overzicht van veel toegepaste wetsartikelen (WvSr) bij vrouwenmishandeling

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 4 De juridische wegen

Inleiding

13 Achtergronden

14 Naar de politie

- 14.1 Het melden van een delict bij de politie
- 14.2 Eerste opvang door de politie
- 14.3 Aangifte doen
- 14.4 Het indienen van een klacht (indien vereist)
- 14.5 De eerste bewijsvergaring
- 14.6 Het opsporingsonderzoek door de politie
- 14.6.1 Medisch onderzoek
- 14.6.2 Getuigenverklaringen
- 14.6.3 Identificatie van de verdachte
- 14.6.4 Buurtonderzoek en onderzoek ter plekke
- 14.6.5 Positie en rol van het slachtoffer in deze fase
- 14.7 Afronding van de opsporingsfase

15 De strafrechtelijke procedure

- 15.1 Inzending naar het openbaar ministerie
- 15.2 Beslissing tot al dan niet vervolgen
- 15.3 Gerechtigd vooronderzoek (GVO) door de rechter-commissaris
- 15.4 De terechtzitting
- 15.5 Het slachtoffer als getuige
- 15.6 Getuigenverklaringen door hulpverleners
- 15.7 Verloop van het getuigenverhoor
- 15.8 Het pleidooi van de officier van justitie (requisitoir)
- 15.9 Uitspraak door de rechter
- 15.10 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering

- 15.10.1 Executie van straffen en maatregelen
- 15.10.2 Executie van de vordering van de benadeelde partij: het innen van de schadevergoeding
- 15.11 Hoger beroep en cassatie in strafrechtelijke zaken

16 De civielrechtelijke procedure

- 16.1 Bewijsvoering en kosten
- 16.2 Het kort geding
- 16.3 De rechtbankprocedure (bodemprocedure)
- 16.4 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering
- 16.5 Hoger beroep en cassatie in civielrechtelijke zaken

Bijlagen

- Bijl. 4.1 Inhoudsopgave overige delen
- Bijl. 4.2 De structuur van de rechterlijke macht en de belangrijkste wetboeken

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 5 Adressen en informatie

17 Adressen

- 17.1 Landelijke steun-, koepel- en belangenorganisaties
- 17.2 Regionale steunpunten en consultatieteams seksueel geweld
- 17.3 Regionale en lokale samenwerkingsverbanden seksueel geweld
- 17.4 Hulp aan volwassenen: eerste opvang en vervolghulpverlening
- 17.5 Vrouwenopvangvoorzieningen

- 17.6 Algemene crisisopvang
- 17.7 Seksuele kindermishandeling: landelijke organisaties, telefonische opvang en meldpunten
- 17.8 Jeugd: vervolghulpverlening
- 17.9 Raden voor de Kinderbescherming
- 17.10 Juridische en financiële hulpverlening
- 17.11 Rechtbanken en parketten
- 17.12 Medische Tuchtcolleges
- 17.13 Rijksoverheid en Inspecties

18 Literatuur

- 18.1 Algemene literatuur over seksueel geweld
- 18.2 Specifieke slachtoffergroepen
- 18.3 Signalering en eerste opvang
- 18.4 (Vervolg) hulpverlening
- 18.5 Slachtofferzorg en -hulp
- 18.6 Wetten, regels en richtlijnen
- 18.7 Politie en seksueel geweld
- 18.8 Justitie en seksueel geweld

19 Overige materialen en middelen

- 19.1 Brochures
- 19.2 Protocollen/handelingsrichtlijnen/handleidingen
- 19.3 Audiovisuele middelen
- 19.4 Bibliografieën

Bijlagen

- Bijl. 5.1 Inhoudsopgave overige delen

Albach, F.

Geraadpleegde literatuur

Tussen amnesie en herbeleving. Herkenning van posttraumatische stress-klachten bij incestslachtoffers.

In: *MGV*, 1991, nr. 2, p. 134-153.

Bakker, H.

Traumaverwerking als gezin of als individu?

In: M. Cense, H. Bakker en A.M. de Ruiter (red). *Aan den lijve: hulpverlening na seksueel geweld*.

Utrecht, Transact, 1996.

Beukenhorst, D.J.

Gewelddelicten in de Enquête
Rechtsbescherming en Veiligheid

In: *Kwartaalbericht rechtsbescherming en veiligheid*, 1994-1. CBS-Voorburg/Heerlen, 1994.

Burik, A. van en M. Geldorp

Het melden van vermoedens van kindermishandeling. Ervaren en wensen van potentiële melders.

Amsterdam, Van Dijk, Van Soomeren en Partners, 1996.

Clara Wichmann Instituut (CWI)

Hulp en recht. Verslag van een expertmeeting, 11 oktober 1994.

Amsterdam/Utrecht, CWI/Medusa, 1994.

Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen (CSMJ)

Handelen bij vermoedens van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen. Richtlijnen voor beroepsbeoefenaren.

Van Gorcum/Dekker & van de Vegt, Assen, 1994.

Dijk-Frouws, M. van

Eerstelijns hulpverlening in de Eper zaak: het verslag van een maatschappelijk werker.

In: *MGV*, juli-augustus 1996, p. 761-776.

Draijer, P.J.

Herinneringen aan traumatische ervaringen in de kindertijd.

In: *MGV* (Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid), 1996, nummer 7/8, p. 707-727.

Ensink, B.

Richtlijnen voor therapeutisch handelen.

In: *Aan den lijve, hulpverlening na seksueel geweld*, p.70-72.

Transact, Utrecht, 1996.

Gelauff, C. e.a.

Vrouwenhulpverlening na seksueel geweld.

TransAct, Utrecht, 1995, 3e druk.

Hart, O. van der en E.R.S. Nijenhuis

Dissociatieve amnesie voor traumatische ervaringen.

In: *MGV*, 1996, nummer 7/8, p. 728 - 747.

Herman, J.L.

Trauma en herstel.

Wereldbibliotheek, Amsterdam, 1993.

Kirby, S. en L. Greaves

Foul Play: sexual harassment in sport.

Presentation to the Olympic Scientific Congress.

Dallas, Texas, July 1996.

Nicolai, D.N.

Vrouwenhulpverlening & psychiatrie.

SUA, Amsterdam, 1992.

Römkens, R.G.

Gewoon geweld. Omvang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties.

Alblasserdam, Swets & Zeitlinger, 1992.

Savornin Lohman, J. de, W.M.E.H. Beyers, C.P. van Gelder, M.J.H. Goderie, S.M. Nieborg en R.A.L. Rijkschroeff

Betere en adequate bescherming door de nieuwe zedelijkheidswetgeving? Evaluatie-onderzoek naar de effecten en de doelbereiking van de nieuwe zedelijkheidswetgeving.

Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, december 1994.

Savornin Lohman, P.M. de en M. van Lonkhuijsen

Evaluatie VWS-beleid Bestrijding seksueel geweld (1991-1995) - deelrapport II: Stand van zaken regulier hulpaanbod.

Amsterdam, Van Dijk, Van Soomer en Partners, 1996.

Savornin Lohman, P.M. de, M. Geldorp en M. van Lonkhuijsen

Evaluatie VWS-beleid Bestrijding seksueel geweld (1991-1995) - deelrapport IV: Preventie.

Amsterdam, Van Dijk, Van Soomer en Partners, 1996.

Soetenhorst - de Savornin Lohman, J. de (red.)
Slachtoffers van misdrijven: ontwikkelingen in hulpverlening, recht en beleid.

Arnhem, Gouda Quint BV, 1989.

Werkgroep MPS

Meervoudige Persoonlijkheds Stoornis.

Eindrapport van de Werkgroep MPS, ingesteld augustus 1994 door de Hoofdinspecteur van de toenmalige GIGV.

Rijswijk, 1995.

Index

<i>Gevolgen van seksueel geweld</i>	1.4	<i>Weg van het volwassen slachtoffer</i>	2.1 - 2.3
• emotioneel en psychisch	1.4.3	• aanloofase	2.2.1
• fysiek	1.4.1	• actiefase (melding en eerste opvang)	2.2.2
• juridisch	1.4.5	• trajecten: perspectief van het slachtoffer	2.3
• praktisch	1.4.2	• vervolfase	2.2.3
• sociaal	1.4.4		
 <i>Hulpverlening en het juridische circuit</i>	 2.4, 2.5		
• kloof	2.4		
• samenwerking	2.5		
 <i>Omvang en aard seksueel geweld</i>	 1.3		
• kinderen	1.3.2		
• volwassen slachtoffers	1.3.1		
 <i>Seksueel geweld</i>	 1.1		
• maatschappelijke discussie	1.1		
• slachtoffergroepen	1.1		
• wetgeving	1.2		
 <i>Seksuele kindermishandeling</i>	 3.1 - 3.4		
• afhandeling van meldingen	3.3		
• melding	3.2		
• samenwerking bij seksuele kindermishandeling	3.4		
• signalering	3.1		

Colofon

Uitgever

Ministerie van Justitie
Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

Auteurs

P.M. de Savornin Lohman
G.J. Slump
(Van Dijk, Van Soomeren en Partners, Amsterdam)

Met medewerking van

K. Blits (ministerie van Justitie)
G. Ketelaars (Clara Wichmann Instituut)
A. Goes (Stichting TransAct)
F. Goutbeek (Rechercheschool Zutphen)
W. Verhoeven (PIT, Noord-Brabant)

Eindredactie

I. van Erpecum

Vormgeving

K. Polder, Den Haag

Druk

Sdu Grafisch Bedrijf, Den Haag

Zedenalmanak *Deel 3 Wetten en regels*

Voorwoord

Op 1 december 1991 is de nieuwe zedelijkheidswetgeving betreffende zware zedenmisdrijven in werking getreden. De nieuwe wetgeving is bedoeld om een betere bescherming te bieden tegen strafbare vormen van seksueel geweld, onder meer door verruiming van de mogelijkheden tot vervolging en berechting van daders. De wetgever beoogt tevens een aanvullende bescherming te bieden aan diegenen die in het maatschappelijk verkeer extra kwetsbaar zijn, zoals jeugdigen en mensen met een handicap. In 1994 zijn de effecten van de wetswijziging via een onderzoek geëvalueerd¹. Uit dit onderzoek bleek dat de toepassing van de nieuwe zedenwetten in de praktijk nog te wensen overliet. Ook werd vastgesteld dat er nog steeds sprake is van een kloof tussen degenen die vanuit een justitieel kader betrokken zijn bij zedenzaken en de hulpverlening aan slachtoffers. De onderzoekers adviseerden dan ook om via voorlichting aan alle betrokkenen het juiste gebruik van de nieuwe wetten te stimuleren en de samenwerking tussen het justitiële circuit en de hulpverlening te bevorderen.

In antwoord hierop heeft het ministerie van Justitie deze *Zedenalmanak* ontwikkeld. De almanak is bestemd voor iedereen die professioneel bij deze problematiek betrokken is: de politie, het openbaar ministerie, de advocatuur en de hulpverlening aan slachtoffers².

Doel van de almanak

Hoofddoel van de *Zedenalmanak* is bij te dragen aan de effectieve bescherming van slachtoffers van seksueel geweld. Dit vereist van beroepsbeoefenaren die in hun werk te maken krijgen met deze slachtoffers, dat zij weten welke juridische acties mogelijk zijn en wat daarvan de implicaties zijn. Ook dienen zij op de hoogte te zijn van de verschillende vormen van hulp en bijstand waarop het slachtoffer een beroep kan doen.

De almanak geeft daarom veel praktische informatie over zowel de juridische als de psychosociale aspecten van seksueel geweld. De *Zedenalmanak* biedt echter meer dan feitelijke informatie. Elk onderwerp wordt zoveel mogelijk benaderd vanuit het perspectief van het slachtoffer. Er wordt aandacht gevraagd voor de beleving en het belang van het slachtoffer en voor de correcte bejegening van het slachtoffer tijdens alle fasen van het proces dat het slachtoffer moet doorlopen. Ook wordt stilgestaan bij mogelijke vormen van samenwerking tussen de hulpverlening en politie/justitie en bij de voordelen die zo'n samenwerking kan hebben – niet alleen voor de betrokken professionals maar zeker ook voor het slachtoffer zelf.

• 1 Zie J. de Savornin Lohman e.a., 1994. • 2 Daarnaast heeft het ministerie van Justitie een brochure ontwikkeld voor slachtoffers van zedendelicten (Seksueel geweld. Wat kunt u verwachten van hulpverlening, politie en justitie) waarin zij worden gewezen op de mogelijkheden van strafrechtelijke en civielrechtelijke actie en op de beschikbaarheid van hulp en bijstand op juridisch, praktisch, medisch en psychosociaal gebied.

Opbouw van de Zedenalmanak

De *Zedenalmanak* bestaat uit vijf delen en een floppydisk. De vijf delen zijn als volgt onderverdeeld.

Deel 1: achtergronden

Dit deel geeft algemene achtergrondinformatie over seksueel geweld als maatschappelijke problematiek (omvang, aard, gevolgen). Ook wordt geschetst welke trajecten een slachtoffer van seksueel geweld kan doorlopen na het gebeurde en welke organisaties en instanties daarbij betrokken zijn. Het traject voor *jeugdige* slachtoffers komt apart aan de orde, omdat dit duidelijk afwijkt van het volwassenentraject.

Deel 2: hulp en bijstand

Deel 2 is geheel gewijd aan de verschillende vormen van hulp en bijstand die beschikbaar zijn voor slachtoffers van seksueel geweld. Er wordt aandacht besteed aan de eerste opvang van slachtoffers, aan vervolghulpverlening en de hulp en bijstand op juridisch en financieel gebied. De verschillende aanbieders van hulp en bijstand worden kort beschreven en er worden adviezen voor doorverwijzing gegeven. Afsluitend wordt aandacht besteed aan specifieke slachtoffergroepen.

Deel 3: wetten en regels

Dit deel behandelt de wet- en regelgeving die relevant is voor slachtoffers van seksueel geweld. Achtereenvolgens komt aan de orde: de strafwetgeving op het gebied van zedendelicten en vrouwenhandel; de regels en wetten die de positie en behandeling van slachtoffers in het strafrecht regelen; de civiele mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld; overige relevante regels en wetten zoals de (medische) tuchtwetgeving, de arbeidsomstandig

hedenwet (Arbo), het asielrecht, de vreemdelingenwetten en internationale verdragen.

Deel 4: de juridische wegen

Het vierde deel is gewijd aan het traject dat een slachtoffer doorloopt als deze besluit om naar de politie te gaan en/of een juridische procedure te starten tegen de dader. Achtereenvolgens komt aan de orde: de gang van zaken bij de politie, de strafrechtelijke procedure en de civielrechtelijke procedure.

Deel 5: adressen en informatie

Deel 5 is een naslagwerk waarin achtereenvolgens te vinden zijn: een adressenlijst van organisaties op het gebied van slachtofferzorg, hulpverlening, politie en justitie; een uitgebreid literatuuroverzicht; een lijst van andere middelen als brochures, protocollen, handleidingen en videoproducties.

De floppydisk

De politie Midden- en West-Brabant heeft een computerprogramma ontwikkeld waarmee de verjaringstermijnen van zedendelicten berekend kunnen worden. De floppy met dit programma wordt meegeleverd bij de *Zedenalmanak*.

Inhoudsopgave

De inhoudsopgave van de overige delen treft u aan in bijlage 3.1

Inleiding 7

8 Achtergrondinformatie 9

- 8.1 De totstandkoming van de nieuwe zedelijkheidswetgeving 9
- 8.2 De structuur van de rechterlijke macht en het openbaar ministerie 10
- 8.3 Strafrecht: omschrijving en relevante wetboeken 12
- 8.4 Civiel recht: omschrijving en relevante wetboeken 12

9 De strafwetgeving 15

- 9.1 De zware zedendelicten: artikelen 242 tot en met 249 15
 - 9.1.1 Overzicht van de artikelen 242-249 15
 - 9.1.2 Drie stroomschema's 15
 - 9.1.3 Keuze van het juiste stroomschema 16
 - 9.1.4 Gebruik van de stroomschema's 16
- 9.2 De overige relevante artikelen in de strafwetgeving 22
- 9.3 Verjaring van de zedendelicten 22
 - 9.3.1 Strafrechtelijke verjaring 22
 - 9.4 Klachtdelicten 23

10 Positie, rechten en plichten van slachtoffers in het strafrecht (wet- en regelgeving) 25

- 10.1 Overzicht van relevante richtlijnen/circulaires 25
- 10.2 Richtlijnen over informatieverzetting 26

- 10.3 Richtlijnen over bejegening 27
- 10.4 Richtlijnen over schadebemiddeling (in de fase vóór de strafzitting) 28
- 10.5 Wettelijke bepalingen rond schadevergoeding in het strafproces 30
 - 10.5.1 Inleiding 30
 - 10.5.2 De officiële van justitie en schadevergoeding in het strafproces 31
 - 10.5.3 Het slachtoffer en schadevergoeding in het strafproces 32
 - 10.6 Klachtregelingen 33
 - 10.6.1 Klachten over de politie 33
 - 10.6.2 Klachten over justitie 34
 - 10.7 Wettelijke bepalingen rond inzage van processtukken en verkrijgen van strafrechtelijke informatie 35

11 Civielrechtelijke mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld 37

- 11.1 De aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad 37
- 11.2 Soorten schade 39
 - 11.2.1 Vermogensschade 39
 - 11.2.2 Immateriële schade: smartengeld 43
- 11.3 Andere civielrechtelijke voorzieningen 43
 - 11.3.1 Het straatverbod 43
 - 11.3.2 Contactverbod 44
 - 11.3.3 Informatiegebod 44
 - 11.3.4 Verhuisgebod 44
 - 11.3.5 Voorschot op schadevergoeding 44
- 11.4 Civielrechtelijke verjaring 44

12 Overige relevante wet- en regelgeving 47

- 12.1 Seksueel misbruik door (medische) hulpverleners 47
 - 12.1.1 Het wettelijk tuchtrecht 48
 - 12.1.2 Intern (buitenwettelijk) tuchtrecht 50
 - 12.1.3 Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst 50
- 12.2 Seksuele intimidatie op het werk 51
 - 12.2.1 Begripsomschrijving 51
 - 12.2.2 De wetgeving 51
 - 12.3 Seksueel geweld in internationale context 53
- 12.3.1 Vrouwenhandel 53
- 12.3.2 Vluchtelingen en asielzoekers: seksueel geweld in het land van herkomst 55

Bijlagen 59

- Bijl. 3.1 Inhoudsopgave overige delen 59
- Bijl. 3.2 Wetsteksten van de gewijzigde zedenwetten 63
- Bijl. 3.3 Wetsteksten van de overige (ongewijzigde) zedenwetten 67
- Bijl. 3.4 Overzicht van veel toegepaste wetsartikelen (WvSr) bij vrouwenmishandeling 69

Geraadpleegde literatuur 71

Index 73

Inleiding

Doel en doelgroep

In dit derde deel wordt ingegaan op de wet- en regelgeving die van belang kan zijn voor slachtoffers van seksueel geweld. De informatie is bedoeld voor een brede doelgroep: zowel functionarissen bij politie en justitie als betrokkenen uit het hulpverleningscircuit kunnen er hun voordeel mee doen. Daarbij moet direct aangekend worden dat de verstrekte informatie algemeen van aard is. Diepgravende juridische discussies en al te technische details zijn achterwege gelaten. Het gaat hier weer om algemene voorlichting aan al degenen die met slachtoffers van seksueel geweld te maken (kunnen) krijgen, maar die daar niet helemaal op gespecialiseerd zijn.

Leeswijzer

In dit deel komen achtereenvolgens de volgende onderwerpen aan de orde:

- In hoofdstuk 8 wordt algemene achtergrondinformatie gegeven aan diegenen die niet zo goed thuis zijn in juridische zaken.
- Hoofdstuk 9 behandelt de belangrijkste relevante wetsartikelen van de strafwetgeving, met speciale aandacht voor de in 1991 aangebrachte wijzigingen in de zedenwetten. Tevens wordt stilgestaan bij de verjaringstermijnen voor de delicten en bij het fenomeen 'klachtdelict'.
- Hoofdstuk 10 behandelt de wet- en regelgeving die betrekking heeft op de positie, rechten en plichten van slachtoffers binnen het strafrechtelijke traject.

- Hoofdstuk 11 geeft een overzicht van civielrechtelijke mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld. Aan de orde komen zaken als aansprakelijkheid, het schadebegrip en andere civielrechtelijke vorderingen dan schadevergoeding.
- In hoofdstuk 12 komen de overige relevante wetten en regels aan de orde:
 - de Wet op de Arbeidsomstandigheden (Arbo-wet), die relevant is voor seksuele intimidatie op de werkplek.
 - delen van de vreemdelingenwetgeving, relevant voor mensen die in het land van herkomst slachtoffer zijn geworden van seksueel geweld.
 - de wettelijke en buitenwettelijke regelingen van het medisch tuchtrecht, die relevant kunnen zijn voor seksueel misbruik door (medische) hulpverleners.

8

Achtergrondinformatie

Voor degenen die niet zo goed thuis zijn in wetgeviingsland wordt hieronder een korte beschrijving gegeven van enkele voor zeden-zaken belangrijke 'weetjes'. Het betreft achtereenvolgens:

- de totstandkoming van de nieuwe zedelijkheidswetgeving
- de structuur van de rechterlijke macht en het openbaar ministerie
- strafrecht: wat is het en wat zijn de relevante wetboeken
- civiel recht: wat is het en wat zijn de relevante wetboeken

8.1 De totstandkoming van de nieuwe zedelijkheidswetgeving⁴

De commissie-Melai (1970-1980)

In 1970 stelt de toenmalige minister van Justitie een advies-commissie (commissie-Melai⁵) in die zich moet gaan buigen over een herziening van de zedelijkheidswetgeving in het Wetboek van Strafrecht (WvSr). Dit blijkt geen eenvoudige opgave, omdat er op dat moment weinig maatschappelijke en politieke eensgezindheid meer bestaat over de vraag wat wel en niet toelaatbaar is in de seksuele omgang. Bovendien doen zich in de tien jaar dat de commissie aan het werk is, ingrijpende veranderingen voor in het publieke zedendebat: met name de invloed van de vrouwenbeweging (beschermingsgedachte) doet zich steeds sterker gelden.

De commissie-Melai brengt in 1980 een eindadvies uit over de herziening van de zware zedenmisdriven (art. 242-249 WvSr) – daarvoor zijn al interimadviezen verschenen over de filmkeuring,

pornografie en prostitutie. In de eindrapportage worden twee uitgangspunten gehanteerd:

- In de eerste plaats de bescherming van de *wilsvrijheid* van de burger in het aangaan of afwijzen van seksuele relaties – in de visie van de commissie gaat het bij strafbaar gedrag niet zozeer om wat er gebeurt (de feitelijke seksuele gedraging) maar of dit *tegen de wil van de betrokkene* gebeurt.
- In de tweede plaats moet de overheid *normen stellen ter bescherming van diegenen die wilsvrijheid ontberen*, "wier vermogen tot seksuele zelfbepaling onvolkomen is" – met name jeugdigen en mensen met een verstandelijke of lichamelijke handicap.

Een en ander leidt tot een aantal concrete voorstellen tot wijziging van de bestaande wetsteksten.

De jaren tachtig: windstille

In de jaren tachtig loopt de herziening van de zedelijkheids-wetgeving grote vertraging op. Het kabinet-Van Agt kent een lage prioriteit toe aan het onderwerp, er is een regeringswisseling en op politiek niveau lijkt de liberaliseringsgedachte achterhaald te

⁴ 4 Voor een meer uitgebreide beschrijving raadplege men J. de Savornin Lohman e.a., 1994. ⁵ Deze Adviescommissie Zedelijkheidswetgeving stond onder voorzitterschap van de Leidse hoogleraar strafrechtprof.mr. A.L. Melai.

worden. Na nogmaals een adviesronde langs organisaties gehouden te hebben komt minister De Ruiter in 1985 met een voorontwerp van wet, dat nog grotendeels de adviezen van de commissie-Melai volgt. Het voorontwerp verdwijnt vervolgens – na de nodige commotie over het begeleidend persbericht – tot 1988 in de ijskast. Op 22 oktober van dat jaar stuurt de bewindsman Korthals Altes het Wetsvoorstel Zware Zedenmisdrijven naar de Tweede Kamer. Dit wetsvoorstel wijkt op een aantal cruciale punten af van het conceptontwerp van 1985: de door de commissie-Melai voorgestane liberalisering wordt teruggedraaid ten behoeve van de bescherming van maatschappelijk kwetsbare personen. Door de breuk van het kabinet-Lubbers II komt het niet tot besluitvorming over het wetsvoorstel.

De nieuwe zedenwetten (1990-1991)

In 1990 neemt minister Hirsch Ballin de draad weer op. Zijn invalshoek is de bescherming van de zwakkeren. Dit krijgt een duidelijk primaat boven de bescherming van de wilsvrijheid van de burger (het eerste uitgangspunt van de commissie-Melai). De discussie in de Tweede Kamer spitst zich toe op de strafbaarstelling van de seksualiteit van jeugdigen.

Na het aanbrengen van een vijftal wijzigingen gaat de Tweede Kamer op 13 november 1990 akkoord met het wetsvoorstel. En na een pittig debat weet de minister het voorstel ook door de Eerste Kamer te loodsen. Het wetsvoorstel treedt per 1 december 1991 in werking.

In de nieuwe zedenwet is een deel van de door de commissie-Melai gedane voorstellen terug te vinden. Een belangrijk voorstel van de commissie-Melai dat *niet* is overgenomen in de nieuwe zedenwet betreft de afschaffing van klachtdelicten: volgens de commissie-Melai zou het juist op dit terrein altijd mogelijk moeten zijn om een dader te vervolgen ook zonder dat een klacht is ingediend (ambtshalve vervolging).

8.2 De structuur van de rechterlijke macht en het openbaar ministerie

De rechterlijke macht en het openbaar ministerie in Nederland kennen een hiërarchische opbouw:

- 62 kantongerechten
- 19 arrondissementsrechtbanken
- 5 gerechtshoven
- 1 Hoge Raad

De adressen van deze rechtbanken zijn opgenomen in deel 5, paragraaf 17.11.

Kantongerechten

De kantongerechten zijn de laagste rechtsprekende instanties in Nederland. Zij behandelen:

- een beperkt aantal civielrechtelijke zaken, waaronder schadevorderingen tot 5.000 gulden
- een beperkt aantal strafrechtelijke zaken, vooral zeer lichte vergripen (overtredingen); misdrijven worden bijna allemaal door de arrondissementsrechtbanken behandeld.

Een procedure voor een kantonrechter kan zonder juridische bijstand worden gevoerd.

Arrondissementsrechtbanken

De arrondissementsrechtbanken behandelen in eerste instantie alle zaken, behalve die waarvoor de kantongerechten zijn aangewezen. Ook behandelen de arrondissementsrechtbanken hoger beroepszaken van uitspraken van de kantonrechters. Deze rechtbanken maken een onderscheid tussen:

- Behandelingen door een alleensprekende rechter: deze wordt in het civiele recht de *enkelvoudige kamer* genoemd en in het strafrecht de *politierechter*. De politierechter behandelt eenvoudige strafzaken en kan maximaal 6 maanden gevangenisstraf opleggen.
- Behandeling door een college van drie rechters. Deze wordt de *meervoudige kamer* genoemd.

Verder is er een aparte *kinderrechter* die zaken behandelt gepleegd door strafrechtelijk minderjarigen (tot 18 jaar). De administratieve afdeling bij de arrondissementsrechtbank heet de *griffie*. Daar kan men onder meer terecht voor informatie over de zittingsdatum, over uitspraken en de afschriften van vonnissen. Het openbaar ministerie bij de rechtbanken wordt het *arrondissementsparket* genoemd. Binnen het arrondissementsparket zijn officieren van justitie en één hoofdofficier van justitie werkzaam. De arrondissementsparketten zijn soms apart gehuisvest van de arrondissementsrechtbanken en/of hebben een eigen postadres.

Gerechtshoven

De gerechtshoven zijn de rechterlijke instanties die zaken in hoger beroep behandelen. Dit met uitzondering van de uitspraken van kantonrechters, waarover in hoger beroep de arrondissementsrechtbanken oordelen. Meestal wordt een zaak bij het gerechtshof behandeld door een meervoudige kamer.

De gerechtshoven zijn de *hoogste rechters* die oordelen over de feiten in een zaak. Daarna kunnen partijen in verband met de vraag of de wet en het recht op een zorgvuldige wijze zijn toegepast, nog in cassatie bij de Hoge Raad.

De gerechtshoven hebben een eigen *griffie* (administratieve afdeling).

Het openbaar ministerie bij de gerechtshoven is georganiseerd in vijf *parketten*. Binnen het gerechtelijk parket heten de vertegenwoordigers van het openbaar ministerie *procureurs-generaal*.

De gerechtelijke parketten hebben dezelfde postadressen als de gerechtshoven te Amsterdam, Arnhem, Den Haag, Den Bosch en Leeuwarden.

Hoge Raad

De Hoge Raad is de hoogste rechterlijke instantie in Nederland. De uitspraken van de Hoge Raad zijn heel belangrijk voor de vraag wat als geldend recht kan worden aangemerkt. De uitspraken van de Hoge Raad hebben een rechtsvormende functie en zijn daarmee bepalend voor de mogelijkheden van lagere rechters in latere zaken. Daarnaast hebben zij een controlerende functie (bestaande uit correctie van uitspraken van lagere rechters). De Hoge Raad is gevestigd in Den Haag en heeft een eigen griffie.

De hoogste vertegenwoordiger van het openbaar ministerie bij de Hoge Raad heet (net als bij de gerechtshoven) *procureur-generaal*. Bijzonder aan de mogelijkheden die de procureur-generaal heeft, is om een zogenaamde *cassatie in het belang der wet* in te stellen. Dit betekent dat de gevraagde uitspraak geen gevolgen heeft voor betrokken partijen maar noodzakelijk wordt geacht voor de uitleg van een stuk wetgeving.

De procureur-generaal bij de Hoge Raad heeft hetzelfde postadres als de Hoge Raad.

8.3 Strafrecht: omschrijving en relevante wetboeken

Wat is strafrecht?

Het strafrecht bestaat uit een systeem van regels dat gedragingen strafbaar stelt die een samenleving, vertegenwoordigd door de overheid, op een bepaalde tijd en plaats niet wenst te tolereren en daarom wil sanctioneren. Deze gedragingen zijn vastgelegd in delictomschrijvingen.

Ook wordt in het strafrecht geregeld waar de sancties uit kunnen bestaan, hoe de regels moeten worden toegepast (procedures) en wie welke bevoegdheid heeft in het handhaven van het (straf) recht. Het strafrecht richt zich op het regelen van verhoudingen tussen individuele burgers (verdachten van strafbare feiten) en de overheid/samenleving.

Tot de *strafrechtspleging* (de praktijk van het strafrecht) worden alle instellingen gerekend die dit geheel van regels en procedures uitvoeren. Daartoe behoren de politie, andere (bijzondere) opsporingsdiensten, het openbaar ministerie en de strafrechter.

Een strafrechtelijke vervolging wordt primair ingesteld vanuit het *algemeen belang*: het belang voor de samenleving als geheel. De vertegenwoordiger van de overheid/samenleving is het openbaar ministerie, in de persoon van de officier van justitie⁶. *Het slachtoffer van een delict is dan ook geen officiële partij in het strafproces.*

De rol van het slachtoffer in het strafproces is beperkt tot die van aangever en getuige en eventueel benadeelde partij.

De laatste jaren is er echter wel meer aandacht gekomen voor het slachtofferbelang binnen het strafproces. Officieren van justitie betrekken het belang van het slachtoffer steeds vaker in hun afweging om tot vervolging van een verdachte over te gaan. Ook zijn er meer mogelijkheden gekomen voor het slachtoffer om binnen het strafproces een schadevergoeding te vragen. Dit vragen wordt in het strafproces ook wel het 'voegen' van de benadeelde partij genoemd (zie hierover paragraaf 10.5.3).

Wetboek van Strafrecht (WvSr)

Dit wetboek bevat het materiële strafrecht. Dat wil zeggen dat daarin de gedragingen staan die in Nederland strafbaar zijn gesteld (delictomschrijvingen). Ook zijn hierin beschreven alle straffen en maatregelen die kunnen worden opgelegd.

Wetboek van Strafvordering (WvSv)

Dit wetboek bevat het formele strafrecht. Dat wil zeggen dat hierin allerlei procesregels in het strafrecht zijn vastgelegd. Het zijn de spelregels (met name gericht op opsporing en vervolging) voor de toepassing van het strafrecht. Ook zijn hierin de rechten en plichten van verdachten en van slachtoffers van misdrijven (onder meer de voegingsprocedure) te vinden.

8.4 Civiel recht: omschrijving en relevante wetboeken

Wat is civiel recht?

Het civiele recht is een systeem van regels dat een burger kan aanspreken indien zij/hij schade heeft geleden als gevolg van gedrag van een andere burger of rechtspersoon. Dit gedrag hoeft niet strafbaar te zijn volgens het Wetboek van Strafrecht. In het civiele recht draait het om de vraag of de verdachte (in het civiele recht: de *gedaagde* of *schadeveroorzaker*) *aansprakelijk* is voor een *onrechtmatige daad* gepleegd jegens het slachtoffer (in het civiele recht: de *benadeelde* of *eiser*). Als de rechter vaststelt dat dit het geval is, dan dient de gedaagde de benadeelde daarvoor te compenseren. Vaak gaat het daarbij om het betalen van een schadevergoeding, maar het slachtoffer (de eiser) kan ook andere voorzieningen eisen zoals een straat- of contactverbod.

⁶ Zo heet de vertegenwoordiger van het openbaar ministerie bij de 19 arrondissementsrechtbanken. Bij de 5 gerechtshoven (hoger beroep) heet deze vertegenwoordiger procureur-generaal en bij de Hoge Raad (cassatie) advocaat-generaal.

Het Burgerlijk Wetboek (BW)

Dit wetboek bevat het materiële civiele recht. Dat wil zeggen alle rechtsregels die bepalen wat het recht is, hoe rechten en de verhoudingen tussen particuliere personen geregeld zijn en waar iemand aanspraak op kan maken (onder meer eigendom, overeenkomsten, onrechtmatige daad).

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (WvRv)

Dit wetboek bevat het formele civiele recht. Het gaat om alle procesregels die bepalen hoe het civiele recht moet worden toegepast. Ook hier zijn het de spelregels aan de hand waarvan rechten die in het materiële civiele recht zijn benoemd, door een belanghebbende tot gelding kunnen worden gebracht.

9

De strafwetgeving

Dit hoofdstuk behandelt de artikelen in het Wetboek van Strafrecht die betrekking hebben op seksueel geweld en de artikelen die veel gebruikt worden bij vrouwenmishandeling. Speciale aandacht wordt geschonken aan de artikelen die betrekking hebben op de zware zedendelicten (artikelen 242 tot en met 249 WvSr). Dit zijn ook de artikelen die in 1991 ten dele vernieuwd zijn, met de bedoeling extra en meer adequate bescherming te bieden aan slachtoffers – en dan met name de meer kwetsbaren onder hen. De overige delictomschrijvingen worden slechts beknopt beschreven. In de bijlagen 3.2. en 3.3 bij dit deel zijn de volledige wetsteksten van alle zedenwetten terug te vinden. In bijlage 3.4 is een overzicht opgenomen van de wetsartikelen die veel worden toegepast bij vrouwenmishandeling.

9.1 De zware zedendelicten: artikelen 242 tot en met 249

De artikelen 242 tot en met 249 van het Wetboek van Strafrecht maken deel uit van Titel XIV betreffende de misdrijven tegen de zeden. Het gaat met name om zware zedendelicten. Voor elk wetsartikel geldt dat het van toepassing is (kan zijn), als voldaan is aan een aantal in het wetsartikel omschreven voorwaarden.

9.1.1 Overzicht van de artikelen 242-249

Onderstaand wordt weergegeven op welk type delict de artikelen 242-249 betrekking hebben. In bijlage 3.2 is de volledige wetstekst na te zoeken.

artikel 242	verkrachting
artikel 243	gemeenschap met wilsonbekwame
artikel 244	gemeenschap met iemand beneden de 12 jaar
artikel 245	gemeenschap met iemand van 12 tot 16 jaar
artikel 246	aanranding
artikel 247	ontucht met wilsonbekwame of kind tot 16 jaar
artikel 248	strafverzwaring bij zwaar lichamelijk letsel of dood
artikel 248	ter verleiding van minderjarigen
artikel 249	ontucht met misbruik van gezag

De artikelen 242-249 kunnen als volgt gegroepeerd worden:

- A. artikelen die betrekking hebben op seksueel geweld tegen mensen van 16 jaar en ouder die *niet* wilsonbekwaam zijn
- B. artikelen die betrekking hebben op seksueel geweld tegen minderjarigen (tot 18 jaar)
- C. artikelen die betrekking hebben op wilsonbekwame slachtoffers: dat wil zeggen bewusteloos, lichamelijk onmachtig of geestelijk gebrekkig ontwikkeld of gestoord op het moment dat het delict gepleegd werd.

9.1.2 Drie stroomschema's

Voor elk van deze slachtoffergroepen is een stroomschema opgesteld waarin nagezocht kan worden welk artikel mogelijk van toepassing is. Nadrukkelijk geldt dat het om *mogelijke* toepasbaarheid gaat: soms moet nog aan bepaalde aanvullende eisen

worden voldaan. Bovendien moet een en ander ook *bewijsbaar* zijn en nog *niet verjaard* zijn (zie ook paragraaf 9.3).

9.1.3 Keuze van het juiste stroomschema

Welk stroomschema van toepassing is, is afhankelijk van de kenmerken van het slachtoffer (op het moment dat het delict werd gepleegd).

Schema A. Wilsbekwame slachtoffers van 16 jaar en ouder

Dit schema geldt voor slachtoffers die, op het moment dat het delict gepleegd werd, voldoen aan twee criteria:

- a. het slachtoffer was 16 jaar of ouder én
- b. het slachtoffer was op dat moment niet
 - bewusteloos' óf
 - lichamelijk onmachtig (lichamelijk gehandicapt) óf
 - gebrekkig ontwikkeld (verstandelijk gehandicapt) óf
 - ziekelijk gestoord in haar/zijn geestvermogens (ernstige psychische problemen).

Als één van deze laatste vier criteria wel opgaat, dan geldt schema C.

Schema B. Slachtoffers van 0-18 jaar

Dit schema geldt voor alle slachtoffers die, op het moment dat het delict gepleegd werd, niet ouder waren dan 18 jaar.

Schema C. Wilsonbekwame slachtoffers

Dit schema geldt voor alle slachtoffers die, op het moment dat het delict werd gepleegd, voldoen aan één of meer van de eerder genoemde vier criteria:

- bewusteloosheid
- lichamelijke onmacht
- gebrekkige ontwikkeling
- ziekelijke stoornis van de geestvermogens

Het zal de lezer duidelijk zijn dat een slachtoffer binnen de criteria van meer schema's kan vallen: op een 15-jarige verstandelijk gehandicapte zijn bijvoorbeeld zowel schema B als schema C van toepassing. Bij de toepassing van strafwetten geldt als algemene regel dat *specifieke wetgeving vóór algemene wetgeving gaat*. Bij twijfel tussen schema B en schema C zal dus meestal gelden dat schema C toegepast moet worden.

9.1.4 Gebruik van de stroomschema's

In de stroomschema's komen steeds bepaalde vragen terug, namelijk:

- was er sprake van *dwang*?
- was er sprake van *misbruik van gezag*?
- was er sprake van *seksueel binnendringen*?
- was er sprake van het *dulden of plegen van ontuchtige handelingen*?
- de vraag naar de *leeftijd* van het slachtoffer

Hieronder wordt toegelicht aan welke criteria voldaan moet zijn om de vragen met 'ja' te kunnen beantwoorden. In de overige gevallen is het antwoord 'nee'.

Dwang

Hiervan is sprake bij:

- gebruik van (fysiek) geweld
- dreiging met geweld

• 7 Als het slachtoffer door de dader bewusteloos of onmachtig gemaakt is, dan is er sprake van geweld, en is schema A wel van toepassing.

- een andere feitelijkheid die als dwangmiddel kan worden aangemerkt (bijvoorbeeld dreigen met ontslag)⁸.

Misbruik van gezag

Doorslaggevend is hierbij de relatie tussen de verdachte en het slachtoffer. De wet noemt de volgende mogelijke relaties:

- Het slachtoffer is een kind, stiefkind, pleegkind of pupil van de verdachte.
- Het slachtoffer is aan de zorg, opleiding of waakzaamheid van de verdachte toevertrouwd.
- Het slachtoffer is een bediende of ondergeschikte van de verdachte.
- De verdachte is een ambtenaar aan wiens gezag het slachtoffer onderworpen is of aan wiens waakzaamheid het slachtoffer is toevertrouwd of aanbevolen.
- De verdachte is een bestuurder, geneeskundige, onderwijzer, beambte, opzichter of bediende in een gevangenis, rijkswerkinstelling, rijksinstelling voor kinderbescherming, weeshuis, ziekenhuis of instelling van weldadigheid en het slachtoffer is opgenomen in die instelling.
- De verdachte is werkzaam in de gezondheidszorg of de maatschappelijke zorg en het slachtoffer is diens patiënt of cliënt.

Waar het steeds om gaat is dat het slachtoffer in een situatie zit ten opzichte van de verdachte waarin zij/hij niet vrij is en/of zich niet vrij voelt om zelf aan te geven wat zij/hij zelf wil en niet wil⁹.

Seksueel binnendringen

Dit kan vaginaal, oraal of anaal geschieden. Binnendringen kan geschieden met: de penis, een ander lichaamsdeel (vinger, hand) of een voorwerp¹⁰.

Ontuchtige handelingen

Dit 'vage' begrip wordt als volgt omschreven: "handelingen die het geslachtsleven betreffen, met wellustige bedoelingen geschieden en het normaal ontwikkelde zedelijkheidsgevoel krenken".

Leeftijd van het slachtoffer

De leeftijd van de verdachte kan bepalend zijn voor de vraag welk wetsartikel van toepassing is.

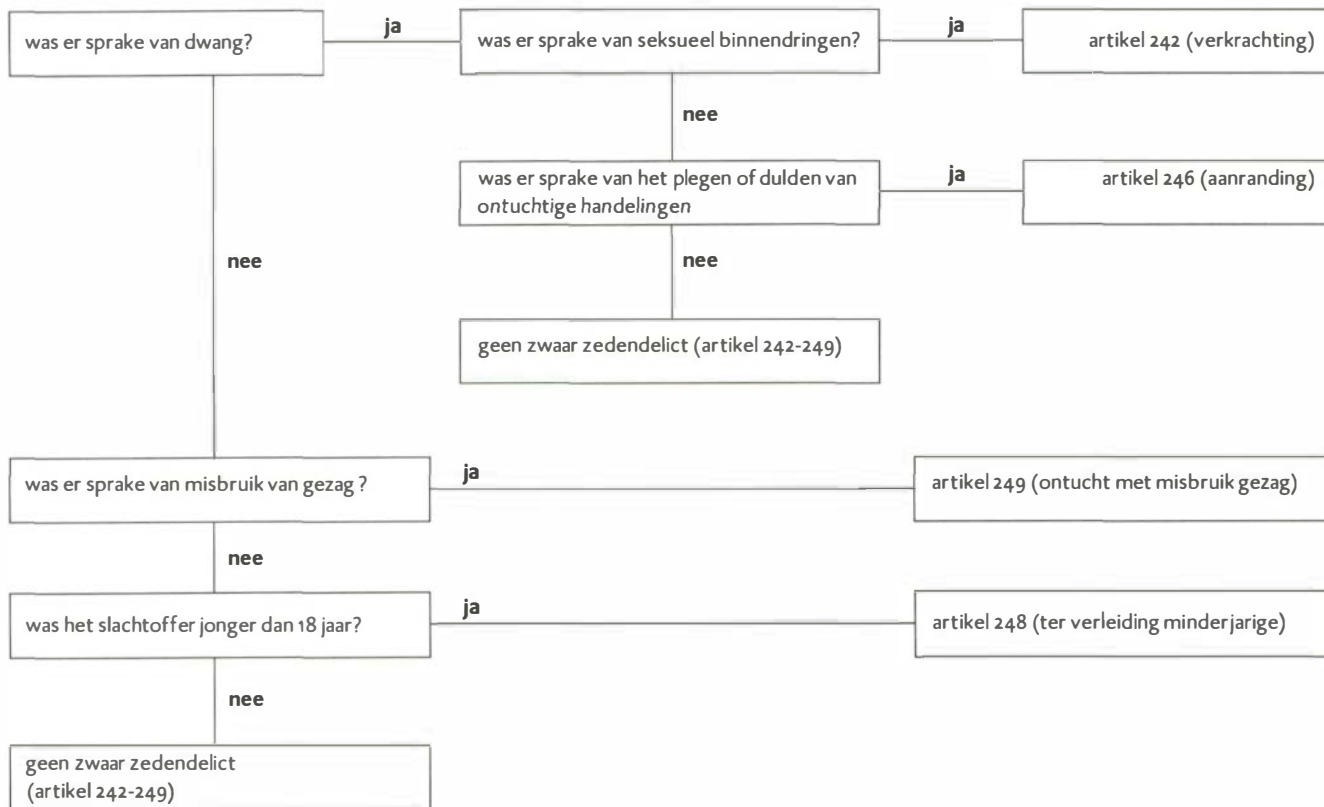
Voor de meeste (zware) zedendelicten geldt dat niet vereist is dat de verdachte ook wist hoe oud het slachtoffer was toen het delict gepleegd werd. Deze 'absolute bescherming' (van het slachtoffer) geldt voor de artikelen 244 (gemeenschap met kind tot 12 jaar), 245 (gemeenschap met 12-16 jarige), 247 (ontucht met minderjarige) en 249 (ontucht met misbruik van gezag). Voor artikel 248ter (verleiding minderjarigen) geldt dat aangetoond moet worden dat de verdachte wist dat het slachtoffer minderjarig was, of dat deze dat redelijkerwijs kon vermoeden¹¹.

• ⁸ Hoge Raad 29 november 1994, NJ 1995, nr. 201; Rechtbank Leeuwarden, 4 april 1996, RN 1996 nr. 593; Hof Leeuwarden, 10 maart 1997, RN 1997, nr. 721 m.n.t. Katinka Lünemann en Nicolle Seegers. • ⁹ Hoge Raad, 9 oktober 1990; Hoge Raad, 17 oktober 1995, RN 1996, nr. 629; Hoge Raad, 28 april 1992 en Hoge Raad, 1 oktober 1991, RN 1991, nr. 208. Alle uitspraken zijn te vinden op de CWI-databank van de Juridische Bibliotheek, Select, deel 3 van Kluwer.

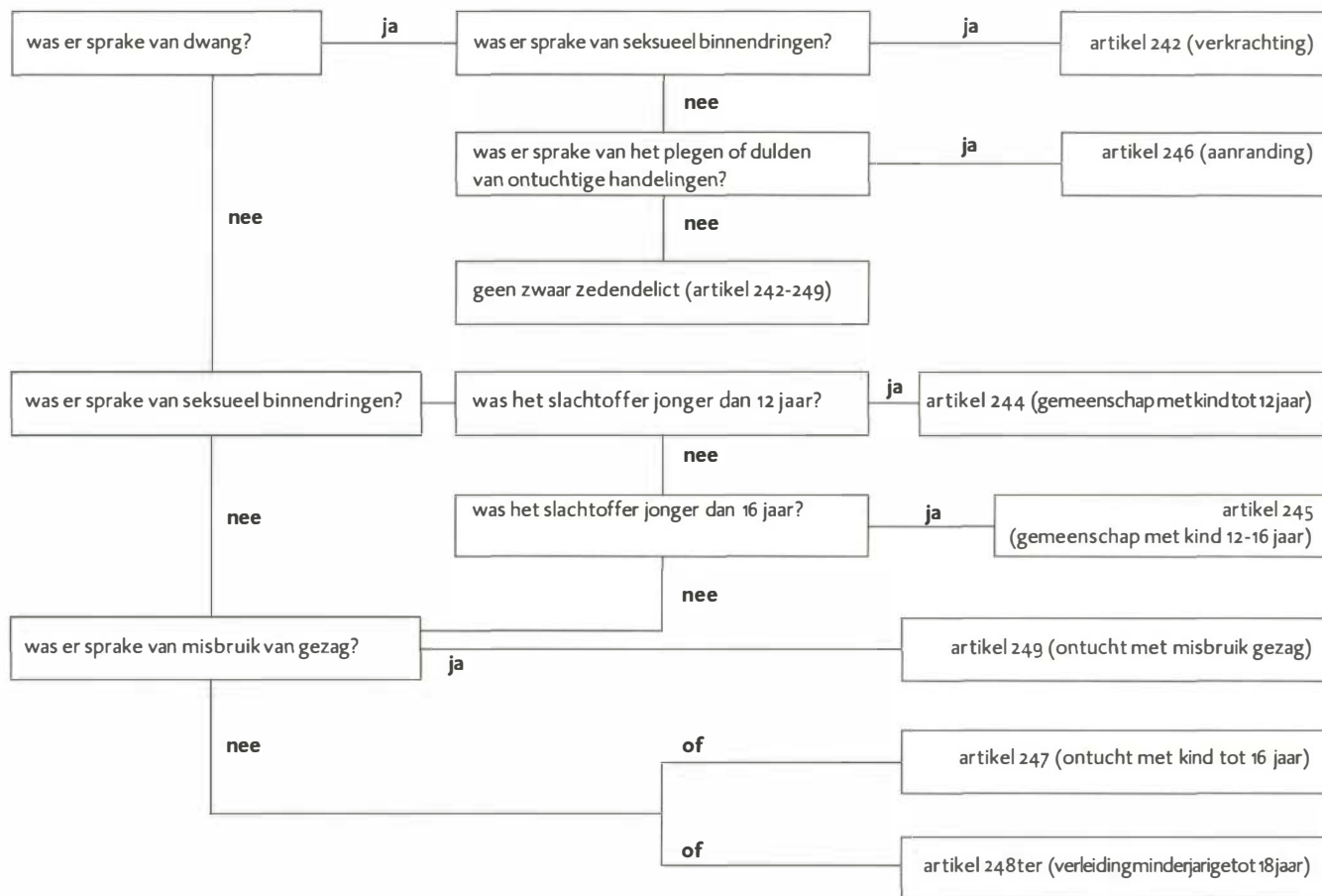
• ¹⁰ Zie hiervoor Hoge Raad, 2 mei 1995, RN 1996, nr. 541, m.n.t. Renée Kool en Hoge Raad, 22 februari 1994, RN 1995, nr. 475 en Hof Arnhem, 19 juli 1993, RN 1995, nr. 474.

• ¹¹ Deze eis geldt ook voor de strafbepaling op het aanbieden van porno aan jeugdigen (tot 16 jaar – artikel 240a) en voor kinderporno (artikel 240b).

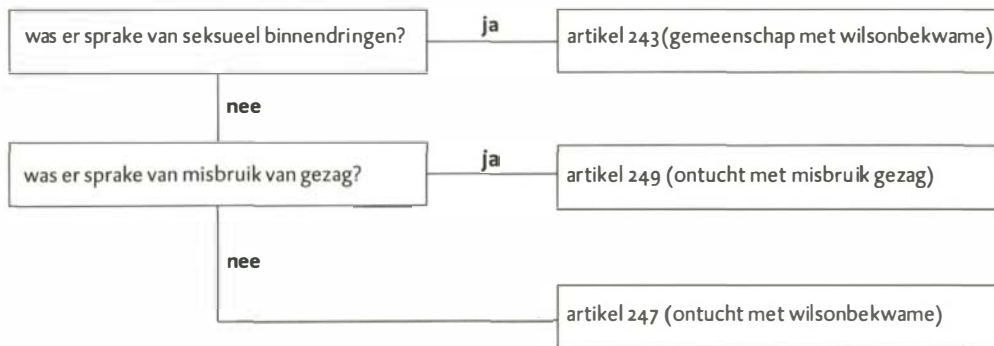
**Stroomschema A. Slachtoffer is wilsbekwaam en 16 jaar
of ouder op het moment van plegen van het delict**

Stroomschema B. Slachtoffer was jonger dan 18 jaar op het moment van het plegen van het delict

Stroomschema C. Slachtoffer is wilsonbekwaam (bewusteloos, onmachtig, geestelijk gestoord) op het moment dat het delict gepleegd is

Schema 1 Maximale gevangenisstraffen en vervolgbaarheid per delict

artikel WvSr	delictomschrijving	max. gevangenisstraf en vervolgbaarheid	verzwarende omstandigheden	
			zwaar lichamelijk letsel	dood
239	schennis van de eerbaarheid	3 maanden, ambtshalve*	—	—
240	verspreiding porno	2 maanden, ambtshalve	—	—
240a	vertoning porno aan personen tot 16 jaar	2 maanden, ambtshalve	—	—
240b	maken/verspreiden kinderporno (kinderen tot 16 jaar)	4 jaar, ambtshalve 6 jaar, ambtshalve (in geval van gebruik voor commerciële doeleinden)	—	—

artikel WvSr	delictomschrijving	max. gevangenisstrafen vervolgbaarheid	verzwarende omstandigheden	
			zwaar lichamelijk letsel	dood
242	verkrachting	12 jaar, ambtshalve	–	15 jaar
243	gemeenschap met wilsonbekwame	8 jaar, ambtshalve	12 jaar (art.248)	15 jaar (art.248)
244	gemeenschap met kind tot 12 jaar	12 jaar, ambtshalve	–	15 jaar
245	gemeenschap met kind van 12-16 jaar	8 jaar, op klacht	12 jaar (art.248) en ambtshalve**	15 jaar (art.248) en ambtshalve**
246	aanranding	8 jaar, ambtshalve	12 jaar (art.248)	15 jaar (art. 248)
247	ontucht met wilsonbekwame of kind	6 jaar • wilsonbekwame en kind-12 jaar, ambtshalve • kind 12-16 jaar, op klacht	12 jaar en ambtshalve**	15 jaar en ambtshalve**
248	ter verleiding minder-jarige (-18) van onbesproken gedrag	4 jaar, op klacht	–	–
249	ontucht met misbruik gezag	6 jaar, ambtshalve	–	–
250	koppelaarij (souteneurschap)	250/1: 3-4 jaar 250/2: 1/3 verhoging ambtshalve	–	–
250bis	bordeel houden	1 jaar, ambtshalve	–	–

* Ambtshalve vervolgbaar betekent dat de officier van justitie zelf kan besluiten tot een vervolging; een klacht (verzoek tot vervolging) van het slachtoffer is daarvoor niet nodig. Een aangifte is echter wel zeer wenselijk, anders zou het delict alleen bewijsbaar zijn op grond van redenen van wetenschap ('van horen zeggen') door de politie.

** Als deze verzwarende omstandigheid geldt, dan vervalt het klachtvereiste en wordt het delict ambtshalve vervolgbaar.

9.2 De overige relevante artikelen in de strafwetgeving

Naast de hiervoor beschreven artikelen van de zedenwetgeving, die betrekking hebben op de belangrijkste (zware) zedendelicten, is nog een aantal andere strafwetartikelen relevant als we het hebben over seksueel geweld in brede zin. Het betreft:

- De overige zedenwetten, die onder meer gaan over porno en prostitutie. De tekst van deze zedenwetten is integraal opgenomen in bijlage 3.3 bij dit deel.
- Artikelen uit de strafwetgeving die veel gebruikt worden bij vrouwenmishandeling. Van deze artikelen is een overzicht opgenomen in bijlage 3.4 bij dit deel.

9.3 Verjaring van de zedendelicten

Met verjaring wordt bedoeld op de termijnen waarbinnen een vervolging tegen de verdachte (strafrecht) of een schadevergoedingsactie tegen de schadeveroorzaker (civiel recht) nog ingesteld kan worden. Voor civielrechtelijke verjaring wordt verwezen naar paragraaf 11.4.

9.3.1 Strafrechtelijke verjaring

Het bepalen van de verjaring is meestal een ingewikkelde zaak: als een geval van seksueel misbruik niet actueel (niet recent gebeurd) is, dan moet hierover altijd overleg gevoerd worden met een politiefunctionaris of juridisch deskundige (advocaat). Voor het vaststellen van de strafrechtelijke verjaringstermijn zijn vier elementen bepalend.

1. *De maximale straf (strafmaat) die in het Wetboek van Strafrecht op het overtreden delict is gesteld.*

Deze maximale strafmaten zijn op te zoeken in schema 1 (pagina 20):

- Voor een delict waarop niet meer dan 3 jaar gevangenisstraf is gesteld, is de verjaringstermijn 6 jaar.
- Voor een delict waarop meer dan 3 maar niet meer dan 10 jaar is gesteld, is de verjaringstermijn 12 jaar.
- Voor een delict waarop meer dan 10 jaar gevangenisstraf is gesteld, is de verjaringstermijn 15 jaar.

NB. Er kan sprake zijn van een *strafverzwarende omstandigheid* die de strafmaat verhoogt (zie schema 1).

2. *Het tijdstip waarop het delict is gepleegd (artikel 71 WvSr).*

In de regel geldt dat vanaf het moment van plegen de verjarings-termijnen gaan lopen.

3. *De leeftijd van het slachtoffer (artikel 71 WvSr).*

De leeftijd van het slachtoffer is van belang voor de vraag of er sprake is van een zogenaamde uitgestelde verjaring. Bij wetswijziging van 1 september 1994 is bepaald dat de verjaringstermijn pas gaat lopen op het moment dat het minderjarige slachtoffer meerderjarig wordt. Dit geldt voor alle delicten die op 1 september 1994 nog niet verjaard waren.

4. *De leeftijd van de verdachte (artikel 77d, lid 1 en 2 WvSr).*

De leeftijd van de verdachte is van belang voor de vraag of er een korting berekend wordt over de termijnen genoemd onder de punten 1 en 2. Voor delicten gepleegd voor 1 september 1995 bedraagt de korting 2/3 voor minderjarige verdachten van 12 tot 18 jaar. Voor delicten gepleegd na 1 september 1995 bedraagt de korting 1/2 voor minderjarige verdachten van 12 tot 16 jaar.

Verlenging van verjaringstermijnen (stuitting)

In het strafrecht kunnen de termijnen van verjaring alleen worden verlengd (gestuit) door een daad van vervolging door de officier van justitie. Een slachtoffer van seksueel geweld heeft daar geen

andere invloed op dan door het doen van een tijdige aangifte. *Slachtoffers van seksueel geweld moeten zich overigens niet laten weerhouden om, ook als de verjaringstermijn al verstreken lijkt, toch melding te doen van het delict en zo mogelijk aangifte. De rechterlijke uitspraken geven namelijk een grote variatie te zien in de beoordeling van verjaringstermijnen.*

9.4 Klachtdelicten

In de zedelijkheidswetgeving is een aantal artikelen opgenomen waarin delicten omschreven staan die slechts na een klacht van het slachtoffer (of een andere klachtgerechtigde) vervolgbaar zijn. Het slachtoffer wordt in die gevallen zelf de keuze gelaten of een verdachte vervolgd moet worden of niet. Het betreft de volgende artikelen:

- Seksueel binnendringen buiten echt van een kind tussen 12 en 16 jaar (artikel 245 WvSr).
- Plegen van ontuchtige handelingen buiten echt met een kind tussen 12 en 16 jaar (artikel 247 WvSr).
- Door giften of beloften van geld of goeder, misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht of misleiding een minderjarige van onbesproken gedrag opzettelijk bewegen tot het plegen of dulden van ontuchtige handelingen (artikel 248ter WvSr).

Bij klachtdelicten is een aangifte alleen dus niet voldoende aanleiding tot vervolging. Het ontbreken van een klacht is een vormfout die tot niet-ontvankelijkheid van de officier van justitie kan leiden; de vervolging strandt¹². Als blijkt dat het slachtoffer wel vervolging heeft gewild maar dat dit niet expliciet tot uitdrukking is gekomen in een klacht, is dat een zware sanctie.

Indienen van een klacht

Een klacht houdt in dat het slachtoffer (of een andere klachtgerech-

tigde) een expliciet verzoek indient om tot vervolging over te gaan (artikel 164, lid 1 WvSr). Het indienen van een klacht is niet verplicht. Een ingediende klacht kan binnen 8 dagen door het slachtoffer worden ingetrokken (artikel 67 WvSr). Zonder klacht of na intrekken van een ingediende klacht kan het openbaar ministerie niet vervolgen¹³.

Klachtgerechtigden

Naast het slachtoffer zelf zijn ook de wettelijke vertegenwoordiger(s) en de Raad voor de Kinderbescherming tot het indienen van een klacht bevoegd.

Klachttermijn

In zijn algemeenheid geldt dat een klacht kan worden ingediend binnen een termijn van 3 maanden nadat de klachtgerechtigde kennis heeft genomen van het gepleegde feit. Voor de zedendelicten die alleen op klacht vervolgbaar zijn geldt echter een uitzondering: de verjaringstermijn voor het indienen van een klacht is gelijk aan de voor het delict geldende verjaringstermijn. De wetswijziging van 1 september 1994 betekent voor genoemde klachtdelicten (alle met minderjarige slachtoffers) dat de klachttermijn gaat lopen op het moment van meerderjarig worden van het slachtoffer en dat de klachttermijn even lang is als de verjaringstermijn van dat delict.

• 12 Overigens lijkt in de praktijk van de rechtspraak deze eis wat te worden afgezwakt. In een uitspraak van de Hoge Raad (NJ 1993, 722) over een ontuchtzaak (artikel 247 WvSr.) wordt het voldoende gevonden dat uit het proces-verbaal blijkt dat de wettelijke vertegenwoordiger tijdens de aangifte heeft verklaard 'dat de politie een onderzoek instelt naar hetgeen er aan seksueel misbruik (...) is gebeurd. Ik wil graag dat de politie daarvan proces-verbaal opmaakt'. Hieruit kan worden afgeleid dat een uit de aangifte blijken de expliciete wens van een slachtoffer tot vervolging van een klachtdelict voldoende is. • 13 Dit in tegenstelling tot een aangifte: een eenmaal gedane aangifte kan niet worden ingetrokken.

10

Positie, rechten en plichten van slachtoffers in het strafrecht (wet- en regelgeving)

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van wettelijke bepalingen en richtlijnen waarin de positie, rechten en plichten van (zeden)slachtoffers in het strafrecht geregeld zijn.

Leeswijzer

In paragraaf 10.1 worden de belangrijkste richtlijnen en circulaire's die voor slachtoffers van seksueel geweld van belang zijn, op een rijtje gezet. In de daaropvolgende paragrafen worden deze wetten en richtlijnen op onderdelen uitgewerkt:

- richtlijnen over informatieverschaffing (10.2)
- richtlijnen over bejegening van slachtoffers (10.3)
- richtlijnen overschadebemiddeling (vóór de strafzitting) (10.4)
- regelingen rond schadevergoeding in het strafproces (10.5).

Afsluitend wordt aandacht besteed aan:

- klachtregelingen ten aanzien van het optreden van politie en justitie (10.6)
- het recht op inzage in processtukken (10.7)

Richtlijnen en wettelijke bepalingen

In dit hoofdstuk wordt een onderscheid gemaakt tussen richtlijnen en wettelijke bepalingen. Wettelijke bepalingen bieden het slachtoffer meer zekerheid en houvast dan richtlijnen. Wetsartikelen zijn immers door het slachtoffer afdwingbaar via de rechter. Richtlijnen

zijn (gepubliceerde) dienstaanwijzingen voor functionarissen werkzaam bij politie en justitie. Ze zijn niet afdwingbaar bij de rechter. Wel kan het zo zijn dat door het negeren van een richtlijn de belangen van het slachtoffer geschonden worden. Dan ontstaat er een aansprakelijkheid voor geleden schade (op grond van nalatigheid van politie of justitie).

10.1 Overzicht van relevante richtlijnen/circulaire's

Richtlijn De Beaufort

De werkgroep aangifte seksuele misdrijven (werkgroep-De Beaufort) heeft in 1981 een rapport uitgebracht waarin zij aanbevelingen doet aan politie en justitie hoe om te gaan met slachtoffers van seksueel geweld die aangifte willen doen. Deze aanbevelingen hebben de basis gevormd voor een ministeriële circulaire 'Conclusies en aanbevelingen voor de bejegening van slachtoffers van seksuele misdrijven' van de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie aan de Procureurs-Generaal¹⁴. De circulaire werd op 1 maart 1986 van kracht en wordt ook wel aangehaald als de *richtlijn De Beaufort*. In deze circulaire worden de belangen van slachtoffers van seksueel geweld afgewogen tegen de belangen die gemoeid zijn met opsporing en vervolging. Als beide strijdig zijn, gaan de belangen van slachtoffers van seksueel geweld voor. De richtlijn De Beaufort richt zich met name op de *bejegening* van slachtoffers van seksueel geweld.

• 14. De circulaire is gepubliceerd in de *Staatscourant*, 1986, 33.

Richtlijn (en wet) Terwee

De richtlijn Terwee (officieel richtlijn Slachtofferzorg geheten) vloeit voort uit de werkzaamheden van de Commissie Wettelijke Voorzieningen Slachtoffers in het Strafproces, die in 1988 haar eindrapport uitbracht. De taak van de commissie was om onderzoek te doen naar de verruiming van de mogelijkheden voor schadevergoeding aan slachtoffers in het strafrecht. Een en ander heeft geleid tot een wetswijziging die per 1 april 1995 in werking is getreden.

Omdat met de invoering van de wet Terwee de positie van slachtoffers in het strafproces is verbeterd, moest ook de richtlijn Vaillant bijgesteld worden¹⁵. De richtlijn Terwee heeft deze oude richtlijn vervangen. De richtlijnen Terwee en Vaillant verschillen inhoudelijk niet heel veel van elkaar. In de nieuwe richtlijn zijn de *informatietaak* (met name waar het gaat om aspecten van schadevergoeding) en de *schadebemiddelingstaak* (schadebemiddeling vóór de strafzitting) voor politie en openbaar ministerie verder aangescherpt. Daarnaast blijft de richtlijn De Beaufort van kracht.

10.2 Richtlijnen over informatieverschaffing

De richtlijn Terwee maakt duidelijk wat er rond informatieverschaffing van politie en openbaar ministerie aan slachtoffers verwacht kan worden.

Politie

Een slachtoffer van seksueel geweld kan van een politiefunctionaris verwachten dat deze informatie verschaft over:

- De verdere gang van zaken in het strafproces (daarvoor is onder meer een informatiebrochure beschikbaar¹⁶).
- De mogelijkheden voor schadevergoeding in het strafrecht (onder meer in de vorm van een voorlichtingsfolder¹⁷).
- Indien nodig: adressen en mogelijkheden voor verdere hulpverlening.

- Indien het slachtoffer aangegeven heeft schadevergoeding te willen of op de hoogte te willen blijven van de gang van zaken: het verloop van de zaak en belangrijke vorderingen in het opsporingsonderzoek inclusief de datum van inzending van het dossier naar het openbaar ministerie.

Openbaar ministerie

Een slachtoffer van seksueel geweld kan, op grond van de richtlijn Terwee van het openbaar ministerie, verwachten dat er informatie wordt verschaft over:

- Het feit dat er een verdachte bekend is geworden en het parketnummer waaronder en de datum waarop de zaak is ingeschreven op het parket.
- De mogelijkheid een gesprek te hebben met de behandelend officier van justitie.
- Indien het slachtoffer aangegeven heeft schadevergoeding te willen of op de hoogte te willen blijven van de gang van zaken: informatie over alle relevante beslissingen in de strafzaak als ook de plaats, datum en tijdstip (en eventuele schorsing) van de zitting.
- Indien het slachtoffer aangegeven heeft schadevergoeding te willen: bij een beslissing om niet verder te vervolgen de reden daarvoor geven en wijzen op de mogelijkheid een klacht in te dienen bij het gerechtshof¹⁸.

• 15 Hierin zijn de aanbevelingen verwerkt van de werkgroep justitieel beleid en slachtoffer (werkgroep-Vaillant, 1985). Die aanbevelingen betroffen de informatieverstrekking aan, de bejegening van en het bevorderen van schadevergoeding aan het slachtoffer door politie en justitie. De richtlijn gold in eerste instantie alleen voor slachtoffers van ernstige misdrijven, maar de werking ervan werd een jaar later (op 1 april 1987) uitgebreid naar alle slachtoffers van misdrijven plus overtreddingen met ernstige gevolgen. • 16 'Seksueel geweld. Wat kunt u verwachten van hulpverlening, politie en justitie', een uitgave van het ministerie van Justitie. • 17 'Slachtofferhulp en Schadevergoeding', een uitgave van het ministerie van Justitie. • 18 Zie paragraaf 15.2.

Indien het door de politie ingezonden proces-verbaal onvolledig is op de punten van de vraag of het slachtoffer op de hoogte wenst te blijven en/of schadevergoeding wenst via het strafproces, dan doet het openbaar ministerie navraag bij het slachtoffer om een en ander aangevuld te krijgen.

10.3 Richtlijnen over bejegening

Voor de bejegening van slachtoffers van seksueel geweld door de politie is met name de richtlijn De Beaufort van belang. Daarin is uitgebreid beschreven wat een zorgvuldige bejegening van deze slachtoffers inhoudt. Voor de bejegening door het openbaar ministerie gedurende de vervolgingsfase geeft de richtlijn Terwee houvast. De richtlijnen zijn ingedeeld naar de fasen van aangifte, opsporing en vervolging.

Aangifte

Een slachtoffer van seksueel geweld mag met betrekking tot de bejegening van de politie rond de aangifte verwachten dat:

- zij/hij keuze heeft voor een mannelijke of vrouwelijke verbalisant.
- op haar/zijn verzoek een vertrouwenspersoon bij de aangifte aanwezig mag zijn, tenzij vrijuit spreken bij aangifte daardoor belemmerd wordt of de vertrouwenspersoon nog als getuige gehoord moet worden.
- een op zedenzaken gespecialiseerde functionaris wordt ingezet dan wel de zaak zo spoedig mogelijk aan zo'n functionaris wordt overgedragen.
- vervolcontacten door steeds dezelfde functionaris plaatsvinden.
- als zij/hij geen verder contact met de politie wil deze wens wordt geëerbiedigd.
- de politie terughoudend is met rapporteren naar de pers en de identiteit van het slachtoffer niet wordt verstrekt.

- de aangifte plaatsvindt in een daarvoor geschikte of speciaal ingerichte gespreksruimte.
- als het slachtoffer op een andere plaats verhoord wenst te worden dat deze wens zoveel mogelijk wordt gehonoreerd.
- er indien gewenst of nodig adequaat en deskundig wordt verwezen voor opvang in de eigen omgeving of voor verdere hulpverlening.
- als het slachtoffer niet wenst mee te werken aan het voor het bewijs van verkrachting benodigde onderzoek, de verbalisant bij aangifte reeds bekijkt of het feit kan vallen onder de omschrijving van een ander (ernstig) zedendelict.
- bij de aangifte geen vragen worden gesteld die de integriteit van het slachtoffer in twijfel trekken of het slachtoffer ter verantwoording roepen voor het gebeuren.
- bij een (voor het slachtoffer) bekende verdachte in de aangifte wordt vastgelegd hoe het slachtoffer denkt over strafvervolgning van de verdachte.

Opsporing

Als het slachtoffer van seksueel geweld aangifte heeft gedaan en het opsporingsonderzoek vindt plaats, dan mag zij/hij van de politie verwachten dat:

- bij een eventueel in te stellen onderzoek in de buurt of op de plaats van het delict de anonimiteit van het slachtoffer gewaarborgd is.
- de politie dit onderzoek waar mogelijk in burgerkleding en zonder gebruik van herkenbare politievoertuigen wordt verricht.
- bij inbeslagname van voorwerpen die het eigendom van het slachtoffer zijn (kleding bijvoorbeeld) eerst contact met het slachtoffer is.
- zij/hij toestemming moet geven voor een eventuele (spiegel)confrontatie met de verdachte en daarop grondig wordt

voorbereid; bijstand door een vertrouwenspersoon is mogelijk en directe confrontatie wordt vermeden.

Medisch onderzoek

Er kan in deze fase een medisch onderzoek noodzakelijk of gewenst zijn¹⁹. Het slachtoffer mag van de politie verwachten dat:

- deze het slachtoffer adviseert/de gelegenheid geeft een arts te raadplegen waarmee de politie vaste afspraken heeft.
- de bevindingen van de arts alleen na toestemming van het slachtoffer voor het opsporingsonderzoek gebruikt worden.
- ook ander medisch onderzoek ten behoeve van de opsporing slechts na toestemming van het slachtoffer geschiedt.

Vervolging

Wat een slachtoffer van seksueel geweld ten aanzien van de bejegening door het openbaar ministerie in de vervolgingsfase mag verwachten is:

- dat er op haar/zijn verzoek een gesprek met de behandelend officier van justitie kan plaatsvinden.
- dat de officier van justitie bij de beslissingen voor vervolging en afdoening rekening houdt met de (immateriële) belangen van het slachtoffer van seksueel geweld.

10.4 Richtlijnen over schadebemiddeling (in de fase vóór de strafzitting)

De richtlijnen die betrekking hebben op schadevergoeding aan het slachtoffer (richtlijn Terwee) zijn gericht op:

- het verzamelen van informatie ten behoeve van een latere schaderegeling
- het daadwerkelijk bemiddelen in de schade voordat het tot een strafzitting komt

Omdat het slachtoffer geen zelfstandige partij is in het strafproces, is zij/hij afhankelijk van de zorg waarmee functionarissen in het strafrechtelijk bedrijf omgaan met de belangen van het slachtoffer. Het slachtoffer van seksueel geweld is niet alleen aangever, maar ook *belanghebbende* en (psychisch en materieel) *benadeelde*.

Het belang van schadevergoeding voor het slachtoffer van seksueel geweld

De meeste slachtoffers van delicten zijn in eerste instantie meestal niet erg bezig met de materiële en financiële kanten van hun slachtofferschap. Uit praktijkervaringen blijkt echter dat op termijn het toegekend krijgen van een schadevergoeding een belangrijke rol kan spelen bij de (emotionele) verwerking van slachtoffers. Het kan een positieve bijdrage leveren omdat het slachtoffer zich erkend voelt als slachtoffer en benadeelde. Daarnaast kan het bijdragen aan het herstel van het vertrouwen in de samenleving.

Een ingewikkelde materie

Daar staat tegenover dat bij zedenzaken de vaststelling van de schade soms behoorlijk ingewikkeld kan zijn. Dat geldt met name voor de immateriële schade. De omvang van de (immateriële) schade wordt vaak pas op de langere termijn duidelijk. De aard van de schade in veel (zware) zedenzaken zal zich daarom vaak niet lenen voor schadebemiddeling door de politie. Ook bij een ontkenkende verdachte, een ingewikkelde schadeclaim of een door de verdachte betwiste schade heeft schadebemiddeling door de politie minder kans op succes. In deze gevallen is het beter dat het slachtoffer van seksueel geweld bij een eventuele schaderegeling bijstand zoekt van een eigen procesvertegenwoordiger (een gespecialiseerde advocaat of medewerker van een Bureau voor

• 19 Dit medisch onderzoek wordt ook wel forensisch-medisch onderzoek genoemd. Zie verder paragraaf 15.6.1.

Rechtshulp of – in adviserende zin – Bureau Slachtofferhulp). Indien er wel een schadebemiddeling ondernomen wordt, zijn de volgende aandachtspunten van belang:

- Bij het regelen van eenvoudige schade laat het slachtoffer schriftelijk vastleggen welke (materiële) schade wordt vergoed; daaraan kan het slachtoffer toevoegen dat zij/hij zich ten aanzien van eventuele andere (materiële of immateriële) schade-onderdelen het recht voorbehoudt in de toekomst een nadere claim over resterende of latere schade in te dienen.
- Een bemiddelende (politie)functionaris kan zich niet uitspreken over de juistheid van de hoogte van de geclaimde schade; daarvoor is andere bijstand nodig.
- In die gevallen waarin de schadeclaim te ingewikkeld is of de meningen van slachtoffer en verdachte uiteenlopen, is tussenkomst van twee procesvertegenwoordigers (onderhandelingsmodel) noodzakelijk.

Aangifte (politie)

Tijdens de aangifte mag het slachtoffer van seksueel geweld verwachten dat de politie:

- het slachtoffer wijst op de mogelijkheden voor schadevergoeding, waaronder de voeging als benadeelde partij (zie paragraaf 10.5.3) en daarbij het slachtoffer een voorlichtingsfolder uitreikt²⁰.
- het slachtoffer vraagt of zij/hij schadevergoeding wenst en van de gang van zaken na de aangifte op de hoogte gehouden wil worden.
- in het proces-verbaal van aangifte of in een bijlage²¹ expliciet gegevens opneemt over de wens tot schadevergoeding via het strafproces en hoeveel schade het slachtoffer heeft geleden.

Opsporing

In aansluiting op datgene wat bij de aangifte is, vermeld kan het slachtoffer tijdens de opsporingsfase verwachten dat de politie:

- in een zo vroeg mogelijk stadium bevordert dat er een schadevergoeding tot stand komt dan wel, indien partijen dat willen, zelf bemiddelt in de vergoeding van de schade indien deze schade van beperkte omvang en eenvoudig vast te stellen is; in het proces-verbaal wordt verslag gedaan van het feit of er al dan niet een schadebemiddeling of schadevergoeding heeft plaatsgevonden.
- in het proces-verbaal nadere feiten en omstandigheden vastlegt die van belang zijn voor het bevorderen van een schadevergoeding aan het slachtoffer.
- als de schade te ingewikkeld is voor schadebemiddeling, het slachtoffer voor bijstand en advies over schadevergoeding verwijst naar (gespecialiseerde) advocatuur, Bureau voor Rechtshulp of Bureau Slachtofferhulp.

Vervolg

Zodra de zaak door de politie is ingezonden naar het openbaar ministerie, kan een slachtoffer van seksueel geweld daar terecht met vragen rond schadevergoeding. In dat verband mag zij/hij verwachten dat het openbaar ministerie:

- bij een onvolledig proces-verbaal nadere informatie inwint bij het slachtoffer over de wens tot schadevergoeding en de hoogte van de schade.

• 20 'Slachtofferhulp en schadevergoeding', uitgave van het ministerie van Justitie. • 21 In veel politieregio's wordt hiervoor gebruik gemaakt van slachtofferinformatieformulieren die aan het dossier worden toegevoegd.

- bij vervolgings- en afdoeningsbeslissingen rekening houdt met de wens tot schadevergoeding van het slachtoffer²².
- bevordert dat er een schaderegeling tot stand komt tussen slachtoffers verdachte en bij vervolgingsbeslissingen daarmee rekening houdt²³.
- als een slachtoffer te kennen heeft gegeven zich te willen voegen als benadeelde partij, een speciaal voegingsformulier aan het slachtoffer stuurt.
- het slachtoffer of diens gemachtigde bij de wens tot voeging inzage geeft in de processtukken (artikel 51d WvSv).
- bij de afweging om een geldboete of een schadevergoedingsmaatregel te eisen de voorkeur geeft aan de maatregel.

In de praktijk verlopen de registratie van slachtoffergegevens, de overdracht van politie aan justitie en de toezending van voegingsformulieren niet altijd vlekkeloos. Het slachtoffer kan zich als belanghebbende te allen tijde zelf schriftelijk of telefonisch bij het openbaar ministerie melden als benadeelde partij of voor nadere informatie. Ook op de zitting zelf is een (mondelinge) voeging nog mogelijk.

10.5 Wettelijke bepalingen rond schadevergoeding in het strafproces

10.5.1 Inleiding

In paragraaf 10.4 is schadevergoeding aan de orde geweest in het kader van de *richtlijn Terwee* die met name de fase vóór de strafzitting regelt. Het gaat daarbij om *schadebemiddeling*, die voorafgaat aan een (eventuele) rechtszitting. In deze paragraaf (10.5) worden de wettelijke bepalingen behandeld waarin de *schadevergoeding in het strafproces* is geregeld. Dit is geregeld in de *wet Terwee*.

De wet Terwee

De *wet Terwee* omvat de wetswijziging die landelijk op 1 april 1995 is

ingevoerd ten behoeve van de rechten van slachtoffers van misdrijven in het strafrecht. De belangrijkste wijzigingen zijn:

- De regelgeving rond de voeging: het slachtoffer dat schadevergoeding wil vorderen via een voeging in het strafrecht heet voortaan benadeelde partij (vroeger beledigde partij); de mogelijkheden voor het slachtoffer om te voegen zijn aanzienlijk uitgebreid.
- Invoering van een schadevergoedingsmaatregel in het sanctie-arsenaal.
- Invoering in het sanctie-arsenaal van een maatregel van storting in een fonds ten behoeve van organisaties die steun bieden aan slachtoffers van misdrijven.
- Tegelijk zijn de mogelijkheden voor een aanvraag bij het Schadefonds Geweldsmisdrijven verruimd. Zie voor het Schadefonds paragraaf 7.3.1 in deel 2.

Deskundige juridische bijstand

Bij de afweging van de mogelijkheden voor schadevergoeding (via het strafrecht en via het civiele recht) kan het slachtoffer van seksueel geweld, zeker als de schadevordering ingewikkeld en

• 22 Dit betekent onder meer dat de officier van justitie al een verdachte meerdere zaken heeft gepleegd die op één zitting zullen worden behandeld, moet overwegen deze zaak niet 'ad informandum' op te voeren. De zaak wordt dan namelijk niet inhoudelijk op de strafzitting behandeld maar slechts ter informatie bijgevoegd. Het slachtoffer kan zich in zo'n zaak niet voegen als benadeelde partij. Besluit de officier van justitie de zaak toch ad informandum op te voeren dan krijgt het slachtoffer dat met opgaaf van redenen te horen. Voor het slachtoffer staat dan weer de mogelijkheid open een klacht in te dienen bij het gerechtshof tegen het niet vervolgen van de zaak. Zie daarvoor paragraaf 15.2 in deel 4.

• 23 Op sommige arrondissementsparketten zijn daartoe schaderegelaars aangesteld; ook zijn vaak tussen netwerkpartners (Bureau voor Rechtshulp, Bureau Slachtofferhulp en Reclassering) afspraken gemaakt om te bevorderen dat er schaderegelingen tussen daders en slachtoffers tot stand gebracht worden. Overigens vragen zedendelicten om extra zorgvuldigheid bij de keuze van deskundige juridische bijstand.

omvangrijk is, het best overleggen met een in zedenzaken gespecialiseerde advocaat. Deze kan behulpzaam zijn bij het inventariseren van de voor- en nadelen van schadevergoeding langs strafrechtelijke dan wel civielrechtelijke weg. Zo kan het slachtoffer een afgewogen keuze maken. De Bureaus voor Rechtshulp en het Clara Wichmann Instituut (CWI) kunnen verwijzen naar gespecialiseerde advocaten. Zie voor adressen deel 5, paragraaf 17.1 (CWI) en 17.10 (Bureaus voor Rechtshulp).

10.5.2 De officier van justitie en schadevergoeding in het strafproces

Schadevergoeding voor de zitting

De officier van justitie heeft drie mogelijkheden om het slachtoffer behulpzaam te zijn bij het verkrijgen van schadevergoeding:

- proberen om vóór de zitting een *schaderegeling* tot stand te brengen tussen slachtoffer en verdachte (zie paragraaf 10.4)
- het opleggen van een voorwaarde voor (gehele of gedeeltelijke) schadevergoeding bij een sepot of transactie (zie ook paragraaf 15.2); dit is bij zedendelicten in de regel minder relevant
- aan het slachtoffer verstrekken van het *voegingsformulier* waarmee het slachtoffer zich kan voegen als benadeelde partij.

Schadevergoeding op de zitting

Als de officier van justitie besluit om te vervolgen en de zaak ter zitting te brengen, dan is er in het kader van de wet Terwee (voor delicten gepleegd na 1 april 1995) een aantal mogelijkheden voor schadevergoeding aan het slachtoffer van seksueel geweld. Het gaat in deze gevallen uiteindelijk steeds om een *vordering/eis* tot schadevergoeding van de officier van justitie die door de rechter moet worden opgelegd.

- Allereerst kan de officier van justitie een (*gedeeltelijk*) *voorwaardelijke strafvordering* doen. Een van de voorwaarden kan zijn dat de verdachte de schade aan het slachtoffer van seksueel geweld vergoedt²⁴. Uiteindelijk beslist de rechter over het voorwaardelijk karakter van de straf. Het vorderen van een voorwaardelijke straf kan het slachtoffer ondersteuning bieden bij het daadwerkelijk innen van een schadevergoeding. Bij het niet voldoen aan de voorwaarde (=betalen) kan de officier van justitie namelijk het voorwaardelijk deel van de straffen uitvoer laten leggen. Overigens heeft het slachtoffer daarmee nog geen geld, maar dreigende tenuitvoerlegging van de straf kan wel werken als een stok achter de deur.
- Verder kan de officier van justitie besluiten een *schadevergoedingsmaatregel*²⁵ te vorderen. Dat betekent dat aan de rechter gevraagd wordt uit te spreken dat de verdachte aan het slachtoffer de schade dient te vergoeden. Deze maatregel kan het slachtoffer weer ondersteunen bij het werkelijk betaald krijgen van een (eventueel via voeging toegewezen) schadevergoeding. Bij een schadevergoedingsmaatregel is de officier van justitie namelijk (mede)verantwoordelijk voor de inning van het via de maatregel toegewezen geldbedrag aan het slachtoffer.
- Ten slotte heeft de officier van justitie de mogelijkheid om de maatregel te vorderen dat de verdachte een *geldsom in een fonds ten behoeve van slachtoffers* stort. Deze maatregel is geen directe genoegdoening aan het slachtoffer van seksueel geweld. De maatregel wordt bijvoorbeeld toegepast als zich geen slachtoffer heeft gemeld met een schadevordering, terwijl de officier van justitie toch aandacht aan genoegdoening wil besteden. Op die

• 24 Dit is overigens ook mogelijk voor zaken gepleegd voor 1 april 1995, dus onder de oude regelgeving. • 25 Dit is alleen mogelijk voor delicten gepleegd na 1 april 1995.

manier kan toch iets tot uitdrukking worden gebracht van het leed dat een verdachte een slachtoffer heeft aangedaan²⁶.

Het slachtoffer heeft *geen directe invloed* op deze mogelijkheden van de officier van justitie. Wel kan het slachtoffer – of iemand die namens het slachtoffer optreedt – aan de officier van justitie vragen om zich bij zijn keuzes mede laten leiden door het belang van het slachtoffer en de door het slachtoffer geleden schade.

10-5-3 *Het slachtoffer en schadevergoeding in het strafproces*

Het slachtoffer heeft ook een mogelijkheid om *directe invloed* uit te oefenen op vergoeding van de door haar/hem geleden schade via het strafrecht door zich te *voegen als benadeelde partij in het strafproces*²⁷. Daarbij moet een onderscheid worden gemaakt voor delicten die zijn gepleegd vóór 1 april 1995 en na 1 april 1995.

Delicten gepleegd na 1 april 1995

Voor deze delicten geldt de nieuwe wetgeving. Terwee die het slachtoffer ruimere mogelijkheden biedt zich te voegen als benadeelde partij. De belangrijkste elementen van de huidige voegingsprocedure worden hieronder samengevat.

- *Alleen eenvoudige vorderingen komen in aanmerking*

De vordering tot schadevergoeding die het slachtoffer van seksueel geweld indient, is niet aan een bepaald maximum bedrag gebonden. Wel dient volgens de wet de vordering van *eenvoudige aard* te zijn. Met het oog daarop kan het slachtoffer de *schadevordering splitsen* in een deel dat via het strafproces gevorderd wordt en een deel dat via het civiele recht gevorderd wordt. Schade die eenvoudig te bewijzen is, kan via het strafproces gevorderd worden, terwijl voor het minder eenvoudige deel een *civielrechtelijke procedure* gestart kan worden. De rechter kan bepalen dat de vordering van de benadeelde partij *niet ontvankelijk* is, omdat de

vordering niet van eenvoudige aard is. In dat geval kan het slachtoffer de vordering alsnog proberen te verhalen via het civiele recht.

- *Recht op inzage in processtukken*²⁸

Als een slachtoffer overweegt zich aan te melden als benadeelde partij, heeft zij/hij *recht op inzage* in alle relevante stukken uit het strafdossier – tenzij zwaarwegende redenen zich hiertegen verzetten (art. 51d WvSv). Als een officier van justitie inzage weigert, kan het slachtoffer een bezwaarschrift indienen bij het gerechtshof waartoe de officier van justitie behoort. Inzage van de stukken geschiedt op de griffie van de rechtbank. Als een slachtoffer afschrift wil van bepaalde processtukken, dan kan dat tegen betaling geregeld worden. Een slachtoffer heeft ook *tijdens de zitting* nog het recht om processtukken in te zien; toestemming daarvoor wordt dan gegeven door de rechter.

Het slachtoffer dat overweegt zich als benadeelde partij te stellen kan altijd, op grond van inzage in de stukken, alsnog besluiten te kiezen voor een civielrechtelijke weg en dus af te zien van voeging.

- *Voeging voorafgaand aan de terechtzitting: het voegingsformulier*

Het slachtoffer kan zich al voegen als benadeelde partij voor de aanvang van de zitting. Dat betekent dat het slachtoffer niet meer *persoonlijk hoeft te verschijnen* voor de strafrechter om de vordering in te dienen: schriftelijke indiening via een speciaal voegingsformulier volstaat²⁹.

Wel kan de rechter het slachtoffer alsnog oproepen om gehoord

• 26 Als zich wel een slachtoffer gemeld heeft met een schadevordering, dan zou deze schadevordering voorrang moeten krijgen boven een eventuele maatregel tot storting van een geldsom in een fonds. Het gelijktijdig opleggen van deze maatregel zou dan immers daadwerkelijke schadevergoeding van het slachtoffer in de weg kunnen staan, zeker bij een minder vermogende verdachte. • 27 Voor het maken van de keuze voor een voeging dan wel voor een civiele procedure om de schade vergoed te krijgen is het raadzaam een (gespecialiseerde) advocaat of juridisch deskundige te raadplegen.

• 28 Zie verder paragraaf 10.7. • 29 Indien een slachtoffer is omgekomen, kunnen (in zaken gepleegd na 1 april 1995) de erfgenamen zich voegen als benadeelde partij.

te worden over de vordering. Aanwezigheid van het slachtoffer zelf – of van een schriftelijk gemachtigde of advocaat – verdient overigens wel de voorkeur. Dan kan tijdens de zitting de inhoud van de vordering worden toegelicht.

- *Voeging op de terechtzitting zelf*

Ook op de zitting zelf kan het slachtoffer zich nog voegen als benadeelde partij. Wel dient zij/hij zich dan voorafgaand aan de zitting te melden bij de bode van de rechtbank waar de zitting zal plaatsvinden, zodat de rechter en de officier van justitie weten dat zich alsnog een benadeelde partij heeft gemeld. Het is echter verstandiger de vordering via het voegingsformulier van tevoren te melden zodat de officier van justitie op de hoogte is van het feit dat er een benadeelde partij is en van de inhoud van de vordering.

- *Rechten van het slachtoffer als benadeelde partij tijdens de rechtszitting*

Het slachtoffer mag *ter zitting het woord voeren over haar/zijn vordering* nadat de officier van justitie de vordering van het openbaar ministerie (de ten laste gelegde feiten) heeft uitgesproken. Nadat de officier de eventuele getuigen gehoord heeft, mag het slachtoffer de vordering nog eens toelichten en vragen stellen aan aanwezige getuigen. Ook mag het slachtoffer *bewijsstukken overleggen* ter ondersteuning van de eis en *vragen stellen* aan getuigen en deskundigen. Het slachtoffer mag echter zelf geen eigen getuigen en deskundigen inbrengen.

- *Hoger beroep en cassatie*

De vordering van het slachtoffer van seksueel geweld dat zich heeft gevoegd als benadeelde partij wordt automatisch meegenomen bij een ingesteld hoger beroep of cassatie. Het slachtoffer dat zich heeft gevoegd als benadeelde partij en ontevreden is over de uitspraak inzake de vordering kan ook bij het achterwege blijven van een hoger beroep *zelf via het civiele recht in hoger beroep gaan*. Overigens is het voor een slachtoffer niet mogelijk om zich

in de fase van het hoger beroep alsnog te voegen, wanneer dat niet voor of tijdens de behandeling bij de rechtbank is gebeurd.

Delicten gepleegd vóór 1 april 1995

Voor deze delicten geldt de oude wetgeving. De mogelijkheden voor het slachtoffer dat zich wenst te voegen, zijn aanzienlijk beperkter en de oude wetgeving wijkt op belangrijke punten af van de nieuwe regeling.

- Er wordt niet gesproken van een benadeelde partij maar van een *beledigde partij*.
- Voegen geschiedt door in persoon of via een (schriftelijk) gemachtigde of advocaat *op de zitting te verschijnen*. Hetzelfde geldt voor hoger beroep en cassatie.
- De via het strafproces te vorderen schade bedraagt *maximaal 1.500 gulden*. Als de schade groter is dan 1.500 gulden en er meerdere verdachten in een strafzaak zijn, dan kan het slachtoffer proberen elke verdachte afzonderlijk voor maximaal 1.500 gulden aansprakelijk te stellen. Op die manier kan een hogere schadevergoeding worden bewerkstelligd³⁰.
- Er moet een keuze worden gemaakt de schade langs strafrechtelijke weg of langs civielrechtelijke weg te verhalen. *Splitsen van de vordering is niet mogelijk*. Als er is gekozen voor de voegingsprocedure en de vordering wordt toegewezen, dan staat de civielrechtelijke weg niet meer open.
- Een slachtoffer van seksueel geweld kan *geen civielrechtelijk hoger beroep* aantekenen tegen de beslissing over de vordering door de strafrechter. Wel zal de vordering bij een strafrechtelijk hoger beroep opnieuw worden beoordeeld.

• 30 Is de schade bijvoorbeeld 3.000 gulden en zijn er twee verdachten, dan is volledige schadevergoeding mogelijk door het bedrag over de twee verdachten te verdelen.

10.6 Klachtregelingen

10.6.1 Klachten over de politie

Het kan zijn dat een slachtoffer van een zedendelict wil klagen over het optreden van een politieman of -vrouw. Een klacht kan bijvoorbeeld gaan over het feit dat er is gehandeld in strijd met de hiervoor behandelde richtlijnen. Een goede klachtbehandeling kent twee fasen.

• Informele fase

Waar mogelijk moet een klacht eerst worden besproken met degene tegen wie de klacht is gericht, zodat deze weet van het bestaan van de klacht (kenbaarheidsvereiste). Mocht het voor een klager of beklagde onmogelijk zijn de klacht direct met de andere betrokkene te bespreken, dan kan er op een klachtbemiddelingsgesprek worden aangestuurd waarbij een derde wordt ingeschakeld. Deze derde moet zich zo neutraal mogelijk opstellen. Ook kan overwogen worden om beide betrokkenen te laten bijstaan door een andere persoon; deze twee hebben als belangrijke taak het klachtgesprek in goede banen te leiden.

• Formele fase

Elke politieregio heeft een *klachtenreglement* waarin vermeld staat waarover, hoe en waar men officieel kan klagen, hoe de afhandeling in elkaar zit en hoe lang deze duurt. De informele fase kan onderdeel uitmaken van dat klachtenreglement. Het is raadzaam navraag te doen bij de politie naar de inhoud van het reglement en een afschrift te vragen.

In de formele fase zal een klachtencommissie, die voor een deel bestaat uit externe leden, de klacht behandelen en uitspraak doen. Soms gebeurt dat in de vorm van een advies aan de korpschef (hoofdcommissaris) of korpsbeheerder (burgemeester), die dan definitief uitspraak moet doen.

Mocht een slachtoffer het met de formele afhandeling van de klacht niet eens zijn, dan kan worden overwogen de klacht in te dienen bij de Nationale Ombudsman. Deze heeft de mogelijkheid om advies uit te brengen of de klacht te publiceren in jaarverslagen.

Bij het ministerie van Justitie kan een klacht worden ingediend als het gaat om een vermoeden van een strafbaar feit (gepleegd door een politiefunctionaris). Wel is dan vereist dat de andere formele wegen reeds gebruikt zijn.

10.6.2 Klachten over justitie

Als een slachtoffer niet tevreden is en/of wil klagen over de bejegening of behandeling door het parket of door de officier van justitie, dan is het raadzaam daarover eerst contact op te nemen de behandelend officier van justitie.

Ook hier geldt dat er een informele fase en een formele fase kan worden onderscheiden bij de behandeling van een klacht. In de informele fase wordt de klacht met de betreffende functionaris besproken. Een aanvullende vorm van (interne of externe) klachtbemiddeling is denkbaar.

Als de klacht kenbaar is gemaakt aan het parket c.q. de officier van justitie en zij de gelegenheid hebben gehad ook officieel te reageren op de klacht, en de klager vindt dat de zaak niet naar tevredenheid is afgehandeld, dan kan een klacht worden ingediend bij de Nationale Ombudsman. Deze kan de klacht in behandeling nemen om advies uit te brengen aan de betrokken functionaris of instelling/dienst en de klacht publiceren in jaarverslagen. Ook kan een slachtoffer van seksueel geweld een klacht neerleggen bij het ministerie van Justitie³¹.

³¹ Indien door nalatigheid van politie of justitie een slachtoffer niet in staat is geweest om als benadeelde partij haar/zijn schade vergoed te krijgen in het strafproces, kent het ministerie (op grond van een uitspraak daarover van de Nationale Ombudsman) een tegemoetkoming voor het ontstane ongemak toe van f 180,-.

Klachten over het optreden van de rechtbank kunnen in eerste instantie worden ingediend bij de president van de rechtbank. Deze zal de klacht ter afhandeling voorleggen aan de betreffende afdeling (strafrecht, civiel recht, enzovoort). Als een slachtoffer niet tevreden is over deze afhandeling, fungeert de procureur-generaal bij de Hoge Raad als beroepsinstantie.

10.7 Wettelijke bepalingen rond inzage van processtukken en verkrijgen van strafrechtelijke informatie

Slachtoffers van seksueel geweld hebben bepaalde mogelijkheden voor inzage in processtukken en het verkrijgen van strafrechtelijke informatie.

- Op grond van artikel 16, lid 2 van de Wet op de Politierregisters heeft het slachtoffer recht op informatie over de antecedenten van de verdachte uit de politierregisters. Dit kan nodig zijn om daarmee verdere juridische stappen tegen de verdachte te kunnen overwegen. Antecedenten zijn: de persoon tegen wie proces-verbaal is opgemaakt (en de aard van het feit op grond waarvan), de vraag of de zaak is ingezonden naar het openbaar ministerie en onder welk parketnummer de zaak daar is geregistreerd en de beslissing van de officier van justitie of de rechtbank. Deze mogelijkheid is van belang als het slachtoffer in een vroeg stadium al informatie wenst.
- Op grond van artikel 20 jo. artikel 2 van het Besluit Politierregisters heeft een slachtoffer recht op kennisname van eigen persoonsgegevens die de politie geregistreerd heeft. In de toelichting³¹ op het Besluit wordt gemeld dat het begrip 'persoonsgegevens' ruim geïnterpreteerd moet worden: ook de gegevens van de tegenpartij en van getuigen vallen daaronder. Deze mogelijkheid is van belang als het slachtoffer informatie wenst en het proces-verbaal door de politie niet wordt doorgestuurd aan het openbaar ministerie en dus geen inzage bij het openbaar ministerie mogelijk is.

- Op grond van artikel 10 van de Wet Openbaarheid van Bestuur heeft het slachtoffer recht op inzage in de eigen persoonsgegevens die het openbaar ministerie in het strafdossier heeft verzameld. Als een slachtoffer overweegt zich te voegen als benadeelde partij in het strafproces, gaat de regeling van inzage op grond van artikel 51d WvSv voor de regeling van de Wet Openbaarheid van Bestuur. Deze mogelijkheden zijn van belang als de zaak is ingezonden naar het openbaar ministerie en het slachtoffer informatie wenst.

³¹ Daarin wordt verwezen naar artikel 1 van de Wet op de Persoonsregistratie.

11

Civielrechtelijke mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld

Leeswijzer

In dit hoofdstuk komen civielrechtelijke mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld aan de orde.

- In paragraaf 11.1 wordt de aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad behandeld en worden de oude en nieuwe wetgeving met elkaar vergeleken.
- In paragraaf 11.2 wordt het schadebegrip nader uitgewerkt en worden de begrippen materiële en immateriële schade behandeld. Verder is een checklist opgenomen met mogelijke schadeposten voor slachtoffers van seksueel geweld.
- In paragraaf 11.3 zijn andere civielrechtelijke voorzieningen te vinden die meestal in een kort geding gevorderd worden.
- In paragraaf 11.4 wordt ingegaan op de civielrechtelijke verjarings-termijnen.

11.1 De aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad

De centrale vraag in civielrechtelijke zaken is niet of er een wets-artikel of publieke norm overtreden is, maar *of de gedaagde aansprakelijk is voor de door de benadeelde (eiser) geleden schade op grond van een onrechtmatige daad*. In 1988 is het nieuwe aansprake-lijkeidsrecht ingevoerd. Daarin staat bij aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad moet zijn voldaan aan vijf (alle vijf!) voorwaarden. Deze staan beschreven in het Burgerlijk Wetboek (art. 162 en 163 boek 6 BW).

1. Het gedrag moet onrechtmatig zijn.

Daarvan kan sprake zijn als er wordt voldaan aan een van de volgende criteria:

- Er is inbreuk gemaakt op een recht – zoals het recht op lichamelijke integriteit of op keuzevrijheid.
- Er is sprake van handelen of nalaten in strijd met een wettelijke plicht – dat is iedere plicht die in een wettelijke bepaling of ander algemeen verbindend voorschrift (zoals plaatselijke verordening) is vastgelegd.
- Er is sprake van handelen of nalaten in strijd met wat volgens ongeschreven recht in het maatschappelijk verkeer behoorlijk is – bijvoorbeeld strijdig met de goede zeden.

2. Het gedrag kan de dader worden toegerekend.

Daarvoor is nodig:

- Schuld van de dader: de dader kan het gedrag moreel en psychisch verweten worden omdat hij het gedrag achterwege had kunnen en moeten laten om de schade te voorkomen.
- Gedrag dat te wijten is aan oorzaken die volgens de wet of geldende opvattingen voor rekening van de dader komen (risico).

3. Door het gedrag heeft iemand (materieel of immaterieel) schade geleden.

Deze schade moet door de eiser worden aangetoond (aannemelijk gemaakt) en de hoogte ervan wordt vastgesteld aan de hand van wettelijke regels.

4. *Er is een causaal (oorzakelijk) verband tussen gedrag en schade.* Als de dader dit betwist, moet de eiser het verband bewijzen. In het civiele recht gaat het ook hier om toerekening: de dader moet hebben kunnen voorzien dat zijn/haar gedrag schade zou (kunnen) toebrengen aan de benadeelde partij. Bij de beoordeling hiervan kunnen ook een rol spelen:

- het soort schade: schade door letsel wordt eerder toegerekend dan schade aan zaken.
- de aard van de aansprakelijkheid: schade wordt eerder toegerekend als er sprake is van een gezagsverhouding tussen eiser/slachtoffer en gedaagde/dader.

5. *Er moet een relatie zijn tussen de inhoud van de geschonden norm en de schade van benadeelde.*

Daarmee wordt bedoeld dat er alleen sprake kan zijn van schade voor de benadeelde, als de overtreden norm bedoeld is om de directe belangen van de benadeelde te beschermen. Deze regel is ingevoerd om te voorkomen dat bijvoorbeeld een inwoner van Friesland een schadeclaim indient wegens geluidsoverlast op Schiphol. Immers: alleen bij direct omwonenden is sprake van schending van een norm die hun direct belang beschermt. Bij slachtoffers van zedendelicten is eigenlijk altijd sprake van schending van een norm die hun directe belang beschermt, zij voldoen dus altijd aan deze laatste voorwaarde.

De overgangsregeling in het aansprakelijkheidsrecht

Het nieuwe aansprakelijkheidsrecht is ingevoerd in 1988. Bij invoering daarvan is een *overgangsregeling* van kracht geworden, waarin wordt bepaald dat het nieuwe recht *niet geldt voor feiten die vóór de inwerkingtreding (1988) zijn ontstaan*.

Wanneer treedt de schade in?

Bij het bepalen van het tijdstip waarop een onrechtmatige daad ontstaat, is van doorslaggevend belang het moment waarop de

schade is ingetreden. Daarvoor geldt het moment waarop het slachtoffer *met de schade bekend is geworden*.

Voor slachtoffers van seksueel geweld kan dit specifieke consequenties hebben. Een slachtoffer van seksueel geweld kan pas veel later met de schade en andere gevolgen van een zedendelict bekend worden. Dit kan bijvoorbeeld gelden voor slachtoffers van seksueel misbruik in de jeugd, die zich veel later bewust worden van wat zich eigenlijk heeft afgespeeld en van de schadelijke gevolgen die het misbruik heeft gehad voor hun verdere leven.

Het is voor slachtoffers van seksueel geweld van belang om te weten dat het moment dat de gevolgen van het seksueel misbruik onderkend worden, *kan gelden als het moment dat de schade is ingetreden*.

De rechter kan ook – waar mogelijk – afgaan op het moment dat bij de politie *aangifte* is gedaan van het gebeurde.

Het oude aansprakelijkheidsrecht (voor feiten die voor 1988 zijn ontstaan)

Voor de volledigheid wordt hierna het *oude recht* ten aanzien van de onrechtmatige daad in hoofdlijnen behandeld. In het oude recht werden vier voorwaarden onderscheiden waaraan voldaan moest zijn, voordat er aansprakelijkheid was op grond van een onrechtmatige daad. Die vier voorwaarden zijn:

1. *Onrechtmatigheid van het gedrag.*

Het gedrag moet voldoen aan een van de volgende criteria:

- Er is inbreuk gemaakt op een subjectief recht van degene die door het gedrag benadeeld is.
- Het gedrag is strijdig met een wettelijke plicht.
- Het gedrag is strijdig met hetgeen volgens normen van zorgvuldigheid verwacht mag worden.

Daarbij geldt in het oude recht dat gedrag pas onrechtmatig is, als door het gedrag een norm is geschonden die bedoeld is om de belangen van de benadeelde te beschermen. In het nieuwe recht is

deze vraag pas van belang bij het bepalen van de relatie tussen de geschonden norm en de geclaimde *schade*.

2. Er is sprake van schuld.

Er is sprake van schuld als de gevolgen van het gedrag voor de dader te voorzien waren of als de gevolgen van het gedrag voor de dader te vermijden waren. Het begrip schuld is daarmee minder ruim dan in het nieuwe recht, waarin het begrip 'risico' is opgenomen.

3. Er is causaliteit (oorzakelijk verband) tussen het gedrag van de dader en het moment waarop de schade ontstaat en tussen dat moment en de schade (dubbele causaliteit).

De bewijslast is voor een eiser/slachtoffer omslachtiger dan in het nieuwe recht. Voor het vaststellen van aansprakelijkheid is in het nieuwe recht de causaliteit tussen schademoment en schade vervangen door het ruimere toerekenen (dader moet schade hebben kunnen voorzien).

4. Door het gedrag heeft iemand (materieel of immaterieel) schade geleden.

11.2 Soorten schade

De gevolgen van een zedendelict kunnen voor een slachtoffer heel divers zijn. Mogelijke gevolgen zijn bijvoorbeeld:

- lichamelijk en/of geestelijk letsel
- het oplopen van een besmettelijke ziekte (Aids)
- zwangerschap
- (tijdelijk) verlies van inkomsten
- verlies of beschadiging van eigendommen

Daarnaast kunnen er gevolgen zijn die niet echt zichtbaar te maken zijn: de immateriële, onstoffelijk of ideële gevolgen. Als het gaat om het vertalen van deze gevolgen in soorten schade geeft het

Burgerlijk Wetboek een indeling in twee soorten schade, te weten:

- *vermogensschade* (ook wel materiële schade genoemd)
- *ander nadeel ofwel immateriële schade*

Belangrijk bij deze onderverdeling is te bedenken dat bepaalde gevolgen – zoals lichamelijk en geestelijk letsel – zowel tot materiële als tot immateriële schade kunnen leiden. Bij de vaststelling van de schade kunnen deze gevolgen dus meegewogen worden in beide schadecategorieën.

11.2.1 Vermogensschade

Schade-onderdelen

Vermogensschade of materiële schade kan uit een aantal onderdelen bestaan, namelijk:

- *zaakschade*: dat is de schade die is ontstaan als gevolg van beschadiging, vernietiging of verloren gaan van een zaak of goed.
- *personenschade*: dat is de schade die is ontstaan door de (lichamelijke of geestelijke) aantasting van een persoon.
- *vermogens-/inkomensschade*: dat is een restbegrip voor alles dat niet onder de twee andere onderdelen valt.

Zoals eerder is opgemerkt (zie paragraaf 11.1) speelt deze indeling ook een rol bij het vaststellen van het *oorzakelijk verband* tussen het gedrag van de dader en de schade: personenschade wordt eerder aan een dader toegerekend dan zaakschade. Ook speelt de indeling een rol bij de mogelijkheid die de rechter heeft (art. 109, boek 6 BW) om bij de vaststelling van de schade een toe te kennen schadevergoeding *te matigen* (= verminderen). Daarbij geldt dat de rechter minder geneigd zal zijn tot matigen, als het goed waarop een inbreuk is gemaakt van hoge waarde is. Hierbij geldt dat de *lichamelijke*

lijke en geestelijke integriteit van het slachtoffer het hoogste goed is en schade aan personen het hoogst aangerekend zal worden.

Vaststellen van vermogensschade bij slachtoffers van seksueel geweld; een checklist

Uit dossieronderzoek en jurisprudentie blijkt dat de onderstaande schadeposten relevant kunnen zijn in zedenzaken³³. De lijst is niet uitputtend maar wel indicatief en kan worden gebruikt als checklist.

Inkomstenderving

In de checklist wordt onder meer gesproken van inkomstenderving. Ter vaststelling van het verlorengegaane of verminderde arbeidsvermogen (gederfde inkomsten) moet het verschil worden vastgesteld tussen wat het inkomen was voor het zedendelict en het inkomen zoals zich dat zou hebben ontwikkeld als het voorval niet zou hebben plaatsgevonden. Vaak zijn allerlei ingewikkelde berekeningen nodig om het verlies aan inkomen vast te stellen. Er wordt in dergelijke gevallen door advocaten vaak gebruik gemaakt van letselschadespecialisten die daarvoor speciale rekenprogramma's tot hun beschikking hebben (zie ook paragraaf 7.1.2 in deel 2).

Gebruik van de checklist

Bij het gebruik van deze checklist is het van het grootste belang zorgvuldig te werk te gaan en slachtoffers van seksueel geweld niet meteen gouden bergen te beloven. Het hanteren van de lijst is in eerste instantie bedoeld om een goede inventarisatie van de schade te kunnen maken. Daarmee heeft een slachtoffer van seksueel geweld nog geen geld. Het verhalen van de schade komt pas aan de orde, nadat de schade op een adequate wijze geïnventariseerd is. Aan de andere kant kan het de rechtshulpverlener en het slachtoffer wel duidelijk maken hoezeer deze benadeeld is in vermogensrechtelijke belangen

11.2.2 Immateriële schade: smartengeld

Immateriële schade is voor het eerst wettelijk vastgelegd in het nieuwe Burgerlijk Wetboek (1988). Het oude Burgerlijk Wetboek kende geen wettelijke regeling voor immateriële schade. Gevolg is dat voor zaken waarin de schade bekend is geworden voor het in werking treden van het nieuwe Burgerlijk Wetboek (voor 1988), een vordering voor immateriële schade niet op wettelijke gronden gevorderd kan worden³⁴.

Criteria voor immateriële schade

Immateriële schadevergoeding (ook wel smartengeld genoemd) kan volgens het Burgerlijk Wetboek (art. 106, boek 6 BW) onder meer worden toegekend als de benadeelde:

- lichamelijk letsel heeft opgelopen.
- in haar/zijn eer of goede naam is geschaad.
- of op andere wijze in zijn (haar) persoon is aangetast.

Van dat laatste is bijvoorbeeld sprake als iemand in haar/zijn recht op privacy of wilsvrijheid is aangetast. Ook het veroorzaken van psychische stoornissen die zo ernstig zijn dat zij de persoon aantasten, vallen er onder.

Functies van de vergoeding van immateriële schade

Voor de vergoeding van immateriële schade zijn in de nieuwe wet twee functies benoemd: naast *schadevergoeding* van de dader aan de benadeelde is namelijk uitdrukkelijk als functie genoemd de *genoegdoening* of bevrediging van het geschokte rechtsgevoel van de benadeelde. Daarmee is in elk geval onderstreept dat een toekenning

• 33 Delijst is ontleend aan Warnink (1995) die een reeks schadeposten noemt — afkomstig uit arresten, vonnissen en praktijk van advocaten — die voor slachtoffers van seksueel geweld kunnen leiden tot vermogensschade. De lijst is aangevuld met suggesties uit Hilken en Huijsintveld (1996). • 34 In de rechtspraak is overigens ook voor 1988 het feit dat een slachtoffer immateriële schade kan leiden, erkend en zijn schadebedragen toegewezen.

Checklist Vermogensschade

type schade	omvang schade
vernield kleding	
kosten voor vervangend vervoer wegens angst voor fietsgebruik (bus, aanschaf bromfiets)	
tandartskosten	
kosten wegens buitengerechtelijke rechtshulp (advocaatskosten en kosten voor andere juridische bijstand)	
extrakosten wegens studievertraging (o.a. niet meer ontvangen studiefinanciering)	
gederfde arbeidsinkomsten door ontstane vertraging in opleiding en latere deelname aan arbeidsproces	
inkomstenderving door arbeidsongeschiktheid na langdurig seksueel misbruik	
kosten voor vervoer naar een telefonisch contact met hulpverlenende instanties	
reis- en verblijfkosten in verband met activiteiten hulporganisaties en verwerking van het seksueel misbruik	
kosten wegens achternaamswijziging	
kosten van de morning-afterpil	

type schade	omvang schade
kostenwegens aangeschafte literatuur over seksueel misbruik therapiekosten	
medische kosten	
kosten voor lidmaatschap kruisvereniging	
bezoekkosten en kledingkosten bij verblijf in ziekenhuis	
kosten voor huishoudelijke hulp (na indicatiestelling thuiszorg)	
kosten voor vervanging van optische hulpmiddelen	
kosten voor een cursus zelfverdediging	
kosten voor vakantie en ontspanning (herstel)	
kosten voor beveiliging (hond, technische beveiliging)	
belastingsschade (informeer bij belastingwinkel of -dienst)	
kosten voor extra noodzakelijk geworden verzekering	
nutteloos gemaakte kosten (geannuleerde vakantie, examengeld, contributies)	
vertragsrente (bij niet betaling dader)	
vergoeding van een bromfiets	

van immateriële schade-vergoeding of smartengeld aan een slachtoffer van seksueel geweld ook symbolische waarde kan hebben.

Vaststellen van de omvang van de schadevergoeding

De omvang van de door de rechter toe te kennen immateriële schadevergoeding wordt steeds *naar billijkheid* vastgesteld. Dat betekent dat de rechter daarbij rekening houdt met de schuldvraag en met de financiële omstandigheden van de benadeelde én de gedaagde (de dader). Ook de aard van het toegebrachte lichamelijke en geestelijke leed (pijn, verdriet) en de als gevolg van de gebeurtenis gederfde levensvreugde weegt de rechter mee in zijn oordeel. Er zijn diverse overzichten beschikbaar van door de rechter toegekende smartengeld bedragen:

- Een goed overzicht biedt het zogenaamde Smartengeldnummer van het blad *Verkeersrecht* (een uitgave van de ANWB) dat om de 4 jaar verschijnt.
- Ook in het jurisprudentieregister van het Clara Wichmann Instituut (zie de adressenlijst in deel 5, paragraaf 17.1) zijn uitspraken gebundeld. Dit register is ook op cd-rom verschenen.
- Verder geven uitspraken van het Schadefonds Geweldsmisdrijven (zie ook paragraaf 7.3 in deel 2) een indicatie.

Ook op dit gebied verdient het aanbeveling om voor het bepalen van een vordering inzake immateriële schade gespecialiseerde advocaat in te schakelen. De Bureaus voor Rechtshulp (zie telefoonboek) en het Clara Wichmann Instituut (zie deel 5, paragraaf 17.1) hebben een overzicht van hierop gespecialiseerde advocaten.

11.3 Andere civielrechtelijke voorzieningen

In het civiele recht kunnen – naast schadevergoeding – bepaalde voorzieningen gevorderd worden. Deze worden meestal in een kort

geding gevorderd. Voor slachtoffers van seksueel geweld zijn vooral de volgende mogelijke voorzieningen relevant:

- straatverbod
- contactverbod
- informatiegebod
- verhuisgebod
- voorschotten op schadevergoeding

11.3.1 Het straatverbod

Een straatverbod bestaat uit een vordering dat het de verdachte voor een bepaalde tijd verboden wordt zich in een bepaalde straat, wijk of deel van een gemeente te begeven en te bevinden. Deze vordering kan ook al ingesteld worden als er nog niks is gebeurd maar zich een dreigende situatie voordoet. Uit de recente uitspraken van de rechter is af te leiden dat het argument dat de eiser psychisch evenwicht hoopt te hervinden door een op te leggen straatverbod volstaat, zelfs zonder dat er sprake is van een acute dreiging³⁵. Het spoedeisend belang (nodig voor een kort geding) is minder prominent als een verdachte reeds vast zit. Dan kan een straatverbod ook via een gewone civielrechtelijke procedure gevorderd worden. In deze situatie kan echter (plotseling) verandering komen als de voorlopige hechtenis van de verdachte geschorst wordt of als een veroordeelde dader op proefverlof gezonden wordt. Door slachtoffers van zedendelicten en vrouwenmishandeling wordt erop aangedrongen dat zij door justitie tijdig op de hoogte worden gesteld van dergelijke beslissingen, opdat zij zelf maatregelen kunnen nemen ter bescherming van hun veiligheid – bijvoorbeeld door via een kort geding een straatverbod te eisen. Jammer genoeg is het zeker nog geen gewoonte van justitie om deze beslissingen te melden aan de slachtoffers.

³⁵ In Warnink (1995) wordt een uitspraak aangehaald die deze redenering staakt: rechtbank Almelo, 27 april 1988, RN 1989, 45, nr. 32.

Dwangsom

In het geval van een straatverbod wordt een *dwangsom* vastgesteld door de rechter voor het geval de verdachte het straatverbod overtreedt. Deze dwangsom kan het slachtoffer opeisen via een deurwaarder. Wel zijn voor het bewijs van de overtreding twee getuigen nodig. Eventueel kan de politie worden ingeschakeld om de verdachte te verwijderen uit het gebied waarin hem/haar de toegang is ontzegd als dit met zoveel woorden in het vonnis staat (bijvoorbeeld 'met machtiging van de eiseres om deze veroordeling zo nodig te doen naleven met behulp van de sterke arm'). De politie dient dan wel op de hoogte te zijn van de strekking van het vonnis. Ook is mogelijk dat via het strafrecht een straatverbod wordt opgelegd, waardoor inzet van de politie dubbel gelegitimeerd is.

11.3.2 Contactverbod

Een voorziening die in het verlengde ligt van het straatverbod, is het contactverbod. Denkbaar is immers dat een slachtoffer ook op andere wijze (via telefoon, fax of post) lastig wordt gevallen. Op dezelfde wijze als bij het straatverbod kan de rechter dan de uitspraak doen dat het de betreffende persoon wordt verboden op straffe van een dwangsom op enigerlei wijze contact te zoeken met het slachtoffer. Het contactverbod kan ook in een strafrechtelijk vonnis nog eens worden opgelegd.

11.3.3 Informatiegebod

In 1993 is door de Hoge Raad³⁶ bepaald dat een slachtoffer van verkrachting een zwaarwegend belang kan hebben bij informatie over de vraag of een verdachte besmet is met het HIV-virus (informatiegebod). Hoewel een slachtoffer zichzelf kan laten testen op het HIV-virus met het doel om een eventuele besmetting vast te stellen, kan langs die weg pas na enige tijd (een half jaar) definitief worden vastgesteld of er sprake is van besmetting. De onzekerheid bij het slachtoffer kan via een HIV-test bij de verdachte sneller

worden weggenomen. Dat kan een spoedeisend belang opleveren dat een kort geding rechtvaardigt.

11.3.4 Verhuisgebod

Ook is in kort geding een verdachte al eens een *verhuisgebod* opgelegd³⁷. De verdachte woonde slechts drie huizen verder dan het slachtoffer en het vermijden van contact tussen slachtoffer en verdachte (het spoedeisend belang van het slachtoffer) kon toen slechts via een verplichte verhuizing gerealiseerd worden. Ook als een verdachte al verhuisplannen heeft, kan dat in een kort geding worden bespoedigd of gesanctioneerd³⁸.

11.3.5 Voorschot op schadevergoeding

In bepaalde gevallen kan in een kort geding al *schadevergoeding* gevorderd worden. Dat kan in de vorm van het verzoek om een voorschot op schadevergoeding die gevorderd zal worden in een gewone civielrechtelijke procedure of ook in combinatie met een andere vordering zoals het straat- of contactverbod. Omdat het om een verkorte procedure gaat zal de rechter in kort geding niet oordelen over ingewikkelde schadevorderingen. Voorschotten op niet te ingewikkelde vorderingen zullen wel worden toegewezen, zeker als een slachtoffer van seksueel geweld kan aantonen op zeer korte termijn geld nodig te hebben voor bijvoorbeeld een verhuizing of therapie. Ook voor immateriële schade (mits niet te complex) kan een voorschot op schadevergoeding worden gevraagd.

11.4 Civielrechtelijke verjaring

De regels voor civielrechtelijke verjaring zijn nog ingewikkelder dan de strafrechtelijke verjaring. Verjaringstermijnen in het civiele recht

• 36 HR 18 juni 1993, RvdW 1993, 136. • 37 Uitspraak aangehaald in Warnink (1995), Rechtbank Amsterdam, 12 juni 1986, KG 1986, 285. • 38 Warnink (1995) citeert een uitspraak van de Rechtbank Amsterdam, 11 oktober 1984, KG 1984, 309.

starten niet op het moment dat een delict gepleegd wordt maar op het moment dat de benadeelde bekend is geworden met de schade en met degene die deze schade heeft veroorzaakt. Bij een slachtoffer van seksueel misbruik in de jeugd kan dit 'bekend worden met de schade' dus veel later liggen – bijvoorbeeld als veel later in het volwassen leven psychische problemen opspelen die met het seksueel misbruik te maken hebben³⁹. Het leggen van dit soort verbanden en het bepalen van de daaruit voortvloeiende verjarings-termijnen is werk voor *juridisch deskundigen*. Drie vuistregels voor de verjaring van civiele rechtsvorderingen zijn:

1. Voor schades die voor 1 januari 1993 ontstaan zijn en ook voor die datum gestuit zijn (zie hieronder), is de verjaringstermijn 30 jaar vanaf het tijdstip van stuiting (oude verjaringstermijn).
2. Voor schades die voor 1 januari 1993 zijn ontstaan, op die datum nog niet verjaard waren en niet gestuit zijn gelden de nieuwe verjaringstermijnen (zie 3).
3. • Voor schades die vanaf 1 januari 1993 zijn ontstaan en waarvan zowel schade als veroorzaker bekend zijn geworden bij het slachtoffer, geldt de nieuwe minimale verjaringstermijn van 5 jaar.
• voor schades die vanaf 1 januari 1993 zijn ontstaan en waarvan zowel schade als veroorzaker onbekend zijn gebleven bij het slachtoffer geldt de maximale nieuwe verjaringstermijn van 20 jaar (nieuwe verjaringstermijn)⁴⁰. NB: Zie voor een afwijkende verjaringstermijn voor minderjarige slachtoffers hieronder onder het kopje 'Aparte regeling voor minderjarige slachtoffers'.

Verlenging van verjaringstermijnen (stuiting)

Een verjaring kan volgens het nieuwe civiele recht worden gestuit (verlengd) door (artikelen 3:316, 3:317, 3:318 BW):

- het starten van een civielrechtelijke procedure
- een erkenning van de schade door de schadeveroorzaker

- een aanmaning aan de schadeveroorzaker om zijn/haar verplichtingen na te komen: een schriftelijke mededeling⁴¹ is daarvoor voldoende, een aanmaning via de deurwaarder (deurwaarders-exploot) is niet noodzakelijk.

Na stuiting begint een nieuwe verjaringstermijn van 5 jaar te lopen. Deze termijn wordt steeds weer door een schriftelijke actie van de kant van één van beide partijen (benadeelde/slachtoffer of schadeveroorzaker/verdachte) gestuit en weer met 5 jaar verlengd. Het gaat er dus om dat steeds binnen 5 jaar na de laatste schriftelijke actie duidelijk wordt dat er nog iets met de vordering tot schadevergoeding gedaan wordt. Overigens was voor stuiting van vorderingen in het oude recht, indien dat in de vorm van een aanmaning gebeurde, een deurwaardersexploot noodzakelijk. *Enige oplettendheid is ten aanzien van verjaring van een rechtsvordering vereist: in een eenmaal lopende procedure moet steeds binnen 5 jaar een nieuwe actie (briefwisseling of juridische actie) ondernomen worden. Het is de verantwoordelijkheid van degene die juridische bijstand verleent deze termijnen in het oog te houden.*

Aparte regeling voor minderjarige slachtoffers

Voor minderjarige slachtoffers van zedendelicten is sinds 1 september 1994 een *aparte verjaringsregeling* (artikel 3:310 BW) van toepassing. Toen is in een wetswijziging vastgesteld dat in deze gevallen de civielrechtelijke verjaringstermijn in geen geval eerder

eindigt dan de strafrechtelijke verjaringstermijn. De civielrechtelijke verjaringstermijn eindigt dan tegelijk met de strafrechtelijke verjaringstermijn. Omdat in het strafrecht de verjaringstermijn voor minderjarige slachtoffers pas begint te lopen vanaf het achttiende jaar zal de civielrechtelijke verjaringstermijn in de meeste gevallen niet voor het dertigste levensjaar verstreken zijn³⁹. Is de civielrechtelijke verjaringstermijn echter gunstiger voor het minderjarige slachtoffer, dan geldt uiteraard die termijn.

12

• 39 Hof Amsterdam, 7 maart 1996; Rechtbank Arnhem, 22 februari 1996; Hof 's-Hertogenbosch, 8 januari 1996, RN 1996, nr. 555 en Rechtbank 's-Hertogenbosch, 20 april 1995, RN 1995, nr. 507 en Hof Arnhem, 4 oktober 1994, RN 1994, nr. 443. Alle uitspraken zijn te vinden op de CWI-databank van de Juridische Bibliotheek select deel 3 van Kluwer.

• 40 Overigens kan de rechter in uitzonderlijke gevallen op grond van de redelijkheid en

Overige relevante wet- en regelgeving

Naast de wetgeving die direct betrekking heeft op zedendelicten, is nog een aantal wetten relevant voor slachtoffers van seksueel geweld. Deze worden in dit hoofdstuk besproken. Het gaat achter-eenvolgens om:

- wet- en regelgeving op het gebied van seksueel misbruik door hulpverleners
- de Wet op de Arbeidsomstandigheden (Arbo-wet), die relevant is voor seksuele intimidatie op de werkplek, op school e.d.
- wet- en regelgeving die relevant is voor mensen die in het land van herkomst slachtoffer zijn geworden van seksueel geweld.

12.1 Seksueel misbruik door (medische) hulpverleners

Sinds de jaren tachtig is de aandacht voor en de kennis over seksueel misbruik van cliënten of patiënten door hulpverleners aanzienlijk toegenomen. Ook in de nieuwe zedelijkheidswetgeving is extra aandacht besteed aan deze problematiek, onder meer door uitbreiding van het artikel betreffende ontucht met misbruik van gezag (art. 249 WvSr) – zie hiervoor hoofdstuk 9. Daarnaast hebben de Inspecties voor de Gezondheidszorg en voor de Jeugdhulpverlening en Jeugdbescherming een actieve rol gespeeld in het stimuleren van het veld (instellingen) tot de ontwikkeling van interne reglementen en handelingsprotocollen op dit gebied. Deze hebben vooral een preventief oogmerk. Aan slachtoffers van seksueel misbruik door hulpverleners staan

uiteeraard alle mogelijkheden open die het strafrecht en het civiele recht hen biedt. Daarnaast zijn er nog andere voorzieningen.

- Er zijn wettelijke regels vastgelegd in het (*medische*) *tuchtrecht*, die bedoeld zijn om de goede en rechtmatige uitoefening van medische beroepen te garanderen en te beschermen. In bepaalde gevallen kunnen slachtoffers daar een beroep op doen (paragraaf 12.1.1).
- Naast de wettelijke regelingen kent het tuchtrecht ook nog een aantal *interne (buitenwettelijke) reglementen* die vanuit de beroepsgroepen zelf zijn opgesteld (*verenigingstuchtrecht*). Het slachtoffer van seksueel misbruik door een (medische) hulpverlener kan daarvan gebruik maken door een klacht in te dienen (paragraaf 12.1.2). Beide typen regelingen zijn *niet bedoeld* om het slachtoffer direct *genoegdoening* te geven of de hulpverlener te bestraffen. Daarvoor zijn het civiele recht en het strafrecht bedoeld.
- De *Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst* (1994) is een wet die wel genoegdoening voor het slachtoffer kan opleveren. Hierin wordt de relatie tussen de geneeskundige behandelaar en de patiënt geregeld. Een geneeskundige behandelingsovereenkomst is een inspanningsverbintenis waarbij het verrichten van een inspanning (vaak stilzwijgend) wordt overeengekomen. Slachtoffers van seksueel misbruik door een geneeskundige kunnen deze geneeskundige civielrechtelijk

aanspreken op 'wanprestatie' en op grond daarvan genoegdoening eisen (paragraaf 12.1.3).

12.1.1 **Het wettelijk tuchtrecht**

Medisch tuchtrecht

Het wettelijk medisch tuchtrecht is vastgelegd in de *Medische Tuchtwet voor medische beroepen* (1928). Daaronder vallen alleen artsen, tandartsen/tandheelkundigen, apothekers en verloskundigen, psychiaters en zenuwartsen. Andere (para-) medische beroepsgroepen als psychologen, verpleegkundigen en therapeuten vallen erbuiten. In de Wet op de Paramedische Beroepen (1963) was in eerste beginsel ook een deel over tuchtrechtspraak opgenomen, maar dit is nooit van kracht geworden.

Medisch Tuchtcollege

Een klacht tegen een medicus kan worden ingediend bij het Medisch Tuchtcollege, die een ingediende klacht kan toetsen op de volgende gronden:

- *Ondermijning van het vertrouwen* van de stand waartoe de medicus behoort.
- *Nalatigheid* waardoor ernstige schade is ontstaan.
- *Grove onkunde* in de uitoefening van het beroep van de medicus.

Meestal toetst het tuchtcollege op de eerstgenoemde grond. Daarbij kan het onder meer gaan om het afgeven van medische verklaringen voor medisch niet relevante doeleinden, het verlenen van onvoldoende zorg of het *geven van onzedelijke adviezen en het misbruik maken van de arts-patiënt relatie*.

Overigens kan het tuchtcollege bij de toetsing ook gedragingen buiten de normale uitoefening van de praktijk van de medicus meenemen. Als een arts bijvoorbeeld beschuldigd wordt van

seksueel misbruik van een patiënt buiten de behandelingspraktijk om, dan kan dit voor het tuchtcollege reden zijn om op te treden.

Maatregelen

Mogelijke maatregelen die het tuchtcollege kan treffen zijn:

- waarschuwing
- berisping
- geldboete van maximaal 10.000 gulden
- schorsing in de uitoefening van het beroep voor maximaal 1 jaar
- ontzegging van de bevoegdheid het beroep uit te oefenen

Verder is er de mogelijkheid om een beslissing te publiceren. Dat gebeurt geanonimiseerd tenzij het maatschappelijk belang naambekendheid vereist. Publicatie vindt slechts zelden plaats (10% van de gevallen).

Procedure

- De procedure voor het tuchtcollege begint met een *schriftelijke klacht* van een patiënt of een direct belanghebbende (naaste familie).
- Het slachtoffer kan er ook voor kiezen de klacht te melden bij de Inspectie voor de Gezondheidszorg (zie voor adres deel 5, paragraaf 17.13). De Inspectie heeft sinds vorig jaar geen taak meer in de behandeling van klachten maar kan de zaak wel onderzoeken en een eigen klacht indienen bij het tuchtcollege.
- Als de klacht is ingediend en thuishoort bij het medisch tuchtcollege (zie de toetsingsgronden die hiervoor genoemd zijn) wordt de zaak naar een *zitting van het tuchtcollege* verwezen en worden stukken uitgewisseld.
- Het tuchtcollege doet na beoordeling van de stukken een uitspraak. Als men de klacht terecht vindt wordt meestal een maatregel opgelegd.
- Betreft het een lichte maatregel, dan kan door patiënt of arts in

hoger beroep worden gegaan bij het *Centraal Medisch Tuchtcollege*. Gaat het om een zwaardere maatregel dan wordt het hoger beroep ingesteld bij het *gerechtshof* met een mogelijkheid tot cassatie bij de Hoge Raad.

Rechten van het slachtoffer

Aan een uitspraak van het Medisch Tuchtcollege of hoger beroepsinstantie kan het slachtoffer geen directe rechten ontleen. Toch kan de uitspraak genoegdoening en erkenning betekenen voor een slachtoffer. Verder heeft een uitspraak van het Medisch Tuchtcollege betekenis voor een eventueel in te stellen civielrechtelijke actie tegen de (medische) hulpverlener. De uitspraak van het tuchtcollege kan daar dienen als bewijs voor een vordering op grond van onrechtmatige daad.

Nieuwe wetgeving: de Wet BIG

De nieuwe Wet op de Beroepen in de Gezondheidszorg (BIG) is een wet waarin regelgeving voor zorgverlening door beroepsbeoefenaren in de gezondheidszorg is opgenomen. Omdat het een complexe wetgeving is worden onderdelen van de wet stapsgewijze ingevoerd.

Doelstelling van de wet is de *kwaliteit* van de beroepsuitoefening te bevorderen, te bewaken en de patiënt te beschermen tegen ondeskundig en onzorgvuldig handelen door beroepsbeoefenaren. Voor acht beroepen wordt in de Wet BIG een zogenaamde *titelbescherming* ingevoerd. Dat wil zeggen dat het voeren van de titel behorende bij deze acht beroepen is gebonden aan wettelijke eisen (onder meer opleiding). Personen die voldoen aan de wettelijke eisen voor het uitoefenen van deze beroepen worden (op basis van zelfmelding) centraal *geregistreerd*. Het gaat om de volgende beroepen: arts, tandarts, apotheker, verloskundige, klinisch psycholoog, psychotherapeut, fysiotherapeut en verpleegkundige. De Wet BIG geeft ook regels voor *geneeskundige handelingen* die

alleen zelfstandig door een arts, tandarts of verloskundige mogen worden uitgevoerd; de andere genoemde beroepsgroepen zijn niet zelfstandig bevoegd om deze handelingen uit te voeren. In de Wet BIG wordt verder strafbaar gehouden elke geneeskundige handeling die schade toebrengt aan iemands gezondheid. Het *wettelijk medisch tuchtrecht* heeft ook een plek gekregen in de Wet BIG. In verband met de gefaseerde invoer van onderdelen van de wet is deze tuchtregeling echter nog niet van kracht geworden. De verwachting is dat de nieuwe tuchtregeling eind 1997 of begin 1998 ingevoerd zal worden. Met het invoeren van de nieuwe regeling zal de oude regeling uit de Medische Tuchtwet worden vervangen.

Klachtrecht in de zorgsector

De Wet Klachtrecht Cliënten Zorgsector (WKCZ, 1995) regelt het klachtrecht voor zorgverleners in de zorgsector. Het gaat niet om tuchtrecht (mogelijkheid van het opleggen van sancties) maar om klachtrecht (klachtbehandeling met de mogelijkheid van gegrondverklaring van de klacht). Het slachtoffer van seksueel geweld dat seksueel is misbruikt door een zorgverlener, kan het klachtrecht gebruiken om het gedrag van de zorgverlener aan de kaak te stellen; de gegrondverklaring van de klacht kan een bijdrage leveren bij het verkrijgen van schadevergoeding via het civiele recht. Onder de WKCZ vallen:

- zorgverleners in het kader van de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ), de Ziekenfondswet (ZFW) en de Wet op de Bejaardenoorden
- zorgverleners in kinderopvang, Algemeen Maatschappelijk Werk, maatschappelijke ondersteuning en ouderenwerk
- zorgverleners in verslavingszorg
- GGD-zorgverleners
- andere bij Algemene Maatregel van Bestuur aangewezen zorgverleners

De WKCZ kent drie niveaus van klachtbehandeling:

1. Het bespreken van de klacht door cliënt en zorgverlener op basis van een open relatie tussen beide en een klachtgevoelige houding van de zorgverlener.
2. Bijstand in de klachtbehandeling door informele ondersteuning of bemiddeling.
3. Formele behandeling van de klacht middels een door de instelling in te stellen klachtencommissie; het bezwaar is dat aan deze commissie in de WKCZ geen eisen gesteld worden en alleen minimumregels geeft.

Zorginstellingen zijn verplicht een klachtenreglement op te stellen waarin deze niveaus terug te vinden zijn.

12.1.2 Intern (buitenwettelijk) tuchtrecht

De Koninklijke Nederlandse Maatschappij tot bevordering der Geneeskunst (KNMG) kent sinds 1903 een (intern) verenigings-tuchtrecht. Dit tuchtrecht is bedoeld om misstanden te weren en te beteugelen van leden van het genootschap die daardoor het vertrouwen in de medische stand ondermijnen. Omdat het hier gaat om intern tuchtrecht wordt de zaak altijd behandeld door vakgenoten van de (medisch) hulpverlener. Daarom worden soms vraagtekens geplaatst bij de onafhankelijkheid van de beoordeling van een klacht in het interne tuchtrecht. Klachten over (medisch) hulpverleners die zijn aangesloten bij het KNMG kunnen in principe alleen door andere leden worden ingediend. Die leden dienen door het gedrag van de hulpverlener *direct* te zijn benadeeld. Indiening geschied bij de Raad in Eerste Aanleg te Utrecht. Deze Raad kan maatregelen opleggen voor gedragingen die onder meer:

- in strijd zijn met de *waardigheid of de belangen* van de geneeskundige stand
- het *vertrouwen ondermijnen* in de stand van de geneeskundigen

Mogelijke maatregelen zijn:

- een waarschuwing
- een berisping
- een geldboete van maximaal 10.000 gulden
- de ontneming van rechten lid te zijn van een commissie, bestuur of ander college van de KNMG gedurende maximaal 5 jaar
- het schorsen van het lidmaatschap voor maximaal 1 jaar
- het schrappen van het lidmaatschap

Procedure

Als de klacht is ingediend kan de Raad in Eerste Aanleg besluiten een klacht *niet te behandelen* als er in het strafrecht reeds een straf tegen de (medisch) hulpverlener is uitgesproken. Ook kan de Raad in Eerste Aanleg een zaak verwijzen naar het *Medisch Tuchtcollege*, omdat de klacht zo ernstig is dat deze daar zou moeten worden behandeld. Na behandeling en een uitspraak door de Raad in Eerste Aanleg kan hoger beroep worden aangetekend bij de *Raad van Beroep*.

Positie van het slachtoffer

Een slachtoffer van seksueel geweld door een (medisch) hulpverlener heeft zelf geen bevoegdheid een klacht in te dienen binnen het KNMG-tuchtrecht, maar zal worden doorverwezen naar het medisch tuchtrecht.

12.1.3 Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst

Naast de aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad (zie ook hoofdstuk 11) heeft een slachtoffer van seksueel misbruik door

een medisch hulpverlener nog een extra mogelijkheid om deze civielrechtelijk aan te spreken. Deze mogelijkheid vloeit voort uit de *Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst* (1994). Tussen patiënt en (medisch) hulpverlener bestaat op grond van deze wet een (meestal stilzwijgende) overeenkomst waarbij de hulpverlener zich verplicht tot het verrichten van bepaalde handelingen. De hulpverlener is daarbij volgens de wet (art. 453, boek 7 BW) onder meer gehouden om bij zijn/haar werkzaamheden de zorg van een goed hulpverlener in acht te nemen en daarbij in overeenstemming te handelen met de verantwoordelijkheid die voortvloeit uit de voor hulpverleners professionele standaard. Seksueel misbruik is daarmee in strijd en de hulpverlener schiet dus verwijtbaar tekort bij de nakoming van de overeenkomst. Civielrechtelijk wordt dat wanprestatie genoemd. Voordeel van deze procedure is dat, als de hulpverlener aan een ziekenhuis verbonden is, naast de hulpverlener zelf ook het ziekenhuis aansprakelijk is voor de door wanprestatie ontstane schade (art. 462, boek 7 BW). Overigens is het ziekenhuis (indien er sprake is van werkgeverschap) ook op grond van onrechtmatige daad aan te spreken voor de ontstane schade.

12.2 *Seksuele intimidatie op het werk*

12.2.1 *Begripsomschrijving*

Onder 'seksuele intimidatie' wordt meestal het volgende verstaan: *'de als ongewenst ervaren, seksueel getinte aandacht, die verbaal is of non-verbaal'*. Direct aansprekende voorbeelden zijn de opdringerige collega of de 'kleffe baas' die de werknemer onnodig vaak en nadrukkelijk aanraakt. Maar ook andere gedragsuitingen vallen eronder:

- seksueel geladen opmerkingen over iemands kleding of uiterlijk
- nafluiten, betekenisvolle blikken, staren naar iemand(s lichaam)

- pornografische plaatjes op de werkplek
- 'geile praat' onder collega's
- treiteren van werknemers wegens hun (homo)seksuele geaardheid
- seksistische opmerkingen
- hinderlijk volgen, lastig vallen van werknemers in hun privésituatie (stalking)
- aanranding of verkrachting van een werknemer door een collega of superieur

De diversiteit van gedragingen die onder seksuele intimidatie vallen is groot en dat maakt het ook ingewikkeld om binnen een organisatie te praten over seksuele intimidatie en daar een beleid op te ontwikkelen. Het gaat om een vergaarbak van strafbaar gedrag (zedendelicten als aanranding en verkrachting) en grensoverschrijdend gedrag. Fitzgerald (1988) hanteert de volgende categorieën:

- seksisme: seksistische grapjes, opmerkingen, beslissingen
- verleiding: ongewenste aanrakingen, avances en seksuele voorstellen
- seksuele omkoping: het niet afwijzen van avances wordt beloond met positieve beslissingen op of over het werk
- seksuele dwang: het afwijzen van avances wordt afgestraft met negatieve beslissingen op of over het werk
- seksuele gewelddadigheid: afdwingen van seksuele handelingen met gebruik van fysiek geweld en/of dreiging daarmee

12.2.2 *De wetgeving*

Bepaalde vormen van seksuele intimidatie zijn strafbaar en kunnen als zodanig strafrechtelijk vervolgd worden. Het betreft met name aanranding en verkrachting. Daarnaast kan het slachtoffer een civielrechtelijke procedure aanspannen tegen de dader. Ten derde heeft de wetgever in oktober 1994 de *Wet op de Arbeidsom-*

standigheden (Arbo-wet) gewijzigd, waardoor sinds die tijd werkgevers verplicht zijn om een beleid te voeren tegen seksuele intimidatie op het werk (art. 3, lid 2 Arbo-wet).

Personen waarop de Arbo-wet betrekking heeft

- De Arbo-wet hanteert een ruime definitie van het begrip werknemers: niet alleen vaste krachten maar ook tijdelijke krachten, mensen die op projectbasis werken, parttimers en flexwerkers, stagiaires, uitzendkrachten en leerlingen vallen eronder.
- De werkgever moet de werknemers beschermen tegen seksuele intimidatie door het eigen personeel maar ook tegen seksuele intimidatie door derden: klanten, patiënten en cliënten.
- Deze laatste moeten (art. 30 Arbo-wet) op hun beurt beschermd worden tegen seksuele intimidatie door werknemers of andere tijdelijk in het gebouw verkerende personen.
- Vanaf 31 maart 1994 valt het onderwijs ook onder de Arbo-wet, hetgeen betekent dat ook docenten, scholieren en studenten een beroep kunnen doen op de wet. Scholieren tot en met 16 jaar kunnen daarnaast een beroep doen op de strafwetgeving inzake zedendelicten gepleegd tegen een jeugdige.
- De Arbo-wet geldt ook voor de zorgsector, met alle daarin werkzame, opgenomen of anderszins in behandeling zijnde personen. Seksueel misbruikte patiënten en cliënten kunnen – naast de strafwetgeving – dus ook een beroep doen op de Arbo-wetgeving.

Verplichtingen van werkgevers

Werkgevers moeten zelf invulling geven aan de verplichtingen van de Arbowet. Sinds 1994 is de werkgever verplicht om een risico-inventarisatie en -evaluatie uit te voeren. Dat geldt ook voor de risico's van seksuele intimidatie. Op grond daarvan moet de werkgever maatregelen treffen op het gebied van curatie en preventie.

Bij curatie hoort het instellen van een klachtenstructuur:

- het opstellen van een klachtregeling
- het aanstellen van vertrouwenspersonen
- het opzetten van een opvangbeleid
- het vaststellen van een sanctiebeleid tegen plegers van seksuele intimidatie

Bij preventie kan men denken aan:

- fysieke maatregelen: inrichting gebouw en werkplekken, verlichting, enzovoort.
- personele maatregelen: aanpassen werktijden of dienstroosters, personeelsvervoer
- protocolontwikkeling en training van personeel rond het handelen in voorkomende situaties (eerste opvang)

De werkgever moet daarnaast intern *voorlichting* geven aan werknemers over eventuele risico's op het werk en over de maatregelen die zijn genomen om deze risico's te verminderen – dus ook over maatregelen tegen seksuele intimidatie.

Mogelijk relevant voor seksuele intimidatie is ten slotte, dat de Arbo-wet in artikel 9 de werkgever verplicht om ongevallen en beroepsziekten naar behoren te melden en te registreren. Dit geldt ook voor geestelijk letsel, bijvoorbeeld veroorzaakt door seksuele intimidatie op het werk.

Handhaving van de Arbo-wet: wie controleert de werkgever

Hierbij spelen twee partijen een rol:

- De Dienst I-SZW (de vroegere Arbeidsinspectie)
De Dienst I-SZW besteedt aandacht aan het beleid tegen seksuele intimidatie bij het uitvoeren van inspecties in bedrijfstakken en andere inspectieprojecten. Daarnaast kan de I-SZW een werkgever een aanwijzing geven als deze zijn verplichtingen

niet is nagekomen. Dit kan de dienst op eigen initiatief doen (art. 35 Arbo-wet) of op verzoek van een ondernemingsraad of (bij ontbreken daarvan) een meerderheid van de belanghebbende werknemers (art. 40 Arbo-wet). De aanwijzing heeft betrekking op de wijze waarop de werkgever beleid voert en welke maatregelen binnen welke termijn nodig zijn ter verbetering daarvan. *De Dienst I-SZW heeft in elk regio een vertrouwensinspecteur waar men terecht kan met klachten over de nalatigheid van de werkgever.*

De Dienst I-SZW kan niet optreden tegen individuele werknemers die seksuele intimidatie gepleegd hebben: dat is en blijft de verantwoordelijkheid van de werkgever.

- **De ondernemingsraad (OR)**

De OR heeft op grond van de Wet op de Ondernemingsraden (WOR) een taak bij de bestrijding van seksuele intimidatie. De OR heeft onder meer tot taak te bevorderen dat regels op Arbo-gebied worden nageleefd (art. 28 WOR). De werkgever is verplicht op grond van art. 3, lid 7 van de Arbo-wet om met de OR te overleggen over het ondernemingsbeleid op Arbo-gebied. Het beleid rond seksuele intimidatie valt daar zeker onder.

Op grond van art. 27 WOR heeft de werkgever bovendien de plicht om vooraf instemming te vragen van de OR als hij voornemens heeft een regeling te treffen ten aanzien van seksuele intimidatie. De OR kan daarmee overigens de werkgever niet dwingen om een regeling te treffen: de OR kan alleen instemming onthouden aan een door de werkgever voorgestelde regeling.

Betekenis van de Arbo-wet voor slachtoffers

- Bescherming tegen seksuele intimidatie valt onder de zorgplicht van werkgevers. Dit betekent dat bij tekortschieten in die zorgplicht de werknemer op grond van artikel 7A: 1638x BW een schadevergoeding van de werkgever kan vorderen.
- De Arbo-wet voorziet niet in sancties tegen daders van seksuele

intimidatie. Als de werkgever hierover evenmin iets heeft geregeld of als men de regeling van de werkgever onbevredigend acht, dan zal het slachtoffer een oplossing moeten zoeken in het strafrecht of het civiele recht.

- De dader kan overigens altijd bezwaar maken tegen een door de werkgever opgelegde sanctie bij de kantonrechter. Uit de jurisprudentie blijkt dat het opleggen van sancties aan daders van seksuele intimidatie een hachelijke zaak is. Als de rechter oordeelt dat hetzij de behandeling van de klacht niet zorgvuldig is geweest, hetzij de opgelegde sanctie te zwaar is, loopt de werkgever het risico dat hij achterstallig loon moet betalen. Soms besluit de rechter zelfs dat de werkgever de werknemer (de dader) ook nog een schadevergoeding moet betalen.
- Wellicht ten overvloede zij erop gewezen dat werknemers werkzaam in de gezondheidszorg, cliënten van de gezondheidszorg en cliënten van de jeugdhulpverlening en jeugdbescherming tevens een klacht kunnen indienen bij het Medisch Tuchtcollege of melding doen bij de Inspectie voor de Gezondheidszorg of de Inspectie voor de Jeugdhulpverlening en Jeugdbescherming.

12.3 Seksueel geweld in internationale context

In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de twee zaken die raken aan het onderwerp van deze zedenalmanak, te weten vrouwenhandel en asielzoekers/vluchtelingen die in het land van herkomst slachtoffers van seksueel geweld zijn geworden of dreigende te worden.

12.3.1 Vrouwenhandel

Het is alom bekend dat in Nederland vrouwen uit andere (veelal niet-Europese) landen onder dwang te werk zijn gesteld in de prostitutie of andere onderdelen van de seksindustrie. Vaak is de vrouw financieel aangewezen op de handelaar of exploitant, haar verblijfsstatus in Nederland (als ze die al heeft) is vaak gebaseerd

op een fictieve grond – bijvoorbeeld een ‘schijnhuwelijk’. Soms zijn alle identiteitspapieren door de exploitant of handelaar in beslag genomen om te voorkomen dat de vrouw de situatie van gedwongen prostitutie zal ontvluchten. Zo’n slachtoffer van vrouwenhandel bevindt zich in een lastige situatie: aangifte doen kan leiden tot represailles van de handelaar of exploitant en vaak (bij gebrek aan een geldige verblijfstitel) dreigt uitzetting naar het land van herkomst.

Degene die in de beroepspraktijk te maken krijgt met een slachtoffer van vrouwenhandel, dient zich rekenschap te geven van het feit dat naast de Nederlandse wetten op dit gebied ook internationale afspraken bestaan. De direct relevante wetten en afspraken worden hieronder kort besproken.

De Nederlandse wetgeving

Bepalingen die mede betrekking hebben op slachtoffers van vrouwenhandel zijn te vinden in de strafwetgeving en in de vreemdelingenwet.

- In de Nederlandse strafwetgeving zijn diegenen strafbaar die een ander door enigerlei vorm van *dwang*⁴¹ in de prostitutie brengt ofwel een handeling onderneemt waarvan hij in redelijkheid kan vermoeden dat die ander daardoor in de prostitutie belandt (art. 250ter WvSr).

Op grond van datzelfde artikel is ook degene strafbaar, die een ander in de prostitutie brengt *zonder* dat daarbij enige vorm van dwang is gebruikt. Over dit laatste onderdeel is momenteel (1997) discussie gaande in de Tweede en Eerste Kamer. Die discussie is gerelateerd aan de vraag of het *verbod op het exploiteren van bordelen* (art. 250bis WvSr) in het strafrecht gehandhaafd moet blijven. Mocht deze discussie leiden tot schrappen van het bordeelverbod, dan zal naar verwachting ook de exploitatie van prostitutie zonder dwang uit het strafrecht verdwijnen. Opheffing

van het bordeelverbod heeft voor buitenlandse prostituées de volgende gevolgen:

- Prostituées afkomstig van landen buiten de Europese Unie vallen onder de Wet Arbeid Vreemdelingen. Deze wet zal zo worden aangepast dat een tewerkstellingsvergunning voor 3 jaar verkregen kan worden, waarna een vergunning niet meer nodig is. Voor tijdelijk werk is een vergunning van 6 maanden mogelijk die niet kan worden verlengd.
- Prostituées van landen binnen de EU hebben geen vergunning nodig.
- In artikel 16 van de *Vreemdelingenwet* is vastgelegd dat vrouwen die in een procedure rond vrouwenhandel verwickeld zijn *niet voor het einde van het proces* in Nederland uitgezet mogen worden. Verder is denkbaar dat een slachtoffer van vrouwenhandel een tijdelijke verblijfstitel op humanitaire gronden kan aanvragen, als zij kan aantonen dat in het land van herkomst represailles dreigen en/of dat onvoldoende bescherming door de overheid ter plekke kan worden gegarandeerd.

Internationale verdragen

- *Het VN-verdrag tot bestrijding van de handel in personen en de exploitatie van prostitutie van anderen* (1949)
Nederland heeft dit verdrag niet ondertekend en is daarmee ook niet gehouden aan de inhoud ervan. In het verdrag wordt onder meer bepaald dat voor deelnemende landen strafbaar gehouden moeten worden:
 - al diegenen die (ook zonder gebruikmaking van dwang) personen werven, meenemen of ontvoeren met het doel om hen in een ander land in de prostitutie te brengen, zelfs als deze personen daarmee instemmen.

billijkheid een correctie toepassen en bepalen dat nog andere (langere) verjaringstermijnen gelden. • 41 Bij voorkeur per aangetekende brief, brief met ontvangstbevestiging of gedateerde (!) fax met bevestiging van verzending.

– al degenen die personen exploiteren in de prostitutie, ongeacht of dat met of zonder dwang gebeurt.

– een ieder die op wat voor manier ook betrokken is bij prostitutie, dus ook bijvoorbeeld de verhuurder van ruimtes bedoeld voor prostitutie, de geldschieder en de klant.

• *VN-Vrouwenverdrag (1979)*⁴⁴

Dit verdrag is wel door Nederland ondertekend. Artikel 6 van dat verdrag bepaalt dat aangesloten landen alle *passende maatregelen* treffen (onder meer op het gebied van de (straf)wetgeving), om alle vormen van handel in vrouwen en het exploiteren van prostitutie te bestrijden. Het begrip 'exploiteren' wordt door Nederland overigens beperkt uitgelegd: het dient te gaan om vormen van gedrag waarbij prostitutie wordt *uitgebuut* en niet om vormen waarbij personen voordeel halen uit prostitutie.

• *Overige internationale verdragen*

Nederland heeft op grond van een aantal oudere verdragen⁴⁵ nog een aantal verplichtingen, waaronder:

– vrouwen en meisjes/jongens dienen op eigen verzoek of op verzoek van degene die het gezag uitoefent over het slachtoffer te worden *teruggezonden* naar het land van herkomst.

– zij worden *gehoord* om de identiteit en de burgerlijke staat vast te stellen en te onderzoeken wie in het land van herkomst betrokken is geweest bij de handel in personen.

– over de daders wordt *internationaal informatie uitgewisseld*.

– er moet toezicht zijn op organisaties die zich bezig houden met de handel in personen.

Conclusie

- Personen die onder dwang naar Nederland gebracht zijn en onvrijwillig in de prostitutie terecht zijn gekomen, kunnen voor een strafrechtelijke actie tegen de handelaar gebruik kunnen maken van art. 250ter uit het wetboek van strafrecht.
- Op grond van art. 16 in de Vreemdelingenwet kunnen zij niet het

land uitgezet worden zolang de procedure loopt.

- Daarnaast kan het slachtoffer proberen om op humanitaire gronden een tijdelijke verblijfstitel te krijgen.
- Tevens kunnen slachtoffers een beroep doen op het feit dat Nederland zich gebonden heeft aan het VN-vrouwenverdrag en de andere genoemde verdragen.

Hulp en bijstand

Voor steun bij de juridische procedures en voor het regelen van praktische opvang is in Nederland de Stichting Tegen Vrouwenhandel (STV) opgericht (zie voor adres: deel 5, paragraaf 17.1). De Stichting ondersteunt ook andere professionals die met slachtoffers van vrouwenhandel te maken krijgen met informatie en advies. De STV beschikt over adressen van gespecialiseerde advocaten die de slachtoffers in een procedure kunnen bijstaan.

12.3.2 Vluchtelingen en asielzoekers: seksueel geweld in het land van herkomst

De wet- en regelgeving

Iemand is vluchteling als:

- zij/hij vervolging (marteling, gevangenschap) te vrezen heeft van – in normale gevallen – de overheid
- en dat vanwege ras, religie, nationaliteit, behoren tot een bepaalde bevolkingsgroep of het hebben van een bepaalde politieke overtuiging

• ⁴² Uitzondering vormen de artikelen 239 (schennis van de eerbaarheid), 240 (tentoonstellen, aanbieden of toezenden van afbeelding of voorwerp aanstotelijk voor de eerbaarheid), 240a (idem als 240, maar dan aan personen jonger dan 16 jaar) en 250bis (bordeel houden) WvSr.. Voor deze delicten is de strafrechtelijke verjarings-termijn namelijk slechts 6 jaar.

Tussen vervolging, vervolger en vervolgingsgrond moet een bepaald verband bestaan⁴⁶. Voor het bepalen van de vraag of iemand een vluchtelingenstatus kan krijgen, wordt in Nederland als criterium gehanteerd dat de vervolger *speciaal de persoon die asiel aanvraagt* wil treffen door vervolging. De asielaanvrager moet dus *persoonlijk gegronde vrees* voor vervolging hebben.

Slachtofferschap van seksueel geweld in het land van herkomst, gepleegd door onder meer militairen, politiemensen, andere overheidsvertegenwoordigers of mannen van een andere etnische of groep, kan een grond zijn om erkend te worden als vluchteling. Dit op basis van artikel 1(A) van het Verdrag van Genève. Voorwaarde is dat het seksueel geweld is gepleegd door of met (expliciete of stilzwijgende) instemming van de overheid in het land van herkomst. De bewijsvoering hieromtrent kan echter lastig zijn, zeker als er geen fysieke sporen (meer) zichtbaar zijn. Ook wordt het lastig als de vluchteling zich beroept op de dreiging dat zij of hij slachtoffer kan worden van seksueel geweld in het land van herkomst.

De praktijk

Uit de praktijk van de rechtspraak blijkt dat het voor (potentiële) slachtoffers van seksueel geweld in het land van herkomst bepaald niet gemakkelijk is om in Nederland op grond daarvan de vluchtelingenstatus te verkrijgen. Uit de rechtspraak blijkt dat er, in tegenstelling tot zaken waarin een asielaanvrager andersoortige martelingen heeft ondergaan, vaak betwijfeld wordt of het seksueel geweld wel gezien moet worden als een *daad van persoonlijke vervolging*. En deze specifiek op de persoon gerichte dreiging is een belangrijk criterium voor het toekennen van de vluchtelingenstatus. Hieronder een aantal voorbeelden van gerechtelijke uitspraken ter toelichting⁴⁷:

- Een slachtoffer loopt wel het risico om verkracht te worden, maar dat is nog geen specifiek individueel vervolgingsrisico (asielaanvraagster is Tamil uit Sri Lanka).
- Verkrachting is een haast onvermijdelijk bijverschijnsel van oorlogvoering en is geen daad van vervolging (asielaanvraagster is Tamil uit Sri Lanka).
- Aan verkrachting zonder meer ontbreekt een doelbewuste politieke strategie die maakt dat er sprake is van een daad van vervolging (asielaanvraagster is Tamil uit Sri Lanka).
- In een land als Turkije is een verkrachting van een vrouw uit een etnische minderheid geen stelselmatige daad van vervolging door de overheid (asielaanvraagster is Koerdische uit Turkije).
- Verkrachting door politiemensen is een gekwalificeerd delict in het land van herkomst; slachtoffer heeft geen strafklacht ingediend en kan niet aantonen dat de overheid deze klacht niet in behandeling wil nemen (asielaanvraagster is zigeunerin uit Hongarije).

Een kentering in het denken?

Uit de rechtspraak inzake asielverzoeken van Bosnische vrouwen uit de laatste jaren blijkt dat zij op grond van tegen hen gepleegd seksueel geweld in het kader van het etnische conflict in het voormalige Joegoslavië veelal wel als vluchteling erkend worden. Of dit een kentering in het denken over deze problematiek betekent, in de zin dat in toenemende mate wordt onderkend dat ook seksueel geweld voor het slachtoffer een persoonlijke gegronde vrees voor een daad van vervolging oplevert, zal de toekomst uit moeten wijzen.

• 43 Daaronder moet worden verstaan: fysiek geweld, bedreiging met geweld of een andere feitelijke, misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht of misleiding.

Verblijfsvergunning op humanitaire gronden

In de rechtspraak wordt aan slachtoffers van seksueel geweld in het land van herkomst vaak wel een verblijfsvergunning op humanitaire gronden verleend. Aan een dergelijke verblijfsvergunning kunnen voor de slachtoffers bepaalde nadelen verbonden zijn⁴⁸:

- Het slachtoffer wordt alleen erkend als individueel slachtoffer, terwijl erkenning als vluchteling onderstreept dat het slachtoffer-schap ook een politieke kwestie is.
- De verblijfsvergunning brengt een minder gunstige materiële positie met zich mee dan de vluchtelingenstatus.
- Het verlenen van een verblijfsvergunning is een kwestie van beleid, de toelating als vluchteling is een kwestie van recht.

Hulp en bijstand

Voor juridische hulp en bijstand aan deze slachtoffers verdient het aanbeveling een in vreemdelingenzaken gespecialiseerde advocaat in de arm te nemen. Het Clara Wichmann Instituut (CWI) en de lokale Bureaus voor Rechtshulp hebben een overzicht per regio. De Stichting Pharos biedt ondersteuning aan hulpverleners van asielzoekers en vluchtelingen (zie ook paragraaf 6.4 in deel 2). De adressen van deze instellingen zijn te vinden in deel 5 van de *Zedenalmanak*, in de paragrafen 17.1 (CWI), 17.4 (Pharos) en 17.10 (Bureaus Rechtshulp).

Verder kunnen bij de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) (zie voor adres deel 5, paragraaf 17.13) diverse brochures over de gang van zaken rond asielaanvragen worden aangevraagd⁴⁹.

• 44 Voluit: 'Verdrag van New York inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen'. • 45 Onder meer het Verdrag van Parijs van 4 mei 1910 tot bestrijding van de handel in vrouwen en meisjes (ondertekend in 1912), in 1921 uitge-

Bijlage 3.1 Inhoudsopgave overige delen

Deel 1 Achtergronden

Inleiding

1 Seksueel geweld: omschrijving, omvang en gevolgen

- 1.1 Seksueel geweld in de maatschappelijke discussie
- 1.2 Seksueel geweld en wetgeving
- 1.3 Omvang en aard van seksueel geweld
 - 1.3.1 Gegevens over volwassen slachtoffers
 - 1.3.2 Gegevens over kinderen
- 1.4 De gevolgen van seksueel geweld
 - 1.4.1 Fysieke gevolgen
 - 1.4.2 Praktische gevolgen
 - 1.4.3 Emotionele en psychische gevolgen
 - 1.4.4 Sociale gevolgen
 - 1.4.5 Juridische gevolgen

2 De weg van het slachtoffer: volwassenen

- 2.1 De weg van het slachtoffer: drie fasen, drie trajecten
- 2.2 De drie fasen: het perspectief van het slachtoffer
 - 2.2.1 De aanloopfase: op zoek naar vertrouwenspersonen
 - 2.2.2 De actiefase: de (aan)melding en eerste opvang
 - 2.2.3 De vervolgfase
- 2.3 De drie trajecten: perspectief van het slachtoffer
- 2.4 De kloof tussen de hulpverlening en het juridische circuit

- 2.5 Samenwerking tussen de hulpverlening en het juridische circuit: enkele suggesties

3 Seksuele kindermishandeling: het traject

- 3.1 De signaleringsfase
- 3.2 Het melden van seksuele kindermishandeling
- 3.3 De afhandeling van meldingen: vervolging of hulpverlening?
- 3.4 Samenwerking van betrokken instellingen

Bijlagen

- Bijl. 1.1 Inhoudsopgave overige delen

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 2 Hulp en bijstand

Inleiding

4 Hulpverlening aan volwassen slachtoffers van seksueel geweld en hulp aan daders

- 4.1 Inleiding
- 4.2 De eerste opvang van slachtoffers
- 4.3 De belangrijkste aanbieders van eerste opvang

- 4.3.1 De politie
- 4.3.2 Buro's Slachtofferhulp
- 4.3.3 Telefonische hulpdiensten
- 4.3.4 De huisarts
- 4.3.5 De GG&GD
- 4.3.6 Het Algemeen Maatschappelijk Werk
- 4.4 Verwijzing naar vervolghulp
- 4.5 Aanbieders van vervolghulp
- 4.5.1 Onderdak: vrouwenopvang en maatschappelijke opvang
- 4.5.2 Ambulante psychosociale hulpverlening (regulier)
- 4.5.3 Intramurale hulp
- 4.5.4 De niet-reguliere (autonome) hulpverlening
- 4.6 Samenwerking bij seksueel geweld
- 4.7 Daderhulpverlening
- 4.8 Hulp bij vrouwenmishandeling: geweld in relaties

5 Hulp aan jeugdigen

- 5.1 Signalering van seksuele kindermishandeling
- 5.2 Het melden van vermoedens
- 5.3 Vervolghulpverlening
- 5.3.1 Hulp aan jeugdige slachtoffers
- 5.3.2 Hulpverlening aan de overige betrokkenen
- 5.4 Verwijzen naar vervolghulp
- 5.5 Samenwerking in de hulp bij seksuele kindermishandeling

6 Hulp aan specifieke groepen

- 6.1 Inleiding
- 6.2 Jongens als slachtoffer
- 6.3 Zwarte en migrantenvrouwen
- 6.4 Vluchtelingen/asielzoekers
- 6.5 Mensen met een handicap
- 6.5.1 Mensen met een verstandelijke handicap
- 6.5.2 Mensen met een lichamelijke handicap
- 6.6 Patiënten/cliënten in de (geestelijke) gezondheidszorg

- 6.7 Jeugdigen in instellingen voor jeugdhulpverlening/jeugdbescherming

7 Juridische bijstand en financiële hulp

- 7.1 De diverse rechtshulpverleners
- 7.1.1 Advocaten
- 7.1.2 Letselschade-advocaten (LSA)
- 7.1.3 Bureaus voor Rechtshulp
- 7.1.4 Rechtskundige diensten
- 7.2 De kosten van de rechtshulp
- 7.2.1 Kosten van rechtshulp behoren tot de schade
- 7.2.2 Gefinancierde rechtshulp
- 7.2.3 Niet-gefinancierde rechtshulp
- 7.2.4 Proceskosten
- 7.3 Financiële hulp: schadefonds
- 7.3.1 Het Schadefonds Geweldsmisdrijven
- 7.3.2 Overige (particuliere) fondsen

Bijlagen

- Bijl. 2.1 Inhoudsopgave overige delen

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 4 De juridische wegen

Inleiding

13 Achtergronden

- 14 Naar de politie
- 14.1 Het melden van een delict bij de politie
- 14.2 Eerste opvang door de politie
- 14.3 Aangifte doen

- 14.4 Het indienen van een klacht (indien vereist)
- 14.5 De eerste bewijsvergaring
- 14.6 Het opsporingsonderzoek door de politie
- 14.6.1 Medisch onderzoek
- 14.6.2 Getuigenverklaringen
- 14.6.3 Identificatie van de verdachte
- 14.6.4 Buurtonderzoek en onderzoek ter plekke
- 14.6.5 Positie en rol van het slachtoffer in deze fase
- 14.7 Afronding van de opsporingsfase

15 De strafrechtelijke procedure

- 15.1 Inzending naar het openbaar ministerie
- 15.2 Beslissing tot al dan niet vervolgen
- 15.3 Gerechtelijk vooronderzoek (GVO) door de rechter-commissaris
- 15.4 De terechtzitting
- 15.5 Het slachtoffer als getuige
- 15.6 Getuigenverklaringen door hulpverleners
- 15.7 Verloop van het getuigenverhoor
- 15.8 Het pleidooi van de officier van justitie (requisitoir)
- 15.9 Uitspraak door de rechter
- 15.10 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering
- 15.10.1 Executie van straffen en maatregelen
- 15.10.2 Executie van de vordering van de benadeelde partij: het innen van de schadevergoeding
- 15.11 Hoger beroep en cassatie in strafrechtelijke zaken

16 De civielrechtelijke procedure

- 16.1 Bewijsvoering en kosten
- 16.2 Het kort geding
- 16.3 De rechtbankprocedure (bodemprocedure)
- 16.4 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering
- 16.5 Hoger beroep en cassatie in civielrechtelijke zaken

Bijlagen

- Bijl. 4.1 Inhoudsopgave overige delen
- Bijl. 4.2 De structuur van de rechterlijke macht en de belangrijkste wetboeken

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 5 Adressen en informatie

17 Adressen

- 17.1 Landelijke steun-, koepel- en belangenorganisaties
- 17.2 Regionale steunpunten en consultatieteams seksueel geweld
- 17.3 Regionale en lokale samenwerkingsverbanden seksueel geweld
- 17.4 Hulp aan volwassenen: eerste opvang en vervolghulpverlening
- 17.5 Vrouwenopvangvoorzieningen
- 17.6 Algemene crisisopvang
- 17.7 Seksuele kindermishandeling: landelijke organisaties, telefonische opvang en meldpunten
- 17.8 Jeugd: vervolghulpverlening
- 17.9 Raden voor de Kinderbescherming
- 17.10 Juridische en financiële hulpverlening
- 17.11 Rechtbanken en parketten
- 17.12 Medische Tuchtcolleges
- 17.13 Rijksoverheid en Inspecties

18 Literatuur

- 18.1 Algemene literatuur over seksueel geweld
- 18.2 Specifieke slachtoffergroepen
- 18.3 Signalering en eerste opvang

- 18.4 (Vervolg) hulpverlening
- 18.5 Slachtofferzorg en -hulp
- 18.6 Wetten, regels en richtlijnen
- 18.7 Politie en seksueel geweld
- 18.8 Justitie en seksueel geweld

19 Overige materialen en middelen

- 19.1 Brochures
- 19.2 Protocollen/handelingsrichtlijnen/handleidingen
- 19.3 Audiovisuele middelen
- 19.4 Bibliografieën

Bijlagen

- Bijl. 5.1 Inhoudsopgave overige delen

Bijlage 3.2 Wetsteksten van de gewijzigde zedenwetten

Nota bene: de wijzigingen zijn cursief gedrukt

Verkrachting

oud **Art.242**

Hij die door geweld of bedreiging met geweld een vrouw dwingt met hem buiten echt vleselijke gemeenschap te hebben, wordt als schuldig aan verkrachting gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie.

nieuw **Art.242**

Hij die door geweld of een andere feitelijkheid of bedreiging met geweld of een andere feitelijkheid iemand dwingt tot het ondergaan van handelingen die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam, wordt als schuldig aan verkrachting gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie.

Gemeenschap met wilsonbekwame

oud **Art.243**

Hij die buiten echt vleselijke gemeenschap heeft met een vrouw van wie hij weet dat zij in staat van bewusteloosheid of onmacht verkeert, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie.

nieuw **Art.243**

Hij die met iemand van wie hij weet dat hij in staat van bewusteloosheid of lichamelijke onmacht verkeert, dan wel aan een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens lijdt dat hij niet of onvolkomen in staat is zijn wil daaromtrent te bepalen of kenbaar te maken of daartegen weerstand te bieden, handelingen pleegt die bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie.

Gemeenschap met meisjes beneden 12 jaar

oud **Art.244**

Hij die vleselijke gemeenschap heeft met een meisje beneden de leeftijd van twaalf jaren, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie.

nieuw **Art.244**

Hij die met iemand beneden de leeftijd van twaalf jaren handelingen pleegt die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie.

Gemeenschap met vrouw beneden 16 jaar

oud Art.245

- 1 Hij die buiten echt vleselijke gemeenschap heeft met een vrouw die de leeftijd van twaalf, maar nog niet die van zestien jaren heeft bereikt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie.
- 2 Vervolging heeft, buiten de gevallen van de artikelen 248 en 249, niet plaats dan op klacht.

nieuw Art.245

- 1 Hij die *met iemand*, die de leeftijd van twaalf jaren maar nog niet die van zestien jaren heeft bereikt, buiten echt, *ontuchtige handelingen pleegt die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam*, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie.
- 2 Vervolging heeft, buiten de gevallen van de artikelen 248 en 249, niet plaats dan op klacht.
- 3 *Tot de klacht bedoeld in het tweede lid is naast de wettelijke vertegenwoordiger in burgerlijke zaken, bedoeld in artikel 65, eerste lid, tevens bevoegd de raad voor de kinderbescherming.*
- 4 *In afwijking van het bepaalde in de artikelen 64 tot en met 66 is degene ten aanzien van wie het feit is gepleegd te allen tijde tot de klacht gerechtigd, in dier voege dat de termijn gedurende welke de klacht kan worden ingediend gelijk is aan de verjaaringstermijn bedoeld in artikel 70.*

Aanranding

oud Art.246

Hij die door geweld of bedreiging met geweld iemand dwingt tot het plegen of dulden van ontuchtige handelingen, wordt, als schuldig aan feitelijke aanranding van de eerbaarheid, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie.

nieuw Art.246

Hij die door geweld *of een andere feitelijkheid* of bedreiging met geweld *of een andere feitelijkheid* iemand dwingt tot het plegen of dulden van ontuchtige handelingen, wordt, als schuldig aan feitelijke aanranding van de eerbaarheid, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie.

Ontucht met wilsonbekwame

oud Art.247

Hij die met iemand van wie hij weet dat hij in staat van bewusteloosheid of onmacht verkeert of met iemand beneden de leeftijd van zestien jaren ontuchtige handelingen pleegt of laatstgemelde tot het plegen of dulden van zodanige handelingen of, buiten echt, van vleselijke gemeenschap met een derde verleidt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vierde categorie.

nieuw Art.247

- 1 Hij die met iemand van wie hij weet dat hij in staat van bewusteloosheid of *lichamelijke* onmacht verkeert, *dan wel aan een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens lijd*t dat hij niet of onvolkomen in staat is zijn wil daaromtrent te bepalen of kenbaar te maken of daartegen weerstand te bieden of met iemand beneden de leeftijd van zestien jaren buiten echt ontuchtige handelingen pleegt of laatstgemelde tot het plegen of dulden van zodanige handelingen buiten echt met een derde verleidt, wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vierde categorie.

- 2 Indien de in het eerste lid bedoelde persoon beneden de leeftijd van zestien jaren, twaalf jaren of ouder is, heeft vervolging buiten de gevallen van de artikelen 248 en 249 niet plaats dan op klacht.
- 3 Het derde en vierde lid van artikel 245 zijn van overeenkomstige toepassing.

Zwaar lichamelijk letsel

oud Art. 248

- 1 Indien een der in de artikelen 243 en 245-247 omschreven misdrijven zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft, wordt gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.
- 2 Indien een der in de artikelen 242-247 omschreven misdrijven de dood ten gevolge heeft, wordt gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.

Art. 248 bis Vervallen

nieuw Art. 248

- 1 Indien een der in de artikelen 243 en 245-247 omschreven misdrijven zwaar lichamelijk letsel ten gevolge heeft, wordt gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.
- 2 Indien een der in de artikelen 242-247 omschreven misdrijven de dood ten gevolge heeft, wordt gevangenisstraf van ten hoogste vijftien jaren of geldboete van de vijfde categorie opgelegd.

Art. 248 bis Vervallen

Uitlokken van minderjarige tot ontucht

oud Art. 248ter

- 1 Hij die door giften of beloften van geld of goed, misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht of misleiding een minderjarige van onbesproken gedrag, wiens minderjarigheid hij kent of redelijkerwijs moet vermoeden, opzettelijk beweegt ontuchtige handelingen met hem te plegen of zodanige handelingen van hem te dulden, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.
- 2 Vervolging heeft niet plaats dan op klacht van hem tegen wie het misdrijf is gepleegd.
- 3 De termijn bedoeld in artikel 66 belooft voor deze klacht zes maanden.

nieuw Art. 248ter

- 1 Hij die door giften of beloften van geld of goed, misbruik van uit feitelijke verhoudingen voortvloeiend overwicht of misleiding een minderjarige van onbesproken gedrag, wiens minderjarigheid hij kent of redelijkerwijs moet vermoeden, opzettelijk beweegt ontuchtige handelingen met hem te plegen of zodanige handelingen van hem te dulden, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.
- 2 Het tweede, derde en vierde lid van artikel 245 zijn van overeenkomstige toepassing.

Ontucht met misbruik gezag

oud Art. 249

- 1 Hij die ontucht pleegt met zijn minderjarige kind, stiefkind of pleegkind, zijn pupil, een aan zijn zorg, opleiding of waakzaamheid toevertrouwde minderjarige of zijn minderjarige bediende of ondergeschikte, wordt gestraft met

gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vierde categorie.

2 Met dezelfde straf wordt gestraft:

- 1e. de ambtenaar die ontucht pleegt met een persoon aan zijn gezag onderworpen of aan zijn waakzaamheid toevertrouwd of aanbevolen;
- 2e. de bestuurder, geneeskundige, onderwijzer, beambte, opzichter of bediende in een gevangenis, rijkswerkinrichting, rijksinrichting voor kinderbescherming, weeshuis, ziekenhuis, of instelling van weldadigheid, die ontucht pleegt met een persoon daarin opgenomen.

nieuw **Art.249**

- 1 Hij die ontucht pleegt met zijn minderjarig kind, stiefkind of pleegkind, zijn pupil, een aan zijn zorg, opleiding of waakzaamheid toevertrouwde minderjarige of zijn minderjarige bediende of ondergeschikte, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vierde categorie.
- 2 Met dezelfde straf wordt gestraft:
 - 1e. de ambtenaar die ontucht pleegt met een persoon aan zijn gezag onderworpen of aan zijn waakzaamheid toevertrouwd of aanbevolen;
 - 2e. de bestuurder, geneeskundige, onderwijzer, beambte, opzichter of bediende in een gevangenis, rijkswerkinrichting, rijksinrichting voor kinderbescherming, weeshuis, ziekenhuis of instelling van weldadigheid, die ontucht pleegt met een persoon daarin opgenomen.
 - 3e. *degene die, werkzaam in de gezondheidszorg of maatschappelijke zorg ontucht pleegt met iemand die zich als patiënt of cliënt aan zijn hulp of zorg heeft toevertrouwd.*

Bijlage 3.3 Wetsteksten van de overige (ongewijzigde) zedenwetten

Nota bene: genoemde verjaringstermijnen gelden voor meerderjarige verdachten. Voor minderjarigen gelden aangepaste verjaringstermijnen. Zie daarvoor paragraaf 9.3.1, deel 3.

Schennis van de eerbaarheid

Art. 239

Met gevangenisstraf van ten hoogste drie maanden of geldboete van de tweede categorie wordt gestraft schennis van de eerbaarheid:

1. op of aan een plaats, voor het openbaar verkeer bestemd;
2. op een of andere dan onder 1 bedoelde plaats, toegankelijk voor personen beneden de leeftijd van zestien jaar;
3. op een niet-openbare plaats, indien een ander daarbij zijns ondanks tegenwoordig is.

Vervolgbaar: ambtshalve.

Verjaring: zes jaar.

Verspreiding van pornografische geschriften en dergelijke

Art. 240

Met gevangenisstraf van ten hoogste twee maanden of geldboete van de derde categorie wordt gestraft hij die weet of ernstige reden heeft om te vermoeden dat een afbeelding of voorwerp aanstotelijk voor de eerbaarheid is en die afbeelding of dat voorwerp:

1. op of aan een plaats, voor het openbaar verkeer bestemd, openlijk tentoonstelt of aanbiedt;

2. aan iemand, anders dan op diens verzoek, toezendt.

Vervolgbaar: ambtshalve.

Verjaring: zes jaar.

Schadelijke vertoning

Art. 240a

Met gevangenisstraf van ten hoogste twee maanden of geldboete van de tweede categorie wordt gestraft hij die een afbeelding of voorwerp, waarvan de vertoning schadelijk is te achten voor personen beneden de leeftijd van zestien jaar, verstrekt, aanbiedt of vertoont aan een minderjarige van wie hij weet of redelijkerwijs wordt vermoeden, dat deze jonger is dan zestien jaar.

Vervolgbaar: ambtshalve.

Verjaring: zes jaar.

Kinderpornografie

Art. 240b

1. Met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vijfde categorie wordt gestraft degene die een afbeelding – of een gegevensdrager, bevattende een afbeelding – van een seksuele gedraging, waarbij iemand die kennelijk de leeftijd van zestien jaar nog niet heeft bereikt, is betrokken, verspreidt of openlijk tentoonstelt, vervaardigt, invoert, doorvoert, uitvoert of in voorraad heeft.
2. Niet strafbaar is degene die een dergelijke afbeelding in voorraad heeft waarvan vaststaat dat hij deze voor een wetenschappelijk, educatief of therapeutisch doel gebruikt.

3. Met gevangenisstraf van ten hoogste zes jaren of geldboete van de vijfde categorie wordt gestraft degene die van het plegen van een van de misdrijven, omschreven in het eerste lid, een beroep of gewoonte maakt.

Vervolgbaar: ambtshalve.

Verjaring: • lid 1: twaalf jaar

• lid 3: twaalf jaar

Koppelarij

Art. 250

1. Wordt gestraft:

1e. met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie, hij die het plegen van ontucht door zijn minderjarige kind, stiefkind of pleegkind, zijn pupil, een aan zijn zorg, opleiding of waakzaamheid toevertrouwde minderjarige of zijn minderjarige bediende of ondergeschikte met een derde opzettelijk teweegbrengt of bevordert;

2e. met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of geldboete van de vierde categorie, hij die, buiten de gevallen genoemd onder 1, het plegen van ontucht door een minderjarige wiens minderjarigheid hij kent of redelijkerwijs moet vermoeden, met een derde opzettelijk teweegbrengt of bevordert.

2. Indien de schuldige van het plegen van een misdrijf een beroep of een gewoonte maakt, kunnen de gevangenisstraffen met een derde worden verhoogd.

Vervolgbaar: ambtshalve.

Verjaring: • lid 1, 1: 12 jaar;

• lid 1, 2: 6 jaar;

• lid 2: 12 jaar.

Het houden van bordelen

Art. 250bis

Hij die van het opzettelijk teweegbrengen of bevorderen van ontucht door anderen met derden een beroep of gewoonte maakt, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie.

Vervolgbaar: ambtshalve.

Verjaring: 6 jaar.

Bijlage 3.4 Overzicht van veel toegepaste wetsartikelen (WvSr) bij vrouwenmishandeling

A Delicten waarbij voorlopige hechtenis mogelijk is	
mishandeling, zwaar lichamelijk letsel ten gevolge hebbend	art.300 lid 2
(poging tot) zware mishandeling	art.302 (jo.45)
zware mishandeling met voorbedachten rade	art.303
- jegens moeder, vader, echtgeno(o)t(e) of kind	art.304
(poging tot) verkrachting	art.242 (jo.45)
gemeenschap met bewusteloze of onmachtige	art.243
feitelijke aanranding der eerbaarheid	art.246
ontucht met bewusteloze of onmachtige	art.247
mensenhandel	art.250ter
iemand tot wiens onderhoud verdachte verplicht is, in hulpeloze toestand brengen of laten, zwaar lichamelijk letsel ten gevolge hebbend	art.257
wederrechtelijke vrijheidsberoving (al dan niet zwaar lichamelijk letsel ten gevolge hebbend)	art.282
bedreiging (met verkrachting, aanranding, met een misdrijf tegen het leven of zware mishandeling)	art.285
(poging tot) doodslag	art.287 (jo.45)
(poging tot) moord	art.289 (jo.45)

B Delicten waarbij voorlopige hechtenis niet mogelijk is, maar die wel vaak samengaan met vrouwenmishandeling	
mishandeling (inclusief de strafverzwarende omstandigheid van art.304 Sr.)	art.300
huisvredebreuk	art.138
vernieling/beschadiging	art.350
iemand tot wiens onderhoud verdachte verplicht is, in hulpeloze toestand brengen of laten	art.255
dwang	art.284

Geraadpleegde literatuur

Alwin, L.

Wetswijziging - Verjaringstermijnen zedendelicten verruimd.

In: *Algemeen Politieblad*, 1994, nr. 16, p. 12-14.

ANWB

Verkeersrecht, Smartengeldnummer

Den Haag, 1997.

Bakker-Teunissen, O.J.G.B. de

GGD en zedenzaken - de rol van forensisch geneeskundige.

In: *Modus*, 1995, nr. 5, p. 18-20.

Bloem, J. en P. Stoppelenburg

Handleiding ten behoeve van de arrondissements voor de landelijke invoering van de wet en richtlijn Terwee.

Tilburg, 1994.

Boelrijk, M.

Verjaring seksuele delicten gepleegd door minderjarigen.

In: *Nederlands Juristenblad*, 1996, nr. 34, p. 1412-1413.

Claessens, S.

Slachtoffers van seksueel geweld.

Amsterdam, scriptie CWI, 1995.

Clara Wichmann Instituut (CWI)

Jurisprudentiesysteem seksueel geweld.

Utrecht, CWI.

College van procureurs-generaal

Richtlijn slachtofferzorg bij het landelijk in werking treden van de Wet Terwee.

In: *Staatscourant*, 1995, nr. 65.

Geveke, H. en M. Verberk

De organisatie van slachtofferzorg - Resultaten van een onderzoek naar de uitvoering en werking van de wet en richtlijn Terwee.

Den Haag, Ministerie van Justitie, Dienst PJR, 1996.

Goderie, M.J.H.

De zedelijkheidswetgeving - onderzoek naar effecten.

In: *Modus*, 1995, nr. 5, p. 11-14.

Goderie, M.J.H. en L. van Gurp

De eerste opvang van slachtoffers van seksueel geweld.

Utrecht, Verwey-Jonker Instituut en TransAct, 1996.

Haveman, R.

Slavernij of reguliere arbeid - Prostitutie en vrouwenhandel in internationaal perspectief.

In: *Nemesis*, 1995, nr. 4, p. 97-102.

Haveman, R. en M. Wijers

Vrouwenhandel en exploitatie van prostitutie.

in: *Nemesis*, 1995, nr. 6, p. 30-31.

Hilkens, H.G.M. en J.A. Huijsintveld

Memo Slachtofferhulp 1996/1997.

Deventer, Kluwer, 1996.

Hommes, J.

Wet Terwee landelijk ingevoerd.

In: *Nemesis*, 1995, nr. 4, p. 23-26.

Kamerstukken Tweede Kamer

Vergaderjaar 1994 - 1995, 24 131, nr. 1 en 2.

Den Haag, 1995.

Ketelaars, G.

Verjaring van incest - Verjarings- en klachttermijnen bij seksuele delicten met minderjarigen.
In: *Nemesis*, 1994, nr. 6, p. 186-191.

Konijn, Y.

Sexuele intimidatie.
In: *Nemesis*, 1995, nr. 3, p. 35-38.

Landen, D. van der

Aanranding en verkrachting.
In: *Delikt en Delinkwent*, 1994, nr. 6, p. 553-567.

Legemaate, J.

Verantwoordingsplicht en aansprakelijkheid in de gezondheidszorg.
Zwolle, Tjeenk Willink, 1996.

Ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken

Circulaire 'Conclusies en aanbevelingen voor de bejegening van slachtoffers van seksuele misdrijven'.
In: *Staatscourant*, 1986, nummer 33.

Neut, J.L. van der en W. Wedzinga

Seksueel binnendringen.
In: *Nederlands Juristenblad*, 1994, nr. 5, p. 149-153.

Nieborg, S.M.A. (red.)

Evaluatie nieuwe zedelijkheidswetgeving - verslag studiebijeenkomst.
Utrecht, juni 1995.

Spijkerboer, Th.

Sheherazade en haar zusters - Sexueel geweld en vluchtelingenrecht.
In: *Nemesis*, 1994, nr. 4, p. 95-106.

Neut, J.L. van der en W. Wedzinga

Het eeuwige getob - over de verhouding tussen verkrachting en aanranding.
In: *Nemesis*, 1995, nr. 5, p. 122-125.

Oosterzee, D. van, P. de Beer, e.a.

Handboek Slachtofferzorg, deel 1/2.
Den Haag, Ministerie van Justitie, 1992/1993.

Politie Friesland

De tijd stond even stil - Reader over de op 1 september 1994 verruimde verjarings- en klachttermijnen van zedendelicten die ten aanzien van minderjarigen zijn gepleegd.
Leeuwarden, september 1994.

Savornin Lohman, J. de, W.M.E.H. Beyers, C.P. van Gelder, M.J.H. Goderie, S.M. Nieborg en R.A.L. Rijkschroeff

Betere en adequate bescherming door de nieuwe zedelijkheidswetgeving? Evaluatie-onderzoek naar de effecten en de doelbereiking van de nieuwe zedelijkheidswetgeving.
Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, december 1994.

Schimmel-Bonder, W.G.

Zedelijkheidswetgeving.
In: *Ars Aequi*, 1992, nr. 3, p. 156-163.

Seksuele intimidatie; doe er wat tegen!

Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, brochure, augustus 1995.

Sexueel misbruik door hulpverleners:

juridische procedures.
Utrecht, Vrouwenrechtswinkel, brochure, februari 1989.

Seksueel geweld en recht.

Rotterdam, Vrouwenrechtswinkel, brochure, december 1993.

Soetenhorst-de Savornin Lohman, J. de (red.)
Slachtoffers van misdrijven - Ontwikkelingen in hulpverlening, recht en beleid.
Arnhem, Gouda Quint BV, 1989.

Verrijn Stuart, H.

De jacht op het onzegbare - verkrachting, aanranding en seksueel binnendringen.
In: *Nemesis*, 1993, nr. 5, p. 141-148.

Verrijn Stuart, H.

Tijgers op de weg - Evaluatie zedelijkheids-wetgeving is slordige inventarisatie.
In: *Nemesis*, 1995, nr. 2, p. 33-35.

Warnink, M.

Schadevergoeding bij seksueel misbruik.
Nijmegen, Ars Acqui, 1995.

Index

Aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad	11.1	<i>Klachtdelicten</i>	9.4
<i>Bejegening, richtlijnen over</i>	10.3	• indienen	9.4
• aangifte	10.3	• klachtgerechtigden	9.4
• medisch onderzoek	10.3	• klachttermijn	9.4
• opsporing	10.3	<i>Klachtregelingen</i>	10.6. 12.1.1
• vervolging	10.3	• klachten over de politie	10.6.1
<i>Civil recht</i>	8.4	• klachten over de zorgsector (WKCZ)	12.1.1
• omschrijving	8.4	• klachten over justitie	10.6.2
• wetboeken	8.4	<i>Medisch tuchtrecht, wettelijk</i>	12.1.1
<i>Civilrechtelijke voorzieningen</i>	11.3	• maatregelen	12.1.1
• contactverbod	11.3.2	• medisch tuchtcollege	12.1.1
• informatiegebod	11.3.3	• nieuwe wetgeving: de BIG	12.1.1
• straatverbod	11.3.1	• procedure	12.1.1
• verhuisgebod	11.3.4	• rechten van het slachtoffer	12.1.1
• voorschot op schadevergoeding	11.3.5	<i>Medisch tuchtrecht, intern (KNMG)</i>	12.1.2
<i>Informatieverschaffing, richtlijnen over</i>	10.2	• maatregelen	12.1.2
• door openbaar ministerie	10.2	• positie van het slachtoffer	12.1.2
• door politie	10.2	• procedure	12.1.2
<i>Inzage van processtukken door slachtoffer</i>	10.7	<i>Rechterlijke macht en openbaar ministerie, structuur</i>	8.2
		<i>Richtlijn De Beaufort</i>	10.1

Richtlijn Terwee	10.1	Verjaring, civielrechtelijke	11.4
Schade in het civiele recht	11.2	Vluchtelingen en asielzoekers, seksueel geweld en	12.3.2
• immateriële schade	11.2.2	• hulp en bijstand	12.3.2
• smartengeld	11.2.2	• praktijk	12.3.2
• vermogensschade/materiële schade	11.2.1	• verblijfsvergunning op humanitaire gronden	12.3.2
		• wet- en regelgeving	12.3.2
Schadebemiddeling (voor de strafzitting), richtlijnen over	10.4	Vrouwenhandel	12.3.1
• aangifte	10.4	• hulp en bijstand	12.3.1
• opsporing	10.4	• internationale verdragen	12.3.1
• vervolging	10.4	• Nederlandse wetgeving	12.3.1
Schadevergoeding in het strafproces, wettelijke bepalingen	10.5	Wet op de Geneeskundige Behandelovereenkomst (WGBO)	12.1.3
• delicten gepleegd na 1 april 1995	10.5.3	Zedelijkheidswetgeving, nieuwe	8.1
• delicten gepleegd voor 1 april 1995	10.5.3	Zedendelicten, bestanddelen van zware	9.1.4
• tijdens de strafzitting	10.5.2	• dwang	9.1.4
• voor de strafzitting	10.5.2	• leeftijd slachtoffer	9.1.4
• wet Terwee	10.5.1	• misbruik van gezag	9.1.4
		• ontuchtige handelingen	9.1.4
Seksueel misbruik door (medische) hulpverleners	12.1	• seksueel binnendringen	9.1.4
Seksuele intimidatie op het werk	12.2	Zedendelicten, overige	9.2
• Arbo-wet	12.2.2	Zedendelicten, zware	9.1
• begripsomschrijving	12.2.1	• overzicht van artikelen	9.1.1
• betekenis van de Arbo-wet voor slachtoffers	12.2.2	• stroomschema's	9.1.2
• handhaving van de Arbo-wet	12.2.2		
• werkgever, verplichtingen van	12.2.2		
Strafrecht	8.3		
• omschrijving	8.3		
• wetboeken	8.3		
Verjaring, strafrechtelijke	9.3		

Colofon

Uitgever

Ministerie van Justitie
Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

Auteurs

P.M. de Savornin Lohman
G.J. Slump
(VanDijk, Van Soomeren en Partners, Amsterdam)

Met medewerking van

K. Blits (Ministerie van Justitie)
G. Ketelaars (Clara Wichmann Instituut)
A. Goes (Stichting TransAct)
F. Goutbeek (Rechercheschool Zutphen)
W. Verhoeven (PIT, Noord-Brabant)

Eindredactie

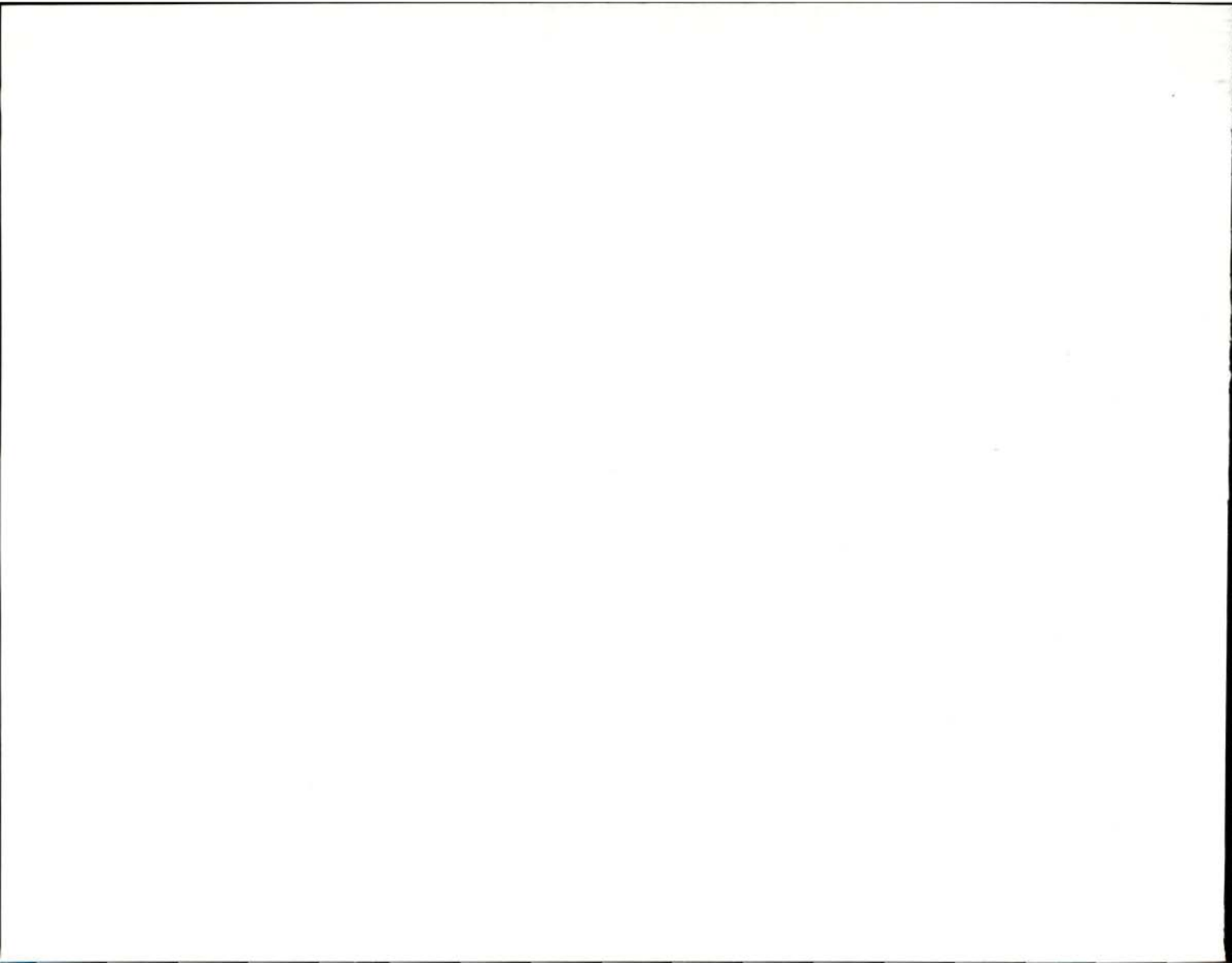
I. van Erpecum

Vormgeving

K. Polder, Den Haag

Druk

Sdu Grafisch Bedrijf, Den Haag

Zedenalmanak *Deel 2 Hulp en bijstand*

Voorwoord

Op 1 december 1991 is de nieuwe zedelijkheidswetgeving betreffende zware zedenmisdrijven in werking getreden. De nieuwe wetgeving is bedoeld om een betere bescherming te bieden tegen strafbare vormen van seksueel geweld, onder meer door verruiming van de mogelijkheden tot vervolging en berechting van daders. De wetgever beoogt tevens een aanvullende bescherming te bieden aan diegenen die in het maatschappelijk verkeer extra kwetsbaar zijn, zoals jeugdigen en mensen met een handicap.

In 1994 zijn de effecten van de wetswijziging via een onderzoek geëvalueerd¹. Uit dit onderzoek bleek dat de toepassing van de nieuwe zedenwetten in de praktijk nog te wensen overliet. Ook werd vastgesteld dat er nog steeds sprake is van een kloof tussen degenen die vanuit een justitieel kader betrokken zijn bij zedenzaken en de hulpverlening aan slachtoffers. De onderzoekers adviseerden dan ook om via voorlichting aan alle betrokkenen het juiste gebruik van de nieuwe wetten te stimuleren en de samenwerking tussen het justitiële circuit en de hulpverlening te bevorderen.

In antwoord hierop heeft het ministerie van Justitie deze *Zedenalmanak* ontwikkeld. De almanak is bestemd voor iedereen die professioneel bij deze problematiek betrokken is: de politie, het openbaar ministerie, de advocatuur en de hulpverlening aan slachtoffers².

Doel van de almanak

Hoofddoel van de *Zedenalmanak* is bij te dragen aan de effectieve bescherming van slachtoffers van seksueel geweld. Dit vereist van beroepsbeoefenaren die in hun werk te maken krijgen met deze slachtoffers, dat zij weten welke juridische acties mogelijk zijn en wat daarvan de implicaties zijn. Ook dienen zij op de hoogte te zijn van de verschillende vormen van hulp en bijstand waarop het slachtoffer een beroep kan doen.

De almanak geeft daarom veel praktische informatie over zowel de juridische als de psychosociale aspecten van seksueel geweld. De *Zedenalmanak* biedt echter meer dan feitelijke informatie. Elk onderwerp wordt zoveel mogelijk benaderd vanuit het perspectief van het slachtoffer. Er wordt aandacht gevraagd voor de beleving en het belang van het slachtoffer en voor de correcte bejegening van het slachtoffer tijdens alle fasen van het proces dat het slachtoffer moet doorlopen. Ook wordt stilgestaan bij mogelijke vormen van samenwerking tussen de hulpverlening en politie/justitie en bij de voordelen die zo'n samenwerking kan hebben – niet alleen voor de betrokken professionals maar zeker ook voor het slachtoffer zelf.

• 1 Zie J. de Savornin Lohman e.a., 1994. • 2 Daarnaast heeft het ministerie van Justitie een brochure ontwikkeld voor slachtoffers van zedendelicten (Seksueel geweld. Wat kunt u verwachten van hulpverlening, politie en justitie) waarin zij worden gewezen op de mogelijkheden van strafrechtelijke en civielrechtelijke actie en op de beschikbaarheid van hulp en bijstand op juridisch, praktisch, medisch en psychosociaal gebied.

Opbouw van de Zedenalmanak

De *Zedenalmanak* bestaat uit vijf delen en een floppydisk. De vijf delen zijn als volgt onderverdeeld.

Deel 1: achtergronden

Dit deel geeft algemene achtergrondinformatie over seksueel geweld als maatschappelijke problematiek (omvang, aard, gevolgen). Ook wordt geschetst welke trajecten een slachtoffer van seksueel geweld kan doorlopen na het gebeurde en welke organisaties en instanties daarbij betrokken zijn. Het traject voor *jeugdige* slachtoffers komt apart aan de orde, omdat dit duidelijk afwijkt van het volwassenentraject.

Deel 2: hulp en bijstand

Deel 2 is geheel gewijd aan de verschillende vormen van hulp en bijstand die beschikbaar zijn voor slachtoffers van seksueel geweld. Er wordt aandacht besteed aan de eerste opvang van slachtoffers, aan vervolghulpverlening en de hulp en bijstand op juridisch en financieel gebied. De verschillende aanbieders van hulp en bijstand worden kort beschreven en er worden adviezen voor doorverwijzing gegeven. Afsluitend wordt aandacht besteed aan specifieke slachtoffergroepen.

Deel 3: wetten en regels

Dit deel behandelt de wet- en regelgeving die relevant is voor slachtoffers van seksueel geweld. Achtereenvolgens komt aan de orde: de strafwetgeving op het gebied van zedendelicten en vrouwenmishandeling; de regels en wetten die de positie en behandeling van slachtoffers in het strafrecht regelen; de civiele mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld; overige relevante regels en wetten zoals de (medische) tuchtwetgeving, de arbeidsomstandig-

hedenwet (Arbo), het asielrecht, de vreemdelingenwetten en internationale verdragen.

Deel 4: de juridische wegen

Het vierde deel is gewijd aan het traject dat een slachtoffer doorloopt als deze besluit om naar de politie te gaan en/of een juridische procedure te starten tegen de dader. Achtereenvolgens komt aan de orde: de gang van zaken bij de politie, de strafrechtelijke procedure en de civielrechtelijke procedure.

Deel 5: adressen en informatie

Deel 5 is een naslagwerk waarin achtereenvolgens te vinden zijn: een adressenlijst van organisaties op het gebied van slachtofferzorg, hulpverlening, politie en justitie; een uitgebreid literatuuroverzicht; een lijst van andere middelen als brochures, protocollen, handleidingen en videoproducties.

De floppydisk

De politie Midden- en West-Brabant heeft een computerprogramma ontwikkeld waarmee de verjaringstermijnen van zedendelicten berekend kunnen worden. De floppy met dit programma wordt meegeleverd bij de *Zedenalmanak*.

Inhoudsopgave

De inhoudsopgave van de overige delen treft u aan in bijlage 2.1

Inleiding 7

4 Hulpverlening aan volwassen slachtoffers van seksueel geweld en hulp aan daders 13

- 4.1 Inleiding 13
- 4.2 De eerste opvang van slachtoffers 14
- 4.3 De belangrijkste aanbieders van eerste opvang 15
 - 4.3.1 De politie 15
 - 4.3.2 Buro's Slachtofferhulp 15
 - 4.3.3 Telefonische hulpdiensten 16
 - 4.3.4 De huisarts 16
 - 4.3.5 De GG&GD 16
 - 4.3.6 Het Algemeen Maatschappelijk Werk 16
- 4.4 Verwijzing naar vervolghulp 18
- 4.5 Aanbieders van vervolghulp 20
 - 4.5.1 Onderdak: vrouwenopvang en maatschappelijke opvang 20
 - 4.5.2 Ambulante psychosociale hulpverlening (regulier) 21
 - 4.5.3 Intramurale hulp 22
 - 4.5.4 De niet-reguliere (autonome) hulpverlening 23
- 4.6 Samenwerking bij seksueel geweld 23
- 4.7 Daderhulpverlening 24
- 4.8 Hulp bij vrouwenmishandeling: geweld in relaties 26

5 Hulp aan jeugdigen 29

- 5.1 Signalering van seksuele kindermishandeling 29
- 5.2 Het melden van vermoedens 29
- 5.3 Vervolghulpverlening 32
 - 5.3.1 Hulp aan jeugdige slachtoffers 32
 - 5.3.2 Hulpverlening aan de overige betrokkenen 33
- 5.4 Verwijzen naar vervolghulp 33
- 5.5 Samenwerking in de hulp bij seksuele kindermishandeling 33

6 Hulp aan specifieke groepen 37

- 6.1 Inleiding 37
- 6.2 Jongens als slachtoffer 37
- 6.3 Zwarte en migrantenvrouwen 38
- 6.4 Vluchtelingen/asielzoekers 40
- 6.5 Mensen met een handicap 41
 - 6.5.1 Mensen met een verstandelijke handicap 41
 - 6.5.2 Mensen met een lichamelijke handicap 42
- 6.6 Patiënten/cliënten in de (geestelijke) gezondheidszorg 43
- 6.7 Jeugdigen in instellingen voor jeugdhulpverlening/jeugdbescherming 44

7 Juridische bijstand en financiële hulp 47

- 7.1 De diverse rechtshulpverleners 47
 - 7.1.1 Advocaten 47
 - 7.1.2 Letselschade-advocaten (LSA) 47
 - 7.1.3 Bureaus voor Rechtshulp 48
 - 7.1.4 Rechtskundige diensten 48
- 7.2 De kosten van de rechtshulp 49
 - 7.2.1 Kosten van rechtshulp behoren tot de schade 49
 - 7.2.2 Gefinancierde rechtshulp 49
 - 7.2.3 Niet-gefinancierde rechtshulp 50
 - 7.2.4 Proceskosten 51
- 7.3 Financiële hulp: schadefonds 52
 - 7.3.1 Het Schadefonds Geweldsmisdrijven 52
 - 7.3.2 Overige (particuliere) fondsen 54

Bijlagen 57

- Bijl. 2.1 Inhoudsopgave overige delen 57

Geraadpleegde literatuur 61

Index 63

Inleiding

Doel en inhoud

In dit tweede deel van de *Zeden Almanak* worden de verschillende vormen van hulp en bijstand op het gebied van seksueel geweld behandeld. Achtereenvolgens komen de volgende onderwerpen aan de orde:

- De hulpverlening aan volwassen slachtoffers van seksueel geweld. Het gaat daarbij om hulp op medisch, praktisch, psychosociaal en psychiatrisch gebied. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de eerste opvang en vervolghulpverlening. Per type hulp komen de belangrijkste aanbieders van hulp aan de orde (hoofdstuk 4).
- In hoofdstuk 5 wordt de eerste opvang, melding en hulpverlening bij seksuele kindermishandeling geschetst.
- In hoofdstuk 6 wordt stilgestaan bij de problematiek van en de hulpverlening aan specifieke slachtoffergroepen: jongens/mannen, zwarte en migrantenvrouwen, vluchtelingen/asielzoekers en lichamelijk en geestelijk gehandicapten.
- In hoofdstuk 7 wordt ingegaan op de juridische hulp en bijstand en op de mogelijkheden die slachtoffers hebben voor financiële bijstand (schadevergoeding door fondsen).

Doelgroep

De informatie in dit deel is vooral bedoeld voor degenen die vanuit een politiek of justitieel perspectief te maken krijgen met slachtoffers van seksueel geweld. Voor degenen die zelf werkzaam zijn in de hulpverlening, kan kennisname van dit deel zinvol zijn,

omdat er aandacht wordt besteed aan aspecten die specifiek betrekking hebben op de hulp aan slachtoffers van zedenmisdriven en/of mishandeling binnen de relatie. De informatie over de problematiek van en de hulp aan specifieke slachtoffergroepen kan ook relevant zijn voor hulpverleners.

De weg van het slachtoffer: trajecten voor volwassenen en kinderen

Hieronder staan we kort stil bij de trajecten die slachtoffers van seksueel geweld (kunnen) doorlopen als zij naar buiten treden met hun ervaringen. Het traject dat kinderen (kunnen) doorlopen wijkt op een aantal essentiële punten af van het volwassenentraject en wordt daarom apart besproken. Het hiernavolgende is een samenvatting van de hoofdstukken 2 en 3 in deel 1. Wie geïnteresseerd is in een meer diepgaande behandeling van deze materie, kan dus beter het eerste deel van de *zeden Almanak* raadplegen.

De weg van het volwassen slachtoffer: drie fasen, drie trajecten

Drie fasen

Het proces dat een volwassen slachtoffer doorloopt kan globaal worden opgedeeld in drie fasen:

- Een aanloopfase waarin het slachtoffer het gebeurde aankaart bij een of meer vertrouwenspersonen.
- Een actiefase, waarin het slachtoffer de zaak aanhangig maakt bij bevoegde instanties (de politie of ander meldpunt) en/of bij de hulpverlening.

- De vervolgfase: de afhandeling van de (aan)melding door juridische en/of hulpverlenende instanties.

In elke fase kunnen problemen optreden. Deze problemen kunnen gevolgen hebben voor hoe het slachtoffer de volgende fase ingaat, of juist niet ingaat. Zie hiervoor hoofdstuk 2 in deel 1.

Drie trajecten

In de huidige praktijk zijn verder drie mogelijke trajecten te onderscheiden die het slachtoffer kan doorlopen:

- een hulpverleningstraject
- een civielrechtelijk traject
- een strafrechtelijk traject

De drie trajecten hebben verschillende doelstellingen en er zijn verschillende personen, instellingen en instanties bij betrokken (zie schema 1 en 2).

In het strafproces draait het primair om het veroordelen van daders, in het civielrechtelijke traject om genoegdoening voor het slachtoffer en in het hulpverleningstraject om het welzijn, de gezondheid en de veiligheid van het slachtoffer.

Voor het slachtoffer zijn de verschillende aspecten die in de verschillende trajecten aan de orde komen *nauw met elkaar verweven*. De uitkomst van het ene traject (zoals de veroordeling van een dader in het strafproces) kan directe gevolgen hebben voor een ander traject waarin het slachtoffer zit (zoals de emotionele verwerking van het gebeurd in een therapie). Kortom: *wat in de uitvoeringspraktijk is ontkoppeld, is voor het slachtoffer gekoppeld. Daarom heeft het slachtoffer altijd baat bij een goede afstemming tussen de verschillende trajecten.*

De ontkoppeling tussen de verschillende trajecten waarin een slachtoffer van seksueel geweld kan belanden, wordt veroorzaakt door het feit dat de diverse betrokken organisaties onderling verschillen wat betreft hun doelstellingen, taken en werkwijzen. In hoofdstuk 2 (deel 1) staat beschreven welke elementen hierbij een rol spelen. Ook worden concrete suggesties gedaan hoe de kloof tussen het juridische circuit en de hulpverlening zou kunnen worden gedicht.

Seksuele kindermishandeling: het traject

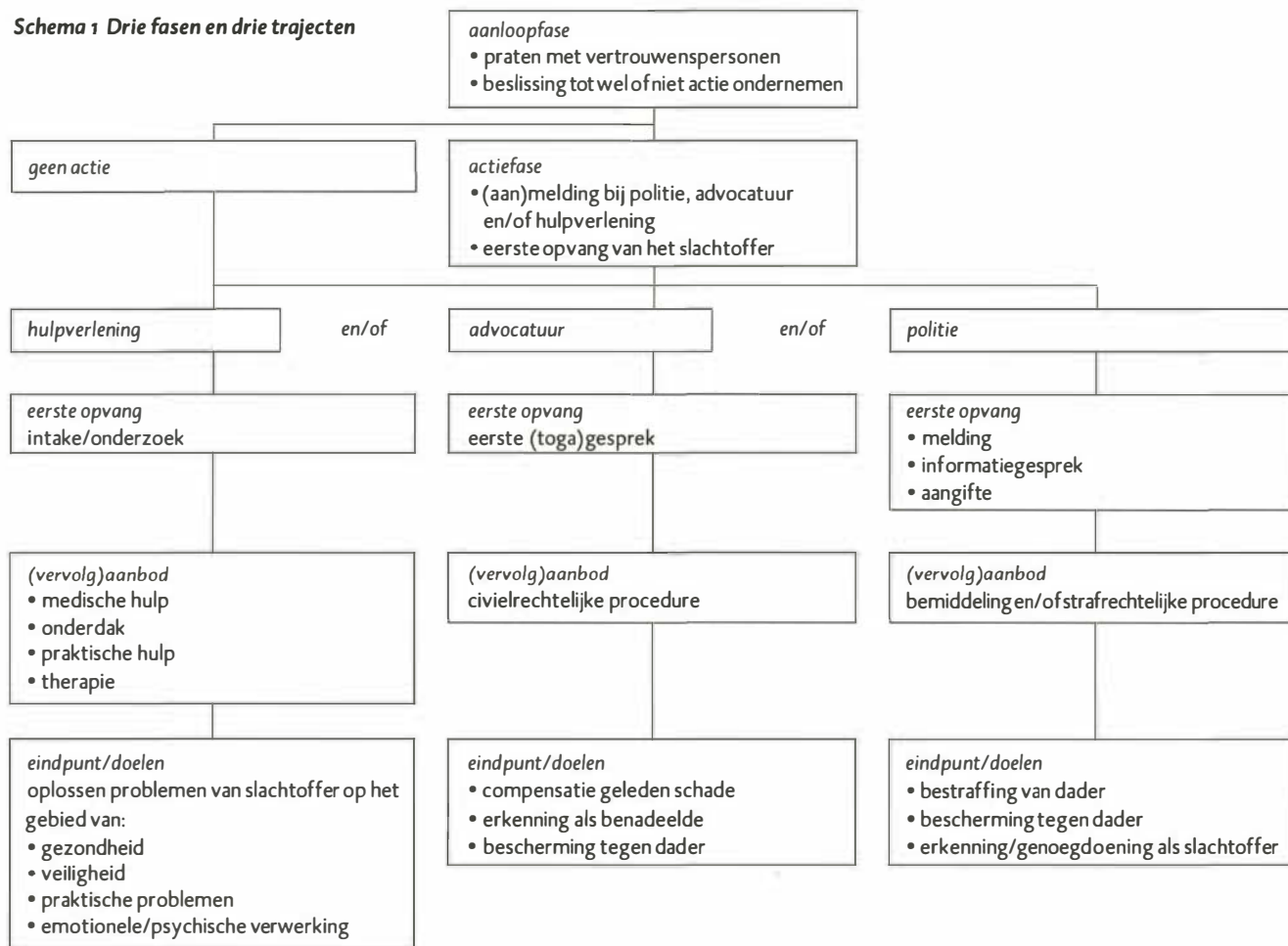
Het traject dat wordt doorlopen in het geval van seksuele kindermishandeling, ziet er anders uit. Als kinderen slachtoffer worden van seksueel geweld, liggen de signalering en melding en de beslissingen over het vervolgetraject niet zozeer bij het (minderjarige) slachtoffer zelf, maar veel meer bij *anderen* die met het kind te maken hebben. Een extra complicatie kan zijn dat degenen die (juridisch) verantwoordelijk zijn voor het minderjarige slachtoffer (ouder/verzorger/voogd), zelf de *plegers* zijn van de seksuele kindermishandeling⁴.

De signalering

Veel gevallen van seksuele kindermishandeling worden aan het licht gebracht door mensen die naar aanleiding van bepaalde signalen van het kind vermoeden dat er iets mis is met het kind. Een probleem bij het interpreteren van deze signalen is dat zij nooit *met zekerheid* in de richting van seksuele kindermishandeling wijzen. Omdat onoordeelkundig en overhaast handelen bij het interpreteren van signalen grote schade kan aanrichten voor het kind zelf en

⁴ Aangezien het bij kindermishandeling niet altijd gaat om strafbare feiten en omdat – ook in geval van strafbare feiten – lang niet altijd een strafrechtelijke weg wordt gevolgd, spreekt men op dit gebied liever van *plegers* dan van *daders*. Wij volgen hier dit spraakgebruik.

Schema 1 Drie fasen en drie trajecten

Schema 2 Doelen van en betrokkenen bij de drie trajecten

	hulpverleningstraject	civielrechtelijktraject	strafrechtelijktraject
doelen/ motieven	oplossen problemen van slachtoffer op het gebied van: • gezondheid • veiligheid • praktische problemen • emotionele/psychische verwerking	compensatie geleden schade erkenning als benadeelde bescherming tegen de dader	bestrafing van dader bescherming tegen dader erkenning/genoegdoening als slachtoffer
betrokken organisaties/ instanties	Buro Slachtofferhulp telefonische hulpdiensten opvanghuizen maatschappelijke dienstverlening (geestelijke) gezondheidszorg autonome/niet-reguliere hulpverlening	advocatuur/rechtshulp civiele rechter getuigen getuigedeskundigen	politie openbaar ministerie advocatuur/rechtshulp Buro Slachtofferhulp getuigen getuigedeskundigen

voor de directe sociale omgeving van het kind, is de algemene richtlijn hier dat bij eventuele signalen van seksuele kindermishandeling de op dit gebied deskundige instanties ingeschakeld moeten worden of op zijn minst om advies moeten worden gevraagd (zie verder paragraaf 3.2 in deel 1 en hoofdstuk 5 in dit deel).

Het melden van vermoedens

Er bestaan verschillende meldpunten waar men vermoedens van seksuele kindermishandeling kan melden. De belangrijkste zijn:

- de politie
- de regionale Bureaus Vertrouwensartsen (BVA's)
- de Raden voor de Kinderbescherming
- de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK's: alleen in enkele regio's)

In hoofdstuk 5 wordt per type meldpunt besproken wat de werkwijze van het betreffende meldpunt is. Daarnaast is er een specifiek meldpunt voor kinderporno op Internet (zie paragraaf 3.2 in deel 1).

De afhandeling van meldingen: vervolging of hulpverlening?

Hoe een melding van (vermoedelijk) seksueel misbruik van een kind wordt afgehandeld, hangt onder meer af van de vraag wie de pleger is.

Als de pleger van buiten het gezin komt, dan zal dit eerder leiden tot een strafrechtelijk traject. Bij seksueel misbruik door gezinsgenoten (ouder(s), broers, en dergelijke) kan verwerking van het gebeurde door alle betrokkenen en (zo mogelijk) het herstellen van de verstoorde gezinsrelaties meer in het belang van het betreffende kind zijn dan het inzetten van een strafrechtelijke vervolging tegen de pleger.

Het komt regelmatig voor dat een bepaalde pleger meerdere slachtoffers heeft gemaakt. Dergelijke zaken kunnen grote maatschappelijke onrust veroorzaken. Onlangs is een scenario 'Zedenzaken en maatschappelijke onrust' ontwikkeld, waarin wordt uiteengezet hoe de direct betrokken instanties adequaat kunnen reageren op een dergelijke zaak. Zie voor meer informatie paragraaf 3.3 in deel 1.

Samenwerking van betrokkenen

Vaak is bij seksuele kindermishandeling een combinatie van psychosociale hulpverlening en een politieke en/of justitiële interventie nodig. Het ligt dan ook voor de hand dat de politie, justitie (waaronder de Raad voor de Kinderbescherming), reclassering, BVA's en instellingen voor (jeugd)hulpverlening op dit gebied nauw met elkaar samenwerken. In hoofdstuk 5 wordt ingegaan op een aantal samenwerkingsvormen op dit gebied.

4

Hulpverlening aan volwassen slachtoffers van seksueel geweld en hulp aan daders

4.1 Inleiding

Slachtoffers van seksueel geweld kunnen behoefte hebben aan verschillende vormen van hulp en bijstand. De hulpvragen kunnen betrekking hebben op materieel, medisch, financieel, sociaal en psychisch/emotioneel gebied. Daarnaast kan een onderscheid worden gemaakt tussen:

- de eerste opvang van slachtoffers (paragraaf 4.2 en 4.3)
- de vervolghulp (paragraaf 4.4 en 4.5)

In paragraaf 4.6 wordt stilgestaan bij structurele samenwerkingsvormen op het gebied van (hulp bij) seksueel geweld. Afsluitend wordt kort ingegaan op de mogelijkheden voor behandeling van daders van seksueel geweld (paragraaf 4.7).

Alvorens in te gaan op deze onderwerpen, staan we kort stil bij:

- het onderscheid tussen eerstelijns, tweedelijns en derdelijns zorg en hulp
- het onderscheid tussen de reguliere hulpverlening en de niet reguliere hulpverlening

Eerste, tweede en derde lijn

Binnen de maatschappelijke zorg en de (geestelijke) gezondheidszorg kan een onderscheid worden gemaakt tussen eerstelijns, tweedelijns en derdelijns zorg.

- In de *eerstelijns* zit de zorg die direct toegankelijk is voor het slachtoffer. Deze kan daar zelf naar toe stappen en de hulp wordt meestal direct of in elk geval op korte termijn verstrekt. Verstrekkers van eerstelijnszorg die van belang zijn voor slachtoffers van seksueel geweld, zijn vooral: de politie, de huisarts, de GG&GD, Buro's Slachtofferhulp, het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW), telefonische hulpdiensten, de eerste hulpafdelingen van ziekenhuizen en (crisis)opvangcentra.
- In de *tweedelijns* zit de zorg waarvoor (meestal) een verwijzing door de eerstelijnszorg noodzakelijk is. De cliënt die zich aanmeldt, moet eerst door een intakeprocedure heen waarin wordt bekeken welke hulp noodzakelijk is en welke hulp geboden moet (en kan) worden. Vaak wordt de zorg niet direct verstrekt, maar belandt de cliënt op een wachtlijst. De verleende hulp is meestal *ambulant*, dat wil zeggen dat de cliënt niet wordt opgenomen in een instelling. Behandeling door een medisch specialist (op verwijzing van de huisarts) en behandeling door een RIAGG zijn daar duidelijke voorbeelden van.
- In de *derde lijn* zitten die vormen van zorg waarbij de cliënt in een instelling wordt opgenomen voor (medische of psychiatrische) behandeling. Opname in een derdelijns zorgvoorziening gaat (tenzij het een crisisoname betreft) meestal gepaard met een uitgebreide intakeprocedure en indicatiestelling. Voorbeelden van derdelijns zorg zijn: ziekenhuisopnamen en opname in een psychiatrische kliniek. Dit type zorg wordt ook wel aangeduid met *residentiële* of *intramurale* zorg.

Enigszins tussen de tweede en derde lijn in zit de semi-residentiele en poliklinische zorg. Het gaat daarbij om ambulante zorg die vanuit de derde lijn wordt aangeboden. Voorbeelden daarvan zijn dag- en deeltijdtherapie en behandeling door psychiatrische poliklinieken.

Reguliere en niet-reguliere hulp

Met de 'reguliere' hulpverlening doelen we op die vrijgevestigde therapeuten en hulpverleningsinstellingen die officieel zijn erkend door de overheid of andere formele instanties. De geboden hulp wordt vergoed vanuit de AWBZ of door ziektekostenverzekeraars. Erkende hulpinstellingen zijn bijvoorbeeld de RIAGG's en de FIOM. Het AMW wordt gefinancierd door de lokale overheid (gemeente). Bij vrijgevestigde reguliere hulpverleners gaat het om mensen die een binnen de geestelijke gezondheidszorg formeel erkende opleiding tot hulpverlener (tot psychiater, psychotherapeut, enzovoort) hebben gevolgd.

Daarnaast bestaan er nog tal van andere personen en organisaties die hulp verlenen aan slachtoffers van seksueel geweld. Dit type hulpverlening wordt ook wel aangeduid als de *autonome* of *niet reguliere* hulpverlening. De autonome hulpverlening werkt vanuit de visie van de vrouwenhulpverlening of seksespecifieke hulpverlening. De grens tussen regulier en niet-regulier is overigens niet altijd scherp te trekken. Belangrijk is wel te vermelden dat het onderscheid wel/niet-regulier niets zegt over de kwaliteit van de geboden hulp. Het zegt alleen iets over de wijze van financiering. Een praktisch obstakel bij de verwijzing van slachtoffers naar de niet reguliere hulpverlening kan overigens wel zijn, dat deze hulp (meestal) niet wordt vergoed door ziektekostenverzekeraars. Daar staat tegenover dat de kosten (eigen bijdrage) van dit type hulp meestal minder hoog zijn dan bij de reguliere hulpverlening het geval is.

4.2 De eerste opvang van slachtoffers

Bij de eerste opvang gaat het om relatief eenvoudige en relatief kortdurende hulp aan en ondersteuning van slachtoffers. De eerste opvang wordt meestal verzorgd door hulpverleners in de eerste lijn.

Hulpvragen bij de eerste opvang

Hulpvragen van slachtoffers van seksueel geweld bij de eerste opvang kunnen betrekking hebben op:

- medische zaken
- praktische zaken
- emotionele problemen
- juridische zaken

De eerste opvang van slachtoffers van seksueel geweld overstijgt vrijwel altijd de mogelijkheden en deskundigheid van één hulpverlener en van één instelling. Degene die de eerste opvang verzorgt, moet echter wel aandacht besteden aan al deze aspecten en moet de hulpvrager kunnen doorverwijzen voor die aspecten die men niet zelf kan afhandelen. Met het oog daarop zijn er, verspreid over het land, diverse vormen van telefonische opvang gerealiseerd voor slachtoffers van seksueel geweld. Deze telefonische hulpdiensten vervullen een gidsfunctie. Zij hebben zicht op alle aspecten van het slachtofferschap en kunnen gericht verwijzen.

Opvang van mensen in de sociale omgeving van de slachtoffers

Het kan zijn dat mensen uit de directe omgeving van het slachtoffer ook behoefte hebben aan opvang. Denk bijvoorbeeld aan partners van verkrachte vrouwen en de moeder of de ouders van seksueel misbruikte kinderen. Buro's Slachtofferhulp organiseren ondersteuningsgroepen en informatiebijeenkomsten voor mensen uit de omgeving van het slachtoffer. Sommige vestigingen van het ambulante FIOM, de RIAGG en het Algemeen Maatschappelijk

Werk (AMW) bieden ook hulp aan partners, ouders en andere direct betrokkenen bij slachtoffers van seksueel geweld.

4.3 De belangrijkste aanbieders van eerste opvang

Algemene instellingen en organisaties die naar verhouding vaak te maken krijgen met (de eerste opvang van) slachtoffers van seksueel geweld zijn:

- de politie
- de Buro's Slachtofferhulp
- telefonische hulpdiensten
- het medische circuit, en dan met name de huisarts en de GG&GD
- het maatschappelijk werk (AMW)

Dit zijn algemene voorzieningen die zich niet expliciet profileren als voorziening voor slachtoffers van seksueel geweld – en niet altijd even deskundig zijn op dit gebied. Daarnaast zijn er in een aantal plaatsen organisaties die zich specifiek richten op seksueel geweld:

- telefonische hulpdiensten seksueel geweld
- steunpunten seksueel geweld

4.3.1 De politie

Bij de in 1994 in gang gezette reorganisatie van de politie zijn in veel politieregio's de gespecialiseerde afdelingen Jeugd- en Zedenzaken verdwenen. Maar de gespecialiseerde jeugd- en zedenrechercheurs zijn daarmee niet verdwenen. In een aantal regio's zijn ze nu binnen de politie-organisatie wel meer gespreid, waardoor ze minder duidelijk herkenbaar aanwezig zijn.

Sinds de reorganisatie is het ontvangen van mensen die bij de politie een melding of aangifte komen doen, onderdeel geworden van de basispolitiezorg⁵. Een slachtoffer van seksueel geweld kan altijd vragen of er een afspraak kan worden gemaakt voor een

gesprek met een rechercheur die gespecialiseerd is in zedenzaken. In veel gevallen kan zo'n verzoek snel worden opgevolgd.

Uit onderzoek blijkt dat er in ongeveer de helft van de politieregio's binnen 24 uur een zedenspecialist beschikbaar is voor een gesprek (Goderie e.a., 1996).

De politie is 24 uur per dag bereikbaar en kan in voorkomende (crisis)gevallen ook praktische hulp verlenen aan slachtoffers, zoals het regelen van onderdak voor de nacht of het vervoeren naar elders als er bijvoorbeeld sprake is van een directe dreiging voor het slachtoffer.

4.3.2 Buro's Slachtofferhulp

Slachtoffers die zich bij de politie melden, dienen door de politie gewezen te worden op het aanbod van het Buro Slachtofferhulp. De Buro's Slachtofferhulp zijn nadrukkelijk bedoeld voor de eerste opvang: het laten uiten van emoties en het verlenen van de eerste praktische hulp. Medewerkers van deze Buro's kunnen het slachtoffer informeren en adviseren over juridische stappen en schadevergoedingsmogelijkheden. Zo nodig vindt verwijzing plaats naar langer durende professionele hulp.

De Buro's werken met vrijwilligers, die ondersteund worden door een betaalde kracht. De bij de Buro's aanwezige deskundigheid op het gebied van de opvang van slachtoffers van seksueel geweld verschilt per regio. In sommige regio's houdt een specifieke groep van vrijwilligers zich bezig met de eerste opvang van seksueel-geweldslachtoffers.

Buro's Slachtofferhulp werken *outreaching*, dat wil zeggen dat de medewerkers een slachtoffer als hij of zij dat wenst thuis opzoeken. Slachtoffers kunnen ook zonder verwijzing van de politie bij de Buro's Slachtofferhulp terecht. De adressen van deze Buro's zijn te vinden in de telefoongids of op te vragen bij de politie, of bij de

⁵ De basispolitie is 'de gewone agent'.

Landelijke Vereniging van de Buro's Slachtofferhulp (zie voor het adres deel 5, paragraaf 17.4).

4-3-3 Telefonische hulpdiensten

Slachtoffers van seksueel geweld hebben soms behoefte om anoniem over hun ervaringen te praten. Een telefonische hulpdienst kan hierin een functie vervullen. Daarnaast kan hulp worden geboden bij het verhelderen van een hulpvraag en bij het motiveren tot of het verwijzen naar verdere hulpverlening.

Specifieke telefonische hulpdiensten seksueel geweld

Een aantal telefonische hulpdiensten richt zich specifiek op slachtoffers van seksueel geweld. Een van de voordelen van deze specifieke telefonische diensten is dat het voor beide partijen (hulpvrager en hulpbieder) duidelijk is dat het gaat om hulpvragen met betrekking tot seksueel geweld. Voor een aantal slachtoffers werkt dit drempelverlagend, omdat de aard van de problematiek niet expliciet naar voren hoeft te worden gebracht. Deze specifieke telefonische hulpdiensten seksueel geweld werken vaak met vrijwilligers en zijn meestal slechts een beperkte tijd van de week bereikbaar. In deel 5 (paragraaf 17.4) is een overzicht opgenomen van deze telefonische hulpdiensten.

4-3-4 De huisarts

De huisarts is een vertrouwenspersoon waar men relatief gemakkelijk naar toe gaat. Het feit dat een huisarts meestal het gehele gezin in de praktijk heeft, kan echter weer belemmerend werken als het gaat om seksueel geweld binnen de gezinssituatie. Een huisarts kan een slachtoffer die geen beroep wil of kan doen op (vervolg)hulpverlening, terug laten komen voor een medische vervolgspraak. Dergelijke gesprekken vragen echter wel een zekere deskundigheid. Daarom kiest een aantal huisartsen ervoor

om zo snel mogelijk door te verwijzen naar andere vormen van hulpverlening.

Huisartsen zijn gebonden aan een geheimhoudingsplicht. De geheimhoudingsplicht heeft betrekking op informatie die de patiënt de arts heeft toevertrouwd in zijn hoedanigheid als arts. Deze geheimhoudingsplicht kan echter worden opgeheven als er sprake is van gevaar voor een andere persoon (zie ook deel 4, paragraaf 15.6).

4-3-5 De GG&GD

Artsen van de GG&GD kunnen worden ingeschakeld als een slachtoffer medische hulp (onderzoek of behandeling) nodig heeft en liever niet naar de eigen huisarts gaat. Daarnaast spelen GG&GD-en vaak een rol bij het medisch onderzoek dat plaatsvindt in het kader van een opsporingsonderzoek van de politie. In een aantal regio's zijn er vaste afspraken over de inschakeling van de GG&GD-en door de politie bij dergelijk medisch onderzoek. Voor het slachtoffer is het van belang te weten dat het slachtoffer te allen tijde vrij is in de keuze van de arts die het medisch onderzoek verricht. Medisch onderzoek of medische behandeling is nooit verplicht: het slachtoffer kan dit altijd weigeren. Het weigeren van medisch onderzoek kan overigens consequenties hebben voor een eventuele strafvervolg van de dader: zie paragraaf 14.6.1 in deel 4.

4-3-6 Het Algemeen Maatschappelijk Werk

Het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW) is een eerstelijns voorziening die laagdrempelige hulp en dienstverlening biedt aan een breed publiek. Sommige AMW-instellingen hebben mensen in dienst die gespecialiseerd zijn in begeleiding en hulpverlening aan individuele slachtoffers van seksueel geweld. De geboden hulp is in principe kortdurend en praktisch van aard. Sommige AMW-instellingen bieden daarnaast verwerkingsgroepen, meestal voor meiden

of vrouwen, soms ook voor mannen (zie paragraaf 4.5.3).

Voor langduriger hulp en (individuele) therapeutische behandeling wordt meestal doorverwezen naar andere typen hulpverlening.

Een voordeel van het AMW is dat deze snel hulp kan bieden; er worden in principe geen wachtlijsten gehanteerd. Het AMW kan bijvoorbeeld slachtoffers die op de wachtlijst staan voor tweede-lijns therapeutische hulp, ondersteuning bieden tijdens deze wachttijd. De adressen van AMW's staan vermeld in de plaatselijke telefoongids.

Schema 3 Het aanbod van de belangrijkste 'eerste opvang'-voorzieningen

	huis-/ schoolarts	GG&GD	Politie	Buro Slachtofferhulp	Steunpunt SG	Telefonische hulpdienst	AMW
medisch onderzoek/ behandeling	x	x					
praktische hulp en adviezen			x	x		x	x
emotionele opvang	x		x	x		x	x
verwijzing naar (vervolg) hulpverlening	x	x	x	x	x	x	x
juridisch advies			x	x			

4.4 Verwijzing naar vervolghulp

Soms is het nodig om een slachtoffer na de eerste opvang te verwijzen naar vervolghulp. Deze vervolghulp kan variëren van enkele gesprekken met een hulpverlener of het regelen van (tijdelijk) onderdak tot een langdurige therapeutische behandeling of een psychiatrische (crisis)opname. Bij vervolghulp gaat het vaak – maar niet altijd – om vormen van tweedelijns of derdelijns zorg en hulp.

Het vinden van adequate vervolghulp

De mate waarin deskundigheid aanwezig en beschikbaar is op het gebied van hulpverlening aan seksueel-geweldslachtoffers binnen de hulpverlenende instellingen varieert sterk⁶. In veel (grotere) gemeenten en regio's bestaan specifieke *verwijsgidsen* voor hulp aan slachtoffers van seksueel geweld. Het loont de moeite hiernaar te informeren, bijvoorbeeld bij een steunpunt seksueel geweld (zie hierna). Een andere mogelijke ingang vindt men soms bij de RIAGG's (afdeling preventie). Een aantal RIAGG's houdt een *databank* bij van het hulpaanbod in de regio. Hulp na seksueel geweld is (meestal) één van de zoek sleutels. Zijn deze mogelijkheden niet aanwezig in de regio, dan kan men contact opnemen met de *informatielijn van TransAct* (030 - 230 06 66, op werkdagen van 9.00 tot 12.30 uur).

Steunpunten seksueel geweld

In een aantal regio's is een regionaal steunpunt seksueel geweld. Deze steunpunten werken zelf *niet* direct hulpverlenend, maar zij ondersteunen anderen bij het bieden van hulp aan seksueel-geweldslachtoffers. Daarnaast verwijzen zij mensen die passende hulp zoeken.

Slachtoffers (en/of hun begeleiders) kunnen bij deze steunpunten terecht voor informatie over adequate (gespecialiseerde) hulp. Ze beschikken over een sociale kaart van personen en organisaties

in de regio, die specifieke deskundigheid in huis hebben met betrekking tot hulp bij seksueel geweld. Vaak brengen zij ook gidsen of brochures uit waarin het hulpaanbod aan slachtoffers van seksueel geweld van de verschillende instellingen in de regio overzichtelijk is gerangschikt. Meer informatie over regionale steunpunten seksueel geweld is meestal te verkrijgen bij het Algemeen Maatschappelijk Werk, de plaatselijke RIAGG of de GG&GD.

Procedure bij aanmelding voor vervolghulp

Als een slachtoffer therapeutische vervolghulp nodig heeft, dan is de te doorlopen procedure ongeveer als volgt.

- De cliënt meldt zich aan bij de instelling. Tijdens de aanmelding worden enkele persoonsgegevens opgenomen en een eerste aanduiding gemaakt van de hulpvraag. Soms wordt de aanmelder eerst terugverwezen naar de eerste lijn (veelal de huisarts) om een verwijsbriefje te krijgen.
- Er wordt een afspraak gemaakt voor een *intake*gesprek (dit kunnen meerdere gesprekken zijn). Tijdens het intakegesprek wordt de hulpvraag van de cliënt nader verkend en worden er meer persoonlijke gegevens geregistreerd. Soms wordt een uitgebreide beschrijving van de levensgeschiedenis (anamnese) gemaakt.
- Na de intake laat de instelling de cliënt weten of men hulp kan bieden, aan welke vorm van hulp men denkt (bijvoorbeeld aan individuele of groepstherapie of aan residentiële of ambulante hulp) en op welke termijn deze hulp kan worden geboden. Vaak is er sprake van een wachtlijst.

⁶ Dit geldt nog sterker als de hulpvrager behoort tot een specifieke groep (migranten, vluchtelingen/asielzoekers, jongens/mannen, gehandicapten). Op de verwijzing naar gespecialiseerde hulp aan deze groepen wordt ingegaan in hoofdstuk 6.

Het kan ook zijn dat men tot de conclusie komt dat de hulpvrager niet goed op haar of zijn plaats is bij de instelling en dat moet worden doorverwezen naar een andere vorm van hulp.

Soorten aanbod

Het soort hulp dat een hulpverlener of hulpverleningsinstelling aanbiedt aan slachtoffers van seksueel geweld, kan verschillende vormen hebben. Het aanbod kan sterk variëren, afhankelijk van of:

- Het aanbod individueel, groepsgericht, systeemgericht (gezin/partnerrelatie) is, of een combinatie van deze benaderingen (zoals deelname aan een groep met daarnaast individuele gesprekken).
- Het aanbod verbaal (gesprekstherapie) of meer lichaamsgericht is, of een combinatie van deze benaderingen behelst.
- De hulpverlening vooral aandacht besteedt aan het hier en nu of dat de therapie sterk is gericht op het verleden.

Idealiter is het aanbod goed afgestemd op de wensen en mogelijkheden van het slachtoffer. In de praktijk wordt dit 'maatwerk' echter nog lang niet altijd geleverd. Als het slachtoffer twijfelt over de vraag of het hulpaanbod wel goed past bij de eigen behoeften, dan kan men het slachtoffer aanraden om ook eens te informeren bij andere hulpverleners/instellingen welke typen hulpaanbod er zijn.

Verloop van de behandeling

Ook de behandeling zelf verloopt (meestal) volgens een bepaalde vaste systematiek.

- Als na de intake blijkt dat de cliënt bij de instelling op de juiste plaats is, worden afspraken gemaakt over het vervolgtraject. Soms worden de gemaakte afspraken met de cliënt in een overeenkomst vastgelegd (behandelingsovereenkomst).

- Aan het begin van de behandeling wordt vaak in overleg met de cliënt een *behandelplan* opgesteld. In het behandelplan staat vermeld aan welke hulpvragen gewerkt gaat worden, wat de behandeldoelen zijn en in welke stappen toegewerkt zal worden naar die doelen. Soms wordt al een maximaal aantal gesprekken/sessies afgesproken. Bij langer durende behandelingen wordt het behandelplan vaak tussentijds geëvalueerd en bijgesteld.
- Aan het eind (soms ook tussentijds) wordt het hulpverlenings-traject met de cliënt geëvalueerd. Er wordt gekeken of er nog vervolghulp noodzakelijk is en er worden afspraken gemaakt over eventuele nazorg.

Samenwerking/afstemming met politie en justitie

Uit praktijkervaringen⁷ blijkt dat het voor hulpverleners heel belangrijk is om het eigen handelen af te stemmen met de politie en het openbaar ministerie, als er tegelijk met de behandeling ook een strafrechtelijk opsporingsonderzoek loopt. Voor de bewijsvoering in de strafzaak kan het van groot belang zijn dat elke verdenking van beïnvloeding van het slachtoffer door de hulpverlener bij het ophalen van herinneringen wordt weggenomen. Daarvoor zijn afspraken nodig tussen politie/openbaar ministerie en de hulpverlener over de timing en inhoud van het therapeutische proces. In de praktijk betekent dit meestal dat de hulpverlener wacht met het bespreken van (herinneringen aan) het gebeurde tot het moment dat de getuigenverklaring van het slachtoffer bij de politie en/of het openbaar ministerie (de rechter-commissaris) is afgerond.

⁷ Zie onder meer het relaas van Van Dijk-Frouws (1996). Zij heeft een van de slachtoffers in de 'Eper zaak' begeleid.

4.5 Aanbieders van vervolghulp

Binnen de vervolghulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld kunnen vier typen van hulp worden onderscheiden. Niet alle typen hulp staan open voor alle volwassen slachtoffers van seksueel geweld, soms wordt alleen hulp geboden aan vrouwelijke slachtoffers. De vier typen hulp zijn de volgende.

- *Onderdak* (paragraaf 4.5.1)

Slachtoffers die een bedreigende thuissituatie moeten ontvluchten of om andere redenen tijdelijk niet zelfstandig kunnen wonen, kunnen (tijdelijk) onderdak krijgen in voorzieningen voor maatschappelijke opvang.

Voor hulp aan vrouwen die slachtoffer zijn van mishandeling en/of seksueel geweld bestaat een apart voorzieningencircuit van vrouwenopvanghuizen. De in de opvangvoorzieningen geboden hulp bestaat meestal uit begeleiding en praktische hulpverlening. Voor therapeutische hulpverlening worden de cliënten dan verwezen naar andere instellingen (RIAGG, FIOM en dergelijke).

- *Reguliere psychosociale hulpverlening (ambulante therapie)* (paragraaf 4.5.2)

De reguliere psychosociale hulpverlening, die onder andere wordt geboden door het RIAGG en het ambulante FIOM, kan het slachtoffer van seksueel geweld ondersteunen bij de emotionele en psychische verwerking van het gebeurde⁸. Enkele reguliere hulpverleningsinstellingen bieden hulp aan *daders* van seksueel geweld: zie paragraaf 4.7.

- *Intramurale en (semi-)murale (psychiatrische) hulpverlening* (paragraaf 4.5.3)

Enkele psychiatrische ziekenhuizen en enkele klinieken voor verslavingszorg hebben een specifiek hulpaanbod ontwikkeld voor slachtoffers van seksueel geweld. Ook zijn er psychiatrische ziekenhuizen en TBS-klinieken die een aanbod hebben voor *daders* van seksueel geweld (zie paragraaf 4.7).

- *Autonome/niet-reguliere hulpverlening* (paragraaf 4.5.4)

Naast het aanbod van de reguliere hulpinstellingen bestaat in veel (grotere) plaatsen ook een hulpaanbod van niet reguliere hulpverleners (het 'autonome circuit').

4.5.1 Onderdak: vrouwenopvang en maatschappelijke opvang

Maatschappelijke opvangvoorzieningen bieden (meestal kortdurend) onderdak aan mensen die hun huis moeten verlaten wegens een problematische thuissituatie of die om andere redenen tijdelijk niet zelfstandig kunnen wonen. De opvangvoorzieningen zijn niet geschikt voor de opvang van mensen met een zware psychiatrische problematiek of een (zware) verslavingsproblematiek.

De voor seksueel geweld relevante⁹ maatschappelijke opvangvoorzieningen zijn onder te verdelen in vier groepen.

- *Algemene crisisopvang (crisiscentra)*

Deze staan open voor vrouwen en mannen en meestal ook voor hun kinderen. Sommige crisiscentra bieden naast (kortdurend) onderdak ook therapeutische hulp. Voor vrouwen die worstelen met seksueel-geweldervaringen, kan opname in een gemengde voorziening (waar ook mannen zijn) bedreigend zijn. Uit registratiegegevens blijkt dat algemene crisiscentra vrij weinig cliënten in huis krijgen met een seksueel-geweldproblematiek (1996: 6% van de totale populatie).

- *Blijf-van-Mijn-Lijfhuizen*

Er zijn momenteel twintig van dergelijke huizen in Nederland. De Blijf-huizen richten zich specifiek op de opvang van vrouwen

• ⁸ Ook het algemeen maatschappelijk werk (AMW) kan een aanbod op dit gebied hebben, zoals werkgroepen voor incestslachtoffers. Dit verschilt per gemeente.

• ⁹ Daarnaast zijn er binnen de maatschappelijke opvang voorzieningen op het gebied van de dak- en thuislozenzorg, begeleid wonen, sociale pensions en passantenopvang.

(en hun kinderen) die in hun thuissituatie seksueel misbruikt, mishandeld en/of bedreigd worden. Er wordt onderdak en praktische begeleiding geboden. De opvang geschiedt ten dele door vrijwilligsters, die onder begeleiding staan van beroepskrachten.

Vrouwen kunnen hier gedurende langere tijd (maximaal 1 jaar) verblijven. De huizen hebben een geheim adres. Om hun veiligheid zo goed mogelijk te waarborgen worden vrouwen die zich aanmelden zo nodig buiten de eigen stad of regio geplaatst. In Blijf-huizen worden relatief veel allochtone vrouwen opgevangen (circa 50% van de totale populatie).

• **FIOM-huizen**

Er zijn vijftien FIOM-huizen in Nederland. FIOM-huizen zijn gericht op vrouwen in probleemsituaties en soms ook toegankelijk voor hele gezinnen (ook mannen). FIOM-huizen zijn behandelingsgericht: naast onderdak wordt vaak ook therapeutische hulp geboden. Men biedt vaak ook hulp aan mensen in de omgeving van de cliënten (partners, moeders). Bovendien hebben FIOM-huizen vrij veel ervaring met allochtone vrouwen (circa 50% van de populatie).

• **Overige vrouwenopvang**

Daarnaast zijn er nog 14 andere vrouwenopvangvoorzieningen in Nederland. Wat deze opvanghuizen bieden, wisselt sterk per voorziening¹⁰.

De telefoonnummers (en voor zover mogelijk, de adressen) van alle vrouwenopvangvoorzieningen en algemene crisiscentra zijn opgenomen in deel 5, in de paragrafen 17.5 en 17.6.

4.5.2 Ambulante psychosociale hulpverlening (regulier)

De belangrijkste aanbieders van psychosociale hulp (behandeling) voor slachtoffers van seksueel geweld zijn:

- vrijevestigde therapeuten (psychiaters, psychologen)
- het RIAGG
- de ambulante FIOM
- het AMW

De reguliere hulpverlening aan volwassen slachtoffers van seksueel geweld richt zich voor een groot deel op het ambulant ondersteunen van slachtoffers bij de verwerking van seksueel-geweld-ervaringen. De hulpverlening bestaat meestal uit gesprekstherapie, individueel of in groepen. Sommige hulpverleners passen ook andere therapievormen toe zoals psychomotore therapie, drama-therapie, hypnotherapie, speltherapie en lichaamsgerichte oefeningen.

Een aantal instellingen heeft een apart aanbod voor meiden (12-18 jaar) die seksueel zijn misbruikt en voor jongens/mannen die slachtoffer zijn geworden van seksueel geweld.

Een aantal ambulante instellingen heeft een eigen afdeling voor vrouwenhulpverlening of seksespecifieke hulpverlening.

Knelpunt: capaciteitstekort en wachtlijsten

Binnen veel reguliere hulpverleningsinstellingen is het werken met slachtoffers van seksueel geweld een (informeel) specialisme van één of enkele hulpverleners. Dit kan leiden tot lange wachttijden voor de hulpvrager. Deze wachtlijstproblematiek wordt nog eens versterkt door het feit dat slachtoffers van seksueel geweld vaak een langdurige therapie nodig hebben.

¹⁰ Het NIZW (zie adressenlijst in deel 5, paragraaf 17.1) brengt jaarlijks een *Vademecum Opvang* uit waarin alle erkende opvangvoorzieningen in Nederland overzichtelijk (naar provincie) gerangschikt staan en waarin kort het aanbod van elke opvangvoorziening wordt beschreven.

FIOM

De FIOM heeft een ambulante en een residentiële tak (FIOM-huizen: zie paragraaf 4.5.1). Er zijn 18 regionaal werkende bureaus van de ambulante FIOM. Bij het ambulante FIOM is hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld een algemene deskundigheid waarin alle hulpverleners getraind zijn.

Het FIOM heeft meestal een groepsaanbod en een individueel aanbod. Vaak is er ook een aanbod voor partners of ouders van seksueel-geweldslachtoffers. Welk aanbod precies aanwezig is verschilt per vestiging. In deel 5 (paragraaf 17.4) is het adres opgenomen van de landelijke koepel van de ambulante FIOM. Daar kunt u de adressen van alle ambulante FIOM-vestigingen opvragen.

RIAGG

RIAGG's hebben een ambulant behandelaanbod voor volwassenen en kinderen. Het aanbod is breed en varieert bijvoorbeeld van kortdurende gedragstherapie tot langdurige psychotherapeutische behandeling. Niet alle RIAGG's hebben specifieke deskundigheid in huis op het gebied van de hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld. Het is aan te raden daar navraag naar te doen als men een slachtoffer wil verwijzen".

Een algemeen probleem bij de RIAGG's is dat er vaak een lange wachttijd is, met name voor individuele therapeutische behandeling. Daarnaast kan een probleem zijn dat de RIAGG's opdracht hebben gekregen zich meer te richten op kortdurende behandelingen (10 gesprekken-systematiek). Voor slachtoffers met een complexe problematiek is een dergelijk aanbod onvoldoende. Het adres van de dichtstbijzijnde RIAGG is te vinden in het telefoonboek of op te vragen bij de landelijke koepelorganisatie, GGZ-Nederland (zie adreslijst in deel 5, paragraaf 17.4).

AMW

Ook een aantal AMW-instellingen heeft – naast kortdurende praktische hulpverlening – een begeleidings- of hulpverleningsaanbod aan slachtoffers van seksueel geweld. Meestal gaat het om een groepsaanbod, bijvoorbeeld op het gebied van incestverwerking en richt het aanbod zich op vrouwen en/of meiden. Er zijn echter ook AMW's met een groepsaanbod voor mannelijke slachtoffers. Daarnaast is soms sprake van een apart (groeps)aanbod voor partners of moeders van slachtoffers. Adressen van AMW's zijn op te zoeken in het telefoonboek of op te vragen bij de koepelorganisatie, het VOG (zie adreslijst in deel 5, paragraaf 17.4).

4.5.3 Intramurale hulp

Psychiatrische klinieken

Soms heeft een slachtoffer van seksueel geweld een dermate zware problematiek dat opname in de residentiële psychiatrische zorg noodzakelijk is. In Nederland hebben enkele psychiatrische ziekenhuizen een specifiek aanbod op het gebied van vrouwenhulpverlening ontwikkeld. Sommige hebben een aparte behandelafdeling voor vrouwenhulpverlening (VHV). Binnen het VHV-aanbod is meestal ruime aandacht aanwezig voor de problematiek van seksueel geweld.

Informatie over psychiatrische ziekenhuizen met een speciaal (VHV-) aanbod voor slachtoffers van seksueel geweld kan worden ingewonnen bij een regionaal steunpunt seksueel geweld (zie voor adressen deel 5, paragraaf 17.2). Mogelijke heeft de RIAGG ook informatie hierover.

• 11 Ten behoeve van de versterking van het huidige hulpaanbod voor slachtoffers van seksueel geweld heeft VWS in het kader van haar beleid bestrijding seksueel geweld met ingang van 1 januari 1997 structureel f 2 miljoen toegevoegd aan het RIAGG-kader.

Verslavingszorg

Uit onderzoek is gebleken dat relatief veel aan drugs of alcohol verslaafde vrouwen slachtoffer zijn van seksueel misbruik in de jeugd. In Rotterdam is via het project Transit kennis en ervaring opgedaan met de hulpverlening aan verslaafde vrouwen met een seksueel-geweldproblematiek. Nadere informatie daarover kan opgevraagd worden bij het Boumanhuis te Rotterdam (tel 010 - 542 51 66). Ook in het Zorgprogramma seksueel geweld Fortis (Den Haag) is een aanbod voor verslaafde slachtoffers van seksueel geweld opgenomen.

Semi-murale zorg: dag- of deeltijdtherapie

Soms staat het hulpaanbod voor slachtoffers van seksueel geweld dat wordt geboden vanuit de intramurale zorg, ook open voor slachtoffers die niet in de instelling zijn opgenomen. Het is dan mogelijk dat slachtoffers thuis blijven wonen, maar overdag deelnemen aan het therapeutische programma. Het aantal dagen dat men therapie volgt, kan variëren van 2 tot 5 dagen per week. Voor vrouwen die hun therapie willen of moeten combineren met zorgtaken thuis (gezin/kinderen) en voor mensen die om andere redenen niet opgenomen willen worden in een inrichting (terwijl zij wel intensieve therapie nodig hebben) kan dit een goede tussenoplossing zijn.

4-5-4 De niet-reguliere (autonome) hulpverlening

De autonome hulpverlening biedt ambulante hulp en steun aan slachtoffers van seksueel geweld. Het aanbod bestaat uit (zelfhulp)groepen en individuele hulp en begeleiding door vrijgevestigde hulpverleners. Binnen deze vorm van hulp wordt gewerkt vanuit de principes van de vrouwenhulpverlening (of seksespecifieke hulpverlening). De autonomie van de vrouw en haar recht op zelfbeschikking staan daarbij voorop. Voor slachtoffers van seksueel geweld kan het lotgenotencontact dat de autonome hulpverlening

te bieden heeft heel steunend zijn. Ook voor slachtoffers die het vertrouwen in de reguliere hulpverlening hebben verloren – bijvoorbeeld omdat zij seksueel zijn misbruikt door een hulpverlener – kan de autonome hulpverlening uitkomst bieden.

De VSK

De Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling binnen het gezin (VSK) is een landelijke vereniging van mensen die in hun jeugd seksueel zijn misbruikt. De VSK ontplooit onder meer de volgende activiteiten:

- landelijke bijeenkomsten van lotgenoten
- advies en informatie over hulpverleningsmogelijkheden
- belangenbehartiging voor slachtoffers

Naast de VSK zijn er VSK-werkgroepen. Dit zijn lokale of regionale werkgroepen die informatie, advies, hulp en begeleiding bieden aan slachtoffers. Zij bieden onder meer:

- individuele hulpverlening
- groepshulpverlening: erkenningsgroepen, herkenningsgroepen en verwerkingsgroepen, apart voor vrouwen en mannen

De VSK en de VSK-werkgroepen worden ondersteund door TransAct (zie voor adressen deel 5, paragraaf 17.1, 17.7 en 17.8).

4-6 Samenwerking bij seksueel geweld

Samenwerkingsverbanden tegen seksueel geweld

Op diverse plaatsen in het land zijn lokaal of regionaal opererende samenwerkingsverbanden tegen seksueel geweld actief. In deze verbanden vindt overleg en afstemming plaats tussen hulpverleningsinstellingen. Afhankelijk van de doelgroep en doelstelling van het samenwerkingsverband, participeren ook het BVA, de Raad

voor de Kinderbescherming, de politie en (soms) het openbaar ministerie in een dergelijk overleg. De activiteiten van de samenwerkingsverbanden verschillen per regio. Sommige verbanden houden zich vooral bezig met signalering en/of belangenbehartiging op het gebied van seksueel geweld, met deskundigheidsbevordering van de deelnemers en/of met (regionale) beleidsontwikkeling. Deze verbanden hebben meer een *platformfunctie* en zijn niet betrokken bij de directe hulpverlening bij concrete gevallen van seksueel geweld. In een aantal regio's zijn *consultatieteams* opgericht waarin professionals uit de verschillende sectoren samenwerken. Zij richten zich met name op gevallen van seksueel misbruik van jeugdigen (zie ook hoofdstuk 5). In deel 5 is een lijst opgenomen van lokale en regionale samenwerkingsverbanden seksueel geweld (paragraaf 17.3).

Zorgprogramma's seksueel geweld

Om samenwerking en afstemming van het regionale hulpaanbod te bevorderen is een van de speerpunten van het VWS-Werkprogramma Vrouwenhulpverlening (1993-1997) 'Een zorgprogramma voor slachtoffers van seksueel geweld en vrouwenhulpmishandeling'. Er zijn twee proefregio's uitgekozen om dit zorgprogramma, afgestemd op de betreffende regio, te ontwikkelen en uit te voeren:

1. Het project Fortis te Den Haag (1994-1 juli 1997). Dit project richt zich op vrouwen van 18 jaar of ouder, met of zonder kinderen, met ernstige psychiatrische of verslavingsproblematiek, waarbij samenhang bestaat met een seksueel trauma. Dit trauma wordt door de cliënte gezien en erkend en heeft de volgende resultaten opgeleverd:

- Een kwalificatie Fortis, waarin is weergegeven waaraan het zorgaanbod moet voldoen om de kwalificatie vrouwenhulpverlening te kunnen voeren.
- Intakeprotocol en instructie.
- Consultatie Advies Punt. Doel hiervan is door multidisciplinaire advisering aan hulpverleners zorg te dragen dat cliënten zo snel mogelijk de voor hen gepaste hulp krijgen.
- Beschrijving van de stand van zaken met betrekking tot bestaande programma's.

2. Het project 'Zorgprogramma voor vrouwen met seksueel geweldervaringen', Zuidhollandse Eilanden (1994-1997). Dit project wordt uitgevoerd door de RIGG ZHE en OZ-Zorgverzekeringen. Enkele activiteiten van dit project:

- Het Consultatie- en Adviesteam Vrouwenhulpverlening (ook opengesteld voor artsen en hulpverleners uit de eerste lijn). Dit is een multidisciplinair team van vrouwenhulpverleensters dat tot taak heeft om voor vrouwen met ernstige trauma's ten gevolge van seksueel geweld, begeleidingsadviezen af te geven.
- Voorbereidingen Telefonisch Steunpunt Seksueel Geweld (een proefproject voor de Provincie Zuid-Holland).
- Overige activiteiten: deskundigheidsbevordering, informatievoorziening aan cliënten, registratie en ontwikkeling sociale kaart.

Naast deze twee projecten in het kader van het VWS-Werkprogramma Vrouwenhulpverlening worden/zijn ook elders initiatieven rondom zorgprogramma's (bijvoorbeeld in de provincies Zeeland en Friesland).

4.7 Daderhulpverlening

In de jaren tachtig is bij justitie en hulpverlening belangstelling ontstaan voor de behandeling van daders van seksueel geweld als

een mogelijke methode om te voorkomen dat deze daders opnieuw seksueel geweld plegen (recidiveren).

Vrijwillige hulpverlening

Het behandelen van daders kan op vrijwillige basis gebeuren. In de praktijk blijkt echter dat sociale druk uit de omgeving een belangrijke rol speelt. Er zijn slechts zeer weinig (mannelijke) daders die zich uit eigen vrije wil bij een hulpverlener aanmelden voor behandeling.

Behandeling in een justitieel kader

Daarnaast bestaan er ook verschillende mogelijkheden om vanuit justitie daders onder druk te zetten om in behandeling te gaan:

- De rechter kan een dader veroordelen tot een voorwaardelijke straf, en daarbij als voorwaarde opleggen dat deze zich laat behandelen.
- De rechter kan na veroordeling van een dader een maatregel opleggen dat de dader zich onder (psychiatrische) behandeling moet laten stellen.
- De rechter kan een onvoorwaardelijke gevangenisstraf opleggen en daarbij ook nog de maatregel dat de dader zich moet laten behandelen.
Zie hiervoor ook deel 4, paragraaf 15.8.
- Daarnaast hebben hulpverleners en politie en/of justitie in diverse plaatsen met elkaar afgesproken dat ze deze (bepaalde) daders van seksueel geweld aanmelden bij de hulpverlening. Soms kan de dader daarmee verdere strafvervolgning voorkomen.

Rol van de reclassering

Bij de reclassering is het gebruikelijk dat bij daders van seksueel geweld wordt gekeken of verwijzing naar hulpverlening mogelijk is. De reclassering kan de dader stimuleren om vrijwillig hulp te

zoeken bij bijvoorbeeld een RIAGG of een vrijgevestigde therapeut. Vaak wordt een dergelijke behandeling opgelegd als bijzondere voorwaarde naast een voorwaardelijke of onvoorwaardelijke veroordeling. Op verschillende plaatsen in Nederland zijn projecten gestart waarin politie, justitie (openbaar ministerie), reclassering en RIAGG's samenwerken. In ernstige gevallen kan psychiatrisch onderzoek plaatsvinden. Dit onderzoek moet altijd worden opgelegd door een rechter of rechter-commisaris (zie ook deel 4, paragraaf 15.3 en 15.4).

Verwijzing naar een psychiatrisch ziekenhuis (al dan niet opgelegd door een rechter) is een andere, zwaardere mogelijkheid.

IDBR-projecten

Op verschillende plaatsen in Nederland bestaan projecten voor incestdaders, de zogenoemde IDBR-projecten. In deze projecten is de constructie zo, dat de terechtzitting wordt aangehouden zolang de behandeling van de dader loopt. Als de behandeling naar tevredenheid wordt doorlopen en afgerond, vindt binnen 4 weken een terechtzitting plaats. Daarbij spreekt de rechter dan een voorwaardelijke of onvoorwaardelijke straf uit die gelijk is aan het voorarrest. De dader wordt dan na de terechtzitting in vrijheid gesteld. In deze projecten speelt de reclassering een centrale rol als intermediair tussen justitie en de hulpverlening. Meestal wordt samengewerkt met RIAGG's.

Leerstraffen voor jonge daders

Jeugdige daders van zedendelicten (12-18 jaar) krijgen geregeld de leerstraf 'seksuele vorming' opgelegd. Het gaat daarbij om jongeren die zich schuldig hebben gemaakt aan minder ernstige delicten. De leerstraf komt in plaats van jeugddetentie of een boete. De (individuele) cursus is vooral voorlichtend van aard. Deze leerstraffen worden uitgevoerd door de Rutgers Stichting onder verantwoordelijkheid van de Raad voor de Kinderbescherming.

Onderzoek naar de praktijk

Uit een inventarisatie-onderzoek onder hulpverlenende instanties en instellingen (Haveman en Stafleu, 1990) blijkt dat de daderhulpverlening zich in de praktijk vooral richt op daders van incest (seksueel misbruik van kinderen binnen het gezin). Daarnaast worden soms exhibitionisten en pedofielen behandeld. Met behandeling van daders van aanranding en verkrachting (van volwassen slachtoffers) hebben deze instellingen niet of nauwelijks ervaring. Deze laatste daders worden relatief vaak behandeld in TBS-inrichtingen.

Knelpunten bij daderhulpverlening

Bij de uitvoering van de behandeling van daders van seksueel geweld treedt een aantal knelpunten op.

- Sommige hulpverleners – zeker diegenen die ook hulp verlenen aan slachtoffers seksueel geweld – hebben moeite (emotionele problemen, morele bezwaren) met het verlenen van hulp aan daders.
- Hulpverleners zijn niet altijd erg optimistisch over de te verwachten resultaten van een behandeling. Veel daders hebben dermate weinig schuldbesef en inzicht in de eigen problematiek dat de kans dat zij recidiveren erg hoog wordt ingeschat. Dit geldt bijvoorbeeld vaak voor pedofielen en exhibitionisten. Overigens komt uit een recent onderzoek naar de effecten van TBS-behandeling van zedendelinquenten naar voren dat deze maatregel redelijk succesvol is.

De mogelijke waarde van daderhulpverlening

Daderhulpverlening moet niet gezien worden als een *vervanging* van een eventuele straf. Behandeling kan – in sommige gevallen – wel een goede *aanvulling* zijn op een straf. Daarbij moet niet alleen wordengedacht aan eventuele gunstige effecten voor de dader zelf.

Ook het slachtoffer en/of mensen uit de directe omgeving van de dader en/of het slachtoffer kunnen erbij gebaat zijn dat een dader (eventueel onder druk van justitie) een behandeling aanvaardt. Dit laatste geldt vooral voor betrokkenen bij seksueel misbruik binnen gezinsrelaties. In dit type daderbehandelingen wordt namelijk uitgebreid aandacht besteed aan zaken als:

- het feit dat de dader verantwoordelijkheid moet nemen voor wat hij heeft gedaan
- de ontschuldiging van het slachtoffer
- het (zo mogelijk) herstellen van de geschonden verhoudingen binnen het gezin
- het scheppen van zoveel mogelijk openheid – ook over seksualiteit – binnen het gezin. Hierbij kan het slachtoffer gebaat zijn, maar ook andere betrokkenen, zoals de (moeder van het slachtoffer of de partner van de dader).

4.8 Hulp bij vrouwenmishandeling: geweld in relaties

Onder druk van de vrouwenbeweging is ook vrouwenmishandeling deel gaan uitmaken van de (maatschappelijke) definitie van seksueel geweld (zie ook hoofdstuk 1, deel 1). Bedreiging en mishandeling van vrouwen gaat vaak gepaard met zedendelicten als verkrachting of andere seksuele gewelddadigheden en vernederingen.

De problematiek

De afgelopen jaren is steeds duidelijker geworden dat er binnen partnerrelaties sprake kan zijn van langdurige – en vaak met de jaren in ernst toenemende – vormen van psychisch en fysiek geweld en bedreiging (terreur) van de ene (meestal mannelijke) jegens de andere (meestal vrouwelijke) partner. Vormen van seksueel geweld (verkrachting, seksuele vernederingen) maken vaak deel uit van dit

gewelddadige patroon. Omdat uitoefening van macht door de man jegens de vrouw in deze processen zo'n belangrijke rol speelt, wordt dit type mishandeling gezien als een vorm van seksueel geweld.

De hulpvraag

Vrouwen die door hun (ex-)partner worden mishandeld en/of bedreigd, maken (vermoedelijk) relatief weinig gebruik van de psychosociale hulpverlening. Hun (eerste) hulpvragen liggen meer op praktisch gebied: het waarborgen van de veiligheid van henzelf en hun eventuele kinderen. Als ze besluiten niet terug te keren naar de mishandelende partner, dan staan het vinden van een nieuw onderdak, het verwerven van een eigen inkomen (werk, uitkering) en (vaak) de zorg voor de kinderen voorop. Pas als deze zaken goed zijn geregeld, kan een hulpvraag op psychosociaal gebied (verwerking van het gebeurde) zich aandienen.

Verwijzen naar hulp

Bij de verwijzing naar hulp moet bij deze slachtoffers vooral worden gedacht aan:

- het verwijzen naar veilige opvang: Blijf-van-mijn-Lijf of andere vrouwenopvangvoorziening (zie voor adressen deel 5, paragraaf 17.5)
- het verwijzen naar een advocaat in verband met een mogelijk in te zetten civielrechtelijk traject (straat- of contactverbod)
- het verwijzen naar het algemeen maatschappelijk werk in verband met praktische hulpvragen en begeleiding/ondersteuning als men (nog) niet weg wil uit de mishandelingssituatie.

De kinderen van mishandelde vrouwen behoeven aparte aandacht. Als zij duidelijk hebben geleden onder de gewelddadigheden thuis, dan kan psychosociale hulp voor hen geïndiceerd zijn. Een praktisch probleem kan echter wel zijn dat de tweedelijns hulpverlening

(waaronder RIAGG's) niet altijd in zee gaat met cliënten die op een tijdelijk (opvang)adres verkeren. Dit omdat de RIAGG's een regionale functie hebben en men de kans te groot acht dat de cliënt tijdens de behandeling verhuist naar een andere regio, waardoor de behandeling voortijdig moet worden afgebroken.

Rol van de politie

Vrouwen die te maken krijgen met bedreiging en mishandeling (vaak in combinatie met seksueel geweld) door hun partner of ex-partner, doen naar verhouding vaak een beroep op de politie. Meestal vragen zij de politie om bescherming tegen de mishandeling. Het optreden van de politie blijft vaak beperkt tot bemiddelen. Uit Amerikaans onderzoek blijkt echter dat bij een strafrechtelijke benadering de kans op herhaling van het geweld (recidive) sterker afneemt dan bij het toepassen van bemiddeling. Binnen de politie Utrecht is in het voorjaar van 1997 een interessant project 'vrouwenmishandeling' afgesloten. Deskundigheidsbevordering en mentaliteitsverandering van de basispolitie hebben geleid tot een betere invulling van de signalering, het verrichten van eerste opvang en de toepassing van het strafrecht bij vrouwenmishandeling. De ervaringen opgedaan bij de politie Utrecht zijn vastgelegd in een studieboek voor de politie (van der Ent en Evers, 1996) en worden opgenomen in het scholingsaanbod voor de politie.

5

Hulp aan jeugdigen

In de inleiding bij dit deel is uiteengezet dat bij jeugdige slachtoffers van seksueel geweld drie fasen kunnen worden onderscheiden in het af te leggen traject:

- de signalering van seksueel geweld
- de melding van vermoedens
- het vervolgtraject

In dit hoofdstuk wordt beschreven welke organisaties en beroepsgroepen een rol spelen bij het signaleren van seksuele kindermishandeling (paragraaf 5.1), welke organisaties zich bezighouden met het innemen en afhandelen van meldingen (paragraaf 5.1) en welke instanties en organisaties een rol kunnen spelen in het vervolgtraject (paragraaf 5.3).

5.1 *Signalering van seksuele kindermishandeling*

In hoofdstuk 3 in deel 1 is reeds uiteengezet dat seksuele kindermishandeling vaak aan het licht gebracht wordt door volwassenen die vermoeden dat er iets loos is met het betreffende kind. Naast mensen uit de privé-omgeving van het kind spelen beroepsbeoefenaren die reguliere contacten onderhouden met kinderen een belangrijke rol in de signalering van vermoedens over seksuele kindermishandeling. Te denken valt aan: onderwijsgevenden, jeugd- en schoolartsen, huisartsen, medewerkers van kinderdagverblijven en peuterspeelzalen, enzovoorts. De Stichting Voorkoming van Kindermishandeling (VKM) tracht

via voorlichting en training deze beroepsgroepen gevoeliger te maken voor signalen van kindermishandeling en daarbij de bereidheid om vermoedens daaromtrent te melden, te verhogen. Voor het adres van de VKM raadplege men deel 5, paragraaf 18.1.

Daarnaast speelt de *telefonische opvang* een belangrijke rol als eerste opvanger en verwijzer van kinderen die opbellen met problemen rond seksueel misbruik. In den lande zijn een aantal *kindertelefoons*, waarvan de medewerkers getraind zijn in het praten met kinderen over deze problematiek. In deel 5, paragraaf 17.7 is een overzicht opgenomen van deze kindertelefoons.

5.2 *Het melden van vermoedens*

Vermoedens van seksuele kindermishandeling kunnen op verschillende plaatsen worden gemeld. De belangrijkste meldpunten voor vermoedens van seksuele kindermishandeling zijn:

- de politie
- het Bureau Vertrouwensartsen (BVA)
- Raad voor de Kinderbescherming
- Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK: alleen in enkele regio's)

Melding bij de politie

Seksuele kindermishandeling (of een vermoeden daaromtrent) kan uiteraard worden gemeld bij de politie. Daarbij zijn de volgende aandachtspunten van belang:

- Het doen van een melding is niet hetzelfde als *aangifte doen*. Er is pas sprake van een aangifte als er door de politie een proces-verbaal wordt opgemaakt, dat vervolgens ondertekend moet worden door de aangever.
- Als iemand (vermoedens van) seksuele kindermishandeling meldt bij de politie, dan kan gevraagd worden om een informatie-gesprek. In dit gesprek wordt door de politie onder meer uitgelegd wat de gevolgen zijn van het doen van aangifte. Raadpleeg voor een meer uitgebreide beschrijving van melding en aangifte bij de politie: deel 4, hoofdstuk 14.
- Bij zedendelicten tegen minderjarigen tot 12 jaar heeft de politie overigens geen aangifte nodig om tot actie over te kunnen gaan: deze delicten zijn namelijk 'ambtshalve vervolgbaar'. Zie hierover ook paragraaf 9.1 in deel 3.
- Bepaalde zedendelicten, waarbij jeugdigen van 12 tot 16 jaar betrokken zijn, zijn alleen vervolgbaar op klacht. Dit houdt in dat de politie alleen actie onderneemt als er een klacht is ingediend door: het jeugdige slachtoffer zelf, of diens wettelijk vertegenwoordiger(s) of de Raad voor de Kinderbescherming. Raadpleeg voor een meer uitgebreide uitleg: deel 3, paragraaf 9.4.

In de praktijk is het meestal niet zo dat de politie na een melding of aangifte van (vermoedens van) seksuele kindermishandeling direct en op eigen houtje overgaat tot een opsporingsonderzoek of (als de dader bekend is) arrestatie van een dader. In de meeste gevallen zal de politie eerst in overleg treden met andere deskundige instanties, en dan met name de andere meldpunten (BVA, AMK en/of Raad voor de Kinderbescherming). In veel plaatsen bestaat gestructureerd overleg tussen deze instellingen, waarin binnengekomen meldingen worden besproken en waarbij in gezamenlijk overleg wordt besloten welke werkwijze in het betreffende geval gevolgd zal worden. Dat er overlegd wordt betekent overigens niet dat het lang duurt voordat er iets gebeurt: zeker als er sprake is van een

acuut bedreigende situatie voor het kind dan zal de politie of een andere deskundige instantie snel tot handelen overgaan om het kind veilig te stellen.

Melding bij het Bureau Vertrouwensartsen (BVA)

Omdat de bestaande hulpverlening niet goed raad wist met de vaak complexe gezinsproblematiek rond kindermishandeling, zijn vanaf de jaren zeventig op diverse plaatsen in het land Bureaus Vertrouwensartsen (BVA's) opgericht. Er is inmiddels een landelijk dekkend netwerk van 16 van dergelijke regionale bureaus. De BVA's stellen zich ten doel om in het geval van vermoedens van kindermishandeling voor particulieren en professionals als laagdrempelig meldpunt te fungeren. Meestal neemt het BVA meldingen van particulieren en bepaalde groepen beroeps-beoefenaren zelf in onderzoek. Dit onderzoek houdt in dat wordt nagegaan of het gemelde vermoeden terecht is (verificatie), waarna – vaak in overleg met andere deskundige instanties – wordt bepaald welke handelswijze verder gevolgd gaat worden. Bij meldingen vanuit de professionele (jeugd)hulpverlening ligt de nadruk meer op het adviseren van deze professionals over de te volgen werkwijze¹².

De BVA's proberen – waar mogelijk – om de problematiek op te lossen door *vrijwillige hulpverlening* in te zetten. Als het welzijn of de veiligheid van het kind dat vereist – bijvoorbeeld als het kind direct gevaar loopt – dan worden politie en/of justitie uiteraard wel direct ingeschakeld.

• 12 Voorheen namen de BVA's de binnenkomende meldingen vrijwel altijd zelf in behandeling. Er werd een onderzoek ingesteld en als de vermoedens gegrond bleken, werd passende actie ondernomen. Door de sterk toegenomen stroom van meldingen in de laatste jaren is de nadruk bij de BVA's steeds meer komen te liggen op het adviseren, consulteren en zo nodig doorverwijzen naar passende hulp. De BVA's hebben nu meer een schakelfunctie tussen melders en instanties in het vervolgtraject (hulpverlening en/of justitie).

Melding bij de Raad voor de Kinderbescherming

Vanuit haar justitiële taakstelling heeft de Raad voor de Kinderbescherming ook taken op het gebied van de inname en afhandeling van meldingen over (vermoedens van) seksuele kindermishandeling. Vooral als er vermoedens bestaan dat het misbruik is of wordt gepleegd door of met medeweten van de eigen ouders (of andere gezinsleden) van het kind, wordt de Raad vaak ingeschakeld. De Raad heeft ondermeer tot taak om meldingen op dit gebied in onderzoek te nemen. Vervolgens bepaalt de Raad of tot een *kinderbeschermingsmaatregel* moet worden overgegaan. Een *kinderbeschermingsmaatregel* kan alleen worden opgelegd door de kinderrechter (via een civielrechtelijke procedure). De uitvoering van de maatregel ligt in handen van instellingen voor (gezins-)voogdij. De belangrijkste mogelijke maatregelen zijn:

- *Ondertoezichtstelling (OTS) van het kind*

Deze maatregel kan worden opgelegd als 'een kind zodanig opgroeit dat het met zedelijke of lichamelijke ondergang wordt bedreigd' (art. 254, Boek 1, BW). Er wordt dan een gezinsvoogd aangesteld die het welzijn van het kind bewaakt en de ouders ondersteunt en adviseert bij de opvoeding. Ouders en gezinsvoogd voeren gezamenlijk het gezag over het kind. Een OTS wordt uitgesproken voor maximaal 1 jaar, maar kan (door de kinderrechter) steeds worden verlengd, in principe tot het kind meerderjarig is.

- *Ontheffing of ontzetting van de ouder(s) uit de ouderlijke macht*

Deze maatregelen hebben beiden tot gevolg dat de ouder(s) het wettelijk gezag over het kind kwijt raken – dit gaat over naar een voogd.

Van *ontheffing* is sprake als de ouders vrijwillig het gezag over het kind opgeven. De wetsgrond is dat 'de ouder ongeschikt is zijn plicht tot verzorging en opvoeding te vervullen' (art. 266 juncto 330, Boek 1, BW).

Voor ontzetting is geen instemming van de ouder(s) nodig.

Wetsgronden zijn onder andere: misbruik van ouderlijk gezag, (grove) verwaarlozing en een aantal misdrijven tegen het kind, waaronder zedendelicten en mishandeling.

Aan ontheffing en ontzetting uit de ouderlijke macht is geen termijn verbonden. Wel biedt de wet de mogelijkheid tot herstel van gezag van de ouders, maar herstelverzoeken komen in de praktijk erg weinig voor (Van Montfoort, 1992).

Het uitspreken van één van deze een maatregelen houdt in de praktijk meestal in dat het betreffende kind uit huis geplaatst wordt. Vaak zal het kind in een pleeggezin worden ondergebracht, of in een residentiële instelling voor jeugdhulpverlening.

Sinds 1992 zijn de bevoegdheden van de Raad op dit gebied uitgebreid: bij zedendelicten waarbij jeugdigen tussen de 12 en 16 jaar betrokken zijn, is de Raad (naast de jeugdige zelf en diens ouders) klachtgerechtigd (zie verder deel 3, paragraaf 9.4).

Melding bij een Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK)

De afgelopen jaren is veel discussie geweest over de vraag of het naast elkaar bestaan van verschillende meldpunten voor vermoedens van kindermishandeling wenselijk is. Op dit moment wordt in drie regio's geëxperimenteerd met één centraal regionaal meldpunt voor vermoedens van kindermishandeling. Hierin werkt het BVA nauw samen met de Raad voor de Kinderbescherming – en in één regio ook met de politie. In de AMK's wordt geëxperimenteerd met nieuwe werkwijzen, onder meer het sneller (dan voor de BVA gebruikelijk was) geven van openheid over de melding naar het gemelde gezin. Na evaluatie van dit experiment (najaar 1997) zal worden besloten of en hoe dit samenwerkingsmodel (één centraal meldpunt voor elke regio) landelijk zal worden ingevoerd.

In deel 5 zijn de adressen opgenomen van

- alle BVA's en AMK's (paragraaf 17.7)

- de regionale directies en vestigingen van de Raden voor de Kinderbescherming (paragraaf 17.9)

5.3 Vervolg hulpverlening

5.3.1 Hulp aan jeugdige slachtoffers

Er zijn verschillende vormen van vervolghulpverlening mogelijk voor jeugdige slachtoffers van seksuele kindermishandeling en/of hun ouders. De voornaamste typen vervolghulp zijn:

- praktische hulp- en dienstverlening
- pedagogische ondersteuning
- ambulante behandeling
- dag/deeltijdbehandeling
- pleegzorg
- opname in de residentiële zorg

Praktische hulp- en dienstverlening

Praktische hulp aan jeugdigen wordt onder andere geboden door Jongeren Advies Centra (JAC's). Zij kunnen jongeren die niet meer thuis willen wonen bijvoorbeeld helpen bij het vinden van onderdak en het regelen van een eigen inkomen. Ook kunnen zij jeugdige slachtoffers ondersteunen bij het vinden van passende vervolghulpverlening. Daarnaast zijn er in een aantal gemeenten Jongeren Informatie Punten (JIP's) die jongeren informatie en advies kunnen geven over tal van praktische zaken.

Pedagogische ondersteuning

Tal van organisaties bieden ouders ondersteuning bij de opvoeding van hun kinderen. Het kan daarbij bijvoorbeeld gaan om vormen van hulp-aan-huis (zoals hometraining of gespecialiseerde gezinshulp) of om het aanbieden van een tweede opvoedingsmilieu naast het thuismilieu. Voorbeelden van dit laatste zijn de medisch kleuterdag-

verblijven (MKD's) en de Boddaerthuizen. Pedagogische ondersteuning van het gezin kan een goede aanvulling zijn op therapeutische behandeling van (een of meer) gezinsleden.

Ambulante behandeling

Verschillende instellingen voor ambulante (jeugd)hulpverlening hebben een apart hulpaanbod voor seksueel misbruikte jeugdigen. Naast een individueel hulpaanbod hebben bepaalde instellingen een aanbod van werkgroepen voor jeugdigen, over het algemeen in de leeftijd van 14/15 tot circa 18 jaar. Het aanbod voor zeer jeugdige slachtoffers (kleine kinderen) bestaat meestal uit nonverbale werkvormen zoals speltherapie en psychomotore therapie.

Aanbiedende instellingen zijn onder meer: het FIOM en de RIAGG (afdeling jeugd) en specifieke instellingen voor ambulante jeugdhulpverlening. Daarnaast wordt dit type hulp ook geboden door bepaalde vrijgevestigde (reguliere en niet-reguliere) hulpverleners.

Dag- of deeltijdbehandeling

Net zoals bij volwassenen het geval is, hebben verschillende instellingen voor (jeugd-) hulpverlening een aanbod van dag- of deeltijdbehandeling voor jeugdigen. Informatie over de mogelijkheden voor dag- of deeltijdbehandeling van jeugdigen kan opgevraagd worden bij het VOG-sectie Jeugdhulpverlening, bij de Bureaus jeugdzorg c.q. regionale samenwerkingsverbanden jeugdhulpverlening. Voor adressen zie deel 5, paragraaf 17.8.

Pleegzorg

Als een kind uit huis geplaatst moet worden of zelf uit huis wil, dan kan een kind (al dan niet met tussenkomst van de kinderrechter: zie ook paragraaf 5.2) geplaatst worden in een pleeggezin. De plaatsing van kinderen verloopt via (gezins-)voogdij instellingen (als er sprake is van een kinderschermingsmaatregel) of via een lokale

of regionale instelling voor pleegzorg. Adressen hiervan zijn op te vragen bij de Federatie Pleegzorg te Diemen (zie voor adres: deel 5, paragraaf 17.8). Als er sprake is van een ernstige problematiek bij het kind, dan kan een beroep worden gedaan op de therapeutische gezinsverpleging. Het kind wordt dan geplaatst in een pleeggezin dat specifiek getraind is op het omgaan met kinderen wiens ontwikkeling ernstig verstoord is. Adressen van instellingen voor therapeutische gezinsverpleging kunnen opgevraagd worden bij de Nederlandse Federatie van Stichtingen voor Therapeutische Gezinsverpleging (FTGV). Zie voor het adres: deel 5, paragraaf 17.8.

Opname in de residentiële zorg

Het kan nodig zijn een jeugdig slachtoffer op te laten nemen in een residentiële instelling voor (jeugd-)hulpverlening. Er bestaan verschillende vormen van residentiële hulp voor jeugdigen. Het aanbod varieert van onderdak met praktische begeleiding tot intensieve psychiatrische behandeling.

In de adreslijst in deel 5 (paragraaf 17.8) is een overzicht opgenomen van regionale instellingen voor jeugdpsychiatrische zorg en landelijke en regionale organisaties voor jeugdhulpverlening.

Plaatsing in een residentiële vorm van jeugdzorg verloopt sinds kort vrijwel altijd via de *Bureaus Jeugdzorg* (zie paragraaf 5.3).

5.3.2 Hulpverlening aan de overige betrokkenen

Hulp aan gezinsleden (niet-plegers)

Seksuele kindermishandeling ontwricht het hele gezin. Met name voor ouders van misbruikte kinderen is de ontdekking dat een kind is misbruikt zeer ingrijpend. Als de partner de pleger blijkt te zijn, komt de moeder helemaal in een zeer moeilijk parket terecht. Verschillende instellingen die ambulante hulp verlenen hebben dan ook een (groeps)aanbod ontwikkeld voor moeders van misbruikte kinderen. In het bijzonder het Fiom heeft op dit gebied een

aanbod, dat zich soms ook uitstrekt tot de partners van de moeders (mits zij niet de plegers zijn). Meer informatie is te krijgen bij de Stichting ambulante Fiom (zie voor adres deel 5, paragraaf 17.4).

Daderhulpverlening

Juist bij seksuele kindermishandeling gepleegd door verwanten van het kind is het op gang brengen van daderhulpverlening van groot belang, ook voor het welzijn van het jeugdige slachtoffer. Het aanbod op het gebied van daderhulpverlening is beschreven in paragraaf 4.7 in dit deel.

5.4 Verwijzen naar vervolghulp

Het aanbod van de hulp en zorg voor jeugdigen is vaak diffuus en ingewikkeld georganiseerd. Voor een relatieve buitenstaander is vaak niet duidelijk waar men met een bepaalde hulpvraag naar toe moet. Om in deze situatie verbetering te brengen is men doende om op regionaal niveau één toegangspoort voor de jeugdzorg op te zetten: de regionale *Bureaus Jeugdzorg*. Het is de bedoeling dat deze bureaus de toegangspoort gaan vormen tot alle vormen van hulp en zorg voor jeugdigen. Een eerste stap is dat de plaatsing van jeugdigen in de geïndiceerde jeugdzorg¹³ via deze bureaus verloopt. Op termijn zullen daar ook andere vormen van zorg en hulp voor jeugdigen hierbij betrokken worden.

De stand van zaken wat betreft de ontwikkeling van de Bureaus Jeugdzorg verschilt op dit moment per regio: in sommige regio's zijn de bureaus al operationeel, in andere bevinden zij zich in de planfase. Bij verwijzing van een jeugdig zedenslachtoffer naar vervolghulp is het in ieder geval zinvol te informeren naar het regionale Bureau Jeugdzorg.

¹³ Bij geïndiceerde zorg gaat het om vormen van tweedelijns en derdelijns zorg, waarvoor een indicatiestelling noodzakelijk is. Zie ook paragraaf 4.1.

5-5 Samenwerking in de hulp bij seksuele kindermishandeling

Al meerdere malen is benadrukt hoe noodzakelijk het is dat de verschillende betrokkenen bij seksuele kindermishandeling goed met elkaar samenwerken. Inmiddels zijn op dit gebied de nodige samenwerkingsvormen ontwikkeld, zowel op het gebied van het innemen en afhandelen van meldingen, als op het gebied van de vervolghulpverlening. Bij enkele van deze samenwerkingsvormen staan we hieronder kort stil.

Samenwerken in de meldingsfase: regionale consultatieteams

In verschillende regio's in Nederland is in de afgelopen jaren actief geëxperimenteerd met structurele vormen van overleg en samenwerking tussen deskundigen op justitieel en hulpverleningsgebied, gericht op het effectiever aanpakken en afhandelen van gevallen van seksuele kindermishandeling. Dit heeft in een aantal regio's geleid tot het formeren van regionale teams van deskundigen die met elkaar overleg voeren over de aanpak van gemelde gevallen en die betrokken professionals van advies en consult dienen over de te volgen handelwijze. Deze teams staan bekend als incestconsultatieteam, consultatie-adviesteams of scenarioteams. Deze teams zijn (meestal) niet zelf direct hulpverlenend bezig: zij zetten een strategie of scenario uit dat vervolgens door anderen wordt uitgevoerd. Binnen deze teams wordt gewerkt volgens het meersporen-principe (zie ook hieronder). Een overzicht van regionale consultatieteams treft u aan in deel 5, paragraaf 17.2.

Misbruik door verwanten: het Meersporenbeleid (MSB)

Het Meersporenbeleid is ontwikkeld als een hulpverleningsmethode bij seksuele kindermishandeling door verwanten. Het MSB houdt in dat een passend hulpaanbod wordt gedaan aan alle betrokkenen: aan het slachtoffer, de pleger en aan de overige betrokkenen (overige gezinsleden, familie). De verschillende trajecten worden uitgevoerd door verschillende hulpverleners en onderling op elkaar

afgestemd door een casemanager of coördinator. Wat betreft hetaderspoor vindt afstemming plaats met politie, justitie en de reclassering. Daderhulpverlening vindt bij het MSB meestal plaats met een justitiële stok achter de deur, bijvoorbeeld als het openbaar ministerie heeft bepaald dat de dader verdere strafvervolgning kan ontlopen door in therapie te gaan (zie ook paragraaf 4.7). Doel van het MSB is: het verwerken van het gebeurde door alle betrokkenen en het onderzoeken van de mogelijkheden om verstoorde relaties tussen de betrokkenen te herstellen, mits de betrokkenen dat zelf willen.

De CLAS-methode

Een recente, nog experimentele methode is de CLAS-methodiek (Contextuele Leergroepen voor Alle betrokkenen bij Seksueel misbruik), die is ontwikkeld door een instelling voor jeugdhulpverlening in Limburg¹⁴. De CLAS-methode richt zich specifiek op situaties waarbij de vader pleger is. Doel van de hulp is het herstel van de verstoorde gezinsrelaties. CLAS onderscheidt zich van het MSB doordat de hulp bij deze methode wordt verleend (door één instelling en) aan het *gehele* gezin. Vanaf het begin worden gesprekken gevoerd met het totale gezin, met het doel de gezinsrelaties te herstellen.

• 14 Het betreft: Jeugddorp Bethanië in Horn (Limburg), telefoon 0475 - 5827 27. Momenteel wordt de CLAS-methode ook uitgetoetst in Den Haag. Het NIZW evalueert dit experiment. Meer informatie kan worden verkregen bij het NIZW, bij mevrouw R. Melles (voor het adres van het NIZW, zie deel 5 paragraaf 17.1).

6

Hulp aan specifieke groepen

6.1 Inleiding

Lange tijd werd bij slachtoffers van seksueel geweld vrijwel uitsluitend en als vanzelfsprekend gedacht aan autochtone vrouwen en meisjes. Nu het praten over seksueel geweld uit de taboesfeer komt, blijkt steeds overtuigender dat seksueel geweld ook anderen treft zoals jongens, zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen en mensen met een handicap. Deze slachtoffergroepen kampen ieder met eigen specifieke problemen. Ook is er meer aandacht gekomen voor de extra kwetsbare positie van cliënten van de (geestelijke) gezondheidszorg en jeugdigen die zijn opgenomen in een instelling voor jeugdhulpverlening of -bescherming. Het gaat daarbij vooral om het verhoogde risico op seksueel misbruik door hulpverleners.

Slechts voor een beperkt deel van deze slachtoffergroepen geldt dat zij ook voor de wet (strafwetgeving) een specifieke groep vormen. Toch is het ook voor beroepsbeoefenaren in het justitiële circuit nuttig om enige kennis te hebben over de problematiek van deze specifieke slachtoffergroepen. Daarom wordt hieronder per groep/problematiek kort besproken:

- wat er bekend is over de problematiek
- welke vormen van (specialistische) hulpverlening er zijn voor de betreffende groep slachtoffers
- de rol die de politie kan spelen ten aanzien van deze problematiek

6.2 Jongens als slachtoffer

*De problematiek*¹⁵

De afgelopen jaren is duidelijk geworden dat ook jongens seksueel misbruikt worden. In registraties van meldpunten op dit gebied neemt hun aantal gestaag toe:

- Uit de registratie van de Bureaus Vertrouwensartsen en de meldpunten voor kindermishandeling blijkt dat (in 1995) een kwart van de meldingen van seksuele kindermishandeling betrekking had op seksueel misbruik van jongens.
- Ook de Stichting Korrelatie en de Kindertelefoon signaleren een geleidelijke toename van gesprekken met seksueel misbruikte jongens en mannen.

Jongens worden vermoedelijk vaker seksueel misbruikt *buiten het gezinsverband*: door onderwijsgeven, jeugdwerkers, sportbegeleiders, enzovoort. Verder zijn er aanwijzingen dat jongens vaker in groepsverband worden misbruikt en door plegers die in leeftijd niet veel van hen verschillen. Plegers zijn voornamelijk mannen, maar seksueel misbruik van jongens door vrouwen komt ook voor¹⁶.

• 15 Zie Dijkstra (1995) voor een informatief overzichtsartikel van de bestaande binnenlandse en buitenlandse literatuur op dit gebied. • 16 Watkins en Bentovim (1992) schatten dat tussen de 5 en 15% van de seksueel misbruikte kinderen is misbruikt door een vrouwelijke pleger. Uit registratiegegevens van de BVA's komt een percentage naar voren van ruim 10% vrouwelijke plegers van seksueel misbruik van kinderen.

De hulpvraag

Uit ervaringen van hulpverleners blijkt dat jongens en mannen vaak ambivalent zijn in hun beleving van seksueel misbruik. Zij zijn vaak onduidelijk en dubbelzinnig over de (on)vrijwilligheid van het contact en over hun eigen rol daarin. Jongens vinden het moeilijker dan meisjes om zichzelf als slachtoffer te zien – dat past niet in hun ideeën over mannelijkheid en de actieve rol die mannen horen te spelen op seksueel gebied.

Bij seksueel misbruik door *mannelijke daders* komt daar nog bij dat jongens gaan twijfelen over hun eigen seksuele geaardheid – de 'angst om een mietje te zijn' speelt op. Het slachtoffer zijn van seksueel misbruik brengt voor deze groep dus specifieke vormen van schaamte (gezichtsverlies als man) en vertwijfeling (over de eigen seksuele identiteit) met zich mee. Dit is zeker iets om rekening mee te houden in contacten met jongens/mannen als slachtoffer.

Verwijzing naar de hulpverlening

De hulpverlening aan mannelijke slachtoffers van seksueel misbruik vereist specifieke kennis en vaardigheden in het omgaan met deze problematiek. Deze deskundigheid is nog lang niet overal voorhanden¹⁷. Nadere informatie en hulpverleningsadressen kunnen worden verkregen bij TransAct te Utrecht (zie voor adres deel 5, paragraaf 17.1).

De rol van de politie

De ambivalentie die jongens vaak voelen over hun slachtofferschap kan ertoe leiden dat jongens niet snel aangifte doen van seksueel misbruik. Aan de kant van de politie kan sprake zijn van bepaalde vooroordelen ('jongens kunnen geen slachtoffer zijn van seksueel geweld'), waardoor het slachtoffer niet geloofd of serieus genomen wordt. Dit maakt het moeilijk voor het slachtoffer om de zaak door te zetten.

6.3 Zwarte en migrantenvrouwen¹⁸

Zwarte en migrantenvrouwen vormen een zeer diverse groep. Zowel tussen de verschillende etnische groepen als tussen vrouwen uit dezelfde etnische groep kunnen zich grote variaties voordoen in de wijze(n) waarop zij te maken krijgen met seksueel geweld en de wijze waarop zij dat beleven en verwerken. De hieronder verstrekte informatie is noodzakelijkerwijs globaal. Degenen die zich verder willen verdiepen in deze problematiek worden verwezen naar de beschikbare literatuur over zwarte en migrantenvrouwen en seksueel geweld (zie deel 5, hoofdstuk 18).

De problematiek

Seksueel misbruik en mishandeling van zwarte en migrantenmeisjes en vrouwen is lange tijd een verborgen probleem geweest. Dat heeft verschillende oorzaken:

- Door (organisaties van) de verschillende zwarte en migrantengemeenschappen zelf werd lange tijd volgehouden dat seksueel misbruik niet voorkomt in de eigen kring. Angst voor stigmatisering van de eigen groep speelt daarbij een rol, maar ook het feit dat binnen de migrantenorganisaties de mannen meestal de woordvoerders zijn en de contacten naar buiten onderhouden.
- Het naar buiten brengen van seksueel misbruik of mishandeling is voor migrantenmeisjes en -vrouwen vaak nog veel moeilijker dan voor autochtone vrouwen. Niet alleen door de schaamte die daarmee verbonden is – seksualiteit is een taboe-onderwerp –

• 17 Uit landelijk onderzoek onder instellingen op het gebied van psychosociale hulp aan slachtoffers (RIAGG, FIOU, AMW) blijkt dat circa 20% van de instellingen een specifiek hulpaanbod heeft ontwikkeld voor jongens en mannen als slachtoffer van seksueel geweld (P.M. de Savornin Lohman e.a., 1996 - deel II, p. 60). • 18 Met zwarte vrouwen wordt bedoeld: vrouwen van Surinaamse of Antilliaanse afkomst. Onder migrantenvrouwen wordt verstaan: vrouwen uit de belangrijkste migrantengroepen (Turkije, Marokko, Zuid-Europa, enzovoort).

maar ook door de zeer ingrijpende sociale gevolgen voor de betrokkene. Naast schaamte werpenschande (voor de familie) en schuld (van het slachtoffer) een hoge drempel op voor deze meisjes en vrouwen om naar buiten te treden met hun problemen. Niet zelden wordt het slachtoffer uit de eigen gemeenschap en soms uit de eigen familie verstoten. Zaken als eer en maagdelijkheid kennen een andere sociale waarde dan in de meeste autochtone gezinnen. Uit recent onderzoek¹⁹ blijkt dat de ouders vaak wel degelijk de band met hun dochter willen behouden. Essentiële voorwaarde hiervoor is dat het meisje en de ouders ieder zo snel mogelijk over een eigen hulpverlener kunnen beschikken, die met elkaar in contact treden. Aan beiden dient gevraagd te worden of er voorkeur is voor sekse en etniciteit van de hulpverlener. Mediterrane meisjes hebben vaak een voorkeur voor een autochtone vrouw; een hulpverlener van de eigen culturele achtergrond is vaak te verweven met de eigen gemeenschap. Surinaamse en Antilliaanse meisjes hebben vaak juist een voorkeur voor iemand met dezelfde etniciteit. De ouders hebben meestal voorkeur voor iemand van de eigen etniciteit. Daarnaast geldt voor moslim meisjes dat bij crisisopvang en uithuisplaatsing het voor het behoud van de band met thuis essentieel is dat er de mogelijkheid is voor seksegescheiden opvang met aandacht voor islamitische leefregels. In Nederland bestaan inmiddels enkel opvangvoorzieningen voor islamitische meisjes (voor adressen zie deel 5, paragraaf 17.5).

- Uit recente onderzoeken blijkt tevens dat allochtone meisjes (evenals veel autochtone meisjes) hun problemen internaliseren en vaak zichzelf als schuldige zien. Daarnaast blijkt dat zij slecht op de hoogte zijn van de hulpverleningsmogelijkheden en voorzieningen.

De hulpvraag

De indruk bestaat dat zwarte en migrantenvrouwen sowieso weinig gebruik maken van de reguliere psychosociale hulpverlening.

Ook geven deze instellingen zelf in overgrote meerderheid (86%) in een enquête aan dat zij geen specifiek hulpaanbod hebben voor slachtoffers van seksueel geweld uit deze groepen²⁰. Zwarte en migrantenvrouwen komen wel relatief vaak terecht in de vrouwenopvang; circa 50% van hun populatie behoort tot deze groep (zie ook paragraaf 4.5.1).

Verwijzing naar de hulpverlening

De reguliere hulpverlening kan vaak niet goed uit de voeten met de seksueel-geweldproblematiek van zwarte en immigranten-meisjes en vrouwen. Onzekerheid over de vraag welke rol culturele factoren spelen leidt nogal eens tot ontkenning en toedekking van het probleem. Men durft het gebeurde niet met autochtone maatstaven te beoordelen. Soms overschat men ook culturele verschillen: uit een onderzoek van Deug (1990) blijkt bijvoorbeeld dat Turkse en Marokkaanse vrouwen het zelf ook niet 'normaal' vinden als zij regelmatig worden geslagen door hun man. Vrouwelijke slachtoffers uit deze groep kunnen voor hulp ook worden verwezen naar categoriale organisaties voor (zelf-) hulp aan migrantenvrouwen. Nadere informatie en adressen zijn op te vragen bij Targuia, een landelijk steunpunt vrouwenhulpverlening voor zwarte, migranten- en vluchtelingen vrouwen in Utrecht. Dit steunpunt geeft informatie over actuele ontwikkelingen, onderzoeken, projecten, literatuur en een sociale kaart: welke instellingen bieden zorg aan zwarte, migranten- en vluchtelingen vrouwen? Waar werken de hulpverleensters uit deze groepen? Targuia verwijst zo nodig naar externe deskundigen (voor het adres, zie deel 5, paragraaf 17.1).

* 19 Deze informatie komt uit de twee volgende rapportages: *Samenwerking als vangnet voor Marokkaanse meisjes*, juni 1997, drs. M.T. Pannekoek, M.H.A. Appelboom. Uitgave van het Brabants Ondersteuningsinstituut Zorg te Tilburg. *Hulpverlening en allochtone meiden: twee koningskinderen*, februari 1997, drs. M.T. Pannekoek e.a. Uitgave van het Brabants Ondersteuningsinstituut Zorg te Tilburg.

* 20 Zie: P.M. de Savornin Lohman e.a., 1996, deel II, p. 48-51.

De rol van de politie

Uit het bovenstaande kan worden afgeleid dat de bereidheid bij veel zwarte en migrantenvrouwen en -meisjes om bij de politie aangifte te doen van seksueel geweld waarschijnlijk laag is. Stapt een vrouw of meisje uit deze specifieke groep wel naar de politie, dan moet degene die het gesprek met haar voert vrijwel zeker een vrouw zijn. Ook voor politie (en justitie) geldt dat ze soms te veel toeschrijven aan 'cultuurverschillen'. Een beter uitgangspunt is het delict te meten naar de Nederlandse maatstaven. Zo is in het recente verleden verzet gerezen tegen de relatief milde straffen die Creoolse en Hindoestaanse daders kregen opgelegd met een beroep op 'verzachtende' culturele factoren".

6.4 Vluchtelingen/asielzoekers

De problematiek

De problematiek van vrouwelijke vluchtelingen en asielzoekers concentreert zich op twee punten:

- Een deel van de vrouwen is in het land van herkomst door mannelijke vijanden, militairen, politiemensen of andere overheidsvertegenwoordigers verkracht (zie hiervoor paragraaf 12.3.2).
- Tijdens hun verblijf in asielzoekerscentra worden ze (wederom) slachtoffer van seksueel geweld – of voelen ze sterk de dreiging daarvan.

Bij vrouwen die in het land van herkomst slachtoffer zijn geworden van seksueel geweld maakt deze ervaring vaak deel uit van een bredere, vaak extreme ervaring met geweld. Culturele factoren (schaamte, schuld, schande) maken het extra moeilijk voor deze vrouwen om hun ervaringen te delen met anderen.

Voor vrouwelijke asielzoekers kan het verblijf in asielzoekerscentra zeer bedreigend zijn – onder meer door de dreiging van (herhaald) seksueel geweld jegens henzelf of hun kinderen. Inmiddels hebben

de asielzoekerscentra actie ondernomen om de veiligheid van aldaar verblijvende vrouwen te verhogen. Volgens deskundigen komen deze slachtoffers pas aan verwerking van het gebeurde toe als zij in een veilige en rustige omgeving verkeren (over een eigen woning beschikken). Problemen op dit gebied uiten zich eerder in allerlei somatische klachten dan in een directe hulpvraag rond slachtofferschap van (seksueel) geweld.

Verwijzing naar de hulpverlening

Hulpverlening aan vluchtelingen vrouwen als slachtoffer van seksueel geweld vereist specifieke deskundigheid – zeker als deze vrouw een verleden heeft op dit gebied. Per 1 januari 1996 is de hulpverlening die tot dan toe binnen de opvangcentra voor asielzoekers werd verleend opgeheven. Tegenwoordig worden de reguliere hulpverleningsinstellingen geacht ook deze groep te helpen. Uit onderzoek blijkt echter dat de reguliere hulpverlening – een enkele uitzondering daargelaten – nog niet goed in staat is om hulp te verlenen aan asielzoekers en vluchtelingen met extreme (seksueel) geweldervaringen.

De Stichting Pharos ondersteunt de reguliere hulpverlening (algemene en geestelijke gezondheidszorg) bij de hulpverlening aan vluchtelingen en asielzoekers. Daarnaast heeft Pharos zelf een beperkte hulpverleningscapaciteit op het gebied van algemene en geestelijke gezondheidszorg. Pharos kan ook verwijzen naar gespecialiseerde hulp in de rest van het land (zie voor het adres: deel 5, paragraaf 17.1).

• 21 Zie onder andere U. Marhé: *Tapu Sjen* (Bedek je schande), 1996 en U. Marhé: 'Mishandeling mag nooit: culturele achtergrond mag niet doorslaggevend zijn voor straf'. In *Opzij*, februari 1993.

De rol van de politie

Veel vluchtelingen en asielzoekers hebben in het land van herkomst (en soms ook in Nederland) minder prettige ervaringen opgedaan met de politie. Daarmee is hun bereidheid om bij de politie aangifte te doen van delicten waarschijnlijk sowieso laag, en dat geldt ook voor het aangeven van seksueel-geweldervaringen.

Bij vrouwelijke vluchtelingen/asielzoekers die in Nederland slachtoffer worden van seksueel geweld, moet altijd aandacht zijn voor de mogelijkheid dat door deze ervaring (ook al lijkt het een vrij onschuldig incident) onverwerkte (seksueel) geweldervaringen uit het land van herkomst boven komen. Het is in dat geval raadzaam om door te verwijzen naar professionele en gespecialiseerde hulp.

6.5 Mensen met een handicap

De problematiek

Mensen met een handicap behoren – althans ten dele²² – tot de groep 'extra kwetsbaren', die volgens de nieuwe zedenwetgeving aanvullende bescherming tegen zedendelicten behoeven. Veel mensen met een handicap kunnen zich minder goed verweren tegen seksueel misbruik (en andere vormen van machtsmisbruik) door derden. De grote afhankelijkheid van gehandicapten van hun verzorgers en het intensieve en vaak intieme fysieke contact tussen gehandicapte en verzorger kunnen leiden tot overschrijding van seksuele grenzen. Het overheidsbeleid van de laatste jaren is erop gericht om zoveel mogelijk gehandicapten een (min of meer) zelfstandig bestaan te geven buiten de muren van instellingen. Daarmee doemen voor deze groep echter ook nieuwe risico's op om slachtoffer te worden van seksueel geweld.

Beleid binnen de gehandicaptenzorg

Binnen de gehandicaptenzorg begint – in het kielzog van grotere openheid over de seksualiteit van gehandicapten – aandacht te komen voor de problematiek van seksueel misbruik van gehandi-

capten. De aandacht richt zich vooral op de preventie van seksueel misbruik *binnen* de zorginstellingen zelf, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van gedragsprotocollen voor medewerkers en het opzetten van een klachten- en meldingsregeling voor (vermoedens van) seksueel misbruik van gehandicapten door medewerkers van de instelling. Binnen instellingen voor verstandelijk gehandicapten begint tevens meer aandacht te komen voor de bestrijding van seksueel grensoverschrijdend gedrag tussen gehandicapte bewoners onderling.

6.5.1 Mensen met een verstandelijke handicap

De problematiek

Onlangs heeft het NISSO (Van Berlo, 1995) een onderzoek uitgevoerd naar de omvang en kenmerken van seksueel misbruik van mensen met een verstandelijke handicap²³. Op basis van een landelijke enquête onder verschillende beroepsgroepen die met verstandelijk gehandicapten werken komt de onderzoekster tot de volgende conclusies:

- In de afgelopen twee jaar is 1,2% van de verstandelijk gehandicapten slachtoffer geworden van seksueel misbruik – en over nog eens 1,3% bestaan vermoedens dat zij seksueel misbruikt zijn of worden.
- Van de slachtoffers was 78% vrouw en 22% man.
- Het seksueel misbruik is meestal niet eenmalig, maar strekt zich uit over een langere periode.

• 22 De wet spreekt van "mensen met een ernstige lichamelijke, verstandelijke of psychische handicap" (art. 247 WvSr). Licht gehandicapten lijken hiermee uitgesloten van extra bescherming. Zie verder deel 3, hoofdstuk 9. • 23 Naar aanleiding van het NISSO-onderzoek is door betrokken organisaties uit deze sector een *Actieplan seksueel misbruik* opgesteld, gericht op de voorkoming en bestrijding van seksueel misbruik van verstandelijk gehandicapten.

- De belangrijkste dadergroepen zijn: andere verstandelijk gehandicapten (36%) en mensen in de thuissituatie van de gehandicapten (33%); in 17% van de gevallen was de misbruiker een personeelslid van een instelling voor gehandicaptenzorg.

Als deze enquêtegegevens worden omgerekend naar het totale aantal verstandelijk gehandicapten in (woon)voorzieningen, dan zouden in de afgelopen twee jaar zo'n 1.100 verstandelijk gehandicapten seksueel misbruikt zijn. In dezelfde periode zijn bij de Geneeskundige Inspectie 93 meldingen binnengekomen van seksueel misbruik van een verstandelijk gehandicapte. Deze meldingen vormen dus het topje van de ijsberg.

Verwijzing naar de hulpverlening

De hulpverlening aan verstandelijk gehandicapte slachtoffers van seksueel geweld en aan verstandelijk gehandicapte daders vereist specifieke vaardigheden.

- Bij TransAct is een *Verwijsgids Hulpverlening na seksueel geweld aan mensen met een verstandelijke handicap* te verkrijgen. Hierin staan, per provincie, adressen vermeld van alle instellingen en organisaties die zich bezighouden met dit type hulpverlening. Daarnaast is een overzicht opgenomen van regionale en landelijke organisaties die andere diensten bieden, zoals voorlichting, beleidsadvies, deskundigheidsbevordering en belangenbehartiging. Het adres van TransAct is te vinden in deel 5, paragraaf 17.1.
- In Nederland bestaat een aantal regionale instellingen voor maatschappelijke dienstverlening aan mensen met een verstandelijke handicap (SPD'en). Deze instellingen kunnen slachtoffers uit deze groep deskundig begeleiden en ondersteunen. Adressen van regionale SPD'en zijn op te vragen bij de koepelorganisatie SOMMA (zie voor adres deel 5, paragraaf 17.1).

De rol van de politie

Volgens velddeskundigen²⁴ leidt seksueel misbruik van mensen met een verstandelijke handicap slechts zelden tot een aangifte en nog minder vaak tot vervolging. Complicaties liggen onder meer bij de bewijsvoering en bij het feit dat de verdachte soms ook iemand is met een verstandelijke handicap.

Naast melding bij de politie kunnen (vermoedens van) seksueel misbruik van verstandelijk gehandicapten binnen een zorginstelling (anoniem) gemeld worden aan de Inspectie voor de Gezondheidszorg (zie voor adressen: deel 5, paragraaf 17.13).

6.5.2 Mensen met een lichamelijke handicap

De problematiek

Naar seksueel geweld tegen mensen met een lichamelijke handicap zijn verschillende onderzoeken gedaan. De resultaten zijn echter specifiek voor een bepaalde groep en kwalitatief van aard: op basis van deze onderzoeken kunnen geen uitspraken gedaan worden over de aard en omvang van seksueel geweld tegen lichamen gehandicapten op landelijk niveau.

De meeste mensen met een lichamelijke handicap leven buiten de zorgvoorzieningen voor gehandicapten en zijn voor wat betreft hulp- en dienstverlening aangewezen op de reguliere instellingen (hulpverlening, politie). Uit onderzoek en praktijkervaringen blijkt echter dat deze voorzieningen vaak onvoldoende toegankelijk zijn voor lichamen gehandicapten. Dit geldt zowel voor de objectieve (praktische) toegankelijkheid (rolstoelingen, beschikbaarheid aanvullende voorzieningen zoals doventolken en dergelijke), als voor de subjectieve (beleefde) toegankelijkheid.

• 24 Zie J. de Savornin Lohman e.a., 1994, p. 96.

De hulpverlening

Op initiatief van de gehandicaptenraad zijn verschillende projecten uitgevoerd gericht op het verbeteren van instellingsbeleid en hulpverleningsmethodieken rond de (preventie en) bestrijding van seksueel geweld jegens mensen met een lichamelijke handicap. Dit heeft onder meer een weerbaarheidstraining voor gehandicapten, een cursusboek voor werkers en een handboek voor het management van zorginstellingen opgeleverd. Voor nadere informatie kan contact worden opgenomen met de Gehandicaptenraad (het adres is te vinden in deel 5, paragraaf 17.1).

De rol van de politie

Het is niet bekend of de aangiftebereidheid van mensen met een *lichamelijke* handicap afwijkt van die van de niet gehandicapte bevolking. Wel is bekend dat er soms problemen zijn met de bewijsvoering en opsporing van daders – met name bij blinde en slechtziende slachtoffers.

Vooroordelen spelen hierbij ook een rol: de politie is soms te snel geneigd om een zaak met een gehandicapt slachtoffer te laten vallen, omdat men aanneemt dat men de bewijsvoering toch niet rond krijgt.

6.6 Patiënten/cliënten in de (geestelijke) gezondheidszorg

In de nieuwe zedenwetgeving wordt extra bescherming gegeven aan mensen die slachtoffer worden van seksueel misbruik door hulpverleners en andere professionals aan wiens zorg zij zijn toevertrouwd.

De problematiek

Hulpverleners in de algemene en geestelijke gezondheidszorg kunnen hun macht over cliënten of patiënten misbruiken om seksueel contact of andere seksuele handelingen af te dwingen. Het komt voor dat de hulpverlener de patiënt of cliënt voorwendt

dat de seksuele handelingen deel uitmaken van de behandeling. Over de aard en omvang van dit type seksueel misbruik zijn geen betrouwbare landelijke gegevens bekend.

Beleid van instellingen

Reeds lang voor de wetwijziging van 1991 hebben de Geneeskundige Inspecties²⁵ verschillende initiatieven ondernomen om instellingen in de (geestelijke) gezondheidszorg ertoe aan te zetten een goed preventief en reactief beleid te voeren op dit gebied. Daarin is men slechts ten dele geslaagd: nog veel instellingen kijken wat dit betreft de andere kant op.

Meldpunten seksueel misbruik door hulpverleners

In den lande bestaan diverse meldpunten voor seksueel misbruik door hulpverleners. Soms fungeert een Bureau Slachtofferhulp als meldpunt, soms kan worden gemeld bij of via de Regionale Platforms Consumenten/Patiënten (RPCP's). Dit zijn belangenorganisaties van consumenten/patiënten in de gezondheidszorg. Het adres van de landelijke koepelorganisatie van de RPCP's is opgenomen in deel 5, paragraaf 17.1.

Verwijzing naar de hulpverlening

De hulpverlening aan slachtoffers van misbruik door hulpverleners kan lastig zijn omdat het slachtoffer soms alle vertrouwen heeft verloren in (reguliere) hulpverleners. Als een slachtoffer erg wantrouwig is geworden jegens de reguliere hulpverlening dan kan, als het slachtoffer dat wenst, verwezen worden naar een zelfstandig gevestigde (reguliere of niet-reguliere) hulpverlener of naar vrijwilligersorganisaties die zich bezighouden met de opvang van slacht-

²⁵ Het betreft: de Geneeskundige Inspectie voor de Geestelijke Volksgezondheid (GiGV) en de Geneeskundige Inspectie voor de Volksgezondheid (GIV). Per 1 januari 1995 zijn GiGV, de GIV en de Geneeskundige Inspectie voor de Geneesmiddelen samengegaan in de nieuwe Inspectie voor de Gezondheidszorg.

offers van seksueel geweld (zie ook paragraaf 4.5.4). Daarbij valt te denken aan:

- de provinciale werkgroepen van de Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling (VSK) (zie voor adressen: deel 5, paragraaf 17.7)
- een lokale of regionale stichting vrouwen tegen seksueel geweld
- een Bureau Slachtofferhulp

Als er in de regio een steunpunt seksueel geweld bestaat (zie voor overzicht: deel 5, paragraaf 17.2), dan kan aldaar informatie worden ingewonnen over de verwijzingsmogelijkheden op dit gebied.

Klacht indienen

Over seksueel misbruik door (bepaalde) hulpverleners kan een klacht worden ingediend bij:

- de Inspectie voor de Gezondheidszorg (alleen melding, geen individuele klachtbehandeling)
- het Medisch Tuchtcollege²⁶

Mogelijkheden om bij het Medisch Tuchtcollege een klacht in te dienen worden besproken in paragraaf 12.1 (deel 3) van deze almanak. Adressen zijn te vinden in deel 5, paragraaf 17.12 (Medisch Tuchtcollege) en paragraaf 17.13 (Inspecties).

Rol van de politie

Voor het slachtoffer van dit type misbruik is de drempel om aangifte te doen hoog; zeker zolang het slachtoffer nog afhankelijk is (of zich afhankelijk voelt) van de hulp van degene die haar of hem misbruikt. Uit zaken die in de media bekend zijn geworden, blijkt dat aangifte vaak pas jaren later plaatsvindt en dan veelal niet door één slachtoffer maar door meerdere slachtoffers tegelijk.

Bij patiënten in de geestelijke gezondheidszorg kan een extra obstakel zijn dat men extra bang is niet te worden geloofd. Het gaat immers vaak om het woord van de 'labiele' patiënt tegen het woord van de 'deskundige' verdachte.

6.7 Jeugdigen in instellingen voor jeugdhulpverlening/ jeugdbescherming

De problematiek

Jeugdigen die zijn opgenomen in een instelling voor jeugdhulpverlening of jeugdbescherming zijn in twee opzichten een kwetsbare groep voor seksueel misbruik: enerzijds door hun jeugd, anderzijds door de afhankelijke situatie waarin zij verkeren. Het is niet bekend hoe vaak seksueel misbruik van jeugdigen in instellingen voorkomt, maar deskundigen zijn van mening dat de enkele tientallen meldingen hierover, die jaarlijks bij de Inspectie Jeugdhulpverlening en Jeugdbescherming binnenkomen, slechts het topje van de ijsberg vormen. De Inspectie is van mening dat veel hulpverleningsinstellingen en justitiële instellingen tekort schieten in hun beleid en deskundigheid ten aanzien van de preventie en bestrijding van seksueel misbruik van jeugdigen door hulpverleners.

Verwijzing naar andere hulpverlening

Voor problemen bij de verwerking kan het slachtoffer een beroep doen op de reguliere (jeugd)hulpverlening. Een aantal RIAGG's, FIOM's en sommige AMW's bieden verwerkingsgroepen aan voor seksueel misbruikte jongeren (zie paragraaf 4.5.3). Als het slachtoffer erg wantrouwend is geworden jegens reguliere hulpverleners kan, als het slachtoffer dat wenst, verwezen worden naar een vrijevestigde (niet-reguliere) hulpverlener, naar een vrijwilligers

• 26 Dit alleen als de hulpverlener behoort tot een van de acht medische beroepsgroepen waarover dit tuchtcollege uitspraken kan doen.

organisatie op dit gebied en/of naar een Buro Slachtofferhulp (zie ook paragraaf 6.6, bij 'hulpverlening').

Uit praktijkervaringen blijkt overigens dat jeugdigen die zijn opgenomen in een instelling voor jeugdbescherming of een andere justitiële inrichting niet of moeilijk een beroep kunnen doen op de reguliere jeugdhulpverlening (buiten de door de betreffende instelling geboden hulp). Dit heeft (waarschijnlijk) te maken met de financiële beschotting (Justitie versus VWS).

Klacht indienen/melden

Het gebeurde kan worden gemeld aan de betreffende instelling waar het misbruik plaatsvond en aan de Inspectie voor Jeugdhulpverlening en Jeugdbescherming (zie voor adres deel 5, paragraaf 17.13). De Inspectie stelt dan een onderzoek in. Als het slachtoffer niet ouder is dan 18 jaar kan ook worden overwogen het Bureau Vertrouwensartsen (BVA) in te schakelen (zie hiervoor hoofdstuk 5 in dit deel).

De rol van de politie

Instellingen zijn geneigd om interne seksuele-misbruikincidenten binnenshuis af te handelen. Ook jeugdigen zelf vinden het doen van aangifte bij de politie moeilijk; zeker zolang zij nog in de instelling verkeren. Sommige jeugdigen doen wel aangifte nadat zij de instelling verlaten hebben. Bij het doen van aangifte is het belangrijk te informeren naar een politiefunctionaris die gespecialiseerd is in het verhoren van kinderen.

7

Juridische bijstand en financiële hulp

7.1 De diverse rechtshulpverleners

Op het gebied van de rechtshulpverlening is een groot aantal instanties en personen werkzaam. In het kader van deze almanak zijn met name relevant:

- advocaten (inclusief letselschade-advocaten)
- Bureaus voor Rechtshulp
- rechtskundige diensten

7.1.1 Advocaten

De rechtshulpverlening in Nederland loopt in de meeste gevallen via advocaten. Het beroep van advocaat is vastgelegd in de Advocatenwet.

Advocaten hebben een procesmonopolie, dat wil zeggen dat zij bij uitsluiting van anderen bevoegd zijn om als procesvertegenwoordiger op te treden voor partijen in civielrechtelijke zaken. Uitzondering zijn zaken die worden behandeld voor de kantonrechter: daar is geen advocaat nodig²⁷.

Ook bij het vorderen van schadevergoeding in het strafproces is een advocaat niet noodzakelijk. Het is echter raadzaam om in ieder geval overleg te hebben met een juridisch deskundige zodat een afgewogen keuze kan worden gemaakt.

Het inschakelen van een advocaat kan meerdere voordelen hebben. Een advocaat kent de kneepjes van het juridische vak en kan (beter dan iemand die niet bevoegd is te procederen) effectief dreigen met een civielrechtelijke procedure om de tegenpartij te bewegen

mee te werken aan een schaderegeling.

Er zijn in Nederland verschillende advocaten gespecialiseerd in het bijstaan van slachtoffers van seksueel geweld. Het Clara Wichmann Instituut te Amsterdam (zie voor adres deel 5, paragraaf 17.1) beschikt over een lijst van deze advocaten.

Kosten

Als een slachtoffer recht heeft op een zogenaamd 'bewijs van onvermogen' (zie paragraaf 7.2.2) dan kan de advocaat tegen beperkte kosten voor het slachtoffer optreden: de advocaat wordt dan *toegevoegd* (gefinancierde rechtshulp). De advocaat die werkzaamheden verricht zonder een toevoeging zal op basis van een uurtarief werkzaamheden verrichten voor het slachtoffer van seksueel geweld. Het staat slachtoffers vrij bij advocaten navraag te doen over de uurtarieven die zij berekenen.

7.1.2 Letselschade-advocaten (LSA)

Bij de Vereniging van Letselschade-Advocaten (LSA) zijn advocaten aangesloten die zich hebben toegelegd op juridische bijstand van mensen die letsel hebben opgelopen als gevolg van een misdrijf of ongeval. Alle leden van de Vereniging LSA hebben een opleiding gevolgd die specifiek gericht is op het regelen van letselschade.

²⁷ Welke zaken kunnen worden afgehandeld bij een kantonrechter, staat beschreven in paragraaf 8.2 in deel 3.

Bovendien biedt de LSA de leden aanvullende cursussen aan. De vereniging kent aspirant-leden en gewone leden. De gewone leden hebben elk minimaal 5 jaar praktijkervaring en besteden tenminste een derde deel van hun werktijd aan letselschadezaken. Adressen van bij de LSA aangesloten advocaten zijn verkrijgbaar bij het secretariaat van de LSA (zie voor adres deel 5, paragraaf 17.10).

7.1.3 Bureaus voor Rechtshulp

Aanbod

In alle grotere Nederlandse gemeenten zijn Bureaus voor Rechtshulp gevestigd. Het zijn onafhankelijke stichtingen die door de overheid worden gesubsidieerd. In de regel verlenen de juristen van de Bureaus voor Rechtshulp geen bijstand in een strafproces of civiel proces. Wel geven zij advies, informatie en voorprocessuele rechtsbijstand op de volgende rechtsterreinen:

- arbeidsrecht en sociaal verzekerings- en voorzieningenrecht
- woon- en huurrecht
- vreemdelingenrecht
- consumentenrecht

Slachtoffers van seksueel geweld kunnen bij de Bureaus voor Rechtshulp terecht voor problemen op deze terreinen. Denk bijvoorbeeld aan problemen rond (her) huisvesting, uitkeringen en verblijfsvergunningen (vrouwenhandel).

Binnen de verschillende Bureaus voor Rechtshulp is een discussie gaande of zij zich ook bezig moeten houden met het rechtsterrein van schadevergoeding voor slachtoffers in het strafrecht en het civiele recht (in het kader van de wet Terwee). Het is raadzaam navraag te doen bij het dichtstbijzijnde Bureau voor Rechtshulp of slachtoffers van seksueel geweld met hun schadevergoedingsvragen bij hen terecht kunnen. Indien dit niet het geval is kan het

Bureau voor Rechtshulp doorverwijzen naar een gespecialiseerde advocaat. Het Bureau verwijst overigens ook voor andere zaken die niet direct tot het taakgebied van de Bureau behoren door naar een advocaat. De Bureau voor Rechtshulp beschikken over lijsten met advocaten gerangschikt naar specialisme.

Kosten

De rechtshulp die de Bureaus voor Rechtshulp bieden is bedoeld voor mensen met een laag inkomen. Voor 1997 liggen de inkomensgrenzen als volgt:

- alleenstaanden met een netto maandinkomen tot f 2.225,-
- gehuwden of samenwonenden met een gezamenlijk netto inkomen tot f 3.185,-

Clënten dienen bij een eerste afspraak bewijsstukken te overleggen van hun inkomen. Het eerste advies (tot 30 minuten) is gratis. Als de rechtshulpverlener meer tijd moet besteden aan de zaak (tot maximaal twee uur) dan moet een eigen bijdrage van f 30,- worden betaald. Voor zaken die meer dan twee uur vergen moet een hogere eigen bijdrage worden betaald. De hoogte daarvan is afhankelijk van het inkomen en het vermogen van de hulpvrager.

7.1.4 Rechtskundige diensten

Het CNV en FNV hebben elk een rechtskundige dienst die rechtsbijstand verleent aan leden. Rechtskundige adviezen van deze diensten zijn vaak kosteloos voor de afnemer. Als een zaak echter ingewikkelder wordt en meer tijd in beslag gaat nemen, kan het voorkomen dat van de afnemer een eigen bijdrage wordt gevraagd. Als het op procederen aankomt wordt een advocaat ingeschakeld.

7.2 De kosten van de rechtshulp

7.2.1 Kosten van rechtshulp behoren tot de schade

Als een slachtoffer van seksueel geweld overweegt een schadevergoedingsactie in te stellen tegen de dader, dan kunnen de kosten die zijn gemaakt in verband met juridische bijstand worden opgevoerd als schade. Bij het bepalen van de hoogte van de daarvoor toe te kennen schadevergoeding zal de rechter beoordelen of het inschakelen van een advocaat in verhouding staat tot de hoogte van de schade en de ingewikkeldheid van de vordering of rechtsvraag waarvoor een advocaat is ingeschakeld (de zogenaamde dubbele redelijkheidstoets). Ook de kosten van het inschakelen van andere deskundigen dan rechtshulpverleners kunnen voor rekening komen van de dader (bijvoorbeeld de schadetaxateur of de deurwaarder).

Deze materie is inmiddels vastgelegd in het Burgerlijk Wetboek (art. 6: 96, lid 2): "Als vermogensschade komen mede voor vergoeding in aanmerking:

a de redelijke kosten ter beperking van schade die als gevolg van de gebeurtenis waarop de schade berust, mocht worden verwacht;
b redelijke kosten ter vaststelling van schade en aansprakelijkheid;
c redelijke kosten ter verkrijging van voldoening buiten rechte, wat de kosten onder b en c betreft, behoudens voorzover in het gegeven geval krachtens art 57 lid 6 van het Wetboek van Burgerlijke rechtsvordering de regels betreffende proceskosten van toepassing zijn."

De kosten zullen tot aan de schadetoekenning (en eventuele kostenveroordeling) door de rechter eerst door het slachtoffer zelf gedragen moeten worden. Verder is altijd het risico aanwezig dat het slachtoffer met de gemaakte kosten blijft zitten, omdat deze uiteindelijk niet op de dader te verhalen zijn. Ook kan de rechter bepalen dat de tegenpartij niet aansprakelijk is

of bij de veroordeling rekening houden met de financiële positie van (beide) partijen. Het slachtoffer dient hierover goed te overleggen met haar/zijn advocaat; die kan immers de kansen en risico's voor het slachtoffer het best inzichtelijk maken.

7.2.2 Gefinancierde rechtshulp

Wettelijke regeling

Via de Wet 'Rechtsbijstand aan on- en minvermogenden' wordt de rechtshulpverlening aan financieel minder draagkrachtigen geregeld. Diegenen die onder een bepaalde inkomensgrens blijven, betalen een vast bedrag voor het inschakelen van een advocaat (of deurwaarder). De overheid legt een bedrag bij om rechtshulp voor deze groep zo toegankelijk mogelijk te houden.

De regeling richt zich alleen op de kosten voor advocaat of deurwaarder. Bijkomende kosten als proces- en griffiekosten (zie hierna) als ook de kosten die een deurwaarder maakt bij de executie van een schadevergoedingsvonnis (bijvoorbeeld de sjuwers van een inboedel waarop beslag wordt gelegd ter executie van het vonnis) komen in eerste instantie voor rekening van het slachtoffer. Het slachtoffer kan wel weer proberen om de eigen bijdrage en de niet vergoede overige kosten als noodzakelijk gemaakte kosten te verhalen op de dader.

Verklaring omtrent inkomen en vermogen

Om voor gefinancierde rechtsbijstand in aanmerking te komen moet een slachtoffer eerst naar de Sociale Dienst bij de gemeente waarin zij/hij woonachtig is. Deze afdeling heeft een speciaal aanvraagformulier beschikbaar (de zogenaamde *verklaring omtrent inkomen en vermogen*) die aan de hand van informatie van het slachtoffer moet worden ingevuld. Het formulier geeft inzicht in de inkomsten, vermogen en vaste lasten van het slachtoffer. De Sociale Dienst kan bij het invullen behulpzaam zijn. Met de verklaring omtrent inkomen en vermogen kan het slachtoffer naar een

advocaat (of deurwaarder) gaan. De verklaring wordt door de advocaat doorgestuurd aan de Raad voor de Rechtsbijstand met een verzoek om toevoeging te verlenen. De Raad beoordeelt de aanvraag en kent vervolgens een toevoeging toe. Vanaf dat moment kan de advocaat als toegevoegd rechtshulpverlener optreden.

Straftoevoeging of civiele toevoeging

Bij het aanvragen van een toevoeging zal de advocaat moeten aangeven of het om een strafrechtelijke of civielrechtelijke rechtsvraag gaat. De Raad voor de Rechtsbijstand beslist over het soort toevoeging. Als het slachtoffer bijgestaan wil worden in een strafrechtelijke procedure (bijvoorbeeld in verband met een voeging als benadeelde partij) dan zal in de regel een straftoevoeging worden toegekend. Als het slachtoffer bijgestaan wenst te worden in een civielrechtelijke schadevergoedingsprocedure dan wordt een civiele toevoeging verstrekt. Voor slachtoffers die vallen in de laagste categorie van de eigen bijdrage (per 1-1-1997 f 110,- geldend voor alleenstaanden met een draagkracht²⁸ van maximaal f 1.320,- en voor gehuwden, samenwonenden en eenoudergezinnen met een draagkracht van maximaal f 1.885,-) wordt in het geval van een straftoevoeging deze eigen bijdrage niet in rekening gebracht.

Eigen bijdrage

Voor de toevoegingsregeling gelden eigen bijdragen die gekoppeld zijn aan de hoogte van het inkomen. Daarbij wordt weer onderscheid gemaakt tussen alleenstaanden en gehuwden of samenwonenden. Op 1 januari 1997 was de hoogste eigen bijdrage f 975,- voor alleenstaanden met een draagkracht van maximaal f 2.225,- en voor gehuwden, samenwonenden en eenoudergezinnen met een draagkracht van maximaal f 3.185,-. De meest recente informatie over de hoogte van de eigen bijdragen per inkomenscategorie is verkrijgbaar bij de Bureaus voor Rechtshulp en advocaten.

Vermogensnorm

De Wet rechtsbijstand aan on- en minvermogens kent naast de inkomensnorm ook een vermogensnorm. Onder vermogen worden zaken gerekend als spaargeld, effecten, eigen woning en ander onroerend goed. Bij een door de aanvrager zelf bewoonde eigen woning wordt bij de vermogenstoets f 75.000,- van de (over-)waarde buiten beschouwing gelaten. Daarbij wordt uitgegaan van de verkoopwaarde in onbewoonde staat minus de op het huis afgesloten hypotheek. Het totale vermogen mag voor alleenstaanden maximaal f 14.000,- en voor gehuwden, samenwonenden en eenoudergezinnen maximaal f 20.000,- bedragen om nog voor toegevoegde rechtshulp in aanmerking te komen.

Financieel belang

Een aanvraag voor toevoeging van een advocaat in het kader van de gefinancierde rechtshulp is alleen mogelijk als het gaat om een financieel belang dat minimaal 20% van het netto maandinkomen bedraagt met een minimum van f 400,-. Voor de hoogste inkomenscategorie van gehuwden, samenwonenden en eenoudergezinnen bedraagt dit minimale belang f 600,-, terwijl het voor alleenstaanden dan minimaal f 420,- moet bedragen.

7.2.3 Niet-gefinancierde rechtshulp

Als een slachtoffer niet voor toevoeging van een advocaat in het kader van de gefinancierde rechtshulp in aanmerking komt, dan zal het slachtoffer de totale kosten daarvan (in eerste instantie) zelf moeten dragen. Wel bestaat de mogelijkheid om de gemaakte kosten als schade bij de tegenpartij in rekening te brengen. Ook is mogelijk dat de rechter de tegenpartij ambtshalve veroordeelt tot betaling van de kosten voor rechtshulp van het slachtoffer.

• 28 Voor het bepalen van de draagkracht wordt uitgegaan van netto inkomen of uitkering na aftrek van vaste lasten.

Als een slachtoffer samen met de advocaat voorziet dat de tegenpartij mogelijk weinig financieel verhaal zal bieden, is het verstandig goede afspraken te maken welke activiteiten de advocaat zal verrichten. De advocaat kan overigens een indicatie geven van welke werkzaamheden voor een bepaald bedrag worden verricht. Verder kunnen er afspraken worden gemaakt over werkzaamheden die een slachtoffer (ter beperking van de kosten) zelf kan verrichten. Het slachtoffer heeft recht op een specificatie van de advocaat van de verrichte werkzaamheden en de daarvoor berekende kosten. Daarop moeten ook alle voorgeschoten kosten, zoals deurwaarderskosten, griffierecht en kosten voor het inschakelen van deskundigen staan. Deze kosten kunnen overigens niet zonder overleg met het slachtoffer worden gemaakt.

7.2.4 Proceskosten

Naast de advocaatskosten zijn er met een juridische procedure zogenaamde proceskosten gemoeid. Deze proceskosten kunnen worden onderscheiden in:

- de verschuldigde griffierechten
- overige proceskosten

Bij proceskosten moet worden bedacht dat een eventuele kostenveroordeling van de verliezende tegenpartij niet alle proceskosten hoeft te omvatten. De verliezende partij wordt slechts veroordeeld in vergoeding van het griffierecht van de tegenpartij en een aan de hand van een puntensysteem door de rechter vast te stellen deel van de overige proceskosten. Het risico voor het slachtoffer is niet alleen dat zij/hij blijft zitten met een deel van de proceskosten, maar (in het meest ongunstige geval) ook dat zij/hij wordt veroordeeld in de proceskosten van de tegenpartij als men in het ongelijk wordt gesteld. Ook hier geldt weer dat deze risico's samen met de advocaat van tevoren moeten worden ingeschat.

Het griffierecht

Het griffierecht bestaat uit het bedrag dat aan de behandelende rechterlijke instantie verschuldigd is. Griffierechten worden in het civiele recht (behalve bij de kantonrechter) aan beide procederende partijen in rekening gebracht. De hoogte van de griffierechten hangt samen met de hoogte van het gevorderde schadebedrag (percentage daarvan) en het inkomen (en vermogen) van de betrokkenen. In het strafrecht zijn voor het slachtoffer dat zichzelf als benadeelde partij voegt overigens geen griffierechten verschuldigd. Bij de kostenveroordeling bepaalt de rechter dat (een deel van) de door de winnende partij betaalde griffierechten voldaan dienen te worden door de verliezende partij. Over de hoogte van de griffierechten is informatie opvraagbaar via de Bureaus voor Rechtshulp of de eigen advocaat.

Overige proceskosten

Naast de griffiekosten zijn er aan een juridische procedure andere proceskosten verbonden. Daartoe behoren onder meer de advocaatskosten. Ook hierover zal de rechter in de regel een kostenveroordeling uitspreken. Bij het bepalen van deze kostenveroordeling wordt een onderscheid gemaakt in procedures met betrekking tot schadevergoeding en andere procedures (bijvoorbeeld een kort geding over een contactverbod).

In schadeprocedures zijn alle proceskosten door het slachtoffer (buiten de ambtshalve kostenveroordeling om) op te voeren als schade op grond van de regeling in artikel 6: 96, lid 2 BW. Zie hiervoor paragraaf 7.2.1.

Daarbij kunnen ook de zogenaamde buitengerechtelijke kosten (voorbereidende kosten en kosten voor het innen van de schadevordering nog te maken) gevorderd worden. De rechter zal deze schadeposten onderwerpen aan de in paragraaf 7.2.1 beschreven dubbele redelijkheidstoets.

In zaken waarin het slachtoffer niet te doen is om schadevergoeding (maar bijvoorbeeld om een contactverbod) zal de rechter de hoogte van de kostenveroordeling bepalen aan de hand van het aantal en soort proceshandelingen en het belang van de zaak. Bij de vaststelling van de kostenveroordeling houdt de rechter geen rekening met de buitengerechtelijke kosten. Het slachtoffer loopt in dat geval dus een extra financieel risico.

Als de rechter van oordeel is dat beide partijen gedeeltelijk gelijk hebben zal hij geen kostenveroordeling uitspreken dan wel bepalen dat elk van beide partijen de eigen kosten moet dragen (compenseren). Ook in het geval van een minnelijke schikking gedurende de procedure moet elk van beide partijen de eigen proceskosten dragen.

7.3 Financiële hulp: schadefondsen

In de hoofdstukken 10 en 11 van deel 3 van deze almanak wordt beschreven welke juridische mogelijkheden er voor een slachtoffer van seksueel geweld zijn om schadevergoeding te krijgen van de dader. De praktijk leert dat dit een langdurige en ingewikkelde weg kan zijn. Twee zaken springen verder in het oog:

- Als de dader niet bekend is, dan heeft het slachtoffer niets aan de beschreven mogelijkheden tot schadevergoeding.
- Als de dader wel bekend is, maar deze on- of minvermogen is, dan zal een eventuele schadevergoeding door de dader waarschijnlijk (zeer) beperkt in omvang blijven.

In deze paragraaf wordt ingegaan op de aanvullende mogelijkheden die er voor slachtoffers zijn om de geleden schade – al is het maar deels – vergoed te krijgen. Achtereenvolgens komen aan de orde:

- het Schadefonds Geweldsmisdrijven
- overige fondsen

7.3.1 Het Schadefonds Geweldsmisdrijven

Een belangrijke aanvullende mogelijkheid om de financiële gevolgen voor het slachtoffer van een zedenmisdrijf te beperken, biedt het Schadefonds Geweldsmisdrijven. Het Schadefonds kent (eenmalige) uitkeringen toe aan slachtoffers van geweldsmisdrijven die daarbij *ernstig lichamelijk of geestelijk letsel* hebben opgelopen. Zowel materiële schade als immateriële schade (smartengeld) kunnen voor een tegemoetkoming in aanmerking komen.

Uitsluitingen en beperkingen

- Niet elke schade die is gerelateerd aan een misdrijf kan worden ingediend ter vergoeding. In de waarde van gestolen goederen of geld wordt door het Fonds bijvoorbeeld niet tegemoet gekomen. Alleen letsel- of overlijdensschade komt voor een vergoeding in aanmerking. Voor een nadere omschrijving van de schadeposten die voor uitkering in aanmerking komen wordt verwezen naar de syllabus Schadefonds Geweldsmisdrijven, op te vragen bij het fonds zelf (zie deel 5, paragraaf 17.10).
- Bovendien wordt door het Fonds in de regel niet de totale schade vergoed, maar slechts *tegemeet gekomen* in de geleden schade. Het Fonds is daarbij gebonden aan wettelijk vastgestelde *maximumbedragen*:
 - materiële letsel- of overlijdensschade: maximaal f 50.000,-;
 - immateriële schade: maximaal f 20.000,-.Voor delicten die voor 1994 plaatsvonden, liggen deze bedragen op f 25.000,- respectievelijk f 10.000,-. NB De civiele rechter kent meestal hogere bedragen toe.
- Verzoeken tot uitkering worden in lang niet alle gevallen toegewezen. Hierover beslist de commissie die met het beheer van het Fonds is belast. Deze commissie toetst of bij een verzoek aan de

gestelde formele en strafrechtelijke criteria is voldaan en bekijkt verder of andere bepalingen mogelijk leiden tot een afwijzing.

Criteria

Om voor een uitkering in aanmerking te komen dient aan de volgende, vooral aan het strafrecht gerelateerde, criteria te worden voldaan:

- Er moet sprake zijn van een *geweldsmisdrijf* of van een poging daartoe. Voor deze almanak relevante voorbeelden van geweldsmisdrijven zijn vrouwenmishandeling, verkrachting en aanranding. Zedendelicten als verleiding van minderjarigen of exhibitionisme vallen niet onder de noemer 'geweldsmisdrijf'.
- Er moet sprake zijn van *opzet*. De opvatting van het begrip opzet is bij het Fonds echter wat ruimer dan in het strafrecht. Zo wordt in een aantal gevallen toch een vergoeding toegekend aan een slachtoffer van een ontoerekeningsvatbare dader.
- Er moet sprake zijn van *ernstig lichamelijk en/of geestelijk letsel* of van overlijden *als gevolg* van het gepleegde misdrijf. De ernst van het letsel wordt bepaald aan de hand van de aard en de gevolgen van het letsel en de duur van herstel. Vuistregels die worden gehanteerd voor de kwalificatie ernstig letsel zijn:
 - letsel dat een arbeidsongeschiktheid of een ongeschiktheid tot het verrichten van dagelijkse bezigheden veroorzaakt dat langer dan 6 weken duurt;
 - letsel dat langdurige of blijvende uiterlijke dan wel functionele gevolgen heeft (bijvoorbeeld een psychisch trauma, straatangst, een blind oog, krachtverlies in de hand, beperkte beweeglijkheid van de schouder, een zeer ontsierend litteken);
 - letsel dat objectief gezien direct levensgevaar met zich mee heeft gebracht.Of het letsel als ernstig wordt gekwalificeerd hangt af van de

omstandigheden. De genoemde vuistregels zijn daarom slechts een indicatie.

- Wanneer de *benadeelde mede-aansprakelijk* is voor de gevolgen van het misdrijf kan door het fonds worden besloten een uitkering af te wijzen of het uit te keren bedrag van zowel de materiële als de immateriële schade te verlagen. Een verzoek wordt bijvoorbeeld meestal afgewezen wanneer het slachtoffer als eerste geweld heeft gepleegd, of wanneer het slachtoffer de dader heeft uitgedaagd of duidelijk geprovoceerd. Ook kunnen factoren zoals het gebruik van alcohol of drugs bij de beoordeling van mede-aansprakelijkheid van het slachtoffer een rol spelen. Verder moet een verzoek aan het Schadefonds voldoen aan een aantal formele criteria (zie verder: syllabus Schadefonds Geweldsmisdrijven).

Overige bepalingen

Voordat tot uitkering wordt overgegaan wordt eerst ook naar de draagkracht van de benadeelde gekeken en de mogelijkheden beoordeeld om de schade langs andere wegen te verhalen.

- Wanneer de Commissie van mening is dat de benadeelde zo veel financiële draagkracht heeft dat hij of zij de schade zonder bezwaar zelf kan dragen, kan een verzoek tot uitkering worden afgewezen. Een dergelijke afwijzing beperkt zich dan overigens meestal tot de kosten van de materiële schade. Het is goed mogelijk dat de benadeelde wel voor een uitkering wegens immateriële schade in aanmerking komt.
- Omdat het Schadefonds een aanvullende voorziening is, worden uitkeringen waarop door de benadeelde beroep is gedaan krachtens de sociale zekerheidswetten op de schade in mindering gebracht. Dit geldt ook voor eventueel door de gemeente verleende bijzondere bijstand.
- Wanneer een particuliere verzekering een uitkering doet, dan

wordt dit bedrag eveneens in mindering gebracht op het bedrag dat door het Schadefonds zou zijn uitgekeerd.

- In een aantal gevallen behoort de werkgever in te staan voor schade die is opgelopen. Voorzover dat niet gebeurt, kan de benadeelde een beroep doen op het Schadefonds.
- Het Schadefonds onderzoekt bij elk verzoek of het redelijk is van de benadeelde te verlangen dat hij of zij stappen onderneemt om de dader de schade te laten vergoeden. In beginsel dient de schade namelijk te worden verhaald op de dader. Voorzover dat slechts gedeeltelijk of geheel niet mogelijk is, kan men een beroep doen op het Schadefonds. Het is daarbij niet nodig dat de benadeelde eerst verhaal zoekt bij de dader of de uitslag van een vordering afwacht voordat hij of zij een verzoek indient bij het Schadefonds.
- Het Schadefonds kan voorschotten verstrekken in afwachting van een definitieve beslissing op een uitkering. Dit kan van belang zijn voor slachtoffers van seksueel geweld die op korte termijn geld nodig hebben voor grote uitgaven zoals een verhuizing of het volgen van een therapie.

Werkwijze en procedure

Een beroep doen op het Fonds kan eenvoudigweg door er een inlichtingenformulier aan te vragen. Dit formulier kan door de benadeelde of haar/zijn gemachtigde worden ingevuld en teruggestuurd.

De termijn waarbinnen een verzoek kan worden ingediend is tot drie jaar nadat het misdrijf heeft plaatsgevonden. Omdat het Fonds een aantal zaken zal nagaan bij de beoordeling van een verzoek is het van belang (originele) bewijsstukken te bewaren en schadeposten zorgvuldig op een rij te zetten. Hoewel niet elk verzoek door het Fonds wordt ingewilligd is het aan te raden wel altijd een verzoek in te dienen. Bij twijfel kan men contact opnemen met het secretariaat van het Schadefonds.

7.3.2 Overige (particuliere) fondsen

Als het slachtoffer van seksueel geweld blijft zitten met een schade die niet verhaalbaar of inbaar blijkt te zijn op de dader, dan is het soms ook mogelijk om een verzoek om uitkering te doen bij bepaalde (particuliere) fondsen. Deze (particuliere) fondsen zijn in het geval van heel schrijnende gevallen wel eens bereid een uitkering toe te kennen. In strikte zin gaat het niet om een uitkering op grond van geleden schade maar om een tegemoetkoming in te maken of gemaakte onkosten. De meeste fondsen keren bescheiden bedragen uit.

Bond Zonder Naam (BZN)

De Bond Zonder Naam is gevestigd te Voorschoten en heeft een fonds dat luistert naar de naam 'Help ze allebei'. Slachtoffers van seksueel geweld die in een schrijnende financiële situatie terecht zijn gekomen, kunnen een aanvraag indienen. Ook kan het argument worden gebruikt dat een financiële tegemoetkoming het slachtoffer kan steunen in de verdere verwerking van het delict dan wel het slachtoffer een stuk genoegdoening kan verschaffen. De lokale Buro's Slachtofferhulp in Nederland kunnen behulpzaam zijn bij het indienen van een aanvraag bij de Bond Zonder Naam. Zij hebben ook eigen afspraken gemaakt met de Bond.

Fonds Bijzondere Bijstand/Noden

Dit fonds is een verlengstuk van de reguliere bijstand, die valt onder de Sociale Voorzieningen. Het gaat dus niet om een particulier fonds. Alle Gemeentelijke Sociale Diensten (GSD's) in Nederland kunnen uit dit landelijke fonds voorzieningen financieren (zoals bijvoorbeeld een therapie) ten behoeve van:

- slachtoffers van seksueel geweld die een uitkering krijgen via de GSD

- slachtoffers die beschikken over een inkomen of uitkering op maximaal bijstandsniveau

Het moet gaan om financiële probleemsituaties, waarbij het slachtoffer de benodigde voorzieningen niet uit de reguliere bijstandsuitkering of een andere bron van inkomsten kan betalen. Voor informatie en aanvragen kan men terecht bij de afdeling Sociale Zaken van de gemeente of bij de Gemeentelijke Sociale Dienst van de eigen woonplaats.

Bijlage 2.1 Inhoudsopgave overige delen

Deel 1 Achtergronden

Inleiding

1 Seksueel geweld: omschrijving, omvang en gevolgen

- 1.1 Seksueel geweld in de maatschappelijke discussie
- 1.2 Seksueel geweld en wetgeving
- 1.3 Omvang en aard van seksueel geweld
 - 1.3.1 Gegevens over volwassen slachtoffers
 - 1.3.2 Gegevens over kinderen
- 1.4 De gevolgen van seksueel geweld
 - 1.4.1 Fysieke gevolgen
 - 1.4.2 Praktische gevolgen
 - 1.4.3 Emotionele en psychische gevolgen
 - 1.4.4 Sociale gevolgen
 - 1.4.5 Juridische gevolgen

2 De weg van het slachtoffer: volwassenen

- 2.1 De weg van het slachtoffer: drie fasen, drie trajecten
- 2.2 De drie fasen: het perspectief van het slachtoffer
 - 2.2.1 De aanloophase: op zoek naar vertrouwenspersonen
 - 2.2.2 De actiefase: de (aan) melding en eerste opvang
- 2.3 De vervolgfase
- 2.3 De drie trajecten: perspectief van het slachtoffer
- 2.4 De kloof tussen de hulpverlening en het juridische circuit

- 2.5 Samenwerking tussen de hulpverlening en het juridische circuit: enkele suggesties

3 Seksuele kindermishandeling: het traject

- 3.1 De signaleringsfase
- 3.2 Het melden van seksuele kindermishandeling
- 3.3 De afhandeling van meldingen: vervolging of hulpverlening?
- 3.4 Samenwerking van betrokken instellingen

Bijlagen

- Bijl. 1.1 Inhoudsopgave overige delen

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 3 Wetten en regels

Inleiding

8 Achtergrondinformatie

- 8.1 De totstandkoming van de nieuwe zedelijkheids-wetgeving
- 8.2 De structuur van de rechterlijke macht en het openbaar ministerie

- 8.3 Strafrecht: omschrijving en relevante wetboeken
- 8.4 Civiel recht: omschrijving en relevante wetboeken

9 De strafwetgeving

- 9.1 De zware zedendelicten: artikelen 242 tot en met 249
 - 9.1.1 Overzicht van de artikelen 242-249
 - 9.1.2 Drie stroomschema's
 - 9.1.3 Keuze van het juiste stroomschema
 - 9.1.4 Gebruik van de stroomschema's
 - 9.2 De overige relevante artikelen in de strafwetgeving
 - 9.2 Verjaring van de zedendelicten
 - 9.3.1 Strafrechtelijke verjaring
 - 9.4 Klachtdelicten

10 Positie, rechten en plichten van slachtoffers in het strafrecht (wet- en regelgeving)

- 10.1 Overzicht van relevante richtlijnen/circulaires
- 10.2 Richtlijnen over informatieverzorging
- 10.3 Richtlijnen over bejegening
- 10.4 Richtlijnen over schadebemiddeling (in de fase vóór de strafzitting)
- 10.5 Wettelijke bepalingen rond schadevergoeding in het strafproces
 - 10.5.1 Inleiding
 - 10.5.2 De officier van justitie en schadevergoeding in het strafproces
 - 10.5.3 Het slachtoffer en schadevergoeding in het strafproces
- 10.6 Klachtregelingen
 - 10.6.1 Klachten over de politie
 - 10.6.2 Klachten over justitie
- 10.7 Wettelijke bepalingen rond inzage van processtukken en verkrijgen van strafrechtelijke informatie

11 Civielrechtelijke mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld

- 11.1 De aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad
- 11.2 Soorten schade
 - 11.2.1 Vermogensschade
 - 11.2.2 Immateriële schade: smartengeld
- 11.3 Andere civielrechtelijke voorzieningen
 - 11.3.1 Het straatverbod
 - 11.3.2 Contactverbod
 - 11.3.3 Informatiegebod
 - 11.3.4 Verhuisgebod
 - 11.3.5 Voorschot op schadevergoeding
- 11.4 Civielrechtelijke verjaring

12 Overige relevant wet- en regelgeving

- 12.1 Seksueel misbruik door (medische) hulpverleners
 - 12.1.1 Het wettelijk tuchtrecht
 - 12.1.2 Intern (buitenwettelijk) tuchtrecht
 - 12.1.3 Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst
- 12.2 Seksuele intimidatie op het werk
 - 12.2.1 Begripsomschrijving
 - 12.2.2 De wetgeving
- 12.3 Seksueel geweld in internationale context
 - 12.3.1 Vrouwenhandel
 - 12.3.2 Vluchtelingen en asielzoekers: seksueel geweld in het land van herkomst

Bijlagen

- Bijl. 3.1 Inhoudsopgave overige delen
- Bijl. 3.2 Wetsteksten van de gewijzigde zedenwetten
- Bijl. 3.3 Wetsteksten van de overige (ongewijzigde) zedenwetten
- Bijl. 3.4 Overzicht van veel toegepaste wetsartikelen (WvSr) bij vrouwenmishandeling

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 4 De juridische wegen

Inleiding

13 Achtergronden

14 Naar de politie

- 14.1 Het melden van een delict bij de politie
- 14.2 Eerste opvang door de politie
- 14.3 Aangifte doen
- 14.4 Het indienen van een klacht (indien vereist)
- 14.5 De eerste bewijsvergaring
- 14.6 Het opsporingsonderzoek door de politie
 - 14.6.1 Medisch onderzoek
 - 14.6.2 Getuigenverklaringen
 - 14.6.3 Identificatie van de verdachte
 - 14.6.4 Buurtonderzoek en onderzoek ter plekke
 - 14.6.5 Positie en rol van het slachtoffer in deze fase
 - 14.7 Afronding van de opsporingsfase

15 De strafrechtelijke procedure

- 15.1 Inzending naar het openbaar ministerie
- 15.2 Beslissing tot al dan niet vervolgen
- 15.3 Gerechtelijk vooronderzoek (GVO) door de rechter-commissaris
- 15.4 De terechtzitting
- 15.5 Het slachtoffer als getuige
- 15.6 Getuigenverklaringen door hulpverleners
- 15.7 Verloop van het getuigenverhoor

- 15.8 Het pleidooi van de officier van justitie (requisitoir)
- 15.9 Uitspraak door de rechter
- 15.10 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering
 - 15.10.1 Executie van straffen en maatregelen
 - 15.10.2 Executie van de vordering van de benadeelde partij: het innen van de schadevergoeding
- 15.11 Hoger beroep en cassatie in strafrechtelijke zaken

16 De civielrechtelijke procedure

- 16.1 Bewijsvoering en kosten
- 16.2 Het kort geding
- 16.3 De rechtbankprocedure (bodempcedure)
- 16.4 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering
- 16.5 Hoger beroep en cassatie in civielrechtelijke zaken

Bijlagen

- Bijl. 4.1 Inhoudsopgave overige delen
- Bijl. 4.2 De structuur van de rechterlijke macht en de belangrijkste wetboeken

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 5 Adressen en informatie

17 Adressen

- 17.1 Landelijke steun-, koepel- en belangenorganisaties
- 17.2 Regionale steunpunten en consultatieteams seksueel geweld
- 17.3 Regionale en lokale samenwerkingsverbanden seksueel geweld

- 17.4 Hulp aan volwassenen: eerste opvang en vervolghulpverlening
- 17.5 Vrouwenopvangvoorzieningen
- 17.6 Algemene crisisopvang
- 17.7 Seksuele kindermishandeling: landelijke organisaties, telefonische opvang en meldpunten
- 17.8 Jeugd: vervolghulpverlening
- 17.9 Raden voor de Kinderbescherming
- 17.10 Juridische en financiële hulpverlening
- 17.11 Rechtbanken en parketten
- 17.12 Medische Tuchtcolleges
- 17.13 Rijksoverheid en Inspecties

18 Literatuur

- 18.1 Algemene literatuur over seksueel geweld
- 18.2 Specifieke slachtoffergroepen
- 18.3 Signalering en eerste opvang
- 18.4 (Vervolg)hulpverlening
- 18.5 Slachtofferzorg en -hulp
- 18.6 Wetten, regels en richtlijnen
- 18.7 Politie en seksueel geweld
- 18.8 Justitie en seksueel geweld

19 Overige materialen en middelen

- 19.1 Brochures
- 19.2 Protocollen/handelingsrichtlijnen/handleidingen
- 19.3 Audiovisuele middelen
- 19.4 Bibliografieën

Bijlagen

- Bijl. 5.1 Inhoudsopgave overige delen

Geraadpleegde literatuur

Berlo, W. van
Seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke handicap: een onderzoek naar omvang, kenmerken en preventiemogelijkheden
Delft, Eburon, 1995.

Burik, A. van en M. Geldorp.
Het melden van vermoedens van kindermishandeling. Ervaringen en wensen van potentiële melders.
Amsterdam, Van Dijk, Van Soomeren en Partners, 1996.

Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen
Handelen bij vermoeden van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen - Richtlijnen voor beroepsbeoefenaren
Assen, Van Gorcum/Dekker & Van de Vegt, 1994.

Deug, F.
En dan ben je pas echt ver van huis. Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes over seksueel geweld en hulpverlening.
Utrecht, Stichting Tegen Seksueel Geweld
Utrecht, 1990.

Dijk-Frouws, M. van
Eerstelijns hulpverlening in de Eper zaak: het verslag van een maatschappelijk werker.
In: *MGV*, 7/8-1996, p. 761-776.

Dijkstra, S.
Onderzoek naar seksueel misbruik van jongens.
In: *Jeugd en Samenleving*, 1995, nr. 3, p.115-127.

Ent, D.W. van der en Th.D. Evers.
Vrouwenmishandeling: een zorg voor de politie! Op weg naar kwaliteitsverbetering van praktische politiezorg bij vrouwenmishandeling.
Utrecht, Project vrouwenmishandeling Politie Regio Utrecht, 1996.

Federatie Opvang
Opgevangen. De maatschappelijke opvang 1994-1995.
Utrecht, Federatie Opvang, 1996.

Haveman, R. en J. Staffeleu
Daders van seksueel geweld: straffen of behandelen? een onderzoek naar de meningen over en ervaringen met ambulante therapeutische behandeling in een justitieel kader van daders van seksueel geweld.
Houten/Antwerpen, Bohn Stafleu Van Loghum, 1990.

Goderie, M.J.H. en L. van Gurp.
De eerste opvang van slachtoffers van seksueel geweld.
Utrecht, Verwey-Jonker Instituut/Transact, 1996.

Hilkens, H.G.M. en Huijsintveld, J.A.,
Memo Slachtofferhulp 1996/1997.
Deventer, Kluwer, 1996.

Lalmahomed, B.
Schade, schande, schuld: hulpverleners over seksueel misbruik en lichamelijk geweld onder Creolen en Hindostanen.
Utrecht, Uitgeverij Jan van Arkel, 1995.

Landelijke Stichting Buro's Vertrouwensartsen inzake Kindermishandeling (LSBVK)
Jaarverslag 1995.
Utrecht, 1996.

Marché, U.
Mishandeling mag nooit: culturele achtergrond mag niet doorslaggevend zijn voor straf
In: *Opzij*, februari 1993.

Marché, U.

Tapu Sjen (Bedek je schande)

Amsterdam, Van Genneep, 1996.

Montfoort, A. van

Kindermishandeling en justitie. Een empirisch onderzoek naar de afhandeling van de Raad voor de Kinderbescherming, de politie en het openbaar ministerie van meldingen van kindermishandeling en seksueel misbruik.

Amsterdam, VU-uitgeverij, 1993.

Pannekoek, M.T. en M.H.A. Appelboom

Samenwerking als vangnet voor Marokkaanse meisjes.

Tilburg, Brabants Ondersteuningsinstituut
Zorg, juni 1997.

Pannekoek, M.T.

Hulpverlening en allochtone meiden: twee koningskinderen.

Tilburg, Brabants Ondersteuningsinstituut
Zorg, februari 1997.

Regioprotie Amsterdam-Amstellanden
Jaarverslag 1993.

Interne rapportage van de Sociale Jeugd- en
Zedenpolitie van de regio Amsterdam-
Amstelland, 1994.

Saro, Y. en A. Smit

Hooguit een enkeling. Verslag van een inventariserend onderzoek naar hulpverleningsmogelijkheden in de drie noordelijke provincies voor zwarte en migrantenvrouwen met seksueel geweld ervaringen.

Groningen, Stichting Tegen Haar Wil
Groningen, 1991.

Savornin Lohman, J. de, W.M.E.H. Beyers, C.P.
van Gelder, M.J.H. Goderie, S.M. Nieborg en
R.A.L. Rijksschroeff

Betere en adequate bescherming door de nieuwe zedelijkheidswetgeving? Evaluatie-onderzoek naar de effecten en de doelbereiking van de nieuwe zedelijkheidswetgeving.

Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, december
1994.

Syllabus Schadefonds Geweldsmisdrijven.

Den Haag, Schadefonds, 1995.

Telefonische Opvang Seksueel Geweld
(TOSG)

Van 'Telefonische opvang seksueel geweld' naar 'De eerste lijn' (activiteitenverslag 1992 - 1995).

Amsterdam, De eerste lijn, 1995.

Watkins, B. en A. Bentovim

The sexual abuse of male children and adolescents: a review of current research.

In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*,
1992, no. 33, p. 197-248.

Index

<i>Ambulante psychosociale hulpverlening (regulier)</i>	4.5.2	<i>Financiële hulp: schadefondsen</i>	7.3
• Algemeen Maatschappelijk Werk	4.5.2	• overige (particuliere) fondsen	7.3.2
• FLOM	4.5.2	• Schadefonds Geweldsmisdrijven	7.3.1
• RIAGG	4.5.2		
<i>Daderhulpverlening</i>	4.7	<i>Intramurale hulp</i>	4.5.3
• IDBR-projecten	4.7	• psychiatrische klinieken	4.5.3
• knelpunten	4.7	• semi-murale zorg: dag- of deeltijdtherapie	4.5.3
• leerstraffen voor jonge daders	4.7	• verslavingszorg	4.5.3
• onderzoek naar de praktijk	4.7		
<i>Eerste-, tweede- en derdelijns hulpverlening</i>	4.1	<i>Jeugdigen in instellingen voor jeugdhulpverlening/jeugdbescherming</i>	6.7
<i>Eerste opvang, aanbieders van</i>	4.3	<i>Jongens als slachtoffer</i>	6.2
• Algemeen Maatschappelijk Werk	4.3.6	<i>Mensen met een handicap</i>	6.5
• Buro's Slachtofferhulp	4.3.2		
• GG&GD	4.3.5	<i>Niet-reguliere (autonome) hulpverlening</i>	4.5.4
• huisarts	4.3.4	• Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling (VSK)	4.5.4
• politie	4.3.1		
• Telefonische Hulpdiensten	4.3.3	<i>Onderdak</i>	4.5.1
<i>Eerste opvang van slachtoffers</i>	4.2	• algemene crisisopvang (crisiscentra)	4.5.1
• hulpvragen bij eerste opvang	4.2	• Blijf-van-Mijn-Lijfhuizen	4.5.1
• opvang van mensen in sociale omgeving slachtoffer	4.2	• FLOM-huizen	4.5.1
		• overige vrouwenopvang	4.5.1
		<i>Patiënten in de (geestelijke) gezondheidszorg</i>	6.6

<i>Rechtshulp</i>	7.1
• advocaten	7.1.1
• Bureaus voor Rechtshulp	7.1.3
• letselschade-advocaten (LSA)	7.1.2
• rechtskundige diensten	7.1.4
 <i>Rechtshulp, kosten van</i>	 7.2
• behorend tot de schade	7.2.1
• gefinancierde rechtshulp	7.2.2
• niet-gefinancierde rechtshulp	7.2.3
• proceskosten	7.2.4
 <i>Reguliere en niet-reguliere hulpverlening</i>	 4.1
 <i>Samenwerking bij seksueel geweld</i>	 4.6
• samenwerkingsverbanden	4.6
 <i>Seksuele kindermishandeling</i>	 5.1 - 5.3
• melden van vermoedens	5.1
• samenwerking in de hulp	5.3
• vervolghulpverlening	5.2
 <i>Vervolghulp</i>	 4.4
• verwijzing	4.4
 <i>Vervolghulp, aanbieders van</i>	 4.5
 <i>Vluchtelingen en asielzoekers</i>	 6.4
 <i>Vrouwenmishandeling</i>	 4.8
 <i>Zwarte en migrantenvrouwen</i>	 6.3

Colofon

Uitgever

Ministerie van Justitie

Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering

Postbus 20301

2500 EH Den Haag

Auteurs

P.M. de Savornin Lohman

G.J. Slump

(Van Dijk, Van Soomeren en Partners, Amsterdam)

Met medewerking van

K. Blits (Ministerie van Justitie)

G. Ketelaars (Clara Wichmann Instituut)

A. Goes (Stichting TransAct)

F. Goutbeek (Rechercheschool Zutphen)

W. Verhoeven (PIT, Noord-Brabant)

Eindredactie

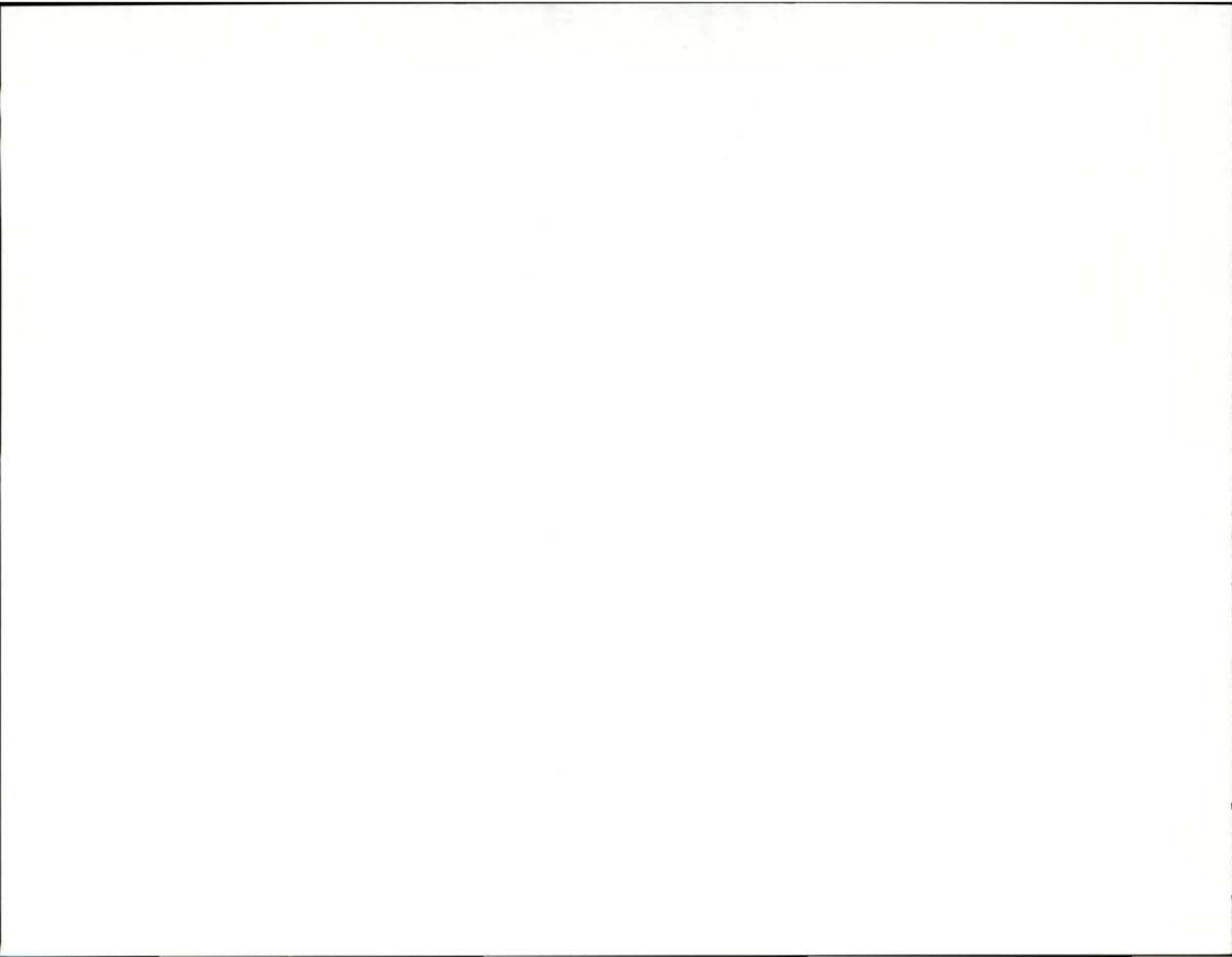
I. van Erpecum

Vormgeving

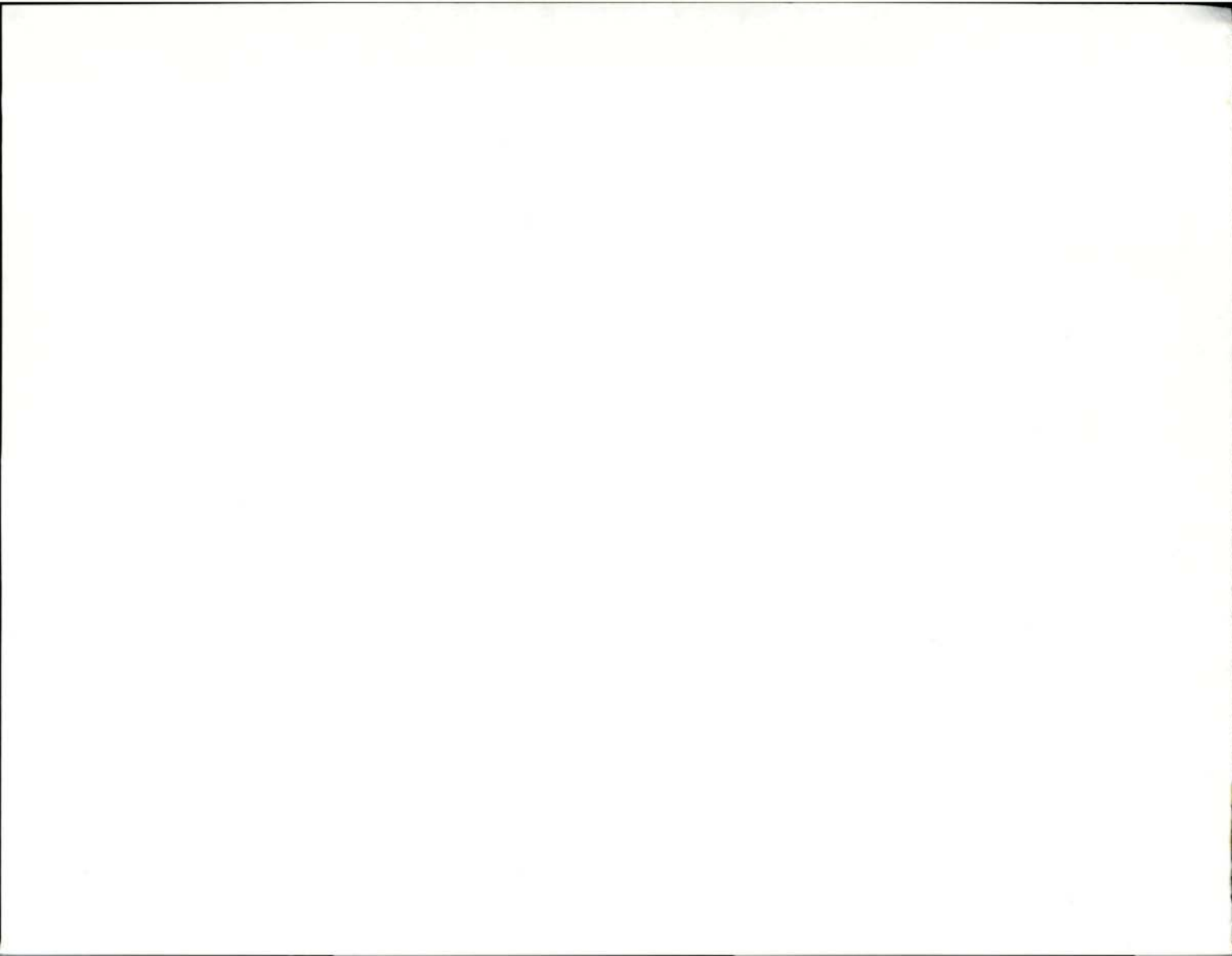
K. Polder, Den Haag

Druk

Sdu Grafisch Bedrijf, Den Haag

Zedenalmanak *Deel 4 De juridische wegen*

Voorwoord

Op 1 december 1991 is de nieuwe zedelijkheidswetgeving betreffende zware zedenmisdrijven in werking getreden. De nieuwe wetgeving is bedoeld om een betere bescherming te bieden tegen strafbare vormen van seksueel geweld, onder meer door verruiming van de mogelijkheden tot vervolging en berechting van daders. De wetgever beoogt tevens een aanvullende bescherming te bieden aan diegenen die in het maatschappelijk verkeer extra kwetsbaar zijn, zoals jeugdigen en mensen met een handicap. In 1994 zijn de effecten van de wetswijziging via een onderzoek geëvalueerd¹. Uit dit onderzoek bleek dat de toepassing van de nieuwe zedenwetten in de praktijk nog te wensen overliet. Ook werd vastgesteld dat er nog steeds sprake is van een kloof tussen degenen die vanuit een justitieel kader betrokken zijn bij zedenzaken en de hulpverlening aan slachtoffers. De onderzoekers adviseerden dan ook om via voorlichting aan alle betrokkenen het juiste gebruik van de nieuwe wetten te stimuleren en de samenwerking tussen het justitiële circuit en de hulpverlening te bevorderen.

In antwoord hierop heeft het ministerie van Justitie deze *Zedenalmanak* ontwikkeld. De almanak is bestemd voor iedereen die professioneel bij deze problematiek betrokken is: de politie, het openbaar ministerie, de advocatuur en de hulpverlening aan slachtoffers².

Doel van de almanak

Hoofddoel van de *Zedenalmanak* is bij te dragen aan de effectieve bescherming van slachtoffers van seksueel geweld. Dit vereist van beroepsbeoefenaren die in hun werk te maken krijgen met deze slachtoffers, dat zij weten welke juridische acties mogelijk zijn en wat daarvan de implicaties zijn. Ook dienen zij op de hoogte te zijn van de verschillende vormen van hulp en bijstand waarop het slachtoffer een beroep kan doen.

De almanak geeft daarom veel praktische informatie over zowel de juridische als de psychosociale aspecten van seksueel geweld. De *Zedenalmanak* biedt echter meer dan feitelijke informatie. Elk onderwerp wordt zoveel mogelijk benaderd vanuit het perspectief van het slachtoffer. Er wordt aandacht gevraagd voor de beleving en het belang van het slachtoffer en voor de correcte bejegening van het slachtoffer tijdens alle fasen van het proces dat het slachtoffer moet doorlopen. Ook wordt stilgestaan bij mogelijke vormen van samenwerking tussen de hulpverlening en politie/justitie en bij de voordelen die zo'n samenwerking kan hebben – niet alleen voor de betrokken professionals maar zeker ook voor het slachtoffer zelf.

¹ Zie J. de Savornin Lohman e.a., 1994. ² Daarnaast heeft het ministerie van Justitie een brochure ontwikkeld voor slachtoffers van zedendelicten (Seksueel geweld. Wat kunt u verwachten van hulpverlening, politie en justitie) waarin zij worden gewezen op de mogelijkheden van strafrechtelijke en civielrechtelijke actie en op de beschikbaarheid van hulp en bijstand op juridisch, praktisch, medisch en psychosociaal gebied.

Opbouw van de Zedenalmanak

De *Zedenalmanak* bestaat uit vijf delen en een floppydisk. De vijf boekjes zijn als volgt onderverdeeld.

Deel 1: achtergronden

Dit deel geeft algemene achtergrondinformatie over seksueel geweld als maatschappelijke problematiek (omvang, aard, gevolgen). Ook wordt geschetst welke trajecten een slachtoffer van seksueel geweld kan doorlopen na het gebeurde en welke organisaties en instanties daarbij betrokken zijn. Het traject voor *jeugdige* slachtoffers komt apart aan de orde, omdat dit duidelijk afwijkt van het volwassenentraject.

Deel 2: hulp en bijstand

Deel 2 is geheel gewijd aan de verschillende vormen van hulp en bijstand die beschikbaar zijn voor slachtoffers van seksueel geweld. Er wordt aandacht besteed aan de eerste opvang van slachtoffers, aan vervolghulpverlening en de hulp en bijstand op juridisch en financieel gebied. De verschillende aanbieders van hulp en bijstand worden kort beschreven en er worden adviezen voor doorverwijzing gegeven. Afsluitend wordt aandacht besteed aan specifieke slachtoffergroepen.

Deel 3: wetten en regels

Dit deel behandelt de wet- en regelgeving die relevant is voor slachtoffers van seksueel geweld. Achtereenvolgens komt aan de orde: de strafwetgeving op het gebied van zedendelicten en vrouwenmishandeling; de regels en wetten die de positie en behandeling van slachtoffers in het strafrecht regelen; de civiele mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld; overige relevante regels en wetten zoals de (medische) tuchtwetgeving, de

arbeidsomstandighedenwet (Arbo), het asielrecht, de vreemdelingenwetten en internationale verdragen.

Deel 4: de juridische wegen

Het vierde deel is gewijd aan het traject dat een slachtoffer doorloopt als deze besluit om naar de politie te gaan en/of een juridische procedure te starten tegen de dader. Achtereenvolgens komt aan de orde: de gang van zaken bij de politie, de strafrechtelijke procedure en de civielrechtelijke procedure.

Deel 5: adressen en informatie

Deel 5 is een naslagwerk waarin achtereenvolgens te vinden zijn: een adressenlijst van organisaties op het gebied van slachtofferzorg, hulpverlening, politie en justitie; een uitgebreid literatuuroverzicht; een lijst van andere middelen als brochures, protocollen, handleidingen en videoproducties.

De floppydisk

De politie Midden- en West-Brabant heeft een computerprogramma ontwikkeld waarmee de verjaringstermijnen van zedendelicten berekend kunnen worden. De floppy met dit programma wordt meegeleverd bij de *Zedenalmanak*.

Inhoudsopgave

De inhoudsopgave van de overige delen treft u aan in bijlage 4.1

Inleiding 7

13 Achtergronden 13

14 Naar de politie 17

- 14.1 Het melden van een delict bij de politie 17
- 14.2 Eerste opvang door de politie 18
- 14.3 Aangifte doen 18
- 14.4 Het indienen van een klacht (indien vereist) 19
- 14.5 De eerste bewijsvergaring 19
- 14.6 Het opsporingsonderzoek door de politie 20
 - 14.6.1 Medisch onderzoek 20
 - 14.6.2 Getuigenverklaringen 20
 - 14.6.3 Identificatie van de verdachte 21
 - 14.6.4 Buurtonderzoek en onderzoek ter plekke 21
 - 14.6.5 Positie en rol van het slachtoffer in deze fase 21
 - 14.7 Afronding van de opsporingsfase 21

15 De strafrechtelijke procedure 23

- 15.1 Inzending naar het openbaar ministerie 23
- 15.2 Beslissing tot al dan niet vervolgen 24
- 15.3 Gerechtigd vooronderzoek (GVO) door de rechter-commissaris 25
- 15.4 De terechtzitting 25

15.5 Het slachtoffer als getuige 26

15.6 Getuigenverklaringen door hulpverleners 27

15.7 Verloop van het getuigenverhoor 29

15.8 Het pleidooi van de officier van justitie (requisitoir) 29

15.9 Uitspraak door de rechter 30

15.10 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering 30

15.10.1 Executie van straffen en maatregelen 30

15.10.2 Executie van de vordering van de benadeelde partij:
het innen van de schadevergoeding 30

15.11 Hoger beroep en cassatie in strafrechtelijke zaken 31

16 De civielrechtelijke procedure 33

16.1 Bewijsvoering en kosten 33

16.2 Het kortgeding 34

16.3 De rechtbankprocedure (bodempcedure) 35

16.4 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering 36

16.5 Hoger beroep en cassatie in civielrechtelijke zaken 36

Bijlagen 39

Bijl. 4.1 Inhoudsopgave overige delen 39

Bijl. 4.2 De structuur van de rechterlijke macht en de belangrijkste wetboeken 43

Geraadpleegde literatuur 47

Index 49

Inleiding

Doel en doelgroep

Deel 4 is met name bedoeld voor hulpverleners aan slachtoffers van seksueel geweld en andere betrokkenen die niet gespecialiseerd zijn in politieke en justitiële zaken. In dit deel wordt algemene voorlichting gegeven over de stappen die slachtoffers kunnen ondernemen tegen daders van seksueel geweld. De relevante procedures worden stap voor stap doorgenomen. Doel van de informatieverschaffing is dat de lezer een beeld krijgt van de juridische procedures die slachtoffers van seksueel geweld kunnen volgen om:

- stappen te ondernemen tegen de dader(s)
- een schadevergoeding te krijgen van de dader(s)
- de eigen veiligheid te vergroten, bijvoorbeeld door het laten opleggen van een straat- of contactverbod

Kennis hiervan is ook voor hulpverleners van groot belang. Alleen zo kunnen zij slachtoffers ondersteunen bij het maken van een weloverwogen beslissing al dan niet bepaalde acties te ondernemen. Verder biedt de informatie aanknopingspunten voor de adequate begeleiding van slachtoffers die in een juridische procedure zitten. Hulpverleners kunnen hun cliënten daarin bijstaan, bijvoorbeeld door hen goed voor te bereiden op wat hen in de juridische procedure te wachten staat. Daarbij is kennis van de positie en de rechten van het slachtoffer in de verschillende trajecten van groot belang.

Leeswijzer

In dit deel wordt na een kort inleidend hoofdstuk (hoofdstuk 13) ingegaan op:

- de gang van zaken bij de politie (hoofdstuk 14)
- de strafrechtelijke procedure (hoofdstuk 15)
- de civielrechtelijke procedure (hoofdstuk 16)

In een bijlage bij dit deel (bijlage 4.2) is basisinformatie te vinden over de structuur van de rechterlijke macht en over de belangrijkste wetboeken.

Nota bene: deel 4 geeft een *algemeen* beeld van de meest voorkomende politieke, justitiële en juridische procedures. Daarnaast kunnen (voor bepaalde specifieke problematieken) soms nog andere procedures relevant zijn. De belangrijkste daarvan zijn beschreven in hoofdstuk 12 in deel 3. Het betreft specifieke wetten, regels en procedures met betrekking tot:

- seksueel misbruik door hulpverleners (paragraaf 12.1)
- seksuele intimidatie op het werk (paragraaf 12.2)
- vrouwenhandel (paragraaf 12.3)

De weg van het slachtoffer: trajecten voor volwassenen en kinderen

Hieronder staan we kort stil bij de trajecten die slachtoffers van seksueel geweld (kunnen) doorlopen als zij naar buiten treden met

hun ervaringen. Het traject dat kinderen (kunnen) doorlopen, wijkt op een aantal essentiële punten af van het volwassenentraject en wordt daarom apart besproken. Het hiernavolgende is een samenvatting van de hoofdstukken 2 en 3 in deel 1. Wie geïnteresseerd is in een meer diepgaande behandeling van deze materie, kan dus beter het eerste deel van de zedenalmanak raadplegen.

De weg van het volwassen slachtoffer: drie fasen, drie trajecten

Drie fasen

Het proces dat een volwassen slachtoffer doorloopt, kan globaal worden opgedeeld in drie fasen:

- Een aanloopfase, waarin het slachtoffer het gebeurde aanklaagt bij een of meer vertrouwenspersonen.
- Een actiefase, waarin het slachtoffer de zaak aanhangig maakt bij bevoegde instanties (de politie of ander meldpunt) en/of bij de hulpverlening.
- De vervolgfase: de afhandeling van de (aan)melding door juridische en/of hulpverlenende instanties.

In elke fase kunnen problemen optreden. Deze problemen kunnen gevolgen hebben voor hoe het slachtoffer de volgende fase ingaat, of juist niet ingaat. Zie hiervoor hoofdstuk 2 in deel 1.

Drie trajecten

In de huidige praktijk zijn verder drie mogelijke trajecten te onderscheiden die het slachtoffer kan doorlopen:

- een hulpverleningstraject
- een civielrechtelijk traject
- een strafrechtelijk traject

De drie trajecten hebben verschillende doelstellingen en er zijn verschillende personen, instellingen en instanties bij betrokken (zie schema 1 en 2). In het strafproces draait het primair om het veroordelen van daders, in het civielrechtelijke traject om genoegdoening voor het slachtoffer en in het hulpverleningstraject om het welzijn, de gezondheid en de veiligheid van het slachtoffer.

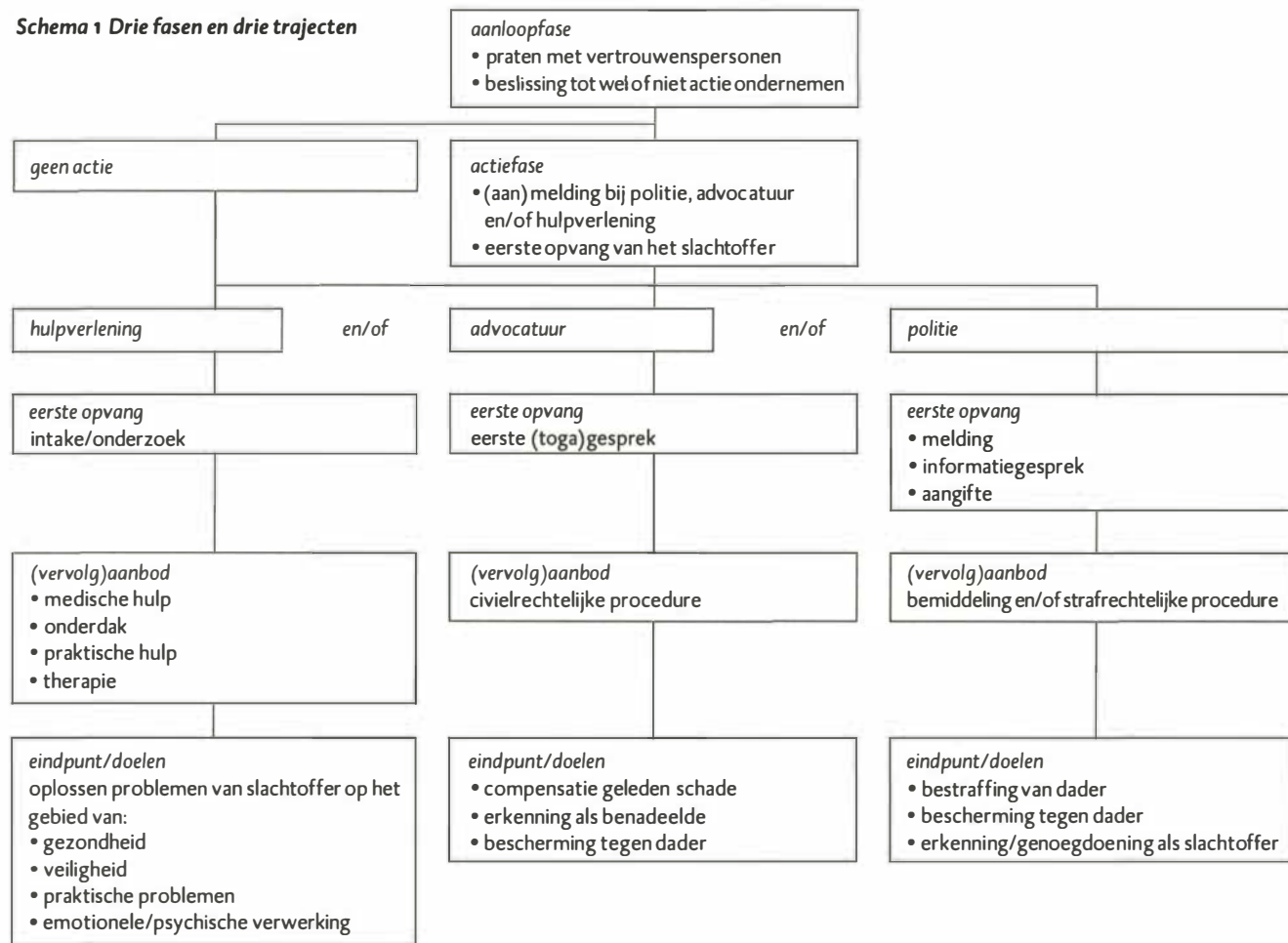
Voor het slachtoffer zijn de verschillende aspecten die in de verschillende trajecten aan de orde komen, *nauw met elkaar verweven*. De uitkomst van het ene traject (zoals de veroordeling van een dader in het strafproces) kan directe gevolgen hebben voor een ander traject waarin het slachtoffer zit (zoals de emotionele verwerking van het gebeurde in een therapie). *Kortom: wat in de uitvoeringspraktijk is ontkoppeld, is voor het slachtoffer gekoppeld. Daarom heeft het slachtoffer altijd baat bij een goede afstemming tussen de verschillende trajecten.*

De ont koppeling tussen de verschillende trajecten waarin een slachtoffer van seksueel geweld kan belanden, wordt veroorzaakt door het feit dat de diverse betrokken organisaties onderling verschillen wat betreft hun doelstellingen, taken en werkwijzen. In hoofdstuk 2 (deel 1) staat beschreven welke elementen hierbij een rol spelen. Ook worden concrete suggesties gedaan hoe de kloof tussen het juridische circuit en de hulpverlening zou kunnen worden gedicht.

Seksuele kindermishandeling: het traject

Het traject dat wordt doorlopen in het geval van seksuele kindermishandeling, ziet er anders uit. Als kinderen slachtoffer worden van seksueel geweld, liggen de signalering en melding en de beslissingen over het vervolgetraject niet zozeer bij het (minderjarige) slachtoffer zelf, maar veel meer bij *anderen* die met het kind te maken hebben. Een extra complicatie kan zijn dat degenen die (juridisch) verantwoordelijk zijn voor het minderjarige slachtoffer

Schema 1 Drie fasen en drie trajecten

Schema 2 Doelen van en betrokkenen bij de drie trajecten

	hulpverleningstraject	civielrechtelijktraject	strafrechtelijktraject
doelen/ motieven	oplossen problemen van slachtoffer op het gebied van: • gezondheid • veiligheid • praktische problemen • emotionele/psychische verwerking	compensatie geleden schade erkenning als benadeelde bescherming tegen de dader	bestrafning van dader bescherming tegen dader erkenning/genoegdoening als slachtoffer
betrokken organisaties/ instanties	Buro Slachtofferhulp telefonische hulpdiensten opvanghuizen maatschappelijke dienstverlening (geestelijke) gezondheidszorg autonome/niet-reguliere hulpverlening	advocatuur/rechtshulp civiele rechter getuigen getuigedeskundigen	politie openbaar ministerie advocatuur/rechtshulp Buro Slachtofferhulp getuigen getuigedeskundigen

(ouder/verzorger/voogd), zelf de *plegers* zijn van de seksuele kindermishandeling⁴.

De signalering

Veel gevallen van seksuele kindermishandeling worden aan het licht gebracht door mensen die naar aanleiding van bepaalde signalen van het kind vermoeden dat er iets mis is met het kind.

Een probleem bij het interpreteren van deze signalen is dat zij nooit *met zekerheid* in de richting van seksuele kindermishandeling wijzen. Omdat onoordeelkundig en overhaast handelen bij het interpreteren van signalen grote schade kan aanrichten voor het kind zelf en voor de directe sociale omgeving van het kind, is de algemene richtlijn hier dat bij eventuele signalen van seksuele kindermishandeling de op dit gebied deskundige instanties ingeschakeld moeten worden of op zijn minst om advies moeten worden gevraagd (zie verder paragraaf 3.2 in deel 1 en hoofdstuk 5 in deel 2).

Het melden van vermoedens

Er bestaan verschillende meldpunten waar men vermoedens van seksuele kindermishandeling kan melden. De belangrijkste zijn:

- de politie
- de regionale Bureaus Vertrouwensartsen (BVA's)
- de Raden voor de Kinderbescherming
- de Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (AMK's: alleen in enkele regio's)

In hoofdstuk 5 (deel 2) wordt per type meldpunt besproken wat de werkwijze van het betreffende meldpunt is. Daarnaast is er een specifiek meldpunt voor kinderporno op Internet (zie paragraaf 3.2 in deel 1).

De afhandeling van meldingen: vervolging of hulpverlening?

Hoe een melding van (vermoedelijk) seksueel misbruik van een kind wordt afgehandeld, hangt onder meer af van de vraag wie de pleger is. Als de pleger van buiten het gezin komt, dan zal dit eerder leiden tot een strafrechtelijk traject. Bij seksueel misbruik door gezinsgenoten (ouder(s), broers, en dergelijke) kan verwerking van het gebeurde door alle betrokkenen en (zo mogelijk) het herstellen van de verstoorde gezinsrelaties meer in het belang van het betreffende kind zijn dan het inzetten van een strafrechtelijke vervolging tegen de pleger.

Het komt regelmatig voor dat een bepaalde pleger meerdere slachtoffers heeft gemaakt. Dergelijke zaken kunnen grote maatschappelijke onrust veroorzaken. Onlangs is een scenario 'Zedenzaken en maatschappelijke onrust' ontwikkeld, waarin wordt uiteengezet hoe de direct betrokken instanties adequaat kunnen reageren op een dergelijke zaak. Zie voor meer informatie paragraaf 3.3 in deel 1.

Samenwerking van betrokkenen

Vaak is bij seksuele kindermishandeling een combinatie van psychosociale hulpverlening en een politieke en/of justitiële interventie nodig. Het ligt dan ook voor de hand dat de politie, justitie (waaronder de Raad voor de Kinderbescherming), reclassering, BVA's en instellingen voor (jeugd) hulpverlening op dit gebied nauw met elkaar samenwerken. In hoofdstuk 5 (deel 2) wordt ingegaan op een aantal samenwerkingsvormen op dit gebied.

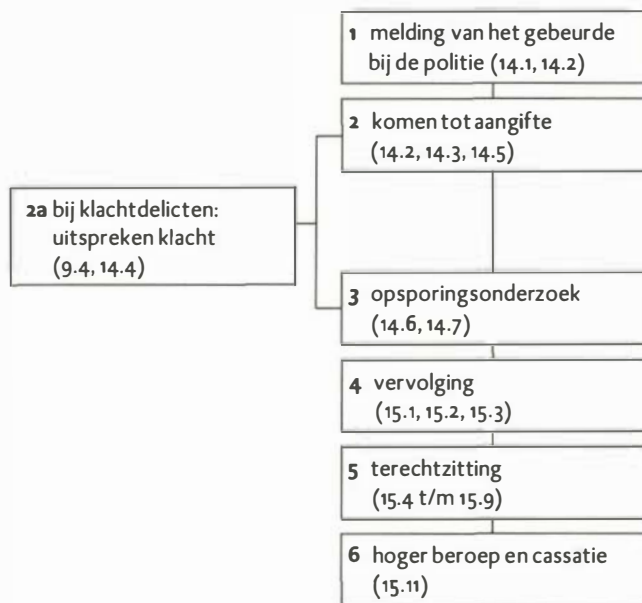
⁴ Aangezien het bij kindermishandeling niet altijd gaat om strafbare feiten en omdat – ook in geval van strafbare feiten – lang niet altijd een strafrechtelijke weg wordt gevolgd, spreekt men op dit gebied liever van *plegers* dan van *daders*. Wij volgen hier dit spraakgebruik.

13

Achtergronden

De strafrechtelijke procedure kent een aantal fasen. Die fasen zijn weergegeven in het onderstaande stroomdiagram (de nummers verwijzen naar de betreffende paragrafen in de almanak):

Schema 3 Fasen in de strafrechtelijke procedure

Het feit dat strafzaken al deze fasen doorlopen, betekent ook dat er een aanzienlijke filterwerking optreedt: slechts een klein deel van de zaken die bij de politie wordt gemeld, leidt uiteindelijk tot een rechtszaak en een veroordeling van de verdachte.

Voor hulpverleners is het van belang om aan slachtoffers duidelijk te maken dat melding van het gebeurde aan de politie zeker niet als vanzelf leidt tot een rechtszaak en een veroordeling. Tussen melding en rechtszaak is nog een lange weg te gaan.

De rol van het slachtoffer in strafrecht en civiel recht
Zowel in het strafrecht als in het civiele recht gaat het om toepassing van rechtsregels en normen. Een belangrijk verschil is dat in het strafrecht de *overheid* (het openbaar ministerie) bepaalt wanneer een strafrechtelijke procedure gestart wordt tegen een verdachte, terwijl in het civiele recht het *slachtoffer zelf* een procedure aanhangig kan maken. Het slachtoffer speelt dus een actievere rol in het civiele recht.

De actieve rol als benadeelde en eiser en de (al dan niet materiële) genoegdoening die het slachtoffer van de dader kan vorderen, kunnen beiden een belangrijke positieve bijdrage leveren aan de verwerking van het gebeurde door het slachtoffer. Dat is een reden waarom sommige hulpverleners en juristen slachtoffers van seksueel geweld aanraden een civielrechtelijke weg te verkiezen boven (of naast) een strafrechtelijke afhandeling van het gebeurde. Tot slot is een belangrijk voordeel dat het slachtoffer via de

mogelijkheid van het kort geding bepaalde maatregelen of vorderingen op de dader snel kan regelen. Deze voordelen gelden uiteraard alleen als de *identiteit van de dader bekend is bij het slachtoffer*. Als het slachtoffer de identiteit van de dader niet kent, dan is het aanspannen van een civielrechtelijke procedure niet mogelijk.

Maar ook het bewandelen van de civielrechtelijke weg gaat niet altijd over rozen. Het stelt de nodige eisen aan het slachtoffer:

- Een slachtoffer van seksueel geweld heeft in het civiele recht meer vrijheid om zelf het proces vorm te geven. Dit impliceert ook dat het slachtoffer deze rol (met behulp van een advocaat) *aan moet kunnen*. Het vereist een zekere stevigheid aan de kant van het slachtoffer – en goede ondersteuning door een advocaat en de eventuele hulpverlening.
- De afhandeling van een civielrechtelijke procedure kan lang duren, wat belemmerend kan werken op de verwerking van het gebeurde. Dit laatste geldt overigens evenzeer voor de strafrechtelijke procedure.

Het maken van een keuze voor civiel recht

Bij de beslissing al dan niet een civielrechtelijke procedure aan te spannen is doorslaggevend wat het slachtoffer van seksueel geweld zelf wil en aankan en wat voor haar/hem genoegdoening voor het aangedane leed kan opleveren. Het slachtoffer kan alleen een weloverwogen keuze maken, als zij/hij goed geïnformeerd is over de verschillende civielrechtelijke mogelijkheden en de implicaties voor haar/hemzelf: wat kost het, wat levert het op, hoe lang gaat het duren, enzovoort. *Het consulteren van een in zedenzaken gespecialiseerde advocaat is daarbij sterk aan te raden*. Goede rechtshulp is een essentiële voorwaarde voor een slachtoffer van seksueel geweld om tot een afgewogen keuze te kunnen komen.

Strafrecht en civiel recht

Een strafrechtelijke en een civielrechtelijke procedure kunnen los van elkaar gestart worden. Ook als een slachtoffer van seksueel geweld zelf kiest voor de civielrechtelijke weg, dan kan de officier van justitie onafhankelijk daarvan een strafrechtelijke vervolging instellen tegen een verdachte. De officier handelt immers primair vanuit overwegingen van het *algemeen belang*: de handhaving van normen en regels in onze samenleving.

Andersom is ook goed mogelijk: het slachtoffer kan te allen tijde naast een ingestelde strafrechtelijke procedure een civielrechtelijke procedure tegen de verdachte starten. Het slachtoffer kan daarbij vaak profiteren van de uitkomst van het strafproces: de veroordeling van de verdachte maakt het gemakkelijker om de schade daadwerkelijk te verhalen op de dader. Bovendien kan bewijsmateriaal uit het strafproces ook gebruikt worden in de civielrechtelijke procedure.

De rol van de hulpverlening

Als het slachtoffer een hulpverlener heeft die haar/hem ondersteunt bij de verwerking van het gebeurde, dan is het van belang dat deze hulpverlener minimaal enige basiskennis in huis heeft over juridische procedures. De hulpverlener kan in dat geval meedenken over mogelijk te nemen stappen en de consequenties die dat heeft voor de cliënt. Tijdens het proces kan de hulpverlener de cliënt voorbereiden op en ondersteunen bij de te nemen stappen. Idealiter vindt gedurende de procesgang regelmatig overleg plaats tussen slachtoffer, politie, advocaat en hulpverlener om de cliënt zo goed mogelijk door het proces te loodsen.

Terminologie

In strafrechtelijke en civielrechtelijke procedures heeft men het niet over 'daders' of 'plegers'.

- In het strafrecht heet een dader/pleger een *verdachte*, tot aan het moment dat deze schuldig is bevonden aan het ten laste gelegde feit. Pas dan (na de schuldigverklaring) spreekt men van een *dader*.
- In het civiel recht heet degene tegen wie de civielrechtelijke procedure wordt aangespannen, de *gedaagde* of de (schade) *veroorzaker*. Het slachtoffer (of degene die de zaak aanspant) heet de *eiser* of de *benadeelde*.

14

Naar de politie

Voor een volwassen slachtoffer van seksueel geweld begint een juridische procedure meestal met het doen van aangifte bij de politie⁵. Het contact met de politie maakt formeel gesproken deel uit van een strafrechtelijke procedure. Contact met de politie leidt echter *zeker niet als vanzelf* tot een strafrechtelijke vervolging en veroordeling van de dader. Of een vervolging wordt ingesteld, hangt van veel zaken af, waaronder:

- de wensen van het slachtoffer zelf
- de vraag of het delict al dan niet verjaard is
- de sterkte van het bewijs
- de mogelijkheden om de dader te pakken te krijgen

Naast het in gang zetten van strafrechtelijke vervolging tegen de dader(s) heeft de politie echter nog tal van andere mogelijkheden om op seksueel geweld te reageren en/of ondersteuning te bieden aan slachtoffers. Daarom is aan de gang van zaken bij de politie een apart hoofdstuk gewijd.

In dit hoofdstuk beginnen we op het punt dat het slachtoffer van seksueel geweld⁶ besloten heeft om het gebeurde aan te kaarten bij de politie. Vanaf dat moment zijn er verschillende mogelijkheden. In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens aan de orde:

- het melden van een delict bij de politie
- de eerste opvang door de politie
- het doen van aangifte

- het indienen van een klacht (als dit vereist is)
- de eerste bewijsvergaring
- het opsporingsonderzoek door de politie
- afronding van de opsporingsfase

Redenerend vanuit het schema in hoofdstuk 13 (schema 3) gaat het in dit hoofdstuk 14 om de fasen 1 tot en met 3.

Positie van het slachtoffer

Voor informatie over de informatie aan, bejegening van en schadevergoeding ten behoeve van slachtoffers van seksueel geweld door de politie wordt verwezen naar de paragrafen 10.2, 10.3 en 10.4 in deel 3. Voor informatie over de klachtregeling bij de politie wordt verwezen naar paragraaf 10.6.1 in deel 3.

14.1 Het melden van een delict bij de politie

Niet iedereen weet dat het mogelijk is om *melding* te maken van hetgeen het slachtoffer is overkomen, zonder dat dit leidt tot een aangifte. Een slachtoffer is wettelijk niet verplicht om aangifte te doen⁷.

• 5 Voor minderjarige slachtoffers ziet dit traject er vaak anders uit. Zie hoofdstuk 3 in deel 1. • 6 In dit hoofdstuk wordt gesproken van het slachtoffer van seksueel geweld. Daar waar het gaat om een minderjarig slachtoffer is het belangrijk met name hier te melden dat in dat geval gelezen moet te worden: 'of diens wettelijke vertegenwoordiger'. • 7 Dit in tegenstelling tot een ieder (een derde) die kennis draagt van onder meer een verkrachting (artikel 160, lid 1 WvSv juncto artikel 242 WvSr): deze is verplicht de politie daarvan in kennis te stellen.

Melding betekent dat het slachtoffer aan de politie vertelt wat haar/hem is overkomen. Er wordt dan nog geen officieel proces-verbaal opgesteld en ook geen strafrechtelijk onderzoek gestart. Voordeel van melding is dat dit anoniem kan gebeuren en dat de politie in ieder geval weet dat het delict heeft plaatsgevonden. Als de naam van de dader bekend is, kan de politie erop gewezen worden dat deze dader actief is – mogelijk heeft de dader meer slachtoffers gemaakt.

14.2 Eerste opvang door de politie

Als een zedendelict bij de politie wordt gemeld, dan zal de politie de eerste opvang van het slachtoffer verzorgen. Zie hierover ook paragraaf 4.3.1 in deel 2.

Informatiegesprek

Door sommige politiekorpsen wordt naar aanleiding van een melding het aanbod gedaan van een informatiegesprek. Dit is in feite een eerste-opvanggesprek. In zo'n gesprek kan een aantal zaken met het slachtoffer worden doorgenomen, zoals:

- de status en de gevolgen van een eventuele aangifte
- uitleg over de werkwijze tijdens een eventueel aangifte-verhoor
- de mogelijkheden en onmogelijkheden van strafrechtelijke en civielrechtelijke afhandeling
- de procedure binnen het strafrecht
- afspreken van bedenktijd om de keuze te maken om wel of geen aangifte te doen (meestal 7 tot 14 dagen)
- informatie over vervolghulpverlening

Daarnaast worden vaak voorlichtingsfolders aan het slachtoffer verstrekt⁸.

Piketregeling

Al eerder is benadrukt dat een snelle inschakeling van een advocaat het slachtoffer van seksueel geweld soms behulpzaam kan zijn bij het maken van keuzes in juridische mogelijkheden. In Rotterdam wordt ervaring opgedaan met een zogenaamde piketregeling van advocaten ten behoeve van slachtoffers van seksueel geweld in de eerste opvang. De piketregeling houdt in dat de politie zorgt voor bijstand van het slachtoffer van seksueel geweld door een in zeden-zaken gespecialiseerde advocaat.

14.3 Aangifte doen

Na de melding en een eventueel informatiegesprek kan het slachtoffer besluiten tot het doen van aangifte – uiteraard kan het slachtoffer daar ook direct toe besluiten.

Argumenten van het slachtoffer voor het doen van aangifte kunnen zijn:

- de dader moet gestraft worden voor hetgeen het slachtoffer is aangedaan
- erkenning van het feit dat het slachtoffer iets ergs is overkomen
- het verkrijgen van bescherming tegen de dader
- registratie om duidelijk te krijgen hoe vaak seksueel geweld voorkomt
- voorkomen dat iemand anders hetzelfde overkomt als het slachtoffer

⁸ Hiervoor komen diverse brochures in aanmerking: 'slachtofferhulp en schadevergoeding', 'seksueel geweld. Wat kunt u verwachten van hulpverlening, politie en justitie' en/of een eventuele eigen brochure van de politie over de gang van zaken na seksueel geweld en een folder van het regionale Bureau Slachtofferhulp. Zie voor materialen: deel 5, hoofdstuk 19.

Argumenten van het slachtoffer tegen het doen van aangifte kunnen zijn:

- aangifte is (nu nog) te moeilijk
- problemen rond het bewijs van het gebeuren
- angst voor de nadelige gevolgen (waaronder represaille)
- negatieve gevolgen voor de verdachte
- angst om niet geloofd te zullen worden
- de wens om alles zo snel mogelijk te vergeten

Het proces-verbaal

De politie is verplicht een aangifte op te nemen⁹. Van het verhaal van het slachtoffer wordt een proces-verbaal (schriftelijk verslag) opgemaakt. In het verslag worden steeds zoveel mogelijk de eigen formuleringen van het slachtoffer gebruikt. Het slachtoffer dient het proces-verbaal aan het eind goed door te lezen en te ondertekenen. De politie kan er ook voor kiezen het gesprek op de band op te nemen, als het slachtoffer daarin toestemt.

Bij het doen van aangifte zal noodzakelijkerwijze naar (pijnlijke) details worden gevraagd. Overigens kan het slachtoffer weigeren om te antwoorden op vragen die niet ter zake doen – zoals vragen naar relaties of naar het seksleven van het slachtoffer. In veel gevallen heeft seksueel geweld enige tijd geleden plaatsgevonden. Het produceren van de feiten en details door een slachtoffer van seksueel geweld is dan vaak minder expliciet en dat kan de aangifte en het opmaken van een proces-verbaal bemoeilijken.

Verhoren van kinderen

Bij het verhoren van kinderen die het slachtoffer zijn geworden van seksueel geweld, zijn in de meeste politieregio's speciale verhoorkamers ingericht. De inrichting daarvan is zodanig dat het jeugdige slachtoffer zich zoveel mogelijk op haar of zijn gemak voelt. Van het verhoor worden video-opnames gemaakt. De ouders zijn

niet bij het verhoor aanwezig. Wel kan hen door de verhorend politie-ambtenaar worden aangeboden om achteraf samen de gemaakte video-opname te bekijken.

14.4 Het indienen van een klacht (indien vereist)

Soms is er sprake van een *klachtdelict*: een delict dat alleen na de uitdrukkelijke wens van het slachtoffer (of een andere klachtgerechtigde) vervolgd kan worden¹⁰. Bij zedendelicten kennen alleen seksuele handelingen met jeugdigen in de leeftijd van 12 tot 16 jaar een klachtvereiste. In dat geval moet het doen van aangifte gecombineerd worden met het opnemen van de klacht op een speciaal daarvoor ontwikkeld *klachtformulier*.

Door de politie (met name als een aangifte wordt opgenomen door gespecialiseerde zedenfunctionarissen) wordt tijdens het opnemen van de aangifte vaak al een klachtformulier gereed gehouden. Het formulier kan dan – als het slachtoffer dat wil – gelijk met de aangifte ingevuld worden. Het slachtoffer kan echter ook de ruimte geboden worden een klacht op een later tijdstip in te dienen. Verder moet het slachtoffer weten dat zij/hij na het indienen van een klacht nog 8 dagen de tijd heeft om de klacht in te trekken. Het klachtvereiste bij (bepaalde) zedendelicten met jeugdige (12- tot 16-jarige) slachtoffers staat momenteel (1997) overigens weer ter discussie. Het is mogelijk dat dit klachtvereiste zal worden geschrapt uit de zedenwetgeving.

14.5 De eerste bewijsvergaring

De politie wil zoveel mogelijk bewijsmateriaal vastleggen:

- Als kort na het zedendelict aangifte is gedaan, worden vaak foto's genomen van het letsel of van de schade zoals vernielde kleding-

• ⁹ Artikel 163, lid 5 WvSv. • ¹⁰ Zie voor een beschrijving van klachtdelicten paragraaf 9.4 in deel 3.

stukken. Soms wordt kleding ingenomen om deze te onderzoeken op speeksel-, bloed- en spermavlekken.

- Ook kan op dit moment een medisch onderzoek plaatsvinden – dit gebeurt alleen als het slachtoffer daarvoor toestemming geeft (zie ook paragraaf 14.6.1).
- Namen van eventuele oog- of oorgetuigen worden vastgelegd.
- Verklaringen van derden (medici, hulpverleners) die van belang zijn voor de bewijsvoering (bijvoorbeeld over het letsel of andere gevolgen) kunnen door het slachtoffer worden overlegd. Deze worden dan aan het politiedossier toegevoegd.

Het ontbreken van zichtbare sporen en/of van directe getuigen hoeft zeker niet te betekenen dat de zaak niet bewijsbaar is en dus geen kans van slagen heeft in een strafrechtelijke procedure. Als zichtbare sporen en directe getuigen ontbreken, wordt door de politie op andere manieren naar bewijsmateriaal gezocht.

14.6 Het opsporingsonderzoek door de politie

Als de aangifte (en de eventuele klacht) zijn opgenomen, gaat het opsporingsonderzoek van start. In het opsporingsonderzoek staan het verkrijgen van bewijs en het opsporen van de verdachte centraal. Het slachtoffer is in deze fase van het proces niet meer alleen aangever en benadeelde maar ook getuige.

14.6.1 Medisch onderzoek

De politie kan besluiten dat een *medisch onderzoek* gewenst is. Zo'n medisch onderzoek heeft alleen zin als het delict recentelijk heeft plaatsgevonden. Voor een medisch onderzoek is altijd toestemming van het slachtoffer nodig. Het medisch onderzoek kan twee doelen hebben:

- beperking van de negatieve gevolgen voor de gezondheid van het slachtoffer (*behandeling*)

- verkrijgen van strafrechtelijk bewijs (*bewijsvoering*); in dit geval gaat het om een zogenaamd forensisch-medisch onderzoek.

Uitvoering

De politie heeft vaak vaste afspraken met de plaatselijke GGD, een groep huisartsen of de afdeling gynaecologie van een ziekenhuis over het verrichten van deze (forensisch-medische) onderzoeken. Daarnaast is het mogelijk dat een slachtoffer zelf al een medicus ingeschakeld heeft of inschakelt¹¹. Medische onderzoeken kunnen ingrijpend zijn voor een slachtoffer van seksueel geweld. Een zorgvuldige bejegening en begeleiding van het slachtoffer zijn dus van belang. Zie voor bejegening verder paragraaf 10.3 in deel 3.

Weigering

Het slachtoffer kan weigeren om mee te werken aan een (forensisch-) medisch onderzoek. In dat geval zal de politie vaak bekijken of de gebeurtenis onder een andere (meestal minder zware) delict-omschrijving kan worden gerangschikt, waarvoor geen medisch onderzoek noodzakelijk is.

14.6.2 Getuigenverklaringen

Bij het rondkrijgen van het bewijs spelen verklaringen van getuigen een belangrijke rol. Dat kunnen ooggetuigen zijn, maar dat komt bij zedendelicten zelden voor. Daarnaast kunnen getuigen die het slachtoffer (of de verdachte) vlak voor of na het gebeuren hebben gezien, een verklaring afleggen over bijvoorbeeld het gedrag van de verdachte vlak voor of na het delict of de toestand van het slachtoffer na het gebeurde. Hulpverleners of artsen kunnen verklaringen

¹¹ Indien deze medicus niet over de vereiste kennis voor een strafrechtelijk (forensisch) medisch onderzoek ten bate van de bewijsvoering beschikt, dient te worden verwezen en samengewerkt met een GGD-arts of een andere forensisch geneeskundige!

afleggen over de gemoedstoestand van het slachtoffer. Hulpverleners kunnen in sommige gevallen een *ondersteunende getuigenverklaring* afleggen, waarin het relaas van het slachtoffer ondersteund wordt. Hiervoor is toestemming van het slachtoffer nodig. Zie verder paragraaf 15.6.

14.6.3 Identificatie van de verdachte

Fotoconfrontatie, compositiefoto's en compositietekeningen

Ter identificatie van een (onbekende) verdachte kan de politie het slachtoffer benaderen voor een zogenaamde *fotoconfrontatie*. Het slachtoffer wordt dan op het politiebureau uitgenodigd om foto's of dia's uit een register van bij de politie bekende 'verdachte' personen door te nemen om te proberen de verdachte aan te wijzen. Ook kan het slachtoffer worden uitgenodigd om te zien of zij/hij een door daarin gespecialiseerde recherche samengestelde *compositiefoto* of *-tekening* van de verdachte 'herkent'. Zo'n compositiefoto of *-tekening* wordt gemaakt naar aanleiding van getuigenverklaringen (waaronder die van het slachtoffer zelf).

Confrontatiespiegel

Als er een verdachte bekend is geworden en is aangehouden door de politie, kan het slachtoffer ook verzocht worden om op het politiebureau te komen en via een confrontatiespiegel de verdachte aan te wijzen. Achter de confrontatiespiegel blijft het slachtoffer voor de verdachte onzichtbaar.

Weigering

Overigens kan, hoe belangrijk een identificatie van de dader door het slachtoffer ook is, het slachtoffer medewerking aan deze beide confrontaties weigeren. Zo'n weigering kan wel gevolgen hebben voor de vraag of bewezen kan worden dat een verdachte het delict heeft gepleegd. Veel hangt daarbij af van de beschikbaarheid van andere bewijsmiddelen.

14.6.4 Buurtonderzoek en onderzoek ter plekke

De politie kan een onderzoek verrichten in de buurt waar het zedendelict heeft plaatsgevonden of op de plaats waar het delict is gepleegd. Dit onderzoek kan aanwijzingen opleveren die voor het bewijs van belang zijn. Bij een dergelijk onderzoek zal de politie de anonimiteit van het slachtoffer zo goed mogelijk waarborgen.

14.6.5 Positie en rol van het slachtoffer in deze fase

Omdat het slachtoffer zelf *getuige* is, gelden de regels die voor alle getuigen gelden ook voor het slachtoffer.

Een getuige is niet tot medewerking verplicht¹². Dat hoeft wettelijk overigens niet aan een getuige te worden gemeld, maar kan wel belangrijk zijn voor de verklaring (en de juistheid daarvan) van een getuige.

Getuigen mogen niet worden beïnvloed door een verhorende politiefunctionaris. Suggestieve vragenstellingen dienen te worden vermeden. Als controle kunnen opnames worden gemaakt van het verhoor, of kan een raadsman of -vrouw van de getuige aanwezig zijn bij het verhoor. In elk geval worden verklaringen schriftelijk vastgelegd en ondertekend door getuigen. Deze verklaringen mogen alleen in het belang van de strafzaak worden gebruikt.

14.7 Afronding van de opsporingsfase

Afsluiting van het dossier

Het kan voorkomen dat de politie over onvoldoende bewijs beschikt in een zedenzaak, of dat de verdachte onbekend blijft. In die gevallen zal de politie het politiedossier sluiten. Het slachtoffer kan zich daarover beklagen bij de officier van justitie, die uiteindelijk beslist over de vervolging van een verdachte. De officier kan de politie opdracht geven de opsporing voort te zetten.

¹² In tegenstelling tot de gang van zaken op de zitting, waar de getuige wel verplicht is tot medewerking; zie paragraaf 15.5.

Inzending aan de officier van justitie

Als een zaak voor de politie bewijstechnisch rond is en een verdachte bekend is, zal de politie het dossier inzenden aan de officier van justitie. De politie geeft daarmee de zaak uit handen en het slachtoffer zal indien zij/hij dat heeft aangegeven, verder op de hoogte gehouden worden door de officier van justitie. Het is voor contactlegging met de officier van justitie van belang dat het slachtoffer (of diens advocaat of vertrouwenspersoon) beschikt over de datum van inzending van het proces-verbaal en de naam van de verdachte.

Op grond van artikel 16 lid 2 van de Wet op de Politie registers heeft het slachtoffer overigens recht op inzage in de eigen stukken (alles wat over het slachtoffer is opgeschreven) die in het politiedossier zitten. Zie hiervoor paragraaf 10.7 in deel 3.

Aanhouding en vasthouden van verdachte(n)

Als een verdachte is aangehouden kan de politie de verdachte maximaal 6 uur (overdag) of 15 uur (inclusief de nacht) vasthouden. Daarna moet de verdachte worden voorgeleid aan een hulpofficier van justitie¹³, die moet bepalen of de verdachte langer vastgehouden mag worden. Dit geschiedt via een in verzekeringstelling van 2 dagen, met de mogelijkheid van 2 dagen verlenging. Dat kan alleen als het gaat om een ernstig misdrijf en gevaar voor herhaling door of ontvluchten van de verdachte.

Na maximaal 3 dagen (dus tijdens de verlenging) moet een verdachte zijn voorgeleid aan een officier van justitie. Deze beslist vervolgens of een verdachte langer vast kan blijven zitten (zie ook paragraaf 15.1).

¹³ Dat is een politiefunctionaris, meestal een hoofdinspecteur, die onder meer het bevel tot in verzekeringstelling mag ondertekenen.

De strafrechtelijke procedure

Een korte introductie op doel en functie van het strafrecht is te vinden in bijlage 4.2. In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de procedure binnen het strafrecht verloopt, nadat de zaak door de politie is ingezonden naar het openbaar ministerie. Redenerend vanuit schema 3 in hoofdstuk 13 worden in dit hoofdstuk de fasen 4 tot en met 6 besproken. Achtereenvolgens komen aan de orde:

- inzending naar het openbaar ministerie (paragraaf 15.1)
- de beslissing tot al dan niet vervolgen (paragraaf 15.2)
- het gerechtelijk vooronderzoek (paragraaf 15.3)
- de terechtzitting (paragraaf 15.4)
- het slachtoffer als getuige (paragraaf 15.5)
- getuigenverklaringen door hulpverleners (paragraaf 15.6)
- verloop van het getuigenverhoor (paragraaf 15.7)
- het pleidooi van de officier van justitie (paragraaf 15.8)
- uitspraak door de rechter (paragraaf 15.9)
- de executie van het vonnis (paragraaf 15.10)
- hoger beroep en cassatie (paragraaf 15.11)

15.1 Inzending naar het openbaar ministerie

Een proces-verbaal wordt ingezonden naar het openbaar ministerie:

- als de politie het opsporingsonderzoek naar tevredenheid heeft afgerond (de verdachte is bekend, er is voldoende bewijs verzameld), en/of

- als een verdachte langer dan de maximale termijn voor inbewaringstelling in voorlopige hechtenis moet worden gehouden. In dit geval is een *inbewaringstelling* nodig. Deze duurt maximaal 10 dagen¹⁴.

Vanaf dat moment is dus het openbaar ministerie voor het slachtoffer de aan te spreken instantie. *Het slachtoffer – of iemand die namens het slachtoffer optreedt – kan altijd bij de politie vragen naar de datum van inzending van het proces-verbaal en naar de naam van de verdachte.*

Parketnummer

Zodra een strafzaak op het parket bij het openbaar ministerie bekend wordt, krijgt de zaak een *parketnummer*. Als een slachtoffer meer informatie wil hebben over de stand van zaken, zal zij/hij daarbij steeds het parketnummer nodig hebben. *Als het slachtoffer bij de politie heeft aangegeven op de hoogte te willen blijven van het verdere verloop van het strafproces, dan moeten het parketnummer en alle voor het slachtoffer belangrijke beslissingen van het openbaar ministerie door de administratie van het arrondissementsparket aan het slachtoffer worden doorgegeven*¹⁵. Na verloop van tijd kan het slacht-

• 14 Deze bewaring kan weer verlengd worden via 3 keer 30 dagen gevangenhouding (door de officier van justitie te vorderen bij de raadkamer van de arrondissementsrechtbank), waarna de strafzaak behandeld moet zijn door de rechter. • 15 Zie de paragrafen 10.2 en 10.4 in deel 3 waarin de richtlijn Terwee wordt behandeld (ten aanzien van informatieverzetting en schadevergoeding)

offer ook zelf (schriftelijk of telefonisch) contact opnemen met het parket om informatie op te vragen en eventueel nogmaals aan te geven dat zij/hij ook verder op de hoogte wil blijven of schade vergoed wenst te zien en zich als benadeelde partij wil voegen in het strafproces. Zie voor de wettelijke mogelijkheden voor het slachtoffer om informatie in te winnen verder paragraaf 10.7 in deel 3.

Gesprek met de officier van justitie

Het slachtoffer kan vanaf het moment dat de zaak is ingeschreven bij het parket een *gesprek* aanvragen met de behandelend officier van justitie. Bij zedendelicten behoort de officier van justitie zo'n gesprek zelf aan te bieden. Dit op grond van de richtlijn Terwee – zie verder paragraaf 10.2 in deel 3.

15.2 Beslissing tot al dan niet vervolgen

Seponeren of niet?

Door het openbaar ministerie wordt allereerst bekeken of een zedenzaak vervolgd moet en kan worden of niet. Als besloten wordt niet te vervolgen wordt de zaak *geseponeerd*¹⁶. Overwegingen die daarbij een rol spelen zijn:

- Levert de zaak een strafbaar feit op: vallen de in het proces-verbaal beschreven gedragingen onder een (of meer) van de artikelen van het Wetboek van Strafrecht?
- Kan de zaak bewezen worden: is de bewijslast sterk genoeg om tot een veroordeling van de verdachte(n) te kunnen komen?

Ook kan de officier van justitie op gronden aan het algemeen belang ontleend (opportuniteit) afzien van verdere vervolging en de zaak seponeren. Dit laatste zal bij zedendelicten niet zo heel vaak voorkomen. Wel is bij zedenzaken een sepot op grond van gebrek aan bewijs nogal eens aan de orde, zeker als het bewijs zich beperkt tot de

twee verklaringen van slachtoffer en verdachte (de zogenaamde één-op-één situatie).

Bij een beslissing tot sepot kan de officier van justitie de bijzondere voorwaarde toepassen dat de verdachte binnen een vastgestelde periode de schade aan het slachtoffer vergoedt. Zie hierover ook paragraaf 10.5.2 in deel 3.

Transactie

Ook is er de mogelijkheid dat de officier van justitie de verdachte een transactie aanbiedt. Dat wil zeggen dat de verdachte zijn/haar vervolging kan afkopen door binnen 30 dagen een door de officier voorgesteld bedrag te betalen. Ook dit zal bij zedenzaken (vanwege de ernst van de feiten) slechts incidenteel voorkomen. Ook hier kan de officier van justitie de voorwaarde toepassen dat de verdachte binnen een bepaalde periode ook nog de schade vergoedt aan het slachtoffer. Zie paragraaf 10.5.2 in deel 3.

Rechten van het slachtoffer

Over deze beslissingen (sepot, transactie) wordt het slachtoffer door de officier van justitie geïnformeerd¹⁷.

Bezwaar tegen sepot of transactie

Als een slachtoffer het niet eens is met de beslissing van de officier van justitie om te seponeren of de verdachte een transactie aan te bieden, dan kan het slachtoffer een klacht indienen bij het Gerechtshof waaronder de officier van justitie valt (*klacht over niet vervolgen*, artikel 12 WvSv). Daartoe kan het slachtoffer een brief sturen waarin het strafbare feit en alle relevante feiten worden genoemd. Het Gerechtshof zal de haalbaarheid van een vervolging

• 16 In de praktijk wordt deze beslissing vaak genomen door zogeheten parketsecretarissen. • 17 Zie paragraaf 10.2 in deel 3 over informatieverstopping in het kader van de richtlijn Terwee.

beoordelen en kan het openbaar ministerie alsnog opdracht geven te vervolgen. Een klacht van een slachtoffer is niet ontvankelijk als de zaak nog niet door de officier van justitie is behandeld, of als er meer dan 3 maanden zijn verstreken na de beslissing tot niet vervolgen. Zie voor de bepalingen rond de informatieverstrekking aan het slachtoffer van seksueel geweld verder paragraaf 10.2 in deel 3.

15.3 Gerechtelijk vooronderzoek (GVO) door de rechter-commissaris

Is de beslissing tot vervolgen eenmaal genomen, dan kan de officier van justitie besluiten dat er nader onderzoek gedaan moet worden. Bij de *rechter-commissaris*¹⁸ wordt dan een *gerechtelijk vooronderzoek* gevorderd (artikel 181, lid 1 WvSv). Dit gebeurt als er na het (politie)onderzoek nog onduidelijkheden zijn die nog moeten worden opgehelderd.

Een rechter-commissaris heeft meer mogelijkheden en bevoegdheden om bewijs en feiten te verzamelen. Zo kan door de rechter-commissaris onder meer een psychiatrisch onderzoek van de verdachte aangevraagd worden. Ook kan de rechter-commissaris getuigen en deskundigen horen.

Het slachtoffer kan een oproep voor het afleggen van een *getuigenverklaring* krijgen en is dan wettelijk verplicht te verschijnen. Bij het verhoor door de rechter-commissaris, dat achter gesloten deuren plaatsvindt, kunnen de officier van justitie en de advocaat van de verdachte aanwezig zijn. *Als het slachtoffer een advocaat of vertrouwenspersoon wil meenemen, dan moet men van tevoren contact opnemen met de rechter-commissaris. In de wet is namelijk niet geregeld dat deze personen bij het verhoor aanwezig mogen zijn. In de praktijk wordt vaak wel toestemming gegeven. De advocaat of vertrouwenspersoon mogen echter niet het woord voeren.*

De verklaring die het slachtoffer aflegt tijdens het verhoor door de rechter-commissaris, wordt op schrift gesteld en moet door het slachtoffer voor akkoord worden getekend.

Het slachtoffer kan in het gerechtelijk vooronderzoek *indien zij/hij daar om vraagt*, onder ede worden gehoord; de afgelegde verklaring heeft daarmee dezelfde kracht als een verklaring ter terechtzitting. Zo wordt in veel gevallen voorkomen dat een slachtoffer nog eens een verklaring op de zitting moet afleggen¹⁹.

Vergoeding van gemaakte kosten

Een slachtoffer dat als getuige moet verschijnen tijdens het gerechtelijk vooronderzoek, heeft wettelijk recht op *vergoeding van noodzakelijk gemaakte kosten* als reis- en verblijfskosten en een tegemoetkoming wegens gederfde inkomsten.

15.4 De terechtzitting

Datum van de terechtzitting

Als het slachtoffer heeft aangegeven op de hoogte te willen blijven van het verloop van de strafzaak en/of zich te willen voegen als benadeelde partij, dan dient de officier van justitie aan het slachtoffer de *zittingsdatum* te melden. Ook als zich omstandigheden voordoen waardoor de geplande zittingsdatum wordt opgeschort, dan dient dit gemeld te worden aan het slachtoffer. Zie voor de richtlijnen rond informatieverstrekking verder paragraaf 10.2 in deel 3.

Toegang tot de terechtzitting

De terechtzitting waar de strafzaak wordt behandeld, is in principe *openbaar*. Dat betekent dat iedereen de zitting vanaf de publieke tribune kan bijwonen. Ook de pers heeft vrije toegang tot de zittingszaal.

¹⁸ Dit is een onderzoeksrechter die onder meer belast kan worden met het uitvoeren van een gerechtelijk vooronderzoek dat voorafgaat aan de rechtszitting. ¹⁹ Overigens kan het slachtoffer nog wel als getuige ter zitting worden opgeroepen door de officier van justitie of de advocaat van de verdachte. De rechterbeslist over de toe- of afwijzing van het verzoek van de officier of de advocaat.

Als het slachtoffer van seksueel geweld als *benadeelde partij* de schade wenst te verhalen op de verdachte, heeft zij/hij in elk geval het recht op toegang tot de zittingzaal. Is het slachtoffer van seksueel geweld *getuige* dan kan zij/hij zich terugtrekken totdat het getuigenverhoor aan de orde is (art. 281 WvSv).

Mogelijke kinken in de kabel

Het kan gebeuren dat de rechter tijdens de rechtszitting besluit dat het strafproces geen doorgang kan vinden. Daar zijn de volgende mogelijke redenen voor:

- Er zijn fouten gemaakt in de dagvaarding van de verdachte (de beruchte vormfouten). De dagvaarding wordt in zo'n geval *nietig verklaard*.
- Niet-ontvankelijkheid van de officier van justitie: dit gebeurt als er fouten zijn gemaakt in de strafrechtelijke procedure tot aan de zitting, zoals bijvoorbeeld overschrijding van de termijn waarbinnen bepaalde zaken moeten gebeuren, of verjaring van het ten laste gelegde delict.

Als een van deze dingen aan de hand is, dan kan de rechter bepalen dat de terechtzitting geen doorgang kan vinden. Ook is het mogelijk dat de vervolging van een verdachte *geschorst* wordt: dit is tijdelijk uitstel, bijvoorbeeld omdat blijkt dat er nog meer onderzoek moet worden gedaan. Zo kan om een forensisch-psychiatrisch onderzoek worden gevraagd via het Pieter Baan Centrum in Utrecht of kan een (aanvullend) onderzoek door de reclassering nodig zijn.

15.5 Het slachtoffer als getuige

Als het slachtoffer tijdens het gerechtelijk vooronderzoek heeft verzocht om een *verklaring onder ede* af te leggen, dan is de kans groot dat zij/hij *niet nog eens op de zitting* het hele verhaal hoeft te doen. Bovendien kan het slachtoffer van seksueel geweld als

getuige vragen om twee wijzigingen in de procesgang:

- Als het slachtoffer (door de openbaarheid van de zitting) vreest voor ernstige krenking van eer of goede naam, dan kan het slachtoffer vragen om een verhoor *achter gesloten deuren* (art. 273, lid 1 WvSv).
- Het slachtoffer kan verzoeken om *buiten aanwezigheid van de verdachte* gehoord te worden (art. 292 WvSv).

Als een slachtoffer erg opziet tegen het getuigen op de terechtzitting, dan kan het zinvol zijn om voor de zitting daarover (telefonisch) contact op te nemen met de officier van justitie. De rechtbank kan dan bepalen dat het slachtoffer niet voor de tweede keer gehoord hoeft te worden. Overigens kan ook de advocaat van de verdachte het slachtoffer op de lijst van op te roepen getuigen plaatsen, bijvoorbeeld omdat deze aanvullende vragen wenst te stellen aan het slachtoffer. De rechtbank beslist over de toewijzing van getuigen.

Dagvaarding en gijzeling van getuigen

Een getuige die wordt opgeroepen om ter terechtzitting te getuigen, is *verplicht* om te verschijnen. Dat geldt ook voor het slachtoffer.

- Een slachtoffer dat niet wenst te verschijnen om een getuigenis af te leggen kan in principe worden *gedagvaard* ter zitting. Dat betekent dat het weigerachtige slachtoffer desnoods onder dwang via een zogenaamd bevel tot medebrenging (art. 282, lid 1 WvSv) op de zitting verschijnt. *Deze situatie dient uiteraard voorkomen te worden: goed vooroverleg met de officier van justitie is hier van groot belang.*
- Als een als getuige opgeroepen slachtoffer ter zitting alsnog weigert te getuigen of bepaalde vragen te beantwoorden, dan kan de rechter bepalen dat het slachtoffer wordt *gegijzeld* voor een periode van maximaal 30 dagen (art. 289, lid 2 WvSv). Deze

extreme situatie zal zich in de praktijk niet vaak voordoen. Gebeurt het wel, dan heeft het gegijzelde slachtoffer recht op bijstand door een advocaat (art. 289, lid 3 WvSv).

Vergoeding van gemaakte kosten

Een slachtoffer dat alsnog ter zitting als getuige gehoord moet worden, heeft recht op vergoeding van gemaakte kosten. Daartoe behoren reis- en verblijfskosten en een tegemoetkoming wegens gederfde inkomsten, te betalen door degene die de getuige heeft opgeroepen.

15.6 Getuigenverklaringen door hulpverleners

De ondersteunende getuigenverklaring

Een ondersteunende getuigenverklaring is bedoeld om het verhaal (de getuigenverklaring) van het slachtoffer nader te onderbouwen en te specificeren. Bij het afleggen van een ondersteunende getuigenverklaring door een hulpverlener speelt een aantal aspecten een rol:

- de privacybescherming van de cliënt
- beroepsgeheim/geheimhoudingsplicht
- verschoningsrecht
- de inhoud van de ondersteunende getuigenverklaring
- risico dat de verklaring belastend blijkt

De privacybescherming van de cliënt

Een hulpverlener heeft de plicht de privacy van de cliënt zo goed mogelijk te beschermen. Dat betekent dat voor het afleggen van een ondersteunende getuigenverklaring in principe altijd toestemming nodig is van de betrokken cliënt. Zonder deze toestemming zal een ondersteunende getuigenverklaring strijdigheid opleveren met de privacywetgeving.

Beroepsgeheim/geheimhoudingsplicht

Medewerkers van gesubsidieerde instellingen vallen onder de algemene geheimhoudingsplicht uit artikel 2:5 AWB²⁰. Het beroepsgeheim kent twee aspecten:

- De *zwijgplicht* (art. 272 WvSr): de plicht tot zwijgen over al hetgeen wat de beroepsbeoefenaar in zijn beroepsuitoefening bekend is geworden. De zwijgplicht geldt ten opzichte van iedereen (familieleden, andere hulpverleners en instellingen), behalve ten opzichte van de cliënt zelf en de rechter.
- Het *verschoningsrecht* (zie hieronder).

Zwijgplicht

De zwijgplicht heeft geen absoluut karakter: in een aantal gevallen geldt de zwijgplicht niet. Dan is de zwijgplichtige gerechtigd en soms zelfs verplicht om te spreken. Voor zedenzaken zijn twee uitzonderingen relevant:

- Toestemming van de geheimgerechtigde (cliënt): het geheim is 'eigendom' van de cliënt en deze kan – als dat in het eigen belang is – de geheimplichtige van zijn zwijgplicht ontslaan.
- Conflict van plichten: dit ontstaat als de zwijgplicht in conflict komt met een andere plicht van de beroepsbeoefenaar, bijvoorbeeld

²⁰ Algemene Wet Bestuursrecht. De volledige tekst van art. 2:5 is: 1. Een ieder die is betrokken bij de uitvoering van de taak van een bestuursorgaan en daarbij de beschikking krijgt over gegevens waarvan hij het vertrouwelijke karakter kent of redelijkerwijs moet vermoeden en voor wie niet reeds uit hoofde van ambt, beroep of wettelijk voorschrift ter zake van die gegevens een geheimhoudingsplicht geldt, is verplicht tot geheimhouding van die gegevens, behoudens voor zover enig wettelijk voorschrift hem tot mededeling verplicht of uit zijn taak de noodzaak tot mededeling voortvloeit. 2. Het eerste lid is mede van toepassing op instellingen en daartoe behorende of daarvoor werkzame personen die door een bestuursorgaan worden betrokken bij de uitvoering van zijn taak, en op instellingen en daartoe behorende of daarvoor werkzame personen die een bij of krachtens de wet toegekende taak uitoefenen.

beeld als deze weet dat een ander gevaar loopt. De hulpverlener kan zich dan beroepen op art. 40 WvSr, dat overmacht regelt, in welk geval het doorbreken van het zwijgen niet meer strafbaar is. Een conflict van plichten kan bijvoorbeeld ontstaan, als de hulpverlener vermoedt dat kinderen in een gezin seksueel misbruikt worden. Het is overigens altijd aan te bevelen dat de hulpverlener zijn overwegingen toetst bij een andere beroepsbeoefenaar.

Verschoningsrecht

Dit houdt in dat men zich ten opzichte van de rechter mag verschonen om vragen te beantwoorden. Het verschoningsrecht valt enkel toe aan hen die zich daar op grond van de wet en de jurisprudentie op kunnen beroepen. Beroepsbeoefenaren wiens verschoningsrecht wettelijk is vastgelegd zijn: notarissen, advocaten, medici en geestelijken. Daarnaast kan aan bepaalde hulpverleners via een gerechtelijke uitspraak een verschoningsrecht worden toegekend.

De rechtbank te Middelburg heeft in een strafzaak (RB Middelburg, 27 juni 1996) aan een vrijwilliger werkzaam bij een Buro Slachtofferhulp een verschoningsrecht toegekend. De vrijwilliger was opgeroepen als getuige, maar voerde het argument aan dat een vrijwilliger bij een Buro Slachtofferhulp "een taak heeft die slechts naar behoren kan worden vervuld als het slachtoffer erop kan vertrouwen dat het stilzwijgen wordt bewaard omtrent datgene wat hem of haar in die hoedanigheid is toevertrouwd".

De rechtbank bepaalde dat "het belang van de waarheidsvinding moet wijken voor het belang van degene die zich tot slachtofferhulp heeft gewend met een hulpvraag. Hulpzoekenden moeten erop kunnen vertrouwen dat wat zij aan een hulpverlener van Slachtofferhulp toevertrouwen, geheim blijft".

Overigens vervalt dat beroep op verschoningsrecht zodra het slachtoffer zelf instemt met het horen van een vrijwilliger Slachtofferhulp, aldus de rechtbank in de genoemde strafzaak.

Een eventueel beroep op een verschoningsrecht moet door de hulpverlener altijd worden afgewogen tegen het belang dat een slachtoffer heeft bij een ondersteunende getuigenverklaring.

Inhoud van de ondersteunende getuigenverklaring

Het spreekt voor zich dat een ondersteunende getuigenverklaring alleen relevant is voor zover deze betrekking heeft op de bij een hulpverlener beschikbare kennis en informatie. Verklaringen die deze kennis en informatie te buiten gaan zijn niet relevant. De hulpverlener zal deze grenzen in het oog moeten houden en zich niet laten verleiden tot verder gaande verklaringen of conclusies.

Risico van een belastende getuigenverklaring

Een ondersteunende getuigenverklaring, zeker van hulpverleners die langere tijd contact hebben met een slachtoffer van seksueel geweld, kan soms onbedoeld contraproductief uitpakken. Een voorbeeld uit de praktijk.

Een slachtoffer van een verkrachting is eerder slachtoffer geweest van incest en is daarvoor bij een hulpverlener in behandeling. Het slachtoffer wil bij de strafrechter via een voeging een schadevergoeding vragen op grond van het door de verkrachting aangedane psychische leed. De hulpverlener refereert in zijn ondersteunende getuigenverklaring aan de reeds eerder door de incest ontstane psychische schade. Dit maakt het voor de rechter moeilijker de verdachte te veroordelen tot een schadevergoeding. Het geeft bovendien de advocaat van de verdachte middelen in handen om de grondslag van de vordering te ondergraven.

Een hulpverlener zal dus zeer zorgvuldig moeten handelen en niet verder gaan dan zij/hij op grond van wat zij/hij heeft gehoord of gezien kan verklaren. De RIAGG Zuid-Kennemerland (te Haarlem) heeft een protocol opgesteld voor de ondersteunende getuigenverklaring door hulpverleners. Er wordt inmiddels ook gewerkt aan een landelijk in te voeren protocol.

15.7 Verloop van het getuigenverhoor

- Na het beëdigden van de getuige kunnen de rechter, de officier van justitie of de advocaat van de verdachte vragen stellen aan de getuige.
- Er kunnen vragen gesteld worden aan het slachtoffer waartegen de rechtbank, de officier van justitie of ook de advocaat van de verdachte zich verzetten. Op deze vragen hoeft het slachtoffer dan niet te antwoorden (art. 288 WvSv). Als kan worden voorzien dat dergelijke vragen gesteld gaan worden, kan men de officier van justitie voorafgaand aan de zitting inschakelen om het slachtoffer in bescherming te nemen.
- Op alle andere vragen zal het slachtoffer eerlijk moeten antwoorden.
- Als alle getuigen en deskundigen gehoord zijn, wordt de *verdachte gehoord*.

15.8 Het pleidooi van de officier van justitie (requisitoir)

Na het verhoor van de getuigen en deskundigen (het onderzoek ter terechtzitting) houdt de officier van justitie zijn pleidooi of requisitoir. De officier van justitie kan in zijn pleidooi straffen en maatregelen eisen.

Straffen

De te eisen straffen zijn:

- (on)voorwaardelijke gevangenisstraf
- het verrichten van onbetaalde arbeid ten gemene nutte (werkstraf)
- (on)voorwaardelijke geldboete
- hechtenis²¹

Een gevangenisstraf of geldboete kan geheel of gedeeltelijk voorwaardelijk zijn. Twee mogelijke voorwaarden die de officier van justitie ten behoeve van het slachtoffer van seksueel geweld kan eisen zijn:

- de voorwaarde van gehele of gedeeltelijke vergoeding van de geleden schade
- de voorwaarde dat de verdachte zich op straffe van een dwangsom gedurende een bepaalde periode onthoudt van bepaalde gedragingen jegens het slachtoffer (bijvoorbeeld een strafrechtelijk straat- of contactverbod).

Maatregelen

De hier relevante te eisen maatregelen zijn:

- een schadevergoedingsmaatregel ten behoeve van het slachtoffer
- terbeschikkingstelling (TBS)
- psychiatrische behandeling van de verdachte
- storting van een geldsom door de verdachte in een fonds dat ten goede komt aan slachtoffers van (zeden)delicten

Boete of schadevergoeding

Bij de formulering van de strafeis moet de officier van justitie zich houden aan de richtlijn Terwee. Als de officier van justitie denkt aan het vorderen van een geldboete óf het vorderen van een schadevergoedingsmaatregel (die ten goede komt aan het slachtoffer zelf), dan moet de schadevergoedingsmaatregel voorgaan. Overigens moet de officier van justitie ook bij vordering van andere straffen en maatregelen rekening houden met de schade die het slachtoffer geleden heeft. Zie verder paragraaf 10.4.

Terbeschikkingstelling (TBS)

Dit wordt toegepast als een verdachte (door de rechter) niet strafbaar wordt bevonden wegens een "gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestelijke vermogens". De rechter kan

²¹ Vrijheidsstraf van lichtere aard dan gevangenisstraf; wordt nogal eens gevorderd ter vervanging van geldboete.

dan besluiten dat de dader opgenomen moet worden in een speciale inrichting (TBS-kliniek). Aan een TBS is geenvaste termijn verbonden: het duurt twee jaar en kan elk jaar (door de rechter) met een jaar verlengd worden.

15.9 Uitspraak door de rechter

In de meeste gevallen doet de rechter niet direct uitspraak. Wel bepaalt de rechter aan het eind van de zitting wanneer er uitspraak gedaan wordt. Meestal is de uitspraak na 14 dagen. Bij de uitspraak kan het slachtoffer aanwezig zijn. Ook kan de uitspraak schriftelijk worden opgevraagd bij de griffie van de rechtbank. De uitspraak van de rechter kan bestaan uit:

- *vrijspraak*: dit gebeurt als niet bewezen kan worden dat een strafbaar feit is gepleegd.
- *ontslag van rechtsvervolgning*: dit gebeurt als het feit wel bewezen is, maar dit levert geen strafbaar feit op.
- *schuldigverklaring*: als een verdachte schuldig wordt verklaard, dan zal de rechter meestal een strafen/of een maatregel opleggen²². Zie paragraaf 15.8 voor een overzicht van mogelijke straffen en maatregelen.

Daarnaast doet de rechter ook een uitspraak over een eventuele vordering van de benadeelde partij (voeging).

15.10 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering

Met 'executie' bedoelt men: de tenuitvoerlegging (uitvoering) van het vonnis.

15.10.1 Executie van straffen en maatregelen

Executie van een onvoorwaardelijke gevangenisstraf

Als een verdachte in voorlopige hechtenis zit, dan zal meestal de tenuitvoerlegging van de gevangenisstraf aansluitend plaatsvinden. De verdachte komt dus niet op vrije voeten.

Nota bene: de duur van de voorlopige hechtenis wordt daarbij in mindering gebracht op de gevangenisstraf. Dit kan betekenen dat (bij een korte gevangenisstraf) de verdachte vrij snel of direct na de uitspraak van de rechter op vrije voeten komt.

Executie van een voorwaardelijke straf

Voorwaardelijke straffen worden niet ten uitvoer gelegd, tenzij de dader één van de voorwaarden (binnen de gestelde proeftijd) overtreedt.

Executie van een terbeschikkingstelling (TBS)

Een dader die een TBS opgelegd heeft gekregen, zal worden opgenomen in een TBS-kliniek. Tot die tijd wordt de dader vastgehouden in een gevangenis of huis van bewaring.

15.10.2 Executie van de vordering van de benadeelde partij: het innen van de schadevergoeding

Grosse

Nadat een slachtoffer van seksueel geweld als benadeelde partij een vordering toegewezen heeft gekregen, kan bij de griffie van de rechtbank een afschrift van het vonnis gevraagd worden. Zo'n afschrift heet 'grosse' en is nodig voor de uitvoering van het vonnis. Het slachtoffer heeft dan immers wel een vonnis, maar daarmee nog geen geld.

Voor de executie (inning) van de vordering kan het slachtoffer de dader eerst een aanmaning sturen in de vorm van een aangetekende brief²³. Dat kan leiden tot betaling of afspraken over een afbetalingsregeling. Als de dader niet reageert, dan kan een

• 22 In uitzonderlijke gevallen kan de rechter een verdachte schuldig verklaren zonder straf op te leggen. Dit komt echter weinig voor. • 23 Wel zal het vonnis eerst aan de dader moeten worden 'betekend' zodat de dader op de hoogte is van de inhoud van het vonnis. Heeft de dader op de zitting de uitspraak vernomen dan is dat voldoende.

gerechtsdeurwaarder worden ingeschakeld. De deurwaarder brengt een dwangbevel tot betaling uit aan de dader en kan beslag leggen op eigendommen en inkomsten van de dader.

De kosten van de executie zijn altijd voor rekening van de dader. Wel zal het slachtoffer deze eerst aan de deurwaarder moeten voorschieten, waarna afgewacht moet worden of de dader over voldoende middelen beschikt om de schade en de executiekosten te betalen.

15.11 Hoger beroep en cassatie in strafrechtelijke zaken

Hoger beroep

Als de advocaat van de verdachte of de officier van justitie het niet eens zijn met de uitspraak van de rechtbank, dan kunnen zij daartegen in hoger beroep gaan. Dat moet gebeuren binnen 30 dagen nadat de uitspraak is gedaan en aan de verdachte in persoon is betekend (dat wil zeggen dat de verdachte kennis heeft kunnen nemen van de uitspraak van de rechter). *Het slachtoffer kan in het strafproces niet zelfstandig in hoger beroep gaan tegen de uitspraak van de rechter* – ook niet als zij/hij zich als benadeelde partij gemeld heeft. Dat recht is voorbehouden aan de twee partijen waar het in feite om gaat in het strafproces: de overheid (officier van justitie) en de verdachte (of diens advocaat). Wel staat civielrechtelijk hoger beroep open voor het slachtoffer als benadeelde partij. Zie hiervoor paragraaf 10.5.3 in deel 3.

De officier van justitie kan het belang van het slachtoffer meewegen in de beslissing om hoger beroep aan te tekenen. Teleurstelling bij het slachtoffer alléén is echter geen voldoende grond voor hoger beroep: er moeten ook andere argumenten zijn om hoger beroep aan te tekenen.

Informatie aan het slachtoffer

Het slachtoffer dat geïnformeerd wenst te blijven over het verloop van de strafzaak en het slachtoffer dat zich als benadeelde partij

heeft gevoegd, heeft recht op informatie over een ingesteld hoger beroep en over de zittingsdatum waarop het hoger beroep zal dienen. Tevens heeft het slachtoffer dat zich heeft gevoegd als benadeelde partij, recht op inzage in relevante processtukken.

Cassatie

Nadat het gerechtshof in hoger beroep uitspraak heeft gedaan, kan de advocaat van de verdachte of de officier van justitie in cassatie gaan bij de Hoge Raad, het hoogste rechtscollege in Nederland.

16

De civielrechtelijke procedure

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de verschillende procedures binnen het civiele recht. Voor het maken van een keuze voor de meeste geschikte juridische procedure om een schadevergoeding te vorderen wordt verwezen naar hoofdstuk 13. In bijlage 4.2 is een korte introductie te vinden over onder meer doel en functie van het civiele recht. Een civielrechtelijke procedure kan altijd worden gestart naast een strafrechtelijke procedure. De uitkomst van de strafrechtelijke procedure kan wel van nut zijn bij het verloop van het civielrechtelijke proces. Binnen het civiele recht bestaan twee soorten procedures die vooral relevant zijn voor slachtoffers van seksueel geweld²⁴:

- het kort geding
- de rechtbankprocedure

Leeswijzer

In dit hoofdstuk komen de volgende onderwerpen aan de orde:

- aspecten van bewijsvoering en kosten gemoeid met civielrechtelijke procedures (paragraaf 16.1)
- het kort geding (paragraaf 16.2)
- de rechtbankprocedure (of bodemprocedure) (paragraaf 16.3)
- de executie van het vonnis (paragraaf 16.4)
- hoger beroep en cassatie (paragraaf 16.5)

16.1 Bewijsvoering en kosten

Het civiele recht kent verschillende procedures. Voordat daarop wordt ingaan, wordt stilgestaan bij twee aspecten die gelden voor alle civielrechtelijke procedures: de bewijsvoering en de kosten.

Het bewijs in civielrechtelijke zaken

- Uitgangspunt in het civiele recht is dat de eiser de bewijslast heeft en de vordering met bewijs moet onderbouwen. De rechter is overigens geheel vrij in het beoordelen van het bewijs en of met het bewijs de vordering/eis voldoende bewezen is.
- Een slachtoffer van seksueel geweld kan in feite alle bewijs gebruiken om aan te tonen dat hetgeen de verdachte heeft gedaan onrechtmatig is. Daarvoor staan haar/hem alle zaken die in het strafrecht ook als bewijs gelden ter beschikking.
- Zoals hierboven reeds werd gemeld, kan een civielrechtelijke procedure ingesteld worden naast een strafrechtelijke. Het voordeel daarvan is dat een slachtoffer van seksueel geweld kan profiteren van het aangeleverde bewijs in de strafzaak²⁵.

• 24 Daarnaast is er een aantal andere civiele procedures, zoals een verzoekschriftprocedure, die voor de kantonrechter gevoerd kunnen worden. Ze lijken in grote lijnen op de rechtbankprocedure. Omdat slachtoffers van seksueel geweld daar in de praktijk weinig mee te maken krijgen worden deze procedures hier verder niet besproken.

• 25 Zo kan een DNA-test (een test waarbij, via bloed, speeksel of huidcellen op of bij het slachtoffer na het zedendelict aangetroffen, de DNA-structuur wordt vastgesteld van de vermoedelijke dader en die wordt vergeleken met de DNA-structuur van de verdachte via een (eventueel gedwongen) bloedafname) die in het kader van het strafrecht is afgenomen ook gelden als bewijs in het civiele recht, zelfs als deze in het strafrecht als onrechtmatig verkregen wordt aangemerkt (zie Claessens, 1995, p. 35).

- Ook als een verdachte strafrechtelijk is veroordeeld, wordt een feit civielrechtelijk bewezen geacht *onder het voorbehoud van tegenbewijs door de gedaagde*.

Wel zal een eiser/slachtoffer van seksueel geweld dan nog de hoogte van de schadevordering moeten onderbouwen. Vandaar dat wel wordt aangevoerd dat een slachtoffer van seksueel geweld – omdat het moeilijk en belastend kan zijn om zelf bewijs te verzamelen – kan profiteren van het door de officier van justitie in het strafrecht verzamelde bewijs en de uitkomst van een eventuele strafzaak. Daarbij is niet relevant of de verdachte in het strafproces is *veroordeeld*: het is voldoende als het feit waar het om gaat in het strafproces is *bewezen*.

Kosten van de civielrechtelijke procedure

De kosten voor het aanspannen van een civielrechtelijke procedure zijn in eerste instantie voor degene die de rechtbankprocedure start, maar kunnen in de procedure op de tegenpartij worden verhaald via een kostenveroordeling door de rechter van de partij die in het ongelijk wordt gesteld. Een slachtoffer loopt dus altijd het *financiële risico* zelf met de kosten te blijven zitten. Dat risico kan samen met een advocaat in een verkennend gesprek worden afgewogen. Een aantal advocaten rekent geen kosten voor dit zogenaamde *togagesprek*. Lijsten met namen van deze advocaten zijn onder meer voorhanden bij de Bureaus voor Rechtshulp en het Clara Wichmann Instituut.

16.2 Het kort geding

Spoedeisend belang

Een nadeel van de civielrechtelijke procedure is dat er veel tijd mee gemoeid kan zijn. Er kunnen zich echnersituaties voordoen waarin iemand op korte termijn een uitspraak van een rechter nodig heeft. In dat geval kan in het civiele recht een *kort geding* worden gestart.

Om een kort geding te kunnen voeren moet de eiser een aantoonbaar *spoedeisend belang* hebben.

Als een slachtoffer van seksueel geweld bijvoorbeeld nog steeds wordt lastig gevallen of bedreigd door de verdachte/de dader, dan is er sprake van een spoedeisend belang. Het slachtoffer kan dan via een kort geding vorderen dat het de verdachte verboden wordt contact te zoeken met het slachtoffer of in haar/zijn buurt te komen (zie hiervoor verder paragraaf 11.3).

Ook als een slachtoffer in een nijpende financiële situatie is beland door het gebeurde of de afhandeling daarvan (kosten van hulpverlening, schadeherstel, enzovoort) dan kan het slachtoffer proberen via een kort geding een voorschot te krijgen op een door de verdachte te betalen schadevergoeding.

Ook kan een kort geding worden aangespannen op grond van het feit dat een (spoedige) erkenning van het gebeurde beperkend kan werken op de schade bij het slachtoffer en bevorderend is voor de verwerking van het gebeurde.

Beslissing bij voorraad

De uitspraak in kort geding is altijd een zogenaamde beslissing bij voorraad. Dat wil zeggen dat de mogelijkheid blijft openstaan dat een van beide partijen via een gewone civielrechtelijke procedure aan de rechter vraagt uitspraak te doen over de vordering of rechtsvraag die in het kort geding is ingebracht. Daarom wordt de gewone rechtbankprocedure ook de civielrechtelijke *bodemprocedure* genoemd (zie verder paragraaf 16.3).

Het dagvaarden in kort geding

Een slachtoffer heeft voor een kort geding *altijd een advocaat nodig*. Via deze advocaat laat het slachtoffer de rechtbank weten een kort geding te wensen. De *dagvaarding* wordt aan de (vice-)president van de rechtbank overgelegd, zodat deze kennis kan nemen van de eis en kan beoordelen of het inderdaad om een

spoedeisend belang gaat. In de dagvaarding komt te staan waar en wanneer en tegen wie het kort geding gevoerd zal worden, wat er precies gevorderd wordt en op grond waarvan. Is het spoedeisend belang vastgesteld door de rechter, dan kan de advocaat van het slachtoffer (die in dat geval *procureur* genoemd wordt) de dagvaarding uit laten brengen door een gerechtsdeurwaarder. Dit houdt in dat de deurwaarder de dagvaarding overhandigt aan de gedaagde (de verdachte/dader).

Het verloop van de kort geding procedure

De kort geding procedure verloopt voor het grootste deel *mondeling*. Wel kunnen beide partijen ter ondersteuning van hun standpunten schriftelijke stukken meenemen. De verdachte (gedaagde) hoeft niet per se vertegenwoordigd te zijn door een advocaat, maar kan ook zelf verschijnen. De (vice-)president van de rechtbank spreekt vaak nog op de zitting een oordeel uit. Soms volgt de uitspraak later, maar altijd binnen 15 dagen.

16.3 De rechtbankprocedure (bodempcedure)

Dagvaarding

Een rechtbankprocedure begint ook met het uitbrengen van een dagvaarding. In de dagvaarding staat weer vermeld:

- wanneer en waar de zaak behandeld zal worden
- tegen wie de dagvaarding wordt uitgebracht
- een precieze omschrijving van de vordering van het slachtoffer (eiser)
- en de argumenten/gronden voor deze vordering

De dagvaarding moet worden opgesteld door een advocaat (*procureur*) en wordt aan de verdachte (gedaagde) uitgereikt door een gerechtsdeurwaarder. Nadat de dagvaarding is uitgebracht, wordt de zaak op de *rol* (lijst met zittingszaken) gezet van een arrondissementsrechtbank⁶.

Verloop van de procedure

In een rechtbankprocedure worden beide partijen vertegenwoordigd door een *procureur* (meestal een advocaat). Beide partijen mogen ook zelf aanwezig zijn bij een eventuele zitting. De uitgebreide bescherming die het slachtoffer (als getuige) in strafzaken geniet – onder meer tegen een mogelijke confrontatie met de verdachte – is in het civiele recht dus *niet aanwezig*. Dit kan een mogelijk probleem zijn voor het slachtoffer. Het slachtoffer kan er uiteraard wel voor kiezen zelf niet aanwezig te zijn bij de zitting. Op de vastgestelde zittingsdatum legt de *procureur* van de eiser nogmaals de eis uit de dagvaarding voor in een zogenaamde *conclusie van eis*. Daarin worden nogmaals de argumenten aangegeven hoe de eis tot stand gekomen is. Gewoonlijk wordt de dagvaarding nogmaals samen met de conclusie van eis overlegd. Vervolgens zijn er twee mogelijkheden:

- de tegenpartij verschijnt ter zitting, vertegenwoordigd door een *procureur*
- de tegenpartij verschijnt niet

Als de tegenpartij (procureur) verschijnt:

- De rechter bepaalt dan dat de zaak *op tegenspraak aanhangig* is en de tegenpartij kan schriftelijk weerwoord leveren. Kan dat niet op dezelfde zitting worden behandeld, dan bepaalt de rechter een termijn waarbinnen het weerwoord – dat *conclusie van antwoord* genoemd wordt – gegeven moet worden. De conclusie van antwoord moet meer zijn dan een simpele ontkenning van de vordering van de eiser, anders kan de rechter de vordering bij gebrek aan verweer toewijzen.

⁶ 26 In Nederland zijn 19 arrondissementsrechtbanken. De woonplaats van de verzoeker bepaalt welke rechtbank de zaak behandelt (zie voor adressen deel 5, paragraaf 17.11).

- Na de conclusie van antwoord is het woord weer aan de eiser die in een *conclusie van repliek* kan reageren op hetgeen door de gedaagde is aangedragen en de eis nogmaals kan beargumenteren.
- De gedaagde heeft dan nog het recht te reageren in een *conclusie van dupliek*.
- Is dat allemaal achter de rug, dan kunnen beide partijen nog eens in het geweer komen via een *mondeling pleidooi*. In die fase mag de andere partij daar steeds op reageren.
- Uiteindelijk zal de rechter dan *vonnis wijzen*. Omdat de rechter in civielrechtelijke zaken een lijdelijke rol heeft, mag er in het vonnis geen andere uitspraak worden gedaan dan over zaken die beide partijen hebben aangedragen. Daarmee zijn in het civiele recht de partijen degenen die de hele inhoud van het proces bepalen.
- Het kan ook zijn dat de rechter in plaats van een eindvonnis een zogenaamd *tussenvonnis* wijst. Zo'n tussenvonnis kan de rechter gebruiken om:
 - (aanvullend) bewijste vragen aan partijen, bijvoorbeeld door het aanbrengen van getuigen
 - nadere inlichtingen te vragen aan partijen: dat kan schriftelijk of mondeling – gebeurt dat mondeling dan wordt dat een *comparitie van partijen* genoemd²⁷
 - deskundigenrapporten op te vragen over niet-juridische aspecten in de zaak.
- Na een tussenvonnis door de rechter kunnen beide partijen daar weer op reageren, waarna de zaak zal leiden tot een eindvonnis. Het eindvonnis is in feite pas uitvoerbaar (executabel) als de tegenpartij geen hoger beroep heeft ingesteld.

Als de tegenpartij niet verschijnt:

- In dat geval kan de rechter *verstek verlenen* tegen de gedaagde
- Als de vordering van de eiser de rechter niet onrechtmatig voorkomt, kan de rechter overgaan tot *toewijzing van de eis*

- De rechter velt dan een vonnis waartegen de gedaagde binnen 14 dagen *in verzet kan komen*
- Als de tegenpartij in verzet komt, dan wordt de zaak verder behandeld als hierboven is beschreven
- Als de gedaagde niet binnen 14 dagen reageert, wordt het vonnis onherroepelijk en kan de eiser/het slachtoffer van seksueel geweld het vonnis executeren. Voor de gedaagde/verdachte rest dan het instellen van hoger beroep.

16.4 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering

Voor opmerkingen over executie van het vonnis en de inning van de schadevordering wordt verwezen naar wat in paragraaf 15.10.2 is gemeld. Wel dient daaraan te worden toegevoegd dat er in het civiele recht de mogelijkheid bestaat een dader die weigert te betalen, in *civielrechtelijke gijzeling* te laten nemen. Dat betekent dat een dader zolang hij/zij weigerachtig blijft te betalen, vastgezet kan worden (meestal in een huis van bewaring) met het doel om alsnog betaling af te dwingen. De kosten van de gijzeling komen voor *rekening van de eiser*.

16.5 Hoger beroep en cassatie in civielrechtelijke zaken

Hoger beroep van uitspraak in kort geding

Van de uitspraak in kort geding kunnen beide partijen binnen 30 dagen in hoger beroep gaan. In *hoger beroep* wordt dan de rechtbankprocedure gevolgd. Zie hiervoor paragraaf 16.3.

• 27 In zo'n situatie kan zich de mogelijkheid voordoen dat partijen alsnog een onderlinge schikking overeenkomen en de zaak daarmee eindigt. In dat geval kan aan de rechter worden gevraagd om deze schikking vast te leggen in een vonnis. • 28 Nederland heeft 5 gerechtshoven. Bepalend voor de vraag welk gerechtshof bevoegd is, is de vraag binnen welk werkgebied (of hofressort) de arrondissementsrechtbank behoort waar de zaak in eerste instantie is behandeld.

Hoger beroep van uitspraak in rechtbankprocedure

- Beide partijen zijn, indien men het niet eens is met het vonnis van de rechtbank, bevoegd om binnen 30 dagen *hoger beroep* in te stellen bij het gerechtshof⁸. De dagvaarding voor een hoger beroep bevat de aankondiging van het hoger beroep en datum, tijdstip en plaats waaraan en anderzalsal worden behandeld.

In een *memorie van grieven* wordt door de partij die hoger beroep instelt, vastgelegd wat de argumenten zijn voor het hoger beroep. Daarop volgt een *memorie van antwoord* door de tegenpartij.

Overigens kunnen in hoger beroep de rollen dus omgedraaid zijn: de gedaagde die hoger beroep instelt, wordt eiser in hoger beroep en omgekeerd. Het gerechtshof doet, na een eventueel getuigenverhoor of ingewonnen deskundigenverklaring, uitspraak.

- Beide partijen kunnen van deze uitspraak *in cassatie gaan* bij de Hoge Raad. De Hoge Raad toetst op de vraag of in de civielrechtelijke behandeling de wet en het recht goed zijn toegepast en zal niet nog eens de feiten beoordelen.

Nota bene: bij de Hoge Raad mogen alleen advocaten die in Den Haag staan ingeschreven, de partijen vertegenwoordigen.

Bijlage 4.1 Inhoudsopgave overige delen

Deel 1 Achtergronden

Inleiding

1 Seksueel geweld: omschrijving, omvangen gevolgen

- 1.1 Seksueel geweld in de maatschappelijke discussie
- 1.2 Seksueel geweld en wetgeving
- 1.3 Omvang en aard van seksueel geweld
 - 1.3.1 Gegevens over volwassen slachtoffers
 - 1.3.2 Gegevens over kinderen
- 1.4 De gevolgen van seksueel geweld
 - 1.4.1 Fysieke gevolgen
 - 1.4.2 Praktische gevolgen
 - 1.4.3 Emotionele en psychische gevolgen
 - 1.4.4 Sociale gevolgen
 - 1.4.5 Juridische gevolgen

2 De weg van het slachtoffer: volwassenen

- 2.1 De weg van het slachtoffer: drie fasen, drie trajecten
- 2.2 De drie fasen: het perspectief van het slachtoffer
 - 2.2.1 De aanlooffase: op zoek naar vertrouwenspersonen
 - 2.2.2 De actiefase: de (aan) melding en eerste opvang
- 2.3 De vervolffase
 - 2.3.1 De drie trajecten: perspectief van het slachtoffer
- 2.4 De kloof tussen de hulpverlening en het juridische circuit

- 2.5 Samenwerking tussen de hulpverlening en het juridische circuit: enkele suggesties

3 Seksuele kindermishandeling: het traject

- 3.1 De signaleringsfase
- 3.2 Het melden van seksuele kindermishandeling
- 3.3 De afhandeling van meldingen: vervolging of hulpverlening?
- 3.4 Samenwerking van betrokken instellingen

Bijlagen

- Bijl. 1.1 Inhoudsopgave overige delen

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 2 Hulp en bijstand

Inleiding

4 Hulpverlening aan volwassen slachtoffers van seksueel geweld en hulp aan daders

- 4.1 Inleiding
- 4.2 De eerste opvang van slachtoffers
- 4.3 De belangrijkste aanbieders van eerste opvang

- 4.3.1 De politie
- 4.3.2 Buro's Slachtofferhulp
- 4.3.3 Telefonische hulpdiensten
- 4.3.4 De huisarts
- 4.3.5 De GG&GD
- 4.3.6 Het Algemeen Maatschappelijk Werk
- 4.4 Verwijzing naar vervolghulp
- 4.5 Aanbieders van vervolghulp
- 4.5.1 Onderdak: vrouwenopvang en maatschappelijke opvang
- 4.5.2 Ambulante psychosociale hulpverlening (regulier)
- 4.5.3 Intramurale hulp
- 4.5.4 De niet-reguliere (autonome) hulpverlening
- 4.6 Samenwerking bij seksueel geweld
- 4.7 Daderhulpverlening
- 4.8 Hulp bij vrouwenmishandeling: geweld in relaties

5 Hulp aan jeugdigen

- 5.1 Signalering van seksuele kindermishandeling
- 5.2 Het melden van vermoedens
- 5.3 Vervolghulpverlening
- 5.3.1 Hulp aan jeugdige slachtoffers
- 5.3.2 Hulpverlening aan de overige betrokkenen
- 5.4 Verwijzen naar vervolghulp
- 5.5 Samenwerking in de hulp bij seksuele kindermishandeling

6 Hulp aan specifieke groepen

- 6.1 Inleiding
- 6.2 Jongens als slachtoffer
- 6.3 Zwarte en migrantenvrouwen
- 6.4 Vluchtelingen/asielzoekers
- 6.5 Mensen met een handicap
- 6.5.1 Mensen met een verstandelijke handicap
- 6.5.2 Mensen met een lichamelijke handicap

- 6.6 Patiënten/cliënten in de (geestelijke) gezondheidszorg
- 6.7 Jeugdigen in instellingen voor jeugdhulpverlening/jeugdbescherming

7 Juridische bijstand en financiële hulp

- 7.1 De diverse rechtshulpverleners
- 7.1.1 Advocaten
- 7.1.2 Letselschade-advocaten (LSA)
- 7.1.3 Bureaus voor Rechtshulp
- 7.1.4 Rechtskundige diensten
- 7.2 De kosten van de rechtshulp
- 7.2.1 Kosten van rechtshulp behoren tot de schade
- 7.2.2 Gefinancierde rechtshulp
- 7.2.3 Niet-gefinancierde rechtshulp
- 7.2.4 Proceskosten
- 7.3 Financiële hulp: schadefonds
- 7.3.1 Het Schadefonds Geweldsmisdrijven
- 7.3.2 Overige (particuliere) fondsen

Bijlagen

- Bijl. 2.1 Inhoudsopgave overige delen

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 3 Wetten en regels

Inleiding

8 Achtergrondinformatie

- 8.1 De totstandkoming van de nieuwe zedelijkheidswetgeving
- 8.2 De structuur van de rechterlijke macht en het openbaar ministerie
- 8.3 Strafrecht: omschrijving en relevante wetboeken
- 8.4 Civiel recht: omschrijving en relevante wetboeken

9 De strafwetgeving

- 9.1 De zware zedendelicten: artikelen 242 tot en met 249
 - 9.1.1 Overzicht van de artikelen 242-249
 - 9.1.2 Drie stroomschema's
 - 9.1.3 Keuze van het juiste stroomschema
 - 9.1.4 Gebruik van de stroomschema's
- 9.2 De overige relevante artikelen in de strafwetgeving
 - 9.3 Verjaring van de zedendelicten
- 9.3.1 Strafrechtelijke verjaring
- 9.4 Klachtdelicten

10 Positie, rechten en plichten van slachtoffers in het strafrecht (wet- en regelgeving)

- 10.1 Overzicht van relevante richtlijnen/circulaires
- 10.2 Richtlijnen over informatievervalsing
- 10.3 Richtlijnen over bejegening
- 10.4 Richtlijnen over schadebemiddeling (in de fase vóór de strafzitting)
- 10.5 Wettelijke bepalingen rond schadevergoeding in het strafproces
 - 10.5.1 Inleiding
 - 10.5.2 De officier van justitie en schadevergoeding in het strafproces

- 10.5.3 Het slachtoffer en schadevergoeding in het strafproces
 - 10.6 Klachtregelingen
 - 10.6.1 Klachten over de politie
 - 10.6.2 Klachten over justitie
 - 10.7 Wettelijke bepalingen rond inzage van processtukken en verkrijgen van strafrechtelijke informatie

11 Civielrechtelijke mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld

- 11.1 De aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad
 - 11.2 Soorten schade
 - 11.2.1 Vermogensschade
 - 11.2.2 Immateriële schade: smartengeld
 - 11.3 Andere civielrechtelijke voorzieningen
 - 11.3.1 Het straatverbod
 - 11.3.2 Contactverbod
 - 11.3.3 Informatiegebod
 - 11.3.4 Verhuisgebod
 - 11.3.5 Voorschot op schadevergoeding
- 11.4 Civielrechtelijke verjaring

12 Overige relevante wet- en regelgeving

- 12.1 Seksueel misbruik door (medische) hulpverleners
 - 12.1.1 Het wettelijk tuchtrecht
 - 12.1.2 Intern (buitenwettelijk) tuchtrecht
 - 12.1.3 Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst
- 12.2 Seksuele intimidatie op het werk
 - 12.2.1 Begripsomschrijving
 - 12.2.2 De wetgeving
- 12.3 Seksueel geweld in internationale context
 - 12.3.1 Vrouwenhandel
 - 12.3.2 Vluchtelingen en asielzoekers: seksueel geweld in het land van herkomst

Bijlagen

- Bijl. 3.1 Inhoudsopgave overige delen
- Bijl. 3.2 Wetsteksten van de gewijzigde zedenwetten
- Bijl. 3.3 Wetsteksten van de overige (ongewijzigde) zedenwetten
- Bijl. 3.4 Overzicht van veel toegepaste wetsartikelen (WvSr)
bij vrouwenmishandeling

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 5 Adressen en informatie

17 Adressen

- 17.1 Landelijke steun-, koepel- en belangenorganisaties
- 17.2 Regionale steunpunten en consultatieteams seksueel geweld
- 17.3 Regionale en lokale samenwerkingsverbanden
seksueel geweld
- 17.4 Hulp aan volwassenen: eerste opvang en
vervolghulpverlening
- 17.5 Vrouwenopvangvoorzieningen
- 17.6 Algemene crisisopvang
- 17.7 Seksuele kindermishandeling: landelijke organisaties,
telefonische opvang en meldpunt
- 17.8 Jeugd: vervolghulpverlening
- 17.9 Raden voor de Kinderbescherming
- 17.10 Juridische en financiële hulpverlening
- 17.11 Rechtbanken en parketten
- 17.12 Medische Tuchtcolleges
- 17.13 Rijksoverheid en Inspecties

18 Literatuur

- 18.1 Algemene literatuur over seksueel geweld

- 18.2 Specifieke slachtoffergroepen
- 18.3 Signalering en eerste opvang
- 18.4 (Vervolg)hulpverlening
- 18.5 Slachtofferzorg en -hulp
- 18.6 Wetten, regels en richtlijnen
- 18.7 Politie en seksueel geweld
- 18.8 Justitie en seksueel geweld

19 Overige materialen en middelen

- 19.1 Brochures
- 19.2 Protocollen/handelingsrichtlijnen/handleidingen
- 19.3 Audiovisuele middelen
- 19.4 Bibliografieën

Bijlagen

- Bijl. 5.1 Inhoudsopgave overige delen

Bijlage 4.2 De structuur van de rechterlijke macht en de belangrijkste wetboeken

De structuur van de rechterlijke macht en het openbaar ministerie

De rechterlijke macht en het openbaar ministerie in Nederland kennen een hiërarchische opbouw:

- 62 kantongerechten
- 19 arrondissementsrechtbanken
- 5 gerechtshoven
- 1 Hoge Raad

De adressen van deze rechtbanken zijn opgenomen in deel 5 van deze almanak, paragraaf 17.11.

Kantongerechten

De kantongerechten zijn de laagste rechtsprekende instanties in Nederland. Zij behandelen:

- een beperkt aantal civielrechtelijke zaken, waaronder schadeverderingen tot 5.000 gulden
- een beperkt aantal strafrechtelijke zaken, vooral zeer lichte vergrijpen (overtredingen); misdrijven worden bijna allemaal door de arrondissementsrechtbanken behandeld.

Een procedure voor een kantonrechter kan zonder juridische bijstand worden gevoerd.

Arrondissementsrechtbanken

De arrondissementsrechtbanken behandelen in eerste instantie alle zaken, behalve die waarvoor de kantongerechten zijn aangewezen. Ook behandelen de arrondissementsrechtbanken hoger beroepszaken van uitspraken van de kantonrechters. Deze rechtbanken maken een onderscheid tussen:

- Behandelingen door een alleensprekende rechter: deze wordt in het civiele recht de *enkelvoudige kamer* genoemd en in het strafrecht de *politierechter*. De politierechter behandelt eenvoudige strafzaken en kan maximaal 6 maanden gevangenisstraf opleggen.
- Behandeling door een college van drie rechters. Deze wordt de *meervoudige kamer* genoemd.

Verder is er een aparte *kinderrechter* die zaken behandelt gepleegd door strafrechtelijk minderjarigen (tot 18 jaar).

De administratieve afdeling bij de arrondissementsrechtbank heet de *griffie*. Daar kan men onder meer terecht voor informatie over de zittingsdatum, over uitspraken en de afschriften van vonnissen. Het openbaar ministerie bij de rechtbanken wordt het *arrondissementsparket* genoemd. Binnen het arrondissementsparket zijn officieren van justitie en één hoofdofficier van justitie werkzaam. De arrondissementsparketten zijn soms apart gehuisvest van de arrondissementsrechtbanken en/of hebben een eigen postadres.

Gerechtshoven

De gerechtshoven zijn de rechterlijke instanties die zaken in hoger beroep behandelen. Dit met uitzondering van de uitspraken van kantonrechters, waarover in hoger beroep de arrondissementsrechtbanken oordelen. Meestal wordt een zaak bij het gerechtshof behandeld door een meervoudige kamer. De gerechtshoven zijn de *hoogste rechters* die oordelen over de feiten in een zaak. Daarna kunnen partijen in verband met de vraag of de wet en het recht op een zorgvuldige wijze zijn toegepast, nog in cassatie bij de Hoge Raad.

De gerechtshoven hebben een eigen *griffie* (administratieve afdeling). Het openbaar ministerie bij de gerechtshoven is georganiseerd in vijf *parketten*. Binnen het gerechtelijk parket heten de vertegenwoordigers van het openbaar ministerie *procureurs-generaal*.

De gerechtelijke parketten hebben dezelfde postadressen als de gerechtshoven te Amsterdam, Arnhem, Den Haag, Den Bosch en Leeuwarden.

Hoge Raad

De Hoge Raad is de hoogste rechterlijke instantie in Nederland. De uitspraken van de Hoge Raad zijn heel belangrijk voor de vraag wat als geldend recht kan worden aangemerkt. De uitspraken van de Hoge Raad hebben een rechtsvormende functie en zijn daarmee bepalend voor de mogelijkheden van lagere rechters in latere zaken. Daarnaast hebben zij een controlerende functie (bestaande uit correctie van uitspraken van lagere rechters). De Hoge Raad is gevestigd in Den Haag en heeft een eigen griffie.

De hoogste vertegenwoordiger van het openbaar ministerie bij de Hoge Raad heet (net als bij de gerechtshoven) *procureur-generaal*. Bijzonder aan de mogelijkheden die de procureur-generaal heeft, is om een zogenaamde *cassatie in het belang der wet* in te stellen. Dit betekent dat de gevraagde uitspraak geen gevolgen heeft voor

betrokken partijen, maar noodzakelijk wordt geacht voor de uitleg van een stuk wetgeving.

De procureur-generaal bij de Hoge Raad heeft hetzelfde postadres als de Hoge Raad.

Strafrecht: omschrijving en relevante wetboeken

Wat is strafrecht?

Het strafrecht bestaat uit een systeem van regels dat gedragingen strafbaar stelt die een samenleving, vertegenwoordigd door de overheid, op een bepaalde tijd en plaats niet wenst te tolereren en daarom wil sanctioneren. Deze gedragingen zijn vastgelegd in *delictomschrijvingen*.

Ook wordt in het strafrecht geregeld waar de sancties uit kunnen bestaan, hoe de regels moeten worden toegepast (*procedures*) en wie welke bevoegdheid heeft in het handhaven van het (straf) recht. Het strafrecht richt zich op het regelen van verhoudingen tussen individuele burgers (verdachten van strafbare feiten) en de overheid/samenleving.

Tot de *strafrechtspleging* (de praktijk van het strafrecht) worden alle instellingen gerekend die dit geheel van regels en procedures uitvoeren. Daartoe behoren de politie, andere (bijzondere) opsporingsdiensten, het openbaar ministerie en de strafrechter.

Een strafrechtelijke vervolging wordt primair ingesteld vanuit het *algemeen belang*: het belang voor de samenleving als geheel. De vertegenwoordiger van de overheid/samenleving is het openbaar ministerie, in de persoon van de officier van justitie²⁹. Het *slachtoffer*

²⁹ Zo heet de vertegenwoordiger van het openbaar ministerie bij de 19 arrondissementsrechtbanken. Bij de 5 gerechtshoven (hoger beroep) heet deze vertegenwoordiger procureur-generaal en bij de Hoge Raad (cassatie) advocaat-generaal.

van een delict is dan ook geen – officiële partij in het strafproces. De rol van het slachtoffer in het strafproces is beperkt tot die van aangever en getuige en eventueel benadeelde partij.

De laatste jaren is er echter wel meer aandacht gekomen voor het slachtofferbelang binnen het strafproces. Officiëren van justitie betrekken het belang van het slachtoffer steeds vaker in hun afweging om tot vervolging van een verdachte over te gaan. Ook zijn er meer mogelijkheden gekomen voor het slachtoffer om binnen het strafproces een schadevergoeding te vragen. Dit vragen wordt in het strafproces ook wel het 'voegen' van de benadeelde partij genoemd (zie hierover paragraaf 10.5.3).

Wetboek van Strafrecht (WvSr)

Dit bevat het materiële strafrecht. Dat wil zeggen dat daarin de gedragingen staan die in Nederland strafbaar zijn gesteld (delict-omschrijvingen). Ook zijn hierin beschreven alle straffen en maatregelen die kunnen worden opgelegd.

Wetboek van Strafvordering (WvSv)

Dit wetboek bevat het formele strafrecht. Dat wil zeggen dat hierin allerlei procesregels in het strafrecht zijn vastgelegd. Het zijn de spelregels (met name gericht op opsporing en vervolging) voor de toepassing van het strafrecht. Ook zijn hierin de rechten en plichten van verdachten en van slachtoffers van misdrijven (onder meer de voegingsprocedure) te vinden.

Civil recht: omschrijving en relevante wetboeken

Wat is civil recht?

Het civiele recht is een systeem van regels dat een burger kan aanspreken indien zij/hij schade heeft geleden als gevolg van gedrag van een andere burger of rechtspersoon. Dit gedrag hoeft niet strafbaar te zijn volgens het Wetboek van Strafrecht. In het civiele recht draait het om de vraag of: de verdachte (in het civiele recht:

de gedaagde of schadeveroorzaker) aansprakelijk is voor een onrechtmatige daad gepleegd jegens het slachtoffer (in het civiele recht: de benadeelde of eiser). Als de rechter vaststelt dat dit het geval is, dan dient de gedaagde de benadeelde daarvoor te compenseren. Vaak gaat het daarbij om het betalen van een schadevergoeding, maar het slachtoffer (de eiser) kan ook andere voorzieningen eisen zoals een straat- of contactverbod.

Het Burgerlijk Wetboek (BW)

Dit wetboek bevat het materiële civiele recht. Dat wil zeggen alle rechtsregels die bepalen wat het recht is, hoe rechten en de verhoudingen tussen particuliere personen geregeld zijn en waar iemand aanspraak op kan maken (onder meer eigendom, overeenkomsten, onrechtmatige daad).

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (WvRv)

Dit wetboek bevat het formele civiele recht. Het gaat om alle procesregels die bepalen hoe het civiele recht moet worden toegepast. Ook hier zijn het de spelregels aan de hand waarvan rechten die in het materiële civiele recht zijn benoemd, door een belanghebbende tot gelding kunnen worden gebracht.

Geraadpleegde literatuur

ANWB

Verkeersrecht, Smartegeldnummer.

Den Haag, ANWB, 1997.

Bakker-Teunissen, O.J.G.B. de

GGD en zedenzaken - de rol van forensisch geneeskundige.

In: *Modus*, 1995, nr. 5, p. 18-20.

Claessens, S.

Slachtoffers van seksueel geweld.

Amsterdam, scriptie CWI, 1995.

Clara Wichmann Instituut (CWI)

Werkmap 'Hulp en Recht - Expertmeeting 11 oktober 1994.

Amsterdam/Utrecht, CWI/Medusa, 1994.

Clara Wichmann Instituut (CWI)

Jurisprudentiesysteem seksueel geweld.

Utrecht, CWI.

Coenen, W.A.M.

De aangifte - de rol van de jeugd- en zedenpolitie.

In: *Modus*, 1995, nr. 5, p. 15-17.

Dijk-Frouws, M.S. van

Eerstelijns hulpverlening in de Eper zaak. Het verslag van een maatschappelijk werker.

In: *MGV*, 1996, nr. 7/8, p. 761-776.

Frenken, J.

Het horen van kinderen in zedenzaken - een twintigtal suggesties.

In: *Algemeen Politieblad*, 1994, nr. 18, p. 20-21.

Hageman, H.A.

De huidige organisatie van de jeugd- en zedenpolitie in Nederland - Een onderzoek naar het specialisme jeugd- en zedenzaken na de reorganisatie van de politie en naar de kwaliteit van de afhandeling van jeugd- en zedenzaken in de 25 politieregio's.

Politie Amsterdam, juni 1995.

Huibregts, V.

Steun bij aangifte hoort bij hulpverlening.

In: *De Gazet*, 1994, nr. 3, pp. 16-17.

Informatie over de rechtsgang na seksueel geweld.

Gemeenten Zeeuws Vlaanderen en Vlissingen, brochure, 1995.

Politie Utrecht

Jeugd en zeden een regiozorg - Een regionaal verbetertraject.

Utrecht, september 1995.

RIAGG Zuid-Kennemerland

Protocol ondersteunende verklaringen t.b.v. slachtoffers van (seksueel) geweld, Richtlijnen voor hulpverleners.

Zuid-Kennemerland, december 1993.

Schadefonds Geweldsmisdrijven

Syllabus Schadefonds Geweldsmisdrijven.

Den Haag, Schadefonds Geweldsmisdrijven, 1995.

Seksueel geweld en recht.

Rotterdam, Vrouwenrechtswinkel, brochure, december 1993.

Soetenhorst-de Savornin Lohman, J. (red.)

Slachtoffers van misdrijven - Ontwikkelingen in hulpverlening, recht en beleid.

Arnhem, Gouda Quint BV, 1989.

Winter, S. de en P. Mutsaers

Vooraf-informatie en oordeelsvorming - Wat is bij zedenverhoren de invloed van vooraf-informatie op de beoordeling van een vrouw die aangifte van verkrachting doet?

Amsterdam, scriptie VU, 1990.

Index

<i>Aangifte doen</i>	14.3	<i>Getuige ter terechtzitting, slachtoffer als</i>	15.5, 15.7
• proces-verbaal van aangifte	14.3	• dagvaarding en gijzeling	15.5
• verhoren van kinderen	14.3	• vergoeding van door slachtoffer gemaakte kosten	15.5
<i>Bewijsvergaring, eerste</i>	14.5	• verloop van getuigenverhoor	15.7
<i>Bewijsvoering in civiele procedure</i>	16.1	<i>Getuigenverklaringen ter terechtzitting door hulpverleners</i>	15.6
<i>Cassatie in civiele zaken</i>	16.4	• belastende getuigenverklaring, risico van	15.6
<i>Cassatie in strafzaken</i>	15.11	• beroepsgeheim	15.6
<i>Eerste opvang door de politie</i>	14.2	• ondersteunende getuigenverklaring	15.6
• informatiegesprek	14.2	• privacybescherming slachtoffer	15.6
• piketregeling	14.2	• verschoningsrecht	15.6
<i>Executie van civielrechtelijk vonnis</i>	16.4	• zwijgplicht	15.6
<i>Executie van straffen en maatregelen</i>	15.10.1	<i>Hoger beroep in civiele zaken</i>	16.5
<i>Executie van vordering benadeelde partij</i>	15.10.2	<i>Hoger beroep in strafzaken</i>	15.11
<i>Gerechtelijk vooronderzoek</i>	15.3	<i>Inzending van proces-verbaal naar openbaar ministerie</i>	15.1
• vergoeding van door slachtoffer gemaakte kosten	15.3	• gesprek met de officier van justitie	15.1
		• parketnummer	15.1
		<i>Klacht delict, indienen van een</i>	14.4

<i>Kort geding</i>	16.2	<i>Terechttzitting</i>	15.4
• aanspannen	16.2	• kinken in de kabel	15.4
• beslissing bij voorraad	16.2	• toegang tot de zitting	15.4
• spoedeisend belang	16.2	• zittingsdatum melden aan slachtoffer	15.4
• verloop van de procedure	16.2		
<i>Kosten van de civiele procedure</i>	16.1	<i>Uitspraak door de rechter</i>	15.9
<i>Melding bij de politie</i>	14.1	<i>Vervolging, beslissing tot</i>	15.2
<i>Opsporingsonderzoek</i>	14.6	• klacht over niet vervolgen	15.2
• buurtonderzoek/onderzoek ter plekke	14.6.4	• sepot	15.2
• getuigenverklaringen	14.6.2	• transactie	15.2
• identificatie van de verdachte	14.6.3		
• medisch onderzoek	14.6.1		
• slachtoffer als getuige, positie van	14.6.5		
<i>Opsporingsonderzoek, afronding van</i>	14.7		
• aanhouden en vasthouden verdachte, termijnen	14.7		
• afsluiten van het politiedossier	14.7		
<i>Pleidooi van de officier van justitie (requisitoir)</i>	15.8		
• maatregelen	15.8		
• straffen	15.8		
<i>Rechtbankprocedure (bodempcedure)</i>	16.3		
• dagvaarding	16.3		
• verloop van de procedure	16.3		
<i>Strafrecht en/of civiel recht, keuze voor</i>	13		
<i>Strafrechtelijke procedure</i>	13		

Colofon

Uitgever

Ministerie van Justitie
Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

Auteurs

P.M. de Savornin Lohman
G.J. Slump
(Van Dijk, Van Soomeren en Partners, Amsterdam)

Met medewerking van

K. Blits (Ministerie van Justitie)
G. Ketelaars (Clara Wichmann Instituut)
A. Goes (Stichting TransAct)
F. Goutbeek (Rechercheschool Zutphen)
W. Verhoeven (PIT, Noord-Brabant)

Eindredactie

I. van Erpecum

Vormgeving

K. Polder, Den Haag

Druk

Sdu Grafisch Bedrijf, Den Haag

Zedenalmanak *Deel 5 Adressen en informatie*

Voorwoord

Op 1 december 1991 is de nieuwe zedelijkheidswetgeving betreffende zware zedenmisdrijven in werking getreden. De nieuwe wetgeving is bedoeld om een betere bescherming te bieden tegen strafbare vormen van seksueel geweld, onder meer door verruiming van de mogelijkheden tot vervolging en berechting van daders. De wetgever beoogt tevens een aanvullende bescherming te bieden aan diegenen die in het maatschappelijk verkeer extra kwetsbaar zijn, zoals jeugdigen en mensen met een handicap. In 1994 zijn de effecten van de wetswijziging via een onderzoek geëvalueerd¹. Uit dit onderzoek bleek dat de toepassing van de nieuwe zedenwetten in de praktijk nog te wensen overliet. Ook werd vastgesteld dat er nog steeds sprake is van een kloof tussen degenen die vanuit een justitieel kader betrokken zijn bij zedenzaken en de hulpverlening aan slachtoffers. De onderzoekers adviseerden dan ook om via voorlichting aan alle betrokkenen het juiste gebruik van de nieuwe wetten te stimuleren en de samenwerking tussen het justitiële circuit en de hulpverlening te bevorderen.

In antwoord hierop heeft het ministerie van Justitie deze *Zedenalmanak* ontwikkeld. De almanak is bestemd voor iedereen die professioneel bij deze problematiek betrokken is: de politie, het openbaar ministerie, de advocatuur en de hulpverlening aan slachtoffers².

Doel van de almanak

Hoofddoel van de *Zedenalmanak* is bij te dragen aan de effectieve bescherming van slachtoffers van seksueel geweld. Dit vereist van beroepsbeoefenaren die in hun werk te maken krijgen met deze slachtoffers, dat zij weten welke juridische acties mogelijk zijn en wat daarvan de implicaties zijn. Ook dienen zij op de hoogte te zijn van de verschillende vormen van hulp en bijstand waarop het slachtoffer een beroep kan doen.

De almanak geeft daarom veel praktische informatie over zowel de juridische als de psychosociale aspecten van seksueel geweld. De *Zedenalmanak* biedt echter meer dan feitelijke informatie. Elk onderwerp wordt zoveel mogelijk benaderd vanuit het perspectief van het slachtoffer. Er wordt aandacht gevraagd voor de beleving en het belang van het slachtoffer en voor de correcte bejegening van het slachtoffer tijdens alle fasen van het proces dat het slachtoffer moet doorlopen. Ook wordt stilgestaan bij mogelijke vormen van samenwerking tussen de hulpverlening en politie/justitie en bij de voordelen die zo'n samenwerking kan hebben — niet alleen voor de betrokken professionals maar zeker ook voor het slachtoffer zelf.

• 1 Zie j. de Savornin Lohman e.a., 1994. • 2 Daarnaast heeft het ministerie van Justitie een brochure ontwikkeld voor slachtoffers van zedendelicten (Seksueel geweld. Wat kunt u verwachten van hulpverlening, politie en justitie) waarin zij worden gewezen op de mogelijkheden van strafrechtelijke en civielrechtelijke actie en op de beschikbaarheid van hulp en bijstand op juridisch, praktisch, medisch en psychosociaal gebied.

Opbouw van de Zedenalmanak

De *Zedenalmanak* bestaat uit 5 delen en 1 floppydisk. De vijf boekjes zijn als volgt onderverdeeld.

Deel 1: achtergronden

Dit deel geeft algemene achtergrondinformatie over seksueel geweld als maatschappelijke problematiek (omvang, aard, gevolgen). Ook wordt geschetst welke trajecten een slachtoffer van seksueel geweld kan doorlopen na het gebeurde en welke organisaties en instanties daarbij betrokken zijn. Het traject voor *jeugdige* slachtoffers komt apart aan de orde, omdat dit duidelijk afwijkt van het volwassenentraject.

Deel 2: hulp en bijstand

Deel 2 is geheel gewijd aan de verschillende vormen van hulp en bijstand die beschikbaar zijn voor slachtoffers van seksueel geweld. Er wordt aandacht besteed aan de eerste opvang van slachtoffers, aan vervolghulpverlening en de hulp en bijstand op juridisch en financieel gebied. De verschillende aanbieders van hulp en bijstand worden kort beschreven en er worden adviezen voor doorverwijzing gegeven. Afsluitend wordt aandacht besteed aan specifieke slachtoffergroepen.

Deel 3: wetten en regels

Dit deel behandelt de wet- en regelgeving die relevant is voor slachtoffers van seksueel geweld. Achtereenvolgens komt aan de orde: de strafwetgeving op het gebied van zedendelicten en vrouwenmis-handeling; de regels en wetten die de positie en behandeling van slachtoffers in het strafrecht regelen; de civiele mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld; overige relevante regels en wetten zoals de (medische) tuchtwetgeving, de arbeidsomstandighedenwet (Arbo), het asielrecht, de vreemdelingenwetten en internationale verdragen.

Deel 4: de juridische wegen

Het vierde deel is gewijd aan het traject dat een slachtoffer doorloopt als deze besluit om naar de politie te gaan en/of een juridische procedure te starten tegen de dader. Achtereenvolgens komt aan de orde: de gang van zaken bij de politie, de strafrechtelijke procedure en de civielrechtelijke procedure.

Deel 5: adressen en informatie

Deel 5 is een naslagwerk waarin achtereenvolgens te vinden zijn: een adressenlijst van organisaties op het gebied van slachtofferzorg, hulpverlening, politie en justitie; een uitgebreid literatuuroverzicht; een lijst van andere middelen als brochures, protocollen, handleidingen en videoproducties.

De floppydisk

De politie Midden- en West-Brabant heeft een computerprogramma ontwikkeld waarmee de verjaringstermijnen van zedendelicten berekend kunnen worden. De floppy met dit programma wordt meegeleverd bij de *Zedenalmanak*.

Inhoudsopgave deel 5 Adressen en informatie

De inhoudsopgave van de overige delen treft u aan in bijlage 5.1

17 Adressen 7

- 17.1 Landelijke steun-, koepel- en belangenorganisaties 7
- 17.2 Regionale steunpunten en consultatieteams
seksueel geweld 10
- 17.3 Regionale en lokale samenwerkingsverbanden
seksueel geweld 12
- 17.4 Hulp aan volwassenen: eerste opvang en
vervolghulpverlening 17
- 17.5 Vrouwenopvangvoorzieningen 21
- 17.6 Algemene crisisopvang 24
- 17.7 Seksuele kindermishandeling: landelijke organisaties,
telefonische opvang en meldpunten 27
- 17.8 Jeugd: vervolghulpverlening 29
- 17.9 Raden voor de Kinderbescherming 32
- 17.10 Juridische en financiële hulpverlening 34
- 17.11 Rechtbanken en parketten 35
- 17.12 Medische Tuchtcolleges 39
- 17.13 Rijksoverheid en Inspecties 39

18 Literatuur 43

- 18.1 Algemene literatuur over seksueel geweld 43
- 18.2 Specifieke slachtoffergroepen 46
- 18.3 Signalering en eerste opvang 49
- 18.4 (Vervolg) hulpverlening 50

- 18.5 Slachtofferzorg en -hulp 53
- 18.6 Wetten, regels en richtlijnen 54
- 18.7 Politie en seksueel geweld 55
- 18.8 Justitie en seksueel geweld 56

19 Overige materialen en middelen 59

- 19.1 Brochures 59
- 19.2 Protocollen/handelingsrichtlijnen/handleidingen 61
- 19.3 Audiovisuele middelen 62
- 19.4 Bibliografieën 63

Bijlagen 65

- Bijl. 5.1 Inhoudsopgave overige delen 65

17

Adressen

17.1 Landelijke steun-, koepel- en belangenorganisaties

landelijke ontwikkelings- en ondersteuningsorganisaties

juridische zaken:

Clara Wichmann Instituut (CWI)
Wetenschappelijk instituut vrouwen en recht
Ambonplein 73
1094 PW Amsterdam
020 - 668 40 69
020 - 668 43 71 (fax)
e-mail: cwio1@xs4o.nl

opvangen hulpverlening:

TransAct
Nederlands centrum sekse-specifieke zorgvernieuwing en bestrijding seksueel geweld
Vinkenburgerstraat 2a
3512 AB Utrecht
Postbus 1413
3500 BK Utrecht
030 - 230 40 06
030 - 230 06 66 (informatielijn)
030 - 234 38 18 (fax)
e-mail: transact@antenna.nl

NIZW/Nederlands Instituut voor Zorgen Welzijn
Catharijnesingel 47
3501 DD Utrecht
Postbus 19152
3501 DD Utrecht
030 - 230 63 11
030 - 231 96 41 (fax)

(seksuele) kindermishandeling:

Landelijk Steunpunt Meldpunten Kindermishandeling (LSMK)
Catharijnesingel 47
3501 DD Utrecht
Postbus 19152
3501 DD Utrecht
030 - 230 64 32

NIZW
Infocentrum Kindermishandeling
030 - 230 65 60

Targuia
Landelijk steunpunt vrouwenhulpverlening zwarte, migranten- en vluchtelingen vrouwen
Vinkenburgerstraat 2a
3512 AB Utrecht
030 - 230 40 06
030 - 234 38 18 (fax)

vrouwenhandel:

Stichting Tegen Vrouwenhandel (STV)
Bemuurde Weerd O.Z. 31
3514 AP Utrecht
Postbus 1455
3500 BL Utrecht
030 - 271 60 44
030 - 271 60 84 (fax)
e-mail: S.T.V@inter.nl.net

vluchtelingen/asielzoekers:

Stichting Pharos
Steunpunt Gezondheidszorg Vluchtelingen
Herenstraat 35
Postbus 13318
3507 LH Utrecht
030 - 234 98 00
030 - 236 45 60 (fax)
e-mail: n.d.leng@pharos.nl

seksualiteitsvragen:

Rutgers Stichting

Landelijk informatienummer: 06 - 93 98

landelijke koepels**vrouwenopvangvoorzieningen:**

Federatie Opvang

Kromme Nieuwe Gracht 7

3512 HC Utrecht

030 - 231 64 03

030 - 231 45 61 (fax)

Landelijke vereniging van FIOM-huizen

Centrale informatielijn: 06 - 513 169 49

– Bij deze vereniging kunnen de adressen worden opgevraagd van de FIOM-huizen (vrouwenopvangvoorzieningen) –

algemeen maatschappelijk werk (AMW):

Vereniging van Ondernemingen in de Gepremieerde en gesubsidieerde sector (VOG) – sectie Algemeen

Maatschappelijk Werk (VOG - AMW)

J.C. van Markenlaan 3

Postbus 110

2280 AC Rijswijk

070 - 394 93 49

– bij deze organisatie kunnen de adressen worden opgevraagd van de lokale/regionale vestigingen –

ambulante FIOM:

Stichting Ambulante FIOM

Centraal Bureau

Kruisstraat 1

5211 DT Den Bosch

073 - 612 88 21

073 - 612 23 90 (fax)

– bij deze organisatie kunnen de adressen worden opgevraagd van de lokale/regionale vestigingen –

geestelijke gezondheidszorg:

GGZ Nederland

Australiëlaan 14b

3526 AB Utrecht

Postbus 8400

3503 RK Utrecht

030 - 288 59 59

030 - 289 48 70 (fax)

– landelijke koepelorganisatie van instellingen op het gebied van de geestelijke gezondheidszorg –

verslavingszorg:

Nederlandse Vereniging van Instellingen in de Verslavingszorg (NeVIV)

Chr. Krammalaan 8

3571 AX Utrecht

030 - 276 99 05

030 - 272 01 84 (fax)

– koepelorganisatie voor instellingen in de verslavingszorg –

gehandicaptenzorg:

Gehandicaptenraad, Afdeling Relaties en Seksualiteit

Postbus 169

3500 AD Utrecht

030 - 291 66 66

030 - 297 01 11 (fax)

e-mail: gehraad@pi.net

SOMMA

Postbus 85271

3508 AG Utrecht

030 - 236 37 07

030 - 234 07 72 (fax)

– landelijke vereniging van instellingen voor maatschappelijke dienstverlening aan mensen met een verstandelijke handicap –

Vereniging Gehandicaptenzorg Nederland

Postbus 413

3500 AK Utrecht

030 - 273 93 00

030 - 273 93 87 (fax)

– landelijke koepel van instellingen voor dienstverlening aan mensen met een handicap –

gezondheidszorg:

Nederlands Huisartsen Genootschap (NHG)

Wetenschappelijke vereniging van huisartsen

Lomanlaan 103

Postbus 3231

3502 GE Utrecht

030 - 288 17 00

030 - 287 06 68 (fax)

Koninklijke Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Geneeskunst (KNMG)

Lomanlaan 103
Postbus 20051
3502 LB Utrecht
030 - 282 39 11
030 - 282 33 26 (fax)

jeugdhulpverlening:

VOG, sectie jeugdhulpverlening (JHV)
Postbus 110, 2280 AC Rijswijk
070 - 394 93 49
070 - 396 43 08 (fax)
– Koepelorganisatie van instellingen op het gebied van de jeugdhulpverlening, beschikt over adressen en informatie over het aanbod –

Stichting BJ
Postbus 10241
7301 GE Apeldoorn
055 - 577 35 00
055 - 577 35 77 (fax)
– BJ beheert centra voor residentiele jeugdzorg, daghulp, kamertraining en educatie in het gehele land –

pleegzorg:

Federatie Pleegzorg
Dalsteindreef 69
1112 XC Diemen
020 - 695 25 26
020 - 698 05 83 (fax)

Stichting Nederlandse Federatie van Stichtingen voor Therapeutische Gezinsverpleging (FTGV)
Stadhouderslaan 45
3583 JC Utrecht
030 - 251 83 74
030 - 254 14 03 (fax)
– bij de FTGV zijn adressen verkrijgbaar van instellingen voor therapeutische gezinsverpleging in het land –

landelijke verenigingen, belangenorganisaties, e.d.

seksuele kindermishandeling:

Stichting Voorkoming van Kindermishandeling (VKM)
te bereiken bij:
NIZW/Voorkoming Kindermishandeling
Postbus 19152
3501 DD Utrecht
030 - 230 65 60

Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling (VSK)
te bereiken bij:
TransAct
030 - 230 40 06
030 - 230 06 66 (informatielijn)
030 - 234 38 18 (fax)

seksueel misbruik door hulpverleners:

Vrouwen tegen seksueel geweld door hulpverleners, tevens landelijk registratiepunt
Postbus 277,
6500 AG Nijmegen
024 - 323 29 56

zwarte/migrantenvrouwen:

Komitee zelfstandig verblijfsrecht van Migrantenvrouwen
Mauritskade 22d
1091 GC Amsterdam
020 - 694 18 54
020 - 665 08 80 (fax)

geestelijke gezondheidszorg:

Landelijke steunpunt meervoudige persoonlijkheidsstoornis (MPS)
Dr. Albert Schweitzerlaan 4
7772 EA Harderberg
0523 - 26 72 43

Caleidoscoop
Landelijke vereniging voor mensen met een meervoudige persoonlijkheid
Postbus 23134
1100 DB Amsterdam
020 - 673 83 08 (tel/fax)

vrouwenhulpverlening:

Landelijk Overleg Vrouwengezondheidscentra
Maliesingel 46
3581 BM Utrecht
030 - 231 28 50 / 232 23 04
Federatie Vrouwen Zelfhulp
Nieuwe Gracht 24a
3512 LR Utrecht
030 - 236 82 62

cliënten/patiëntenorganisaties:

*Landelijk Samenwerkingsverband Regionale
Patiënten- en Consumenten Platforms (RPCP's)*
bereikbaar via:
Nederlandse patiënten- en consumentenfe-
deratie
Postbus 1539
3500 BM Utrecht
030 - 297 03 03

Cliëntenbond in de Geestelijke Gezondheidszorg
Postbus 645
3500 AP Utrecht
030 - 252 18 22
030 - 252 18 12 (info en advies)
030 - 254 11 57 (fax)

*Stichting Landelijke Patiënten- en bewoners-
raden in de GGZ (LPR)*
Meerkoethof 48
3582 DA Utrecht
030 - 252 14 24
030 - 254 38 89 (fax)

*Stichting Patiëntenvertrouwenspersoon
Geestelijke Gezondheidszorg (PVP)*
F.C. Donderstraat 9
3572 JA Utrecht
030 - 271 83 53
030 - 271 62 56 (fax)

godsdienst en incest:

*Landelijk Werkverband Godsdienst en Incest
(LWGI)*
Palestrinastraat 1b
Postbus 8579
3505 RN Utrecht
030 - 296 42 49

**17.2 Regionale steunpunten en
consultatieteams seksueel geweld****regionale steunpunten seksueel geweld****Friesland:**

Steunpunt Bestrijding Seksueel Geweld Friesland
Postbus 1874
8901 CD Leeuwarden
058 - 212 55 04
058 - 216 00 40 (fax)

Groningen:

*SWV Seksueel Geweld Groningen
GGD Groningen Stad en Ommelanden*
Postbus 584
9700 AN Groningen
050 - 367 25 05

Utrecht:

*Provinciaal Coördinatiepunt Incesthulpverlening
Utrecht (PCI)*
p/a BVA
Stadhouderslaan 57
3583 JD Utrecht
030 - 252 27 00

Noord-Holland:

*Steunpunt Seksueel Geweld
GG & GD Amsterdam*
Postbus 20244
1000 HE Amsterdam
020 - 555 52 27 (tel/fax)

Zuid-Holland:

*Steunpunt Seksueel Geweld Rotterdam
p/a Sara Centrum voor VHV en
Vrouwengezondheidszorg*
Nieuwe Binnenweg 16h
3015 BA Rotterdam
010 - 436 57 11
010 - 436 27 50 (fax)

*Coördinatiepunt Tegen Seksueel Geweld
p/a GGD Leiden e.o*
Postbus 1437
2302 BK Leiden
071 - 516 33 33

*Regionaal Steunpunt Seksueel Geweld
Dienst Welzijn/GGD*
Postbus 12652
2500 DP Den Haag
070 - 353 55 82 / 353 55 84
070 - 353 55 49 (fax)

Noord-Brabant:

*Provinciaal Incestteam (PIT) p/a BOZ
Willem II straat 23
5038 BA Tilburg
013 - 535 26 25*

regionale consultatieteams seksueel geweld

Friesland:

*Consultatieteam Friesland bij vragen over of
vermoedens van seksueel misbruik bij mensen
met een verstandelijke handicap
p/a BVA/AMK
058 - 212 77 72*

Groningen:

*Kindermishandelingsteam Groningen
p/a BVA
Queridolaan 5
9721 SZ Groningen
050 - 527 25 25*

Drenthe:

*Consultatie-Kindermishandelingsteam
Hoogeveen
p/a BVA
Queridolaan 5
9721 SZ Groningen
050 - 527 25 25*

Overijssel:

*Incestconsultatieteam Hengelo e.o.
p/a BVA
Menno van Coehoornsingel 2
8011 XA Zwolle
038 - 422 08 00*

*Incestconsultatieteam Almelo
p/a Riagg afdeling jeugd
Postbus 398
7600 AL Almelo
0546 - 54 24 24*

*Incest Consultatieteam regio Enschede
p/a BVA
Menno van Coehoornsingel 2
8011 XA Zwolle
038 - 422 08 00*

*Incestconsultatieteam Deventer
p/a BVA
Menno van Coehoornsingel 2
8011 XA Zwolle
038 - 422 08 00*

*Incestconsultatieteam Zwolle
p/a BVA
Menno van Coehoornsingel 2
8011 XA Zwolle
038 - 422 08 00*

Gelderland:

*Consultatie en Adviesteam Kindermishandeling
de Liemers (Werkgroep KiPOG)
p/a Riagg
Vondellaan 2
6901 ME Zevenaar
0316 - 33 26 92*

*Konsultatie- en Adviesteam Brengwal
(Werkgroep KiPOG)
Postbus 110
8170 AC Vaassen
0578 - 57 37 03*

*Konsultatie- en Adviesteam Doetinchem
(Werkgroep KiPOG)
Van Pallandtstraat 11
6814 GM Arnhem
026 - 381 98 19*

Flevoland:

*Incest Consultatieteam Almere
p/a Bureau Vertrouwensarts
Postbus 1120
8200 BC Lelystad
0320 - 27 63 76*

*Konsultatieteam Incest en Seksueel Geweld
Lelystad/Dronen/Zeevolde
p/a Bureau Vertrouwensarts
Postbus 1120
8200 BC Lelystad
0320 - 27 63 76*

Zuid-Holland:

*Consultatieteam Hoeksche Waard
p/a Zorg en Welzijn Hoeksche Waard
Kerkstraat 16
3286 AK Klaaswaal
0186 - 57 84 44*

Noord-Brabant:

Provinciaal Incestteam (PIT)
p/a BOZ
Willem II-sstraat 23
5038 BA Tilburg
013 - 535 26 25

Limburg:

Team Seksueel Misbruik TSM
Riagg Maastricht
Parallelweg 45/47
6221 BD Maastricht
043 - 329 96 99

**17-3 Regionale en lokale samenwerkings-
verbanden seksueel geweld****Groningen:**

SWV Seksueel Geweld Groningen
GGD Groningen Stad en Ommelanden
Karsenberg
Postbus 584
9700 AN Groningen
050 - 367 25 05

Kindermishandelingsteam Groningen
p/a BVA
Queridolaan 5
9721 SZ Groningen
050 - 527 25 25

Friesland:

Steunpunt Bestrijding Seksueel
Geweld Friesland
Postbus 1874
8901 CD Leeuwarden
058 - 212 55 04 / 212 59 94

Provinciale Begeleidingscommissie
Kindermishandeling Stichting Jeugdzorg
Postbus 1266
8900 CG Leeuwarden
058 - 233 39 99

Themagroep Geweld tegen Vrouwen
p/a Steunpunt SG Friesland
Postbus 1874
8901 CD Leeuwarden
058 - 212 55 04

Projectgroep Seksueel Geweld tegen mensen met
een Verstandelijke Handicap
p/a Steunpunt SG Friesland
Postbus 1874
8901 CD Leeuwarden
058 - 212 55 04

Projectgroep Jeugdprostitutie
p/a Steunpunt SG Friesland
Postbus 1874
8901 CD Leeuwarden
058 - 212 55 04

Consultatieteam Friesland bij vragen over of
vermoedens van seksueel misbruik bij mensen
met een verstandelijke handicap
p/a BVA/AMK
is telefonisch meldpunt
058 - 212 77 72

Project Hulp binnen handbereik
p/a Steunpunt SG Friesland
Postbus 1874
8901 CD Leeuwarden
058 - 212 55 04

Drenthe:

Regionaal Steunpunt VHV/SG Drenthe
p/a IVOM
Postbus 16
9400 AA Assen
0592 - 33 74 44

Advies- en Meldpunt Kindermishandeling/BVA
Groningerstraat 107
9402 LA Assen
0592 - 37 15 00

Consultatie-Kindermishandelingsteam
Hoogeveen
p/a BVA
Queridolaan 5
9721 SZ Groningen
050 - 527 25 25
Flevoland

Incest en Consultatieteam Almere
p/a Bureau Vertrouwensarts
Postbus 1120
8200 BC Lelystad
0320 - 27 63 76

Konsultatieteam Incest en Seksueel Geweld
Lelystad/Dronen/Zeevolde
p/a Bureau Vertrouwensarts
Postbus 1120
8200 BC Lelystad
0320 - 27 63 76

Werkgroep Kindermishandeling
Noordoostpolder/Urk
p/a Bureau Vertrouwensarts
Postbus 1120
8200 BC Lelystad
0320 - 27 63 76

Overijssel:

Incestconsultatieteam Hengelo e.o.
p/a BVA
Menno van Coehoornsingel 2
8011 XA Zwolle
038 - 422 08 00

SWV Incest Kindermishandeling regio Enschede
p/a Raad van de Kinderbescherming
Postbus 241
7600 AE Almelo
0546 - 83 22 00

Samenwerkingsverband Tegen Seksueel Geweld
Postbus 1453
8001 BL Zwolle
038 - 428 15 83

Incest Samenwerkingsverband Midden IJssel
p/a RIAGG IJsselland
Postbus 390
7400 AJ Deventer
0570 - 68 87 88

Incestconsultatieteam Almelo
p/a RIAGG afdeling jeugd
Postbus 398
7600 AL Almelo
0546 - 54 24 24

SWV Kindermishandeling Noord West Overijssel
Regionale Thuiszorg Oude en Nieuweland
Mr. Zigherter Steghestraat 9
8331 KG Steenwijk
0521 - 53 99 99

Incest Consultatieteam regio Enschede
p/a BVA
Menno van Coehoornsingel 2
8011 XA Zwolle
038 - 422 08 00

Incestconsultatieteam Deventer
p/a BVA
Menno van Coehoornsingel 2
8011 XA Zwolle
038 - 422 08 00

Incestconsultatieteam Zwolle
p/a BVA
Menno van Coehoornsingel 2
8011 XA Zwolle
038 - 422 08 00

Gelderland:

KiPOG (Kindermishandelings-Platform Oost-Gelderland)
p/a RIAGG
Vondellaan 2
6901 ME Zevenaar
0316 - 33 26 92

SWV Tegen Seksueel Geweld
p/a RIAGG
Vondellaan 2
6901 ME Zevenaar
0316 - 33 26 92

Werkgroep Incest Apeldoorn
p/a Stichting Maatschappelijk Werk
Postbus 884
7301 BC Apeldoorn
055 - 578 81 99

SWV Seksueel Geweld Regio Arnhem
p/a Gelderse Roos
Velperweg 11
6824 BC Arnhem
026 - 372 31 66

SWV Incest Nijmegen
p/a BVA
Van Pallandtstraat 11
6814 GM Arnhem
026 - 381 98 19

SWV Incest Harderwijk
p/a RIAGG
Academiestraat 14
3841 ES Harderwijk
0341 - 41 75 71

Consultatie en Adviesteam Kindermishandeling
de Liemers (Werkgroep KiPOG)
p/a RIAGG
Vondellaan 2
6901 ME Zevenaar
0316 - 33 26 92

Werkgroep Incest Noord Veluwe
Langstraat 47
3771 BB Barneveld
0342 - 49 15 55

Konsultatie- en Adviesteam Brengwal
(Werkgroep KiPOG)
Postbus 110
8170 AC Vaassen
0578 - 57 37 03

Konsultatie- en Adviesteam Doetinchem
(Werkgroep KiPOG)
Van Pallandtstraat 11, 6814 GM Arnhem
026 - 381 98 19

Preventie Oost-Gelderland (Werkgroep KiPOG)
p/a RIAGG
Postbus 168
7000 AD Doetinchem
0314 - 33 49 75

Wagenings Overleg Seksueel Geweld
p/a Stichting Hulpverlening Seksueel Misbruik
Olympiaplein 13
6707 EN Wageningen
0317 - 42 01 45

Noord-Holland:

Regionaal Steunpunt Seksueel Geweld
Amsterdam
p/a GG en GD
Postbus 20244
1000 HE Amsterdam
020 - 555 52 27

SWV Tegen Seksueel Geweld Zuid-
Kennemerland
p/a RIAGG Zuid-Kennemerland
Schipholpoort 20
2034 MA Haarlem
023 - 530 06 60

SWV Tegen Seksueel Geweld 't Gooi
p/a RIAGG
Schapenkamp 110
1211 PA Hilversum
035 - 626 02 78

SWV Seksueel Geweld Amstelland en de
Meerlanden
Binnenweg 3
2132 CT Hoofddorp
023 - 563 38 84

Signaleringsoverleg Seksueel Geweld
Volwassenen
p/a Steunpunt Seksueel Geweld
Amsterdam
Postbus 20244
1000 HE Amsterdam
020 - 555 52 27

SWV Incest en Kindermishandeling Kop van
Noord-Holland
p/a Maatschappelijk Werk
Spuistraat 1-3
1781 JK Den Helder
0223 - 62 83 84

SWV Kindermishandeling Oostelijk
Westfriesland
Lambert Meliszweg 1
1622 HB Hoorn
0229 - 25 81 83

Stedelijk Incest Overleg Jeugd
p/a Steunpunt Seksueel Geweld
Postbus 20244
1000 HE Amsterdam
020 - 555 52 27

Samenwerkingsverband Tegen Seksueel Geweld
p/a GGD-Midden Kennemerland
Postbus 206
1960 AE Heemskerk
0251 - 25 74 25

Zuid-Holland:

Dienst OCW
Regionaal Steunpunt Seksueel Geweld (kamer
TH 505)
Postbus 12652
2500 DP 's-Gravenhage
070 - 353 72 14

Steunpunt Seksueel Geweld Rotterdam
p/a Sara Centrum voor VHV en
Vrouwengezondheidszorg
Nieuwe Binnenweg 16h
3015 BA Rotterdam
010 - 436 57 11

Coördinatiepunt Tegen Seksueel Geweld
p/a GGD Leiden e.o.
Postbus 1437
2302 BK Leiden
071 - 516 33 36

Gemeente Noordwijkerhout
Sector Welzijn
Postbus 13
2210 AA Noordwijkerhout
0252 - 36 08 00

Samenwerkingsverband Kindermishandeling
p/a GGD Rijnstreek
Postbus 596
2400 AN Alphen aan den Rijn
0172 - 49 02 50

Adviesteam Capelle-Krimpen a/d IJssel
Jeugd- en Zedenpolitie IJsselgemeenten
Postbus 75
2900 AB Capelle a/d IJssel
010 - 274 58 06

SWV Opvang Slachtoffers Sexueel Geweld
Nieuwe Waterweg Noord
p/a GGD Nieuwe Waterweg Noord
Postbus 3051, 3130 CB Vlaardingen
010 - 434 55 55

SWV Incest, kindermishandeling en seksueel
geweld Gouda e.o. (S.I.S.)
p/a Stichting Jeugdzorg Gouda
Jan van Riebeecklaan 101
2803 WS Gouda
0182 - 58 24 88

SWV Seksueel Geweld
p/a RIAGG ZHE
Postbus 1123, 3220 BC Hellevoetsluis
0181 - 39 11 11

SWV Tegen Seksueel Geweld
Postbus 28
2630 AA Nootdorp
015 - 310 41 00

Jeugd Incest Platform
p/a RIAGG Delft/Westland/Oostland
Hooikade 30
2627 AB Delft
015 - 251 61 14

SWV Incest
Westlaan 10
2641 DM Pijnacker
015 - 369 26 62

Consultatieteam Hoeksche Waard
p/a Zorg en Welzijn Hoeksche Waard
Kerkstraat 16
3286 AK Klaaswaal
0186 - 57 84 44

SWV Tegen Seksueel Geweld Zoetermeer
p/a RIAGG Haagrand
Nederlandlaan 8
2711 HT Zoetermeer
079 - 351 60 00

SWV Tegen Seksueel Geweld Leidschendam,
Voorburg, Wassenaar, Rijswijk
p/a GGD West Holland
Postbus 743, 2270 AS Voorburg
070 - 337 05 70

SWV Incest
p/a RIAGG ZHE
P.J. Blikstraat 5
3201 PL Spijkenisse
0181 - 39 11 37

Werkgroep Incest Duin- en Bollenstreek
p/a GGD Duin- en Bollenstreek Afd. S & O
Schimmelpenninckstraat 10
2221 EP Katwijk
071 - 405 66 77

SWV Tegen Seksueel Geweld Spijkenisse
p/a Gemeente Spijkenisse
Postbus 25
3200 AA Spijkenisse
0181 - 69 67 38

Utrecht:

Provinciaal Coördinatiepunt Incesthulpverlening
Utrecht (PCI)
p/a BVA
Stadhouderslaan 57
3583 JD Utrecht
030 - 252 27 00

SWV Seksueel Geweld Amersfoort e.o.
p/a PCI
Stadhouderslaan 57
3583 JD Utrecht
030 - 252 27 00

SWV tegen Seksueel Geweld
p/a GGD Utrecht
Postbus 2423
3500 GK Utrecht
030 - 286 33 33

SWV tegen Seksueel Geweld Veenendaal
p/a PCI
Stadhouderslaan 57
3583 JD Utrecht
030 - 252 27 00

SWV Tegen Seksueel Geweld Zeist, p/a PCI
Stadhouderslaan 57
3583 JD Utrecht
030 - 252 27 00

SWV Tegen Seksueel Geweld Maarssen
p/a PCI
Stadhouderslaan 57
3583 JD Utrecht
030 - 252 27 00

Noord-Brabant:

ISV Eindhoven en de Kempen
p/a BOZ
Willem II-straat 23
5038 BA Tilburg
013 - 535 26 25

Platform tegen (seksuele) kindermishandeling en
seksueel geweld Brabant Noord-oost
p/a RIAGG Noord-oost Noord-Brabant
Postbus 632, 5340 AP Oss
0412 - 63 29 80

Incestsamenwerkingsverband Breda
p/a BVA
Postbus 7095
4800 GB Breda
076 - 514 63 23

ISV 's-Hertogenbosch
p/a GGD Stadsgebied 's-Hertogenbosch
Postbus 3166
5203 DD 's-Hertogenbosch
073 - 640 45 28

Incestsamenwerkingsverband Westhoek
p/a GGD Westelijk Noord-Brabant
Zuid Oostsingel 21
4611 BB Bergen op Zoom
0164 - 28 74 44

SWV Tegen Seksueel Geweld Midden-Brabant
p/a GGZ Midden Brabant
Postbus 1061
5004 BB Tilburg
013 - 463 81 55

ISV Helmond
p/a BJB Brabant Ambulante Unit
Zuidende 27
5701 KX Helmond
0492 - 52 82 00

Zeeland:

SWV Tegen Seksueel Geweld Walcheren
p/a FIOM
Bellinkstraat 6-8
4331 GW Middelburg
0118 - 62 73 11

Stichting Jeugdzorg Zeeland
afdeling Casemanagement HV seksuele kinder-
mishandeling
Postbus 62
4330 AB Middelburg
0118 - 62 35 78
Limburg

Stichting Synthese Unit Gennep/Bergen/
Arcen en Velden
Sporstraat 122a
6591 GW Gennep
0485 - 51 29 34

Team Seksueel Misbruik TSM
RIAGG Maastricht
Parallelweg 45/47
6221 BD Maastricht
043 - 329 96 99

SWV Tegen Seksueel Geweld Werkgroep SIR
p/a RIAGG
Dhr. P. de Wit
Postbus 367
6130 AJ Sittard
046 - 459 93 93

SIR Platform Noord Limburg
p/a RIAGG Noord-Limburg
Postbus 368
5900 AJ Venlo
077 - 355 02 22

Projectgroep Seksuele Problematiek en
Mishandeling bij Kinderen
p/a RIAGG OZL
Postbus 165
6400 AD Heerlen
045 - 570 04 40

17.4 Hulp aan volwassenen: eerste opvang en vervolghulpverlening

slachtofferhulp

landelijke koepel:

Slachtofferhulp Nederland
Landelijk Bureau LOS
Maliesingel 38
3581 BK Utrecht
030 - 234 01 16
030 - 231 76 55 (fax)
e-mail: @Slachtofferhulp.nl
- bij deze organisatie kunnen de adressen
worden opgevraagd van de lokale en regionale
vestigingen -

telefonische hulpdiensten

Landelijke stichting Korrelatie
030 - 233 13 35

telefonische opvang seksueel geweld:

De Eerste Lijn - Amsterdam
020 - 613 02 45

Incest Telefoonlijn - Maastricht
043 - 325 23 19

Telefonisch Spreekuur Seksueel Geweld -
Haarlem
023 - 534 03 50

Telefonisch Steunpunt Seksueel Misbruik - Breda
076 - 520 26 00

Telefonisch Steunpunt voor Slachtoffers van
seksueel geweld - Eindhoven
040 - 211 53 64

Telefonisch Steunpunt Seksueel en Relatieel
Geweld - Rotterdam
030 - 293 09 09

Telefonisch Steunpunt voor Slachtoffers van
Seksueel Misbruik - Eindhoven
040 - 211 55 64

overige telefonische opvang:

Vrouwen bellen vrouwen - Amsterdam
020 - 625 01 50

Stichting vrouwen centrum Zaanstad, werkgroep
seksueel geweld
075 - 635 08 08

Helpdesk gezondheid, werk en verzekeringen
020 - 589 18 18

SOS telefonische hulpdienst
(7 x 24 uur bereikbaar)
Federatie van SOS telefonische hulpdiensten
030 - 280 32 57

SOS Telefonische Hulpdienst Amsterdam
Postbus 78068
1070 LP Amsterdam
020 - 675 88 88 (kantoor)
020 - 675 75 75 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Apeldoorn
Postbus 10319
7301 GH Apeldoorn
055 - 522 42 04 (kantoor)
055 - 541 54 15 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Arnhem
Postbus 213
6860 AE Oosterbeek
026 - 445 90 51 (kantoor)
026 - 443 60 00 (meldnummer)

Teletrust
Postbus 63434
2502 JK Den Haag
070 - 365 89 45 (kantoor)
070 - 345 45 00 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Deventer
Postbus 11
7400 AA Deventer
0570 - 61 97 49 (kantoor)
0570 - 61 10 22 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Dordrecht
Postbus 152
3300 AD Dordrecht
078 - 613 25 90 (kantoor)
078 - 613 23 22 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Eindhoven
Postbus 4644
5601 EP Eindhoven
040 - 212 55 66 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Groningen
Postbus 6022
9702 HA Groningen
050 - 525 57 92 (kantoor)
050 - 525 00 00 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Haarlem
Postbus 691
2100 AR Heemstede
023 - 529 19 09 (kantoor)
023 - 547 14 71 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Hengelo
Postbus 555
7550 AN Hengelo
074 - 242 65 85 (kantoor)
074 - 243 33 33 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Hilversum
Postbus 1031
1200 BA Hilversum
035 - 621 54 14 (kantoor)
035 - 624 55 55 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Leeuwarden
Postbus 101
8900 AC Leeuwarden
058 - 212 03 43 (kantoor)
058 - 213 20 00 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Leiden
Postbus 11104
2301 EC Leiden
071 - 514 35 78 (kantoor)
071 - 512 52 02 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Limburg
Postbus 319
5900 AH Venlo
077 - 351 40 57 (kantoor)
077 - 354 88 88 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Middelburg
Postbus 89
4330 AB Middelburg
0118 - 61 55 53 (kantoor)
0118 - 61 55 51 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Nijmegen
Postbus 1216
6501 BE Nijmegen
024 - 356 21 11 (kantoor)
024 - 355 11 00 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Noord-Brabant
Postbus 1001, 5200 BA Den Bosch
073 - 614 50 89 (kantoor)
073 - 614 00 48 (meldnummer)

*SOS Telefonische Hulpdienst Noord-Holland
Noord*

Postbus 8119
1802 KC Alkmaar
072 - 562 10 44 (kantoor)
072 - 561 36 14 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Rijnmond

Postbus 25143
3001 HC Rotterdam
010 - 436 34 44 (kantoor)
010 - 436 32 44 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Spijkenisse

Postbus 25143
3001 HC Spijkenisse
0181 - 62 59 42 (kantoor)
0181 - 62 59 52 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Utrecht

Postbus 8281
3503 RC Utrecht
030 - 294 37 38 (kantoor)
030 - 294 33 44 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Zaandam

Postbus 1058
1500 AB Zaandam
075 - 616 30 00 (kantoor)
075 - 616 20 00 (meldnummer)

SOS Telefonische Hulpdienst Zwolle

Postbus 1434
8001 BK Zwolle
038 - 421 30 78 (kantoor)
038 - 421 31 31 (meldnummer)

Opvangtelefoon Stichting Labyrint

- voor familieleden van psychiatrisch patiënten -
030 - 271 26 10

Luisterlijn Cliëntenbond

- telefonisch contact met lotgenoten -
0223 - 63 17 01

Cliëntenbond, advies- en infolijn

030 - 252 18 12

vervolg hulpverlening

algemeen maatschappelijk werk (AMW):

*Vereniging van Ondernemingen in de
Gepremieerde en gesubsidieerde
sector (VOG) – sectie Algemeen
Maatschappelijk Werk (VOG - AMW)*

J.C. van Markenlaan 3

Postbus 110
2280 AC Rijswijk
070 - 394 93 49

– bij deze organisatie kunnen de adressen
worden opgevraagd van de lokale/regionale
vestigingen –

ambulante FIO:

Stichting Ambulante FIO

Centraal Bureau
Kruisstraat 1
5211 DT Den Bosch
073 - 612 88 21
073 - 612 23 90 (fax)
– bij deze organisatie kunnen de adressen
worden opgevraagd van de lokale/regionale
vestigingen –

psychotherapeutische hulp:

GGZ Nederland

Australiëlaan 14b
3526 AB Utrecht
Postbus 8400
3503 RK Utrecht
030 - 288 59 59
030 - 289 48 70 (fax)
– landelijke koepelorganisatie van instellingen
op het gebied van de geestelijke gezond-
heidszorg –

Instituut voor Psychotrauma

Justus van Effenstraat 52
3511 HN Utrecht
030 - 231 58 40
030 - 231 64 79 (fax)
– hulpverlening aan mensen met trauma –

verslavingszorg:

Nederlandse Vereniging van Instellingen in de
Verslavingszorg (NeVIV)

Chr. Krammalaan 8

3571 AX Utrecht

030 - 276 99 05

030 - 272 01 84 (fax)

— koepelorganisatie voor instellingen in de
verslavingszorg —

hulpverlening vluchtelingen/asielzoekers:

Stichting Pharos

Prins Hendrikkade 120

1011 AM Amsterdam

020 - 627 49 74

autonome/niet-reguliere hulpverlening

Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling
(VSK)

Bereikbaar via TransAct

030 - 230 40 06

030 - 230 06 66 (informatielijn)

030 - 234 38 18 (fax)

**regionale werkgroepen van Vereniging
tegen Seksuele Kindermishandeling
(VSK)****Friesland:**

VSK Friesland

Postbus 528

9200 AM Drachten

0512 - 54 20 03

Groningen/Drenthe:

VSK Groningen/Drenthe

Bremstraat 247

9404 GC Assen

0592 - 31 90 80

VSK Groningen/Drenthe

AWeg 20b

9718 CV Groningen

050 - 318 51 03

Gelderland/Overijssel:

VSK Gelderland Overijssel

Gelderselaan 11b / kamer 13/14

6523 LJ Nijmegen

024 - 360 32 58

VSK Arnhem

Postbus 499

6800 AL Arnhem

026 - 445 82 91

Noord-Holland:

VSK Noord-Holland

Kleine Beer 134

1562 VH Krommenie

075 - 640 09 70

Zuid-Holland:

VSK Zuid-Holland

Vorstmanstraat 59

2802 PC Gouda

0182 - 51 68 75

Zeeland:

VSK Zeeland

Bellinckstraat 6-8

4331 GW Middelburg

0118 - 61 33 62

Noord-Brabant:

VSK Eindhoven

Bomanshof 6

5611 NJ Eindhoven

040 - 211 64 71

Limburg:

VSK Limburg

Lindanusstraat 2a

6041 EC Roermond

0475 - 33 32 54 (AMW)

**Vrouwen Tegen Seksueel Geweld
(VTSG)****Groningen:**

SPIN/Stichting Tegen Seksueel Geweld

Postbus 70015

9704 AA Groningen

050 - 577 61 22

Gelderland:

Vrouwenhulp na Seksueel Geweld (VSG)

Postbus 1151

6501 RD Nijmegen

024 - 323 58 41

Noord-Holland:

Vrouwen Tegen Seksueel Geweld
Wielingenweg 235
1826 BK Alkmaar
072 - 562 19 86

Zuid-Holland:

Vrouwen Tegen Seksueel Geweld
Postbus 9101
2300 AL Leiden
071 - 512 68 44

Noord-Brabant:

Vrouwen Tegen Seksueel Geweld
Geldropseweg 86a
5611 SK Eindhoven
040 - 211 66 23

Vrouwen Tegen Seksueel Geweld
Nieuwlandstraat 37
5038 SM Tilburg
013 - 543 75 01

Limburg:

Stichting Vrouwen Tegen Seksueel Geweld
Noord-Limburg
Postbus 614
5900 AP Venlo
077 - 382 17 36

17.5 Vrouwenopvangvoorzieningen**landelijke koepels**

Federatie Opvang
Kromme Nieuwe Gracht 7
3512 HC Utrecht
030 - 231 64 03
030 - 231 45 61 (fax)

Landelijke vereniging van FLOM-huizen
Centraal info lijn: 06 - 51 31 69 49
– bij deze vereniging kunnen de adressen
worden opgevraagd van de FLOM-huizen
(vrouwenopvangvoorzieningen) –

Blijfvan m'n Lijf-huizen**Friesland:**

Blijfvan m'n Lijf Leeuwarden
Postbus 1087
8900 CB Leeuwarden
058 - 215 70 84
058 - 213 03 84 (alarmnummer)
058 - 213 29 73 (fax)

Groningen:

Toevluchtsoord Groningen
Blijfvan m'n Lijf Groningen
Postbus 41125
9701 CC Groningen
050 - 314 16 29
050 - 314 08 42 (alarmnummer)

Drenthe:

Toevluchtsoord Emmen
Blijfvan m'n Lijf Emmen
Postbus 2251
3300 AZ Emmen
0591 - 64 83 42
0591 - 64 46 40 (fax)

Blijfvan m'n Lijf Zwolle
Postbus 1058
8001 BB Zwolle
038 - 422 24 95
038 - 422 36 15 (alarmnummer)
038 - 423 35 68 (fax)

Overijssel:

Blijfvan m'n Lijf Twente
Postbus 324
7550 AH Hengelo
074 - 242 96 17
074 - 291 82 10 (fax)

Gelderland:

Blijfvan m'n Lijf Apeldoorn
Postbus 1363
7301 BP Apeldoorn
055 - 522 36 02
055 - 522 01 91 (alarmnummer)

Blijfvan m'n Lijf Nijmegen
Postbus 1323, 6501 BH Nijmegen
024 - 323 67 55
024 - 322 00 84 (alarmnummer)
024 - 323 67 55 (fax)

Utrecht:

Blijfvan m'n Lijf Utrecht
Postbus 14053
3508 SC Utrecht
030 - 232 20 62
030 - 233 43 82 (alarmnummer)

Blijfvan m'n Lijf Amersfoort
Administratie-adres
Hendrik van Viandestraat 13b
3817 AA Amersfoort
033 - 463 55 45 / 465 10 50
033 - 462 13 28 (alarmnummer)
033 - 462 02 02 (fax)

Noord-Holland:

Blijfvan m'n Lijf Alkmaar
Postbus 8076
1802 KB Alkmaar
072 - 562 51 25
072 - 562 03 56 (alarmnummer)
072 - 562 51 25 (fax)

Blijfvan m'n Lijf Amsterdam
Postbus 94214
1090 GE Amsterdam
020 - 638 77 76
020 - 628 75 71 (alarmnummer)

Blijfvan m'n Lijf IJmond
Postbus 377
1940 AJ Beverwijk
0251 - 24 55 73
0251 - 24 26 27 (alarmnummer)

Blijfvan m'n Lijf Den Helder
Postbus 407
1780 AK Den Helder
0223 - 63 43 76
0223 - 63 81 50 (alarmnummer)

Blijfvan m'n Lijf Haarlem
Postbus 744
2003 RS Haarlem
023 - 532 07 22
023 - 531 72 17 (fax)

Blijfvan m'n Lijf Zaandam
Postbus 1022
1500 AB Zaandam
075 - 615 90 89
075 - 615 62 26 (fax)

Zuid-Holland:

Blijfvan m'n Lijf Dordrecht
Postbus 958
3300 AZ Dordrecht
078 - 613 99 35
078 - 614 14 51 (alarmnummer)

Zeeland:

Blijfvan m'n Lijf Zeeland
Postbus 113
4380 AC Vlissingen
0118 - 46 99 17
0118 - 46 98 69 (alarmnummer)
0118 - 47 22 05 (fax)

Noord-Brabant:

Blijfvan m'n Lijf Eindhoven
Postbus 556
5600 AN Eindhoven
040 - 211 64 47
040 - 212 39 39 (alarmnummer)
040 - 212 40 43 (fax)

Limburg:

Blijfvan m'n Lijf Heerlen
Postbus 48
6400 AA Heerlen
045 - 571 16 84

Blijfvan m'n Lijf Venlo
Postbus 768
5900 AT Venlo
077 - 354 18 97
077 - 354 99 45 (alarmnummer)
077 - 354 39 76 (fax)

overige vrouwenopvang-voorzieningen**Groningen:**

Stichting Toevluchtsoord
Martinikerkhof 11
9712 JG Groningen
050 - 318 07 41
050 - 318 00 11 (centrale intake)
050 - 318 53 54 (fax)

Overijssel:

Berendina Stoel Stichting
Volterbeek 2
8033 CZ Zwolle
038 - 453 77 70
038 - 453 84 89 (fax)

Gelderland:

De Paula
Opvang- en Beleidingscentrum
Nico Bovenweg 44
6861 BW Oosterbeek
026 - 334 00 41
026 - 333 59 05 (fax)

Utrecht:

Het Gooi, Opvangcentrum
Postbus 2251
1200 CG Hilversum
035 - 623 4050
035 - 621 15 02 (fax)

Stichting Vrouwenopvang Utrecht
Biltstraat 42
3752 BR Utrecht
030 - 271 17 24
030 - 272 13 22 (fax)
Noord-Holland

Meldpunt Vrouwenopvang Amsterdam
Postbus 67024
1060 JA Amsterdam
020 - 611 60 22

AFRA/Annette
Postbus 20124
1000 HA Amsterdam
020 - 616 44 66

AFRA/Hubertus
Postbus 20124
1000 HA Amsterdam
020 - 623 45 18

(HVO) De Roggeveen
Vrouwen- en gezinsopvangcentrum
Roggeveenstraat 8
1013 PV Amsterdam
020 - 624 67 11 / 626 38 00
020 - 638 11 19 (fax)

Stichting Het Eliashuis
Postbus 67024
1060 JA Amsterdam
020 - 611 79 57
020 - 613 33 41 (fax)

Vrouwenopvang Leger des Heils
De Gastenburgh
Oudezijds Voorburgwal 87
1012 EL Amsterdam
020 - 520 84 25

Zuid-Holland:

Vrouwenopvanghuis Zuid-Holland Ricardis
Postbus 3053
2601 DB Delft
015 - 212 65 11

Vrouwenopvangcentrum De Vierstroom
Spoorstraat 2
2806 BZ Gouda
0182 - 59 47 10
0182 - 59 47 15 (fax)

Vrouwenopvang Pepita van Rijn
Postbus 85711
2508 CK 's-Gravenhage
070 - 346 95 46
070 - 362 29 68 (fax)

Goodwillcentrum Leger des Heils
Wagenstraat 102
2512 AZ 's-Gravenhage
070 - 363 94 70

Vrouwenopvang Rosa Manus
Haagweg 47
2321 AC Leiden
071 - 576 92 53
071 - 576 87 18 (fax)

Vrouwenopvang Rosa Manus
Boerhaavelaan 1
2334 EB Leiden
071 - 517 11 04

Stichting Onder Dak Zoetermeer
Postbus 7098
2701 AB Zoetermeer
070 - 316 41 79

Vrouwenopvang Rijnmond
Beukelsdijk 30
3021 AH Rotterdam
010 - 476 9044
010 - 476 0538 (fax)

Stichting Klein Henegouwen
Postbus 26201
3002 EE Rotterdam
010 - 477 5322
010 - 476 7698 (fax)

Noord-Brabant:

Stichting Valkenhorst
Postbus 4740
4803 ES Breda
076 - 565 0550
076 - 560 0868 (fax)

De Bocht
Tilburgseweg 184
5051 AN Goirle
013 - 543 3073
013 - 542 5226 (fax)

De Tunnel
Opvang- en Begeleidingscentrum
Oranje Nassaulaan 10
5211 AW 's-Hertogenbosch
073 - 613 9225
073 - 614 9712 (fax)

Stichting Havenpoort
Molenstraat 42
5014 ND Tilburg
013 - 542 0642

Limburg:

Stichting Matrix Projecten
Postbus 14
6400 AA Heerlen
045 - 572 0000
045 - 572 1214 (fax)

FIOM-huis/BK Matrix Stichting
Postbus 3070
6221 CA Maastricht
043 - 321 4138
043 - 325 4466 (fax)

opvang migranten vrouwen

POAV Opvangproject Leiden (Somalische
Vluchtelingen)
p/a VGC
Bonairestraat 4
2312 XB Leiden
071 - 523 3209
071 - 523 1167 (fax)

Saadet, opvang Islamitische vrouwen/meisjes
Postbus 25297
3001 HG Rotterdam
010 - 477 6773
010 - 479 7726 (fax)

Darha, opvang voor meisjes met een islamitische
achtergrond
IJsbaanpad 10C
1076 CV Amsterdam
020 - 676 1542

17.6 Algemene crisisopvang

Friesland:

Hospitium Blijenhof
Prinses Margrietstraat 63
9251 HB Bergum (Fr.)
0511 - 461679

Opvangcentrum De Wending
Albert Schweitzerstraat 2
8921 SM Leeuwarden
058 - 215 1999
058 - 212 6132 (fax)

Groningen:

Hospitium Den Eikelaer
Oldebertweg 61
9351 PC Leek
0594 - 512255

Drenthe:

Veltman-stichting
Crisisopvang Drenthe
Hessel ter Brink 452
7812 EL Emmen
0591 - 648261

Veltman-stichting
lr. Biewengaweg 42
7765 GB Weiteveen
0524 - 54 81 00
0524 - 54 22 55 (fax)

Overijssel:

Algemeen Crisisopvangcentrum Deventer
p/a Het Hoogeland
Van Limburg Stirumweg 19
7361 CE Beekbergen
0570 - 65 34 34
0570 - 64 52 07 (fax)

Leger des Heils Zwolle, MOC
Burgemeester Van Walsumlaan 1
8017 CC Zwolle
038 - 468 21 11
038 - 468 21 05 (fax)

Gelderland:

Algemeen Opvangcentrum Arnhem
Boulevard Heuvelink 130
6828 KW Arnhem
026 - 445 66 77
026 - 442 07 90 (fax)

Algemeen Opvangcentrum Arnhem
Nachtopvang
Rijnkade 86
6811 HD Arnhem
026 - 443 89 08 / 443 88 27

Crisisopvang Nijmegen
Postbus 40158, 6504 AD Nijmegen
024 - 377 40 05
024 - 373 11 62 (fax)

Stichting De Brinkakkers
Brinkersweg 71
8071 GS Nunspeet
0341 - 25 30 90
0341 - 26 28 18 (fax)

Utrecht:

Stichting De Rotonde
Utrechtseweg 291
3818 EH Amersfoort
033 - 461 18 24

De Vluchtheuvel
Algemeen Crisisopvangcentrum
Neuweg 89
1214 GN Hilversum
035 - 623 18 07
035 - 624 36 58 (fax)

Stichting Weerdsingel
Nieuwe Koekoekstraat 101
3514 ED Utrecht
030 - 271 39 32
030 - 273 30 35 (fax)

Opvangcentrum Flevoland De Valk
Postbus 1065, 8200 BB Lelystad
0320 - 23 13 36
0320 - 22 72 16 (fax)

Noord-Holland:

Stichting Onderdak
Koelmalaan 196
1813 JC Alkmaar
072 - 540 19 97
072 - 540 29 94 (fax)

Vereniging Hulp voor Onbehuisden
Weesperzijde 116
1091 EB Amsterdam
020 - 94 76 66

Jongeren Crisisinterventieteam Kennemerland
Kleine Houtweg 23
2012 CB Haarlem
023 - 542 11 84

Stichting Opvangcentrum Hoorn
Postbus 379
1620 AJ Hoorn
0229 - 24 94 64

Zuid-Holland:

Stichting De Binnenvest
Postbus 11085,
2301 EB Leiden
071 - 521 83 40
071 - 514 68 82 (fax)

Stichting Opvang Mensen in Knelsituaties
(SOMIK)
Essenburgsingel 139
3022 EM Rotterdam
010 - 477 62 64

Stichting Werkhuis
Gordelweg 136a
3038 GC Rotterdam
010 - 467 12 19

De Waardse Rading
Postbus 199
4200 AD Gorinchem
0183 - 69 61 96
0183 - 63 75 87 (fax)

Stichting Noodopvangcentrum Vlaardingen
Postbus 4161
3130 KD Vlaardingen
010 - 435 50 00 / 435 14 91
010 - 435 90 58 (fax)

Stichting Centrum voor Dienstverlening
Postbus 208
3000 AE Rotterdam
010 - 465 27 22
010 - 467 82 01 (fax)

Stichting Centrum voor Dienstverlening
Project Tijdelijk Wonen
Westersingel 23
3014 GP Rotterdam
010 - 436 28 44

Stichting Centrum voor Dienstverlening
Nachtverblijf Havenzicht
Willen Ruyslaan 10
3061 TV Rotterdam
010 - 411 21 98

Stichting Centrum voor Dienstverlening
Project Wonen-Werken-leven
Hugo Molenstraat 29A
3022 NN Rotterdam
010 - 478 31 11
010 - 478 37 24 (fax)

Stichting Centrum voor Dienstverlening
Dagverblijf Van Speijk
Heer Vrankestraat 26
3036 LE Rotterdam
010 - 243 01 55

Zeeland:

Emergis
Sector Maatschappelijke Opvang
Postbus 253
4460 AR Goes
0113 - 23 70 00
0113 - 21 66 26 (fax)

Stichting Centraal Bureau AZZ
Postbus 140
4330 AC Middelburg
0118 - 63 55 10
0118 - 6110 39 (fax)

Stichting/Court Oxhooft AZZ
Singelstraat 14
4331 SV Middelburg
0118 - 63 55 10 / 63 80 00
0118 - 6110 39 (fax)

Stichting/Crisisopvangcentrum AZZ
De Lage Flancken
Zusterstraat 1
4551 ER Sas van Gent
0115 - 45 38 75

Noord-Brabant:

't Koetshuis
Seminariweg 26a
4854 PB Bavel
0161 - 43 17 55
0161 - 43 22 77 (fax)

Stichting De Zuidwester
Balsedreef 4
4624 RA Bergen op Zoom
0164 - 24 13 35

Stichting Crisisopvang Odulpha
Bellefroidlaan 3
5652 ND Eindhoven
040 - 251 13 44
040 - 251 24 70 (fax)

Stichting Nemo
Barrierweg 178
5622 CP Eindhoven
040 - 246 58 82
040 - 243 11 66 (fax)

Helmond e.o., Stichting MO, Centraal Bureau
Postbus 242, 5700 AE Helmond
0492 - 52 50 98
0492 - 55 03 58 (fax)

Stichting Opvangcentrum De Brug
Sint Jorisstraat 13
5211 HA 's-Hertogenbosch
073 - 613 57 88
073 - 613 30 77 (fax)

Stichting Samenwerkingsverband instellingen
voor maatschappelijke
opvang Midden-Brabant (voorheen Poels)
Postbus 10387
5000 JJ Tilburg
013 - 542 50 28
013 - 535 81 69 (fax)

Stichting Het Vluchtheuveltje
Kastanjelaan 125-127
4902 RL Oosterhout
0162 - 42 64 10

Stichting Het Veldhuis
Opvangvoorzieningen voor N.O.-Brabant
Kardinaal de Jongstraat 17
5348 BG Oss
0412 - 63 62 51
0412 - 62 83 61 (fax)

Limburg:

Stichting RIMO
Postbus 663
6400 AR Heerlen
045 - 574 23 35
045 - 571 60 28 (fax)

Westelijke Mijnstreek en Midden-Limburg
Stichting Maatschappelijke
Opvangvoorzieningen
Postbus 1047
6040 KA Roermond
0475 - 33 79 00
0475 - 33 03 20 (fax)

17.7 Seksuele kindermishandeling: landelijke organisaties, telefonische opvang en meldpunten

landelijke organisaties

Landelijk Steunpunt Meldpunten
Kindermishandeling (LSMK)
te bereiken bij:
NIZW

Catharijnesingel 47
3501 DD Utrecht
Postbus 19152
3501 DD Utrecht
030 - 230 64 32

Vereniging tegen Seksuele Kindermishandeling
(VSK)
te bereiken bij:
TransAct
030 - 230 40 06
030 - 230 06 66 (informatielijn)
030 - 234 38 18 (fax)

Stichting Voorkoming van Kindermishandeling
(VKM)
te bereiken bij:
NIZW/Voorkoming Kindermishandeling
Postbus 19152
3501 DD Utrecht
030 - 230 65 60

Landelijk Overleg Kinderrechtswinkels (LOK)
p/a F.C. Donnerstraat 1
3572 JA Utrecht
030 - 271 78 83
– Het LOK heeft adressen van kinderrechts-
winkels in Amsterdam, Den Haag, Groningen,
Leiden, Maastricht, Rotterdam, Nijmegen,
Hengelo en Utrecht–

telefonische opvang

Landelijk Overleg Kindertelefoons (LOK)
Postbus 88
1800 AB Alkmaar
072 - 515 47 92
072 - 515 47 92 (fax)
– het landelijke gratis telefoonnummer van de
kindertelefoon is: 0800 - 0432 –

Kindertelefoon Alkmaar
Postbus 8099
1802 KB Alkmaar
072 - 515 47 92
072 - 515 47 92 (fax)

Kindertelefoon Almelo
Postbus 302
7600 AH Almelo
0546 - 82 49 49
0546 - 45 51 06 (fax)

Kindertelefoon Amsterdam
Postbus 78077
1070 LP Amsterdam
020 - 672 24 11
020 - 672 19 37 (fax)

Kindertelefoon Den Haag
Postbus 13796
2501 ET Den Haag
070 - 389 39 97
070 - 384 10 40 (fax)

Kindertelefoon Den Bosch
Postbus 1430
5200 BL Den Bosch
073 - 612 10 60

Kindertelefoon Deventer
Postbus 11
7400 AA Deventer
0570 - 61 97 49
0570 - 64 47 01 (fax)

Kindertelefoon Friesland
Postbus 1266
8900 CG Leeuwarden
058 - 215 00 55
058 - 212 19 52 (fax)

Kindertelefoon Groningen
Postbus 1045
9701 BA Groningen
050 - 312 03 60
050 - 313 06 13 (fax)

Kindertelefoon Haarlem
Postbus 5341
2000 CH Haarlem
023 - 532 32 06
023 - 531 21 93 (fax)

Kindertelefoon Heerlen
Postbus 96
6400 AB Heerlen
045 - 571 91 66
045 - 574 17 28 (fax)

Kindertelefoon Leiden
Postbus 11142
2301 EC Leiden
071 - 514 21 63
071 - 514 31 97 (fax)

Kindertelefoon Midden-Brabant
Postbus 10139
5000 JC Tilburg
013 - 535 15 95
013 - 535 70 60 (fax)

Kindertelefoon Midden- en Zuid-Gelderland
Postbus 1347, 6501 BH Nijmegen
024 - 360 63 92
024 - 324 00 53 (fax)

Kindertelefoon Rotterdam
Postbus 1020
3000 BA Rotterdam
010 - 414 42 04
010 - 414 30 56 (fax)

Kindertelefoon Utrecht
Postbus 13059
3507 LB Utrecht
030 - 231 28 44
030 - 234 27 90 (fax)

Kindertelefoon Venlo
Postbus 319
5900 AA Venlo
077 - 351 40 57
077 - 352 17 64 (fax)

Kindertelefoon West-Brabant
Postbus 32
4700 AA Roosendaal
0165 - 53 73 95
0165 - 53 73 95 (fax)

Kindertelefoon Zuid-Oost-Brabant
Postbus 4644
5601 EP Eindhoven
040 - 212 53 53
040 - 211 00 05 (fax)

Kindertelefoon Zeeland
Postbus 89, 4330 AB Middelburg
0118 - 61 55 53
0118 - 64 22 74 (fax)

Kindertelefoon Zwolle
Postbus 183
8000 AD Zwolle
038 - 422 61 61
038 - 453 25 96 (fax)

Advies- & Meldpunten Kindermishandeling

Advies & Meldpunt Kindermishandeling
Westersingel 4
8913 CK Leeuwarden
058 - 212 77 72
058 - 233 39 03 (fax)

Advies & Meldpunt Kindermishandeling
Groningerstraat 107
9402 LA Assen
0592 - 37 15 00
0592 - 37 15 61 (fax)

Advies & Meldpunt Kindermishandeling
IJsbaanpad 9
1076 CV Amsterdam
020 - 571 19 11
020 - 571 19 99 (fax)

Bureaus Vertrouwensartsen

BVA Groningen/Drenthe
Queridolaan 5
9721 SZ Groningen
050 - 527 25 25
050 - 527 00 83 (fax)

BVA Gelderland
Burgemeester Matsersingel 200
6843 NZ Arnhem
026 - 381 98 19
026 - 382 11 41 (fax)

BVA Overijssel
Menno van Coehoornsingel 2
8011 XA Zwolle
038 - 422 08 00
038 - 422 11 05 (fax)

BVA Flevoland
Postbus 1120, 8200 BC Lelystad
0320 - 27 63 76
0320 - 27 62 77 (fax)

BVA Utrecht
Stadhouderslaan 57
3583 JD Utrecht
030 - 251 60 98
030 - 254 44 93 (fax)

BVA Alkmaar
Rubenslaan 2
1816 MK Alkmaar
072 - 511 80 31
072 - 520 14 31 (fax)

BVA Zuid-Holland Noord
Torenstraat 172
2513 BW Den Haag
070 - 360 60 78
070 - 362 29 05 (fax)

BVA Zuid-Holland (Zuid)/Zeeland
Glashaven 66
3011 XK Rotterdam
010 - 412 81 10
010 - 411 39 09 (fax)

BVA Breda
Postbus 7095, 4800 GB Breda
076 - 514 63 23
076 - 520 49 45 (fax)

BVA Venlo-Blerick
Maasbreesestraat 16
5921 EL Venlo-Blerick
077 - 387 58 29
077 - 387 54 83 (fax)

BVA Limburg
Burgemeester Cortenstraat 6a
6226 GV Maastricht
043 - 363 94 24
043 - 363 96 48 (fax)

17.8 Jeugd: vervolghulpverlening

landelijke koepels

VOG, sectie jeugdhulpverlening (JHV)
Postbus 110, 2280 AC Rijswijk
070 - 394 93 49
070 - 396 43 08 (fax)
— koepelorganisatie van instellingen op het gebied van de jeugdhulpverlening, beschikt over adressen en informatie over het aanbod —

Stichting BJ
Postbus 10241
7301 GE Apeldoorn
055 - 577 35 00
055 - 577 35 77 (fax)
– beheert centra voor residentiële jeugdzorg,
daghulp, kamertraining en educatie in het
gehele land –

patiënten/cliëntenorganisaties jeugdhulpverlening

Advies- en Klachtenbureau Jeugdhulpverlening
(AKJ)
Geldersekade 101
1011 EM Amsterdam
020 - 638 37 28
020 - 627 03 17 (fax)
– ondersteunt jeugdigen die klachten hebben
over de jeugdhulpverlening –

Stichting Belangen Minderjarigen (BM)
p/aJAC,
Amstel 30
1017 AB Amsterdam
020 - 624 29 49
– ondersteunt jeugdigen die klachten hebben
over de jeugdhulpverlening –

pleegzorg

Federatie Pleegzorg
Dalsteindreef 69
1112 XC Diemen
020 – 695 25 26
020 - 698 05 83 (fax)

Stichting Nederlandse Federatie van Stichtingen
voor Therapeutische Gezinsverpleging (FTGV)
Stadhouderslaan 45
3583 JC Utrecht
030 - 251 83 74
030 - 254 14 03 (fax)
– bij de FTGV zijn adressen verkrijgbaar van
instellingen voor therapeutische gezinsver-
pleging in het land –

regionale organisaties voor jeugdhulp- verlening/Bureaus Jeugdzorg

Groningen:
Regionaal Samenwerkingsverband
Jeugdhulpverlening Groningen
Haydnlaan 6
Postbus 6021
9702 HA Groningen
050 - 526 26 77
050 - 526 80 31 (fax)

Drenthe:

Drentse Vereniging Jeugdhulpverlening (DVJ)
Stationsstraat 29a
Postbus 263
9400 AG Assen
0592 - 31 42 14
0592 - 31 10 62 (fax)

Stichting Jeugdzorg Drenthe
Stationsstraat 29a
Postbus 263
9400 AG Assen
0592 - 31 42 14
0592 - 31 10 62 (fax)

Gelderland:

Stichting Jeugdbescherming en
Jeugdhulpverlening in Gelderland (JJG)
Velperweg 75
6824 HH Arnhem
026 - 362 91 11
026 - 364 43 51 (fax)

Overijssel:

Stichting Samenwerkende Jeugdhulpverlening
Overijssel (IDUNA)
Terborchstraat 1
Postbus 65
8000 AB Zwolle
038 - 421 69 81
038 - 421 62 98 (fax)

Utrecht:

Stichting Samenwerking Jeugdhulpverlening
Utrecht (SJU)
F.C. Dondersstraat 1
3572 JA Utrecht
030 - 272 37 94
030 - 272 36 88 (fax)

Stichting Jeugdhulpverlening Midden-Nederland
(SJH MN)
Koningslaan 110
Postbus 35089
3508 AB Utrecht
030 - 250 02 50
030 - 251 51 38 (fax)

Noord-Holland:

Stichting Jeugd en Gezin Noord-Holland (SJG)
Nieuwe Gracht 16
2011 NE Haarlem
023 - 542 09 04
023 - 542 07 14 (fax)

Zuid-Holland:

Stichting Regionaal Samenwerkingsverband
Jeugdhulpverlening Rotterdam e.o.
Westersingel 94
3015 LC Rotterdam
010 - 436 80 82
010 - 436 19 66 (fax)

Stichting Jeugdzorg Den Haag/Zuid-Holland
Noord
Versteegstraat 2
2273 VB Voorburg
070 - 300 44 44
070 - 387 76 25 (fax)

Noord-Brabant:

Stichting Jeugdzorg Noord-Brabant
Vestdijk 22
Postbus 891, 5600 AW Eindhoven
040 - 243 32 62
040 - 246 73 03 (fax)

Bureau Jeugdzorg 0-12 jaar
Raiffeisenstraat 11
5611 CH Eindhoven
040 - 243 43 07
040 - 245 07 70 (fax)

Zeeland:

Provinciaal Samenwerkingsverband
Jeugdhulpverlening Zeeland (PSJ)
Dam 31
Postbus 407, 4330 AK Middelburg
0118 - 68 25 00
0118 - 63 53 11 (fax)

Stichting Jeugdzorg Zeeland (SJZ)
Londensekaai 39
Postbus 62
4330 AB Middelburg
0118 - 62 85 55
0118 - 62 82 01 (fax)

Limburg:

Stichting voor Jeugdbescherming en
Jeugdhulpverlening in Limburg (SJLL)
Slachthuisstraat 33
Postbus 34
6040 AA Roermond
0475 - 33 58 08
0475 - 31 50 70 (fax)

Stichting Jeugdwelzijnszorg Limburg
Swalmerstraat 44
Postbus 972
6040 AZ Roermond
0475 - 39 15 82
0475 - 31 06 34 (fax)

psychiatrische hulp voor jeugdigen**Noord-Nederland:**

Stichting Paedologisch Instituut Noord-
Nederland (PINN)
Bahler-Boermalaan 6a
9765 AP Paterswolde
050 - 309 54 56
050 - 309 10 75 (fax)

Oost-Nederland:

Stichting Kinder- en jeugdpsychiatrie Oost-
Nederland
Postbus 68
6710 BB Ede
0318 - 67 66 11
0318 - 67 66 12 (fax)

Noord-Holland:

Paedologisch Instituut (PI)

Postbus 303

1115 ZG Duivendrecht

020 - 698 21 31

020 - 695 25 41 (fax)

17.9 Raden voor de Kinderbescherming**landelijk**

Raad voor de Kinderbescherming

Landelijk Bureau

Arthur van Schendelstraat 610

3511 MJ Utrecht

Postbus 19202

3501 DE Utrecht

030 - 239 24 00

030 - 239 24 50 (fax)

regionaal**Groningen/Friesland:**

Raad voor de Kinderbescherming

Directie Noord

Postbus 11008

9700 CA Groningen

Engelse Kamp 2

9722 AX Groningen

050 - 520 52 22

050 - 520 52 94 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming

Directie Noord, Vestiging Assen

Postbus 181, 9400 AD Assen

Mandemaat 3

9405 TG Assen

0592 - 33 34 44

0592 - 33 34 10 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming

Directie Noord, Vestiging Groningen

Postbus 328

9700 AH Groningen

Engelse Kamp 2

9722 AX Groningen

050 - 520 52 22

050 - 520 52 10 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming

Directie Noord, Vestiging Leeuwarden

Postbus 2203

8901 JE Leeuwarden

Jacob Catsplein 3

8913 CS Leeuwarden

058 - 234 33 33

058 - 234 33 10 (fax)

Gelderland/Drenthe/Overijssel:

Raad voor de Kinderbescherming

Directie Oost

Postbus 4139, 6803 EC Arnhem

Groningensingel 21

6835 EA Arnhem

026 - 322 66 66

026 - 321 70 60 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming

Directie Oost, Vestiging Almelo

Postbus 241

7600 AE Almelo

Beilavistastraat 3

7604 AD Almelo

0546 - 83 22 00

0546 - 82 07 98 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming

Directie Oost, Vestiging Arnhem

Postbus 9017

6800 DW Arnhem

Groningensingel 21

6835 EA Arnhem

026 - 322 65 55

026 - 322 66 02 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming

Directie Oost, Vestiging Lelystad

Postbus 2076

8203 AB Lelystad

Maerlant 11

8224 AC Lelystad

0320 - 28 65 00

0320 - 28 01 31 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming

Directie Oost, Vestiging Zutphen

Postbus 4110, 7200 BC Zutphen

Zaadmarkt 91

7201 DC Zutphen

0575 - 59 01 00

0575 - 54 23 52 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Oost, Vestiging Zwolle
Postbus 10075
8000 GB Zwolle
Van Wevelinkhovenstraat 1
8021 WX Zwolle
038 - 455 43 33
038 - 454 67 37 (fax)

Noord-Holland/Utrecht:

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Noord-West
Postbus 74808
1070 BV Amsterdam
Amstelveenseweg 390
1076 CT Amsterdam
020 - 575 02 60
020 - 575 02 68 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Noord-West, Vestiging Alkmaar
Postbus 250, 1800 AG Alkmaar
Kennemerstraatweg 21
1814 GA Alkmaar
072 - 514 34 34
072 - 515 31 94 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Noord-West, Vestiging Amsterdam
Postbus 83086, 1080 AB Amsterdam
IJsbaanpad 2
1076 CV Amsterdam
020 - 575 01 00
020 - 575 01 63 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Noord-West, Vestiging Haarlem
Postbus 1175
2001 BD Haarlem
Jansweg 15
2011 KJ Haarlem
023 - 515 65 00
023 - 515 65 52 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Noord-West, Vestiging Utrecht
Postbus 12085
3501 AB Utrecht
A. van Schendelstraat 550
3511 MH Utrecht
030 - 239 16 66
030 - 231 07 79 (fax)

Zuid-Holland/Zeeland:

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid-West
Postbus 393, 3000 AJ Rotterdam
Wijnhaven 144
3011 WX Rotterdam
010 - 404 06 06
010 - 414 91 18 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid-West, Vestiging Dordrecht
Postbus 855, 3300 AW Dordrecht
Spuiboulevard 344-346
3311 GR Dordrecht
078 - 613 95 44
078 - 614 82 55 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid-West, Vestiging 's Gravenhage
Postbus 97745
2509 GC Den Haag
Neuhuyskade 40
2596 XJ Den Haag
070 - 374 23 00
070 - 374 23 25 (fax algemene zaken)
070 - 326 26 45 (fax strafzaken)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid-West, Vestiging Middelburg
Postbus 7140
4330 GC Middelburg
Buitenruststraat 4
4337 EH Middelburg
0118 - 67 33 33
0118 - 62 63 10 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid-West, Vestiging Rotterdam
Postbus 1983
3000 BZ Rotterdam
Wijnhaven 144
3011 WX Rotterdam
010 - 404 06 00
010 - 404 89 44 (fax)

Limburg/Noord-Brabant:

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid
Postbus 2355
5600 CJ Eindhoven
Kantorencomplex 'Het Hoohuis'
Keizersgracht 5
5611 GB Eindhoven
040 - 232 94 44
040 - 232 94 29 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid, Vestiging Eindhoven
Postbus 2175
5600 CD Eindhoven
Kantorencomplex 'Het Hoohuis'
Keizersgracht 5
5611 GB Eindhoven
040 - 232 93 19
040 - 232 94 49 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid, Vestiging Breda
Postbus 7057
4800 GB Breda
Kloosterlaan 174
4811 EE Breda
076 - 525 58 00
076 - 520 10 05 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid, Vestiging 's Hertogenbosch
Postbus 2332
5202 CH Den Bosch
Kooikersweg 3
5223 KE Den Bosch
073 - 620 79 11
073 - 621 10 05 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid, Vestiging Maastricht
Postbus 3002
6202 NA Maastricht
Wilhelminasingel 106
6221 BI Maastricht
043 - 325 43 54
043 - 325 74 47 (fax)

Raad voor de Kinderbescherming
Directie Zuid, Vestiging Roermond
Postbus 279
6040 AG Roermond
Slachthuisstraat 57
6041 CB Roermond
0475 - 36 33 63
0475 - 31 73 33 (fax)

17.10 Juridische en financiële hulpverlening**advocatuur**

Clara Wichmann Instituut (CWI)
Wetenschappelijk instituut vrouwen en recht
Ambonplein 73
1094 PW Amsterdam
020 - 668 40 69
020 - 668 43 71 (fax)
e-mail: cwio1@xs4o.nl
– beschikt over adressen van op seksueel
geweld gespecialiseerde advocaten –

Vereniging van Letselschade-Advocaten (LSA)
Postbus 11756
2502 AT Den Haag
070 - 348 87 57
070 - 385 59 82 (fax)

Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND)
Postbus 30125
2500 GC Den Haag
070 - 370 37 60 / 61
070 - 370 36 07 (fax)

rechtsbijstand vakorganisaties

CNV Rechtskundige Dienst
Ravellaan 1
3533 JE Utrecht
030 - 291 39 11

FNV Rechtskundige Dienst
Oudenoord 2
3513 ER Utrecht
030 - 232 44 70

Bureaus voor Rechtshulp

Landelijke Organisatie Bureaus voor Rechtshulp (LOB)
Torenstraat 172
2513 BW 's-Gravenhage
Postbus 154
2501 CD 's-Gravenhage
070 - 356 00 14
070 - 356 33 88 (fax)
– bij deze organisatie kunnen de adressen worden opgevraagd van de lokale/regionale vestigingen –

Raden voor de Rechtsbijstand

Raad voor de Rechtsbijstand Amsterdam
Nieuwpoortstraat 98-c III
Postbus 58132
1040 HC Amsterdam
020 - 580 59 62
020 - 580 59 62 (fax)

Raad voor de Rechtsbijstand Arnhem
Utrechtseweg 72
Postbus 900
6800 AX Arnhem
026 - 351 80 51
026 - 442 00 75 (fax)

Raad voor de Rechtsbijstand Den Bosch
1e straatje van Best 10/12
Postbus 70503
5201 CD Den Bosch
073 - 681 41 00
073 - 614 85 86 (fax)

Raad voor de Rechtsbijstand Den Haag
Van der Spiegelstraat 19
Postbus 450
2501 CL Den Haag
070 - 370 14 14
070 - 362 23 64 (fax)

Raad voor de Rechtsbijstand Leeuwarden
Sint Jacobsstraat 26
Postbus 211
8901 BA Leeuwarden
058 - 213 37 35
058 - 213 15 29 (fax)

schadefonds

Schadefonds Geweldsmisdrijven
Lutherse Burgwal 10
2512 CB Den Haag
Postbus 20021, 2500 EA Den Haag
070 - 381 39 90
070 - 381 33 13 (fax)

Stichting Fonds Slachtofferhulp
Postbus 93166, 2509 AD Den Haag
070 - 314 69 59
070 - 314 78 88 (fax)

Stichting Medelevens met Gedupeerden ten gevolge van Misdrijven (MGM)
Postbus 97664
2509 GB Den Haag
070 - 393 79 62

Bond Zonder Naam
Leidseweg 191
2253 AD Voorschoten
Postbus 1500
2250 MA Voorschoten
071 - 561 79 66

17.11 Rechtbanken en parketten

gerechtshoven

Hoge Raad der Nederlanden
Postbus 20303
2500 EH Den Haag
070 - 361 13 11
070 - 361 74 84 (fax)

Gerechthof Amsterdam
Paleis van Justitie
Prinsengracht 436
1017 KE Amsterdam
Postbus 1312
1000 BH Amsterdam
020 - 541 21 11
020 - 541 34 10 (fax)

Gerechtshof Arnhem

Paleis van Justitie
Walburgstraat 2
6811 CD Arnhem
Postbus 9030
6800 EM Arnhem
026 - 352 79 11
026 - 352 76 00 (fax)

Gerechtshof 's-Gravenhage

Paleis van Justitie
Juliana van Stolberglaan 2
2595 CL Den Haag
Postbus 20302
2500 EH Den Haag
070 - 381 31 31
070 - 381 32 56 (fax)

Gerechtshof 's-Hertogenbosch

Paleis van Justitie
Spinhuiswal 2
5211 JG 's-Hertogenbosch
Postbus 90155
5200 MG 's-Hertogenbosch
073 - 681 69 11
073 - 681 62 66 (fax)

Gerechtshof Leeuwarden

Paleis van Justitie
Wilhelminaplein 1
8911 BS Leeuwarden
Postbus 21030, 8900 JA Leeuwarden
058 - 233 26 26
058 - 215 56 10 (fax)

arrondissementbanken**Arrondissementrechtbank Alkmaar**

Kruseman van Eltenweg 2
1817 BC Alkmaar
Postbus 251
1800 BG Alkmaar
072 - 527 46 46
072 - 527 46 46 (fax)

Arrondissementrechtbank Almelo

Wierdensestraat 4
7607 GH Almelo
Postbus 323
7600 AB Almelo
0546 - 83 27 27
0546 - 83 27 90 (fax)

Arrondissementrechtbank Amsterdam

Parnassusweg 222
1076 AV Amsterdam
Postbus 84500
1080 BN Amsterdam
020 - 541 21 11
020 - 541 30 90 (fax)

Arrondissementrechtbank Arnhem

Walburgstraat 2
6811 CD Arnhem
Postbus 9030
6800 EM Arnhem
026 - 352 79 11
026 - 352 76 00 (fax)

Arrondissementrechtbank Assen

Brinkstraat 4
9401 HZ Assen
Postbus 30009
9400 RA Assen
0592 - 33 52 22
0592 - 31 61 12 (fax)

Arrondissementrechtbank Breda

Sluissingel 20
4811 TA Breda
Postbus 90112
4800 RA Breda
076 - 531 13 11
076 - 531 15 80 (fax)

Arrondissementrechtbank Dordrecht

Steegoversloot 36
3311 PP Dordrecht
Postbus 7003
3300 GC Dordrecht
078 - 639 13 91
078 - 639 15 55 (fax)

Arrondissementrechtbank 's-Gravenhage

Juliana van Stolberglaan 2
2595 CL 's-Gravenhage
Postbus 20302
2500 EH 's-Gravenhage
070 - 381 31 31
070 - 381 30 91 (fax)

Arrondissementrechtbank Groningen

Trompsingel 21a
9724 DA Groningen
Postbus 781
9700 AT Groningen
050 - 316 61 66
050 - 316 62 70 (fax)

Arrondissementrechtbank Haarlem

Jansstraat 81
2011 RW Haarlem
Postbus 1621
2003 BR Haarlem
023 - 512 61 26
023 - 512 63 64 / 512 62 33 (fax)

Arrondissementrechtbank 's-Hertogenbosch

Beurdsestraat 30
5211 JB 's-Hertogenbosch
Postbus 90155
5200 MC 's-Hertogenbosch
073 - 681 69 11
073 - 681 63 71 (fax)

Arrondissementrechtbank Leeuwarden

Zaailand 102
8911 BN Leeuwarden
Postbus 1702
8901 CA Leeuwarden
058 - 234 13 41
058 - 234 14 25 (fax)

Arrondissementrechtbank Maastricht

Sint Annadal 1
6214 PA Maastricht
Postbus 1988
6201 BZ Maastricht
043 - 346 54 65
043 - 347 18 57 (fax)

Arrondissementrechtbank Middelburg

Kousteensedijk 2
4331 JE Middelburg
Postbus 5015
4330 KA Middelburg
0118 - 67 70 00
0118 - 67 74 80 (fax)

Arrondissementrechtbank Roermond

Willem II Singel 67
6041 HR Roermond
Postbus 950
6040 AZ Roermond
0475 - 35 22 22
0475 - 35 22 42 (fax)

Arrondissementrechtbank Rotterdam

Noordsingel 113-117
3035 EM Rotterdam
Postbus 3980
3003 BA Rotterdam
010 - 465 86 55
010 - 465 96 93 (fax)

Arrondissementrechtbank Utrecht

Hamburgerstraat 28
3512 NS Utrecht
Postbus 16005
3500 DA Utrecht
030 - 230 39 11
030 - 233 20 66 (fax)

Arrondissementrechtbank Zutphen

Martinet singel 2
7201 DT Zutphen
Postbus 9008
7200 GJ Zutphen
0575 - 59 35 00
0575 - 59 36 77 (fax)

Arrondissementrechtbank Zwolle

Groot Wezenland 29
8011 JW Zwolle
Postbus 10067
8000 GB Zwolle
038 - 428 94 11
038 - 428 95 85 (fax)

arrondissementsparketten

Arrondissementparket Alkmaar

Kruseman van Eltenweg 2
1817 BC Alkmaar
Postbus 251
1800 BG Alkmaar
072 - 527 46 46
072 - 527 41 48 (fax)

Arrondissementparket Almelo
Wierdensestraat 4
7607 GH Almelo
Postbus 323
7600 AB Almelo
0546 - 83 27 27
0546 - 82 40 75 (fax)

Arrondissementparket Amsterdam
Parnassusweg 222
1076 AV Amsterdam
Postbus 84500
1080 BN Amsterdam
020 - 541 21 11
020 - 541 22 90 (fax)

Arrondissementparket Arnhem
Kantorencomplex 'Rijnpoort'
Groningensingel 1
6835 EA Arnhem
Postbus 9030
6800 EM Arnhem
026 - 324 29 55
026 - 324 25 00 (fax)

Arrondissementparket Assen
Brinkstraat 4
9401 HZ Assen
Postbus 30009
9400 RA Assen
0592 - 33 52 22
0592 - 31 81 04 (fax)

Arrondissementparket Breda
Sluissingel 20
4811 TA Breda
Postbus 90112
4800 RA Breda
076 - 531 13 11
076 - 531 15 80 (fax)

Arrondissementparket Dordrecht
Steegoversloot 36
3311 PP Dordrecht
Postbus 7003
3300 GC Dordrecht
078 - 639 13 91
078 - 639 15 55 (fax)

Arrondissementparket 's-Gravenhage
Laan van NOI 127
2593 BM 's-Gravenhage
Postbus 20302
2500 EH 's-Gravenhage
070 - 381 31 31
070 - 381 32 93 (fax)

Arrondissementparket Groningen
Trompsingel 13-15
9724 CZ Groningen
Postbus 781
9700 AT Groningen
050 - 316 61 66
050 - 314 02 29 (fax)

Arrondissementparket Haarlem
Jansstraat 46-46a/50
2011 RZ Haarlem
Postbus 1621
2003 BR Haarlem
023 - 512 61 26
023 - 512 64 91 (fax)

Arrondissementparket 's-Hertogenbosch
Bastion Oranje
Zuidwal 58
5211 JK 's-Hertogenbosch
Postbus 90155
5200 MG 's-Hertogenbosch
073 - 681 69 11
073 - 681 69 55 (fax)

Arrondissementparket Leeuwarden
Zaailand 102
8911 BN Leeuwarden
Postbus 1702
8901 CA Leeuwarden
058 - 234 13 41
058 - 234 16 00 (fax)

Arrondissementparket Maastricht
Sint Annadal 1
6214 PA Maastricht
Postbus 1988
6201 BZ Maastricht
043 - 346 54 65
043 - 343 04 95 (fax)

Arrondissementparket Middelburg
Hofplein 20-22
4331 CK Middelburg
Postbus 5015
4330 KA Middelburg
0118 - 67 70 00
0118 - 67 73 40 (fax)

Arrondissementparket Roermond
Willem II Singel 67
6041 HR Roermond
Postbus 950
6040 AZ Roermond
0475 - 35 22 22
0475 - 35 24 40 (fax)

Arrondissementparket Rotterdam
Schiekade 34
3032 AJ Rotterdam
Postbus 3980
3003 BA Rotterdam
010 - 465 86 55
010 - 465 96 93 (fax)

Arrondissementparket Utrecht
Herculesplein 207
3584 AA Utrecht
Postbus 16005
3500 DA Utrecht
030 - 230 39 11
030 - 251 40 11 (fax)

Arrondissementparket Zutphen
Marspoortstraat 9
7200 GJ Zutphen
Postbus 9008
7200 GJ Zutphen
0575 - 59 35 00
0575 - 51 82 49 (fax)

Arrondissementparket Zwolle
Groot Wezenland 29
8011 JW Zwolle
Postbus 10067, 8000 GB Zwolle
038 - 428 94 11
038 - 422 91 36 (fax)

17.12 Medische Tuchtcolleges

Centraal Medisch Tuchtcollege
Postbus 20302
2500 EH Den Haag
070 - 381 37 00
070 - 381 37 00 (fax)

*Medisch Tuchtcollege Groningen (Groningen,
Friesland en Drenthe)*
Oude Ebbingestraat 91
9712 HG Groningen
050 - 314 06 40
050 - 314 46 72 (fax)

*Medisch Tuchtcollege Zwolle (Overijssel,
Flevoland en Gelderland benoorden de Rijn)*
Postbus 10067, 8000 GB Zwolle
038 - 428 94 11

*Medisch Tuchtcollege Amsterdam (Noord-
Holland en Utrecht)*
Postbus 84500
1080 BN Amsterdam
020 - 541 27 76

*Medisch Tuchtcollege Den Haag (Zuid-Holland
en Zeeland)*
Postbus 97831
2509 GE Den Haag
070 - 350 09 73
070 - 328 26 34 (fax)

*Medisch Tuchtcollege Eindhoven (Gelderland
bezuide Rijn en Lek, Noord-Brabant en
Limburg)*
Postbus 840
5600 AV Eindhoven
040 - 235 95 40 / 41

17.13 Rijksoverheid en Inspecties

ministeries

Ministerie van Justitie
Schedeldoekshaven 100
2511 EX Den Haag
Postbus 20301
2500 EH Den Haag
070 - 370 79 11
070 - 370 79 00 (fax)
telex: 34554 mvj

Ministerie van Justitie
Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND)
Postbus 30125
2500 GC Den Haag
070 - 370 37 60 / 61
070 - 370 36 07 (fax)

Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport
(VWS)
Sir Winston Churchilllaan 366/370
2285 SJ Rijswijk
Postbus 3007
2280 MJ Rijswijk
070 - 340 79 11
telex: 31680

Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid (SZW)
Anna van Hannoverstraat 4
2595 BJ Den Haag
Postbus 90801
2509 LV Den Haag
070 - 333 44 44
070 - 333 40 33 (fax)
telex: 031250

inspecties

jeugdhulpverlening en jeugdbescherming:

Inspectie voor de Jeugdhulpverlening en
Jeugdbescherming (IJHV/JB)
Postbus 3228, 2280 GE Rijswijk
070 - 340 74 74
070 - 340 51 36 (fax)

Inspectie voor de Jeugdhulpverlening en
Jeugdbescherming (IJHV/JB)
Regiobureau Noord-Oost
Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel en
Gelderland
Postbus 584
8000 AN Zwolle
038 - 423 37 89
038 - 421 24 42 (fax)

Inspectie voor de Jeugdhulpverlening en
Jeugdbescherming (IJHV/JB)
Regiobureau Noord-West
Noord-Holland, agglomeratie Amsterdam,
Utrecht en Flevoland
Koninginneweg 111
2012 GM Haarlem
023 - 516 03 00
023 - 531 81 58 (fax)

Inspectie voor de Jeugdhulpverlening en
Jeugdbescherming (IJHV/JB)
Regiobureau West
Zuid-Holland en de grootstedelijke regio's Den
Haag en Rotterdam
Postbus 1830
2280 DV Rijswijk
070 - 340 78 16
070 - 340 61 98 (fax)

Inspectie voor de Jeugdhulpverlening en
Jeugdbescherming (IJHV/JB)
Regiobureau Zuid
Limburg, Noord-Brabant en Zeeland
Postbus 1808
5200 BB 's-Hertogenbosch
073 - 612 05 31
073 - 612 33 75 (fax)

gezondheidszorg:

Inspectie voor de Gezondheidszorg van het
Staatstoezicht op de Volksgezondheid
Postbus 5850
2280 HW Rijswijk
070 - 340 79 11
070 - 340 51 40 (fax)

Inspectie voor de Gezondheidszorg van het
Staatstoezicht op de Volksgezondheid
Regio Groningen, Friesland en Drenthe
Postbus 30019
9700 RM Groningen
050 - 520 72 05
050 - 527 17 45 (fax)

Inspectie voor de Gezondheidszorg van het
Staatstoezicht op de Volksgezondheid
Regio Gelderland en Overijssel
Postbus 9013
6800 DR Arnhem
026 - 352 82 50
026 - 352 82 46 (fax)

*Inspectie voor de Gezondheidszorg van het
Staatstoezicht op de Volksgezondheid
Regio Utrecht en Flevoland*
Postbus 2680
3500 GR Utrecht
030 - 233 87 87
030 - 232 19 12 (fax)

*Inspectie voor de Gezondheidszorg van het
Staatstoezicht op de Volksgezondheid
Regio Noord-Holland*
Postbus 6160
2001 HD Haarlem
023 - 516 03 30
023 - 532 72 36 (fax)

*Inspectie voor de Gezondheidszorg van het
Staatstoezicht op de Volksgezondheid
Regio Zuid-Holland*
Postbus 5837
2280 HV Rijswijk
070 - 340 58 50
070 - 340 68 76 (fax)

*Inspectie voor de Gezondheidszorg van het
Staatstoezicht op de Volksgezondheid
Regio Noord-Brabant en Zeeland*
Postbus 90137
5200 MA 's-Hertogenbosch
073 - 615 83 48
073 - 615 83 18 (fax)
Balans 11
4331 BL Middelburg
0118 - 62 79 51
0118 - 61 18 75 (fax)

*Inspectie voor de Gezondheidszorg van het
Staatstoezicht op de Volksgezondheid
Regio Limburg*
Postbus 44
6200 AA Maastricht
043 - 321 35 51
043 - 325 05 86 (fax)

arbeid:
Arbeidsinspectie
070 - 333 50 34
070 - 333 66 12 (fax)

Arbeidsinspectie Regio Noord
Postbus 30016
9700 RM Groningen
050 - 522 58 80
050 - 526 72 02 (fax)

Arbeidsinspectie Regio Noordwest
Postbus 58366, 1040 HJ Amsterdam
020 - 581 26 12
020 - 586 47 03 (fax)

Arbeidsinspectie Regio Midden
Postbus 820
3500 AV Utrecht
030 - 230 56 00
030 - 230 56 80 (fax)

Arbeidsinspectie Regio Zuidwest
Postbus 9580, 3007 AN Rotterdam
010 - 479 83 00
010 - 479 70 93 (fax)

Arbeidsinspectie Regio Zuid
Postbus 300
6200 AH Maastricht
043 - 321 92 51
043 - 321 30 52 (fax)

Arbeidsinspectie Regio Oost
Postbus 9018
6800 DX Arnhem
026 - 355 71 11
026 - 442 40 46 (fax)

18

Literatuur

18.1 *Algemene literatuur over seksueel geweld*

landelijk/rijksbeleid

Burik, A.E. van, N.C. Hilhorst, A. van Hoek en P.M. de Savornin Lohman
Evaluatie Beleidsbrief Bestrijding van Kindermishandeling.
Amsterdam, Van Dijk, Van Soomer en Partners, 1994.

Matti, Z. (red.)
Kijkduin 2.
Stand van zaken en toekomstig beleid seksueel geweld: congresverslag.
Utrecht, Medusa Publikaties, 1993.

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Samen tegen seksueel geweld.
Den Haag, 1990.

Ministerie van Justitie
Justitiële jeugdbescherming: met recht in beweging, een heroriëntatie
1990.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Gezond en Wel, kadervan het volksgezondheidsbeleid 1995-1998; nota.
Den Haag, SDU Uitgeverij, 1995.

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
Werkprogramma WVC-beleid 1991-1995 inzake de bestrijding van seksueel geweld; nota.
Den Haag, SDU Uitgeverij, 1991.

Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur
Tussenrapportage WVC-beleid inzake de bestrijding van seksueel geweld.
Rijswijk, VWS, 1993.

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, Ministerie van Justitie Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, Ministerie van Binnenlandse Zaken
Preventieve en Curatieve Jeugdzorg, Beleidskader 1997-2000.
Rijswijk, 's-Gravenhage, Zoetermeer, september 1996.

Savornin Lohman, P.M. de, A. van Burik, M. Geldorp en M. van Lonkhuijsen
Evaluatie VWS-beleid Bestrijding seksueel geweld (1991-1995) - 6 deelrapporten.
Amsterdam, Van Dijk, Van Soomer en Partners, 1996.

Tiems, A.
VWS-beleid bestrijding seksueel geweld (1991-1995).
Samenvatting evaluatie.
Rijswijk, VWS, 1996.

Tiems, A.
Over de integratie van vrouwenhulpverlening: de zes speerpunten van het Werkprogramma Vrouwenhulpverlening.
Rijswijk, Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, 1993.

Tonkens, E.
Om de kwaliteit van het seksueel-geweldbeleid.
Amsterdam, Stichting Tegen Haar Wil, 1992.

lokaal en regionaal beleid

RIAGG Groningen

Samenhang door samenspel. De gemeente als kader voor beleid ter bestrijding van seksueel geweld.

Groningen, RIAGG, 1994.

Ruiter, A.M. de

Regionaal beleid bestrijding seksueel geweld. Een handleiding voor GGD'en.

Utrecht, Medusa Publikaties (nu: TransAct), 1994.

Schouten, E.

Van losse initiatieven tot samenhang: gemeentelijk beleid en seksueel geweld.

Groningen, Stichting Tegen Haar Wil, 1991.

(seksuele) kindermishandeling

Aarts, J.

Een kijkje achter de coulissen: een studie naar de juridische en psychologische implicaties van het verhoren van jeugdige slachtoffers van seksueel misbruik in een interviewstudio voor kinderen.
Doctoraal scriptie jeugdstrafrecht.
Breda, Riagg Breda, afd. Preventie, 1995.

Baartman, H. en A. van Montfoort (red.)

Kindermishandeling: resultaten van multidisciplinair onderzoek.

Utrecht, Data Medica, 1992.

Bergh, P.M. van den, A.J.M.G. Claessen en M.G. van Drunen

Incestslachtoffers – resultaten van een belevingsonderzoek.

In: *Modus*, 1995, nummer 3, pp. 11-12.

Draijer, N.

Seksueel misbruik van meisjes door verwanten. Een landelijk onderzoek naar de omvang, de aard, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en psychosomatische gevolgen.

Den Haag, Ministerie van Sociale zaken en werkgelegenheid, 1988.

Klein, K. de en M. Prinsen Geerligs

Het blijft toch onder ons. Opening van zaken over incest.

Zutphen, Walburg Pers, 1995.

vrouwenmishandeling/geweld in partnerrelaties

Beukenhorst, D.J.

Geweldsdelicten in de Enquête Rechtsbescherming en Veiligheid
In: *Kwartalbericht rechtsbescherming en veiligheid*, 1994-1.
Voorburg/Heerlen, CBS, 1994.

Janssen, L. en D. Hulsman

Losse handen: vrouwenmishandeling.
Driebergen, Studiecencentrum De Horst, 1992.

Jelsma, F.

Ze is gek dat ze blijft: over geestelijke mishandeling van vrouwen.

Baarn, AMBO, 1990.

Harmsel, S. ter

Een gezamenlijk probleem; Drie preventieprojecten vrouwenmishandeling.

Utrecht, TransAct, 1997.

Harmsel, S. ter

Preventie in breed perspectief. Verslag van het minisymposium in Naarden over geweld tegen vrouwen in relaties.

Utrecht, TransAct, 1996.

Krale, A.

Met vallen en opstaan. Over het wegliepproces bij mishandelde vrouwen in heteroseksuele partnerrelaties.

Utrecht, Stichting Blijf van m'n Lijf, 1992.

Römkens, R.G.

Onder ons gezegden gezwezen. Geweld tegen vrouwen in man-vrouw relaties.
Rijswijk, Ministerie van WVC, 1989.

Römkens, R.G.

Gewoon geweld. Omvang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties.

Alblasserdam, Swets & Zeitlinger, 1992.

Wellen, B.
De mythe van de slachtofferrol: een visie op hulp aan vrouwen met seksueel geweldservaringen.
Utrecht, SWP, 1993.

vrouwenhandel

Haveman, R.
Slavernij of reguliere arbeid – Prostitutie en vrouwenhandel in internationaal perspectief.
In: *Nemesis*, 1995, nummer 4, pp. 97-102.

Haveman, R. en M. Wijers
Vrouwenhandel en exploitatie van prostitutie.
In: *Nemesis*, 1995, nummer 6, pp. 30-31.

Helgin, K. en L. Lap (red.)
Violence against women, a violation of women's human rights.
Report of a workshop held during the ECE-NGO Forum, Vienna, October 17-21, 1994.
Dutch Human Rights Platform Beijing '95, 1995.

seksuele intimidatie

Bezemer, W. en C. van Gils
Lastige gevallen. Seksuele intimidatie op het werk.
Amsterdam, Anthos, 1996.

Elst, H.A. van, en J.P.M. Beelen
'Kanik dan helemaal geen grapje meer maken?!'
Preventiebeleid omtrent seksuele intimidatie en de rol van de OR.
SOMAN, 1993.

Konijn, Y.
Seksuele intimidatie.
In: *Nemesis*, mei/juni 1995, pp. 35-38.

Kuijper, A. en W. Bezemer
Seksuele intimidatie: de feiten, de aanpak, de opvang
In: *Praktijkreeks Arbo & Milieu*, 5/1995, pp. 15-36.

Ven, C. van de
Van arboret tot werkpret.
Stage-onderzoek naar ontwikkelingen in de regelgeving en dienstverlening op het gebied van de bestrijding van seksuele intimidatie anno 1994.
Utrecht, Medusa, 1994.

misbruik door hulpverleners

Bouwman, B., A. Kuin e.a.
Ik vroeg hulp, géén seks. Seksueel misbruik door hulpverleners.
Amsterdam, Tegen Haar Wil, 1991.

Dam, G. van en M. Eitjes
'Een pastor moet je toch kunnen vertrouwen!'
Over seksueel misbruik door pastores.
Zoetermeer, Meinema, 1994.

Graaf, I. de, i.s.m. I. Fontein en T. Kraaijenhof
Onderzoeksverslag van de Werkgroep Klachten van Vrouwen over Hulpverleners.
Utrecht, Centrum voor Vrouwegezondheidszorg Aletta, 1992.

Graaf, I. de
Seksuele contacten in de psycho-therapeutische relatie: onderzoek naar de beleving van vrouwen, die seksueel contact met hun therapeut hebben gehad.
Utrecht, Werkgroep Vrouwenstudies, 1992.

Ministerie van WVC
Seksueel misbruik door hulpverleners.
In: *GHI Bulletin*, 1988.

Schouten, E.G.
Tussen twee vuren: beleid rond seksueel misbruik door hulpverleners in de gezondheidszorg. Een Handleiding.
Leeuwarden, Steunpunt Bestrijding Seksueel Geweld, 1994.

Spoel, G.E. van der (red.)
Bundel preventie van fysiek en seksueel geweld door hulpverleners. Handleiding voor werkgevers en leidinggevend in de jeugdhulpverlening.
Rijswijk, VOG, 1994.

Straver, B. (red.)
Seksueel misbruik door hulpverleners in de geestelijke en lichamelijke gezondheidszorg: een analyse, aanbevelingen en het verslag van de landelijke werkconferentie 'Seksueel misbruik door hulpverleners'.
Rijswijk, Ministerie van WVC, 1991.

seksueel geweld in de sport

Kirby, S. en L. Greaves
Foul Play: sexual harassment in sport.
Presentation to the Olympic Scientific Congress.
Dallas, Texas, july 1996.

plegers/daders

Beek, D. van en J. Heine
Seksuele delinquentie: theorie, assessment, behandeling: een overzicht van publicaties.
Utrecht, Dr. Henri van der Hoeven Kliniek, 1994.

Beelen, J.
Tussen verleiden en verkrachten.
Amsterdam, An Dekker, 1989.

Bruinsma, F.
De jeugdige zedelinquent: diagnostiek, rapportage en behandeling.
Utrecht, SWP, 1996.

Bullinga, M.
Niet verdacht. Niet veroordeeld. Wel behandelen?
Utrecht, SOMAN, 1993.

Haveman, R. en Staffeleu
Daders van seksueel geweld: straffen of behandelen.
Houten, Bon Stafleu van Loghem, 1990.

Hooff, M. van en H. Kraan
Waarom zouden ze het doen?
Eindhoven, Hogeschool Eindhoven, 1989.

Koppenol, L. (red.)
4th international conference treatment of sex offenders.
Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1995.

Schipper, G.
Daders op het spoor?
Groningen, Stichting Ambulante Preventie Programma's, 1994.

Spanjaard, H. (red.)
Plegers van seksueel geweld: ontwikkelingen in hulpverlening en preventie.
Amsterdam/Rijswijk, Stichting Mannen tegen Seksueel Geweld, 1991.

18.2 Specifieke slachtoffergroepen

Jongens/mannen als slachtoffer

Beelen, J.
Mannelijke cliënten met seksueel-misbruikervaringen. Verslag van een studiemiddag voor Riaggs.
SOMAN, 1994.

Beelen, J.
Seksueel misbruik van jongens: onderzoek en hulpverlening.
In: VK Magazine (7) december 1993, pp. 7-9.

Beelen, J. en N. van Oosten
Mannen, verslaving en seksueel misbruik.
Verslag bijeenkomst 23 juni 1995.
NIAD i.s.m. TransAct, 1996.

Broek, J. van den
Er zijn geen namen voor. Jongens als slachtoffer van seksueel misbruik.
Amsterdam, Ambo, 1991

Bruinsma, F.
Incest bij Jongens.
In: Incesthulpverlening. Diagnostiek, opvangen behandeling van incest, 1994, pp. 133-138.

Dijkstra, S.
Seksueel misbruik van jongens en mannen.
Utrecht, WOSG, vrouwenstudies, 1994.

Dijkstra, S.
Bij stukjes en beetjes. Mannen die als kind seksueel misbruikt zijn.
Utrecht, TransAct, 1996.

Dijkstra, S.
Onderzoek naar seksueel misbruik van jongens.
In: Jeugd en Samenleving 3, maart 1995 pp. 115-127.

Gianotten, W.L.

Jongens en mannen als slachtoffer van incest & ander seksueel misbruik.

In: Baartman, Herman (red.); *Op gebaande paden? Ontwikkelingen in diagnostiek, hulpverlening en preventie met betrekking tot seksueel misbruik van kinderen.*

Utrecht, SWP, 1995, pp. 45-60.

Linden, P. van der

Schaamte, lust, eer en geweten: seksualiteit en seksueel geweld bij Turkse en Marokkaanse jongens en mannen in Nederland.

Amsterdam, Sociologisch Instituut, UvA, 1994.

Oudshoorn, D.N.

Seksueel misbruikte jongens.

In: O. van der Hart (red.); *Trauma, dissociatie en hypnose.*

Amsterdam, Zwets en Zeitlinger, 1991, pp. 293-311.

Outsem, R.E. van

Seksueel misbruik van jongens.

Amsterdam, SUA, 1992.

Tjoelker, G.

Minderjarige jongens in de prostitutie. 'In the shadow boy meets men'.

Utrecht, TransAct, 1996.

Watkins, B. en A. Bentovim

The sexual abuse of male children and adolescents: a review of current research.

In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 33 (1992), p. 197-248.

zwarte/migranten vrouwen

Aanen, H., J. Aipassa en H. Bakker

De blik naar buiten: signaleren en bespreekbaar maken van seksueel geweld bij allochtone vrouwen en meisjes.

Utrecht, Medusa (nu: TransAct), 1994.

Deug, F.

En dan ben je pas echt ver van huis. Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes over seksueel geweld en hulpverlening.

Utrecht, Medusa, 1991.

Harmsel, S. ter

Vrouwen over grenzen: hulp na seksueel geweld aan vluchtelingen- en migrantenvrouwen.

Utrecht, Jan van Arkel, 1995.

Huijts, G.

Gezocht: kwaliteit. Een onderzoek naar kwaliteitseisen voor de ambulante reguliere hulpverlening aan witte en zwarte/migranten-vrouwen met fysieke en/of seksuele geweldervaringen.

Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1993.

Lalmahomed, B.

Schade, schande, schuld: hulpverleners over seksueel misbruik en lichamelijk geweld onder Creolen en Hindoestanen.

Utrecht, Uitgeverij Jan van Arkel, 1995.

Lima, J. de

Als de nood hoog is: onderzoek naar hulpverleningsmogelijkheden bij seksueel geweld voor Surinaamse, Antilliaanse, Arubaanse en Molukse vrouwen.

Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 1988.

Marhé, U.

Mishandeling mag nooit: culturele achtergrond mag niet doorslaggevend zijn voor straf.
In: *Opzij*, februari 1993.

Marhé, U.

Bedenk je schande. Surinamers en incest.
Amsterdam, Van Gennep, 1996.

Moluks Netwerk Noord Nederland

Project allochtone vrouwen: Hulpverlening aan zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen met (seksueel) geweldervaringen.

Assen, Moluks Netwerk Noord Nederland, 1995.

Plümpe, A.

Praktijkonderzoek naar methodieken in de hulpverlening aan zwarte en migrantenmeisjes met seksueel geweld ervaringen.

Amsterdam, JAC, 1993.

Saro, Y. en A. Smit

'... hooguit een enkeling ...': verslag van een inventariserend onderzoek naar hulpverleningsmogelijkheden in de drie noordelijke provincies voor zwarte en migrantenvrouwen met seksueel geweldservaringen.

Groningen, Stichting Tegen Haar Wil, 1991.

Schüller, V.

De lange mars door Tegen Haar Wil.

Amsterdam, Stichting Tegen Haar Wil, 1991.

Brabants Ondersteuningsinstituut Zorg (BOZ)

Hulpverlening en allochtone meiden: twee koningskinderen

Een onderzoek naar hulpverlening aan allochtone meisjes en jonge vrouwen.

BOZ, Tilburg, februari 1997.

vluchtelingen/asielzoekers

Admira

Training (vrouwen)hulpverlening na (seksueel) geweld in voormalig Joegoslavië.

Stichting Admira, 1995.

Foeken, I. en G. Kleiverda

Missie naar voormalig Joegoslavië. Inzake inventarisatie van mogelijkheden tot ondersteuning van hulpverlening aan verkracht en getraumatiseerde vrouwen.

Stichting Admira, 1993.

Harmsel, S. ter

Vrouwen over grenzen: hulp na seksueel geweld aan vluchtelingen- en migrantenvrouwen.

Utrecht, Jan van Arkel, 1995.

Moluks Netwerk Noord Nederland

Project allochtone vrouwen: Hulpverlening aan zwarte, migranten- en vluchtelingenvrouwen met (seksueel) geweldervaringen.

Assen, Moluks Netwerk Noord Nederland, 1995.

Spijkerboer, Th.

Sheherazade en haar zusters - Sexueel geweld en vluchtelingenrecht.

In: *Nemesis*, 1994, nummer 4, pp. 95-106.

Tienhoven, A.H. van

Seksueel geweld bij mannelijke vluchtelingen.

In: *Medisch Contact*, 26, 26 juni 1992, p. 802.

gehandicapten

Berlo, W. van

Seksueel misbruik bij mensen met een verstandelijke handicap: een onderzoek naar omvang, kenmerken en preventiemogelijkheden.

NISSO-studies nr. 16; Delft - Uitgeverij

Eburon, 1995.

Cense, M. (red.)

Verwijsgids hulpverlening na seksueel geweld aan mensen met een verstandelijke handicap.

Utrecht, TransAct, 1996.

Gehandicaptenraad

Zwijgen kan, vergeten niet. Misbruik van mensen met een handicap.

Utrecht, Gehandicaptenraad, 1996.

Lammers, M., M. Vrijlandt en L. Sheperd (red.)

Blind voor misbruik? Seksueel misbruik van mensen met een lichamelijke handicap: herkennen, signaleren en bespreekbaar maken.

Utrecht, Medusa (nu: TransAct), 1993.

PCI Utrecht

Taal en woorden schieten tekort.

Utrecht, Provinciaal Coördinatiesteunpunt incesthulpverlening (PCI).

Pijpers, C. en H. Turkenburg

En dan komt langzaam de woede. Vrouwen met een handicap over hun ervaringen met seksueel misbruik.

Utrecht, Van Arkel/WOSG, 1994.

Seinen, W.

Seksueel misbruik bij verstandelijk gehandicapte kinderen.

Utrecht, Stichting Maandblad Kijk, 1994.

Steunpunt Seksueel Geweld

Behandeling gezocht: verwerking van seksueel misbruik bij verstandelijk gehandicapten.

Amsterdam, Steunpunt Seksueel Geweld (GG&GD), 1996.

homoseksuele mensen

Adviesgroep strafrechtelijk relevant anti-homoseksueel geweld
Een rapportage van de adviesgroep strafrechtelijk relevant anti-homoseksueel geweld.
Den Haag, Ministeries van VWS/Justitie, 1993.

Beelen, J.
Hulpverlening aan homoseksuele mannen met seksueel-misbruikervaringen: verslag studiebijeenkomst met Neal King.
Utrecht, SOMAN, 1992.

Meer, Th. van der
Potenrammers. Een rite de passage.
In: *Psychologie en Maatschappij*, 4/96,
pp. 363-373.

Oort, D. van
(On)zichtbaar: seksueel geweld tegen lesbische en bisexuele vrouwen en meisjes.
Utrecht, Universiteit van
Utrecht/Interfacultaire Werkgroep
Homostudies, 1993.

verslaafden

Beelen, J. en N. van Oosten
Mannen, verslaving en seksueel misbruik.
Verslag bijeenkomst 23 juni 1995.
Utrecht, NIAD i.s.m. TransAct, 1996.

Brug, T.T., A. van Bruggen en M. Croes
Delen we de zorg? Verslag van het project Transit: hoe kan de hulpverlening aan verslaafde vrouwen met seksueel geweldservaringen worden verbeterd?
Rotterdam.

partners

Beelen, J.
Redders in nood: dilemma's van partners van vrouwen met seksueel-geweldservaringen.
Baarn, Ambo, 1991.

18.3 Signalering en eerste opvang

eerste opvang

Goderie, M.J.H. en L. van Gurp
De eerste opvang van slachtoffers van seksueel geweld.
Utrecht, Verwey-Jonker Instituut/TransAct, 1996.

Kersten-van Beek, A. en I. Vink
Huisarts en seksueel geweld: cijfers en feiten over seksueel geweld in de huisartsenpraktijk.
Utrecht, Wetenschappelijke Uitgeverij, 1996.

Plooy, E.
Intake en indicatiestelling bij seksueel geweld problematiek.
Utrecht, Rutgers Stichting, 1990.

slachtofferhulp (raadpleeg ook: paragraaf 18.4)

Gurp, L. van
Slachtoffers van seksueel geweld: een aparte categorie voor buro's slachtofferhulp? Advies over de rol van de buro's slachtofferhulp in de eerste opvang van slachtoffers van seksueel geweld.
Utrecht, TransAct, 1995.

Verheggen, P.P. en H.J.F. Keip
Buro's Slachtofferhulp: een kwantitatief tevredenheidsonderzoek onder ex-cliënten in opdracht van de vereniging Landelijke Organisatie Slachtofferhulp.
Amsterdam, Motivaction, 1995.

telefonische opvang

Beelen J. en H. van den Broek
'Daar heb je d'r weer één.' Informatie en werkvormen voor training van KJT-medewerk(st)ers: anders omgaan met (twijfel)gesprekken met jongens over seksualiteit en seksueel misbruik.
Utrecht, SOMAN, 1993.

Eeland, K.
De draad opgepakt: telefonische opvang na seksueel geweld.
Amsterdam, Stichting Tegen Haar Wil, 1991.

Peeters, F.

Altijd gehoor. Handleiding telefonisch hulpverleners en informatie verstrekken.

Utrecht, 1995.

Rietdijk, M.

Zwijgen is zilver, spreken is goud: het telefonisch meldpunt seksueel geweld Zuid-Kennemerland van experiment tot regulier hulpverleningsaanbod.

Utrecht, Landelijk Centrum GVO, 1995.

Schrameijer, F.

Snel verbonden. een schets van telefonische hulp in Nederland

Utrecht, NFGV, 1995.

Telefonische Opvang Seksueel Geweld (TOSG)

Van 'Telefonische opvang seksueel geweld' naar 'De eerste lijn' (activiteitenverslag 1992 - 1995).

Amsterdam, De eerste lijn, 1995.

TransAct i.s.m. Korrelatie

Verslag van het mini-symposium Seksueel geweld en telefonische hulpverlening.

Utrecht, TransAct, 1995.

signalering en melding van seksuele kindermishandeling

Burik, A. van en M. Geldorp

Het melden van vermoedens van kindermishandeling. Ervaringen en wensen van potentiële melders.

Amsterdam, Van Dijk, Van Soomeren en

Partners, 1996.

Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen (CSMJ)

Handelen bij vermoedens van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen - Richtlijnen voor beroepsbeoefenaren.

Van Gorcum/Dekker & Van de Vegt, Assen, 1994.

medisch onderzoek

Steunpunt bestrijding seksueel geweld

Medisch onderzoek na aanranding en verkrachting.

Leeuwarden, Steunpunt bestrijding seksueel geweld, 1994.

18.4 (Vervolg)hulpverlening

algemeen

Baartman, H., A. Burgess en C. Rumke

Incest en hulpverlening: preventie en voorlichting, kinderbescherming, politie, justitie, diagnostiek en hulpverlening, wetenschappelijk onderzoek.

Amsterdam/Leuven, ACCO, 1990.

Bruinsma, F.

Incesthulpverlening. Diagnostiek, opvang en behandeling van incest.

Utrecht, SWP, 1994.

Boland, G.

Moet ik er dan direct naar vragen? Hulpverleners over seksueel geweld.

Utrecht, Stichting Tegen Seksueel Geweld, 1988.

Boland G., G. Aarnink e.a.

Seksueel geweld aan de orde.

Werkboek voor het begeleiden van een basis-cursus voor hulpverleners.

Medusa, 1991.

Cense, M. (eindred.)

Aan den lijve; Hulpverlening na seksueel geweld.

Utrecht, TransAct, 1996.

Dijk-Frouws, M. van

Eerstelijns hulpverlening in de Eper zaak: het verslag van een maatschappelijk werker.

In: MGV, 7/8-1996, p. 761-776.

Goes, A en E. Gommers

Richtlijnen beleidsontwikkeling - Hulp aan mishandelde vrouwen

Utrecht, TransAct i.s.m. VOG, sectie AMW

Utrecht, 1997.

Gurp, L. van
Landelijk overzicht van het huidige aanbod van hulpverlening na en preventie van seksueel geweld.
Medusa, 1994.

Huijbregts, V.
Steun bij aangifte hoort bij de hulpverlening.
In: *De Gazet (RIAGG-blad)*, 3/1994, pp. 16-17.

de (vrouwen)opvang

Federatie Opvang
Opgevangen. De maatschappelijke opvang
1994-1995.
Utrecht, Federatie Opvang, 1996.

TransAct
Voorlichting over partnergeweld tegen vrouwen in kaart. Overzicht voorlichtingsaanbod vanuit vrouwenopvangvoorzieningen.
Utrecht, TransAct, 1995.

vrouwenhulpverlening

Gelauff, C. e.a.
Vrouwenhulpverlening na seksueel geweld.
Utrecht, TransAct, 1995, 3e druk.

Nicolai, D.N.
Vrouwenhulpverlening & psychiatrie.
Amsterdam, SUA, 1992.

mannenhulpverlening

Beelen, J.
Met andere woorden. Bespreekbaar maken van seksueel-misbruikervaringen van mannelijke cliënten. Handleiding voor intake en eerste gesprekken.
Utrecht, TransAct, 1996.

Beelen, J.
Lessen over seksueel misbruik van jongens.
Utrecht, SOMAN, 1993 (met een bijdrage van J. van de Broek).

Beelen, J.
Hulpverlening aan homoseksuele mannen met seksueel-misbruikervaringen.
Utrecht, SOMAN, 1992.

Jong, W. de.
Praktijkervaringen met de behandeling van seksueel misbruikte mannen.
In: Beusekamp P., T. van den Boogaard e.a.; *Genderspecifieke hulpverlening binnen de RIAGG; RIAGG Rijnmond Noord West, afdeling Vrouwenhulpverlening, Vlaardingen*, 1994, pp. 101-119.

Wiel, J. van de
Geketend getekend: hulpverleningsaanbod voor mannen met seksueel geweldervaringen.
Heerenveen, Hogeschool de Horst, 1994.

autonome hulpverlening

Berg J. van
Nog steeds het kind van de rekening? Mogelijkheden en onmogelijkheden in de integratie van autonome hulpverlening aan seksueel misbruikte vrouwen.
Amsterdam, Vrij Universiteit, 1991.

Franssen, M. en G. Aarnink
Van lotgenotes tot bondgenotes: een vervolgroep voor vrouwen met seksueel geweldservaringen.
Groningen: Stichting Tegen Haar Wil
Groningen, 1991.

Goes, A.
De kwaliteit van ervaringsdeskundige hulpverlening aan slachtoffers van seksuele kindermishandeling door de VSK.
Utrecht, TransAct, 1996.

Overtoom, J.
Samen in het groepswork? Het hulpaanbod van ervaringsdeskundigen in het groepswork aan seksueel misbruikte vrouwen, en de meningen van reguliere hulpverlening over deze hulp van ervaringsdeskundigen en onderlinge samenwerking.
Zoetermeer, J. Overtoom, 1995.

traumabehandeling

Bakker, H.

Traumaverwerking als gezin of als individu?
In: M. Cense, H. Bakker en A.M. de Ruiter
(red). *Aan den lijve: hulpverlening na seksueel geweld*.
Utrecht, TransAct, 1996.

Borgesius, E.

Over leven met seksueel misbruik: de behandeling van seksueel getraumatiseerde vrouwen in de psychiatrie.
Delft, Eburon, 1992.

Charlotte H. en M. Groen

Cirkel van Geweld. Traumabehandelingen psychiatrie.
Stichting de Maan, 1992.

Draijer, P.J.

Herinneringen aan traumatische ervaringen in de kindertijd.
In: *MGV (Maandblad voor de Geestelijke Volksgezondheid)*, 1996, nummer 7/8, pp. 707-727.

Hart, O. van der (red.)

Trauma, dissociatie en hypnose.
Amsterdam, Zwets en Zeitlinger, 1991.

Hart, O., van der en E.R.S. Nijenhuis

Dissociatieve amnesie voor traumatische ervaringen.
In: *MGV*, 1996, nummer 7/8, pp. 728-747.

Herman, J.L.

Trauma en herstel.
Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1993.

Schoenmaker, B.

Niet gehoord en niet gezien: verwerking van seksuele trauma's bij vrouwen en mannen.
Amsterdam, Swets & Zeitlinger, 1991.

Werkgroep MPS

Meervoudige Persoonlijke Stooris.
Eindrapport van de Werkgroep MPS, ingesteld augustus 1994 door de Hoofdinspecteur van de toenmalige GIGV.
Rijswijk, 1995.

psychiatrische hulp

Basisberaad GGZ

Hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld binnen de psychiatrische populatie.
Rotterdam, Basisberaad GGZ, 1991.

Nicolaï, N.

Seksueel misbruik en psychiatrische stoornissen.
Een oriënterend onderzoek op een gesloten afdeling van een psychiatrisch ziekenhuis.
In: *MGV*, 9, 1990, pp. 908-923.

Psychiatrisch Centrum Joris

Verslag studiedag: vrouwenhulpverlening aan vrouwen met trauma's ten gevolge van seksuele kindermishandeling.
Delft, Psychiatrisch Centrum Joris, 1991.

Samenwerkingsverband Seksueel Geweld
Psychiatrie en seksueel geweld.
Den Haag, SSG, 1992.

hulpverlening bij seksuele kindermishandeling

Baartman, H.

Op gebaande paden? Ontwikkelingen in diagnostiek, hulpverlening en preventie met betrekking tot seksueel misbruik van kinderen.
Utrecht, SWP, 1995.

Brüggemann-Kluvers, M., R. Melles, A. van Montfoort

Hulpverlening en casemanagement: naar een samenhangende aanpak van seksueel misbruik van kinderen door verwanten.
Amsterdam, VU Uitgeverij, 1996.

Egmond, M. van, M. Hoek en R. van Meer
De plaats van seksuele kindermishandeling in de psychiatrie. Een onderzoek onder hulpverleners in een APZ.

In: *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, (47) 12, december 1992, pp. 1344-1345.

Jansen, K.

Hulpverlening aan seksueel misbruikte jeugdigen en gezin.
Delft, Riagg Delft/Westland, 1996.

Lamers-Winkelman, F.
Seksueel misbruik van jonge kinderen. Een onderzoek naar signalen en signaleren, en naar ondervragen en vertellen inzake seksueel misbruik.
Amsterdam, VU-uitgeverij, 1995.

hulp aan partners

Beelen, J.
Partners: onbeholpen of ongeholpen; hulpverlening aan partners van slachtoffers van seksueel geweld.
Utrecht, SOMAN, 1994.

daderhulpverlening

Beelen, J.
De dader geholpen. Verslag van een landelijk symposium over hulpverlening aan daders van seksueel geweld.
Utrecht, SOMAN, 1994.

Bullinga, M. en J. Beelen
Niet verdacht. Niet veroordeeld. Wel behandelen? Mogelijkheden voor 'vrijwillige' hulpverlening aan plegers van seksueel geweld.
Utrecht, SOMAN, 1993.

Haveman, R. en J. Staffeleu
Daders van seksueel geweld: straffen of behandelen? een onderzoek naar de meningen over en ervaringen met ambulante therapeutische behandeling in een justitieel kader van daders van seksueel geweld.
Houten/Antwerpen, Bohn Stafleu Van Loghum, 1990.

samenwerking

Bouw, M., L. Jacobs en M. Wegelin
Samen tegen seksueel geweld. Onderzoek naar de effecten van samenwerkingsverbanden van verschillende beroepsgroepen inzake de hulpverlening aan slachtoffers van seksueel geweld.
Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1990.

Bruggen, A. van en T.T. Brug
Vormen van samen werken: samenwerking tussen de verslavingszorg en de geestelijke gezondheidszorg ten behoeve van verslaafde vrouwen met seksueel geweldservaringen.
Rotterdam, Transit, 1994.

Meinen, A.
Handleiding beter werken door samenwerken in de hulpverlening bij seksueel geweld.
Stichting tegen Seksueel Geweld, 1989.

Meinen, A. en L. van Gurp
Meer samenwerken, betere hulp? Samenwerkingsverbanden tegen seksueel geweld.
Utrecht, Medusa, 1991.

Zeldenrust, W.
Het spoor bijster?, een verkennend onderzoek naar het functioneren van samenwerking bij 22 meldingen van seksuele kindermishandeling 1993.
Tilburg, Provinciaal Incest Team Noord-Brabant.

hulp en recht

Clara Wichmann Instituut (CWI)
Werkmap 'Hulp en Recht - Expertmeeting 11 oktober 1994'.
Amsterdam/Utrecht, CWI/Medusa, 1994.

Dijk-Frouws, M.S. van
Eerstelijns hulpverlening in de Eper zaak. Het verslag van een maatschappelijk werker.
In: *MGV*, 1996, nummer 7/8, pp. 761-776.

Huijbregts, V.
Steun bij aangifte hoort bij hulpverlening.
In: *De Gazet*, 1994, nummer 3, pp. 16-17.

Leegemaate, J.
Verantwoordingsplicht en aansprakelijkheid in de gezondheidszorg.
Zwolle, Tjeenk Willink, 1996.

18.5 Slachtofferzorg en -hulp

Claessens, S.
Slachtoffers van seksueel geweld.
Amsterdam, Scriptie CWI, 1995.

Geveke, H. en M. Verberk
De organisatie van slachtofferzorg - Resultaten van een onderzoek naar de uitvoering en werking van de wet en richtlijn Terwee.
Den Haag, Ministerie van Justitie, Dienst PJR, 1996.

Goderie, M.J.H. en L. van Gurp
De eerste opvang van slachtoffers van seksueel geweld.
Utrecht, Verwey-Jonker Instituut/TransAct, 1996.

Gurp, L. van
Hoe om te gaan met - een vermoeden van - seksueel geweld? Aandachtspunten voor een aanmeldingsgesprek: handleiding.
Utrecht, TransAct, 1996.

Hilkens, H.G.M. en J.A. Huijsintveld
Memo Slachtofferhulp 1996/1997.
Deventer, Kluwer, 1996.

Oosterzee, D. van, en P. de Beer
Handboek Slachtofferzorg, deel 1/2.
Den Haag, 1992/1993.

Soetenhorst-de Savornin Lohman, J. (red.)
Slachtoffers van misdrijven - Ontwikkelingen in hulpverlening, recht en beleid.
Arnhem, Gouda Quint BV, 1989.

18.6 Wetten, regels en richtlijnen

de (nieuwe) zedenwetgeving

Goderie, M.J.H.
De zedelijkheidswetgeving - onderzoek naar effecten.
In: *Modus*, 1995, nummer 5, pp. 11-14.

Landen, D. van der
Aanranding en verkrachting.
In: *Delikt en Delinkwent*, 1994, nummer 6, pp. 553-567.

Nieborg, S.M.A. (red.)
Evaluatie nieuwe zedelijkheidswetgeving - verslag studiebijeenkomst.
Utrecht, juni 1995.

Neut, J.L. van der en W. Wedzinga
Seksueel binnendringen.
In: *Nederlands Juristenblad*, 1994, nummer 5, pp. 149-153.

Neut, J.L. van der en W. Wedzinga
Het eeuwige getob - over de verhouding tussen verkrachting en aanranding.
In: *Nemesis*, 1995, nummer 5, pp. 122-125.

Savornin Lohman, J.J. de, W.M.E.H. Beyers, C.P. van Gelder, M.J.H. Goderie, S.M. Nieborg en R.A.L. Rijkschroeff
Betere en adequate bescherming door de nieuwe zedelijkheidswetgeving? Evaluatie-onderzoek naar de effecten en de doelbereiking van de nieuwe zedelijkheidswetgeving.
Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, december 1994.

Schimmel-Bonder, W.G.
Zedelijkheidswetgeving.
In: *Ars Aequi*, 1992, nummer 3, pp. 156-163.

Verrijn Stuart, H.
De jacht op het onzegbare - verkrachting, aanranding en seksueel binnendringen.
In: *Nemesis*, 1993, nummer 5, pp. 141-148.

Verrijn Stuart, H.
Tijgers op de weg - Evaluatie zedelijkheidswetgeving is slordige inventarisatie.
In: *Nemesis*, 1995, nummer 2, pp. 33-35.

verjaring van zedendelicten

Alwin, L.
Wetswijziging - Verjaringstermijnen zedendelicten verruimd.
In: *Algemeen Politieblad*, 1994, nummer 16, pp. 12-14.

Boelrijk, M.
Verjaring seksuele delicten gepleegd door minderjarigen.
In: *Nederlands Juristenblad*, 1996, nummer 34, pp. 1412-1413.

Ketelaars, G.
Verjaring van incest: verjarings- en klachttermijnen bij seksuele delicten met minderjarigen.
In: *Nemesis*, 1994, nummer 6, pp. 186-191.

Politie Friesland
De tijd stond even stil (reader over de op 1 september 1994 verruimde verjarings- en klachttermijnen van zedendelicten jegens minderjarigen).
Leeuwarden, september, 1994.

wetten en richtlijnen rond slachtofferzorg/de positie van slachtoffers

Bloem, J. en P. Stoppelenburg
Handleiding ten behoeve van de arrondissementen voor de landelijke invoering van de wet en richtlijn Terwee.
Tilburg, IVA, 1994.

Claessens, S.
Slachtoffers van seksueel geweld.
Amsterdam, Scriptie CWI, 1995.

College van procureurs-generaal
Richtlijn slachtofferzorg bij het landelijk in werking treden van de Wet Terwee.
In: *Staatscourant*, 1995, nummer 65.

Hommes, J.
Wet Terwee landelijk ingevoerd.
In: *Nemesis*, 1995, nummer 4, pp. 23-26.

Lünnemann, K.D.
Vrouwenmishandeling, strafrechtelijk afgedaan? Strafrechtelijke regulering van mannelijk geweld tegen vrouwen in de privésfeer.
Deventer, Gouda Quint, 1996. ISBN 90 38 704 771.

Ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken
Circulaire 'Conclusies en aanbevelingen voor de bejegening van slachtoffers van seksuele misdrijven'.
In: *Staatscourant*, 1986, nummer 33.

18.7 Politie en seksueel geweld

jeugd- en zedenpolitie

Hageman, H.
De huidige organisatie van de jeugd- en zedenpolitie in Nederland.
Amsterdam, Vrije Universiteit, 1995.

Politie Utrecht
Jeugd en zeden een regiozorg - een regionaal verbetertraject.
Utrecht, september 1995.

Jeugd- en zedenpolitie Hollands-Midden
Verslag van de conferentie: seksueel geweld; samenwerking hulpverlening, politie en justitie.
Utrecht, TransAct, 1995.

de aangifte

Coenen, W.A.M.
De aangifte - de rol van de jeugd- en zedenpolitie.
In: *Modus*, 1995, nummer 5, pp. 15-17.

Winter, S. de, en P. Mutsaers
Vooraf-informatie en oordeelsvorming - wat is bij zedenverhoren de invloed van vooraf-informatie op de beoordeling van een vrouw die aangifte van verkrachting doet?
Amsterdam, Scriptie VU, 1990.

Winkel, F.W. en A. Vrij
Rape reporting to the police: exploring the social-psychological impact of a persuasive campaign on cognitions, attitudes, normative expectations and intentions.
In: *International Review of Victimology* 1993, vol. 2, number 4, p. 277-295.

forensisch onderzoek

Bakker-Teunissen, O.J.G.B. de
GGD en zedenzaken - de rol van de forensisch geneeskundige.
In: *Modus*, 1995, nummer 5, pp. 18-20.

politie en zedendelicten

Bergh, P.M. van den, A.I.M.G. Claessen en M.G. van Drunen
Belevingsonderzoek incestslachtoffers. Een onderzoek naar het handelen van de politie bij aangifte van incest.
Leiden, Rijksuniversiteit Leiden, Vakgroep Orthopedagogiek, 1994.

Claessen, A.I.M.G. en M.G. van Drunen
Politie en incest. (afstudeeronderzoek, drie delen).
Leiden, Rijksuniversiteit Leiden, 1993.

politie en vrouwenmishandeling

Ent, D.W. van der en Th.D. Evers
*Vrouwenmishandeling: een zorg voor de politie!
Op weg naar kwaliteitsverbetering van
praktische politiezorg bij vrouwenmishandeling.*
Utrecht, Project vrouwenmishandeling Politie
Regio Utrecht, 1996.

Geurts, E.
*Precies hetzelfde, maar dan anders. Politie en
vrouwenmishandeling in Turkse, Marokkaanse
en Surinaamse relaties (afstudeeronderzoek).*
Utrecht, Universiteit van Utrecht -
Vrouwenstudies Sociale Wetenschappen,
1994-1995.

Montfors, M.
*Politie en vrouwenmishandeling. Een onderzoek
naar aangiften en processen-verbaal met
betrekking tot vrouwenmishandeling bij de vier
stadsdistricten van de Politie Regio Utrecht.
(afstudeeronderzoek).*
Utrecht, Universiteit van Utrecht -
Vrouwenstudies Sociale Wetenschappen,
1994.

Zoomers, O.
*Vrouwenmishandeling; politiewerk. Een
onderzoek naar het politie-optreden bij vrouwen-
mishandeling en "relatieproblemen".*
Arnhem, Gouda Quint BV, 1990.

politie en seksuele kindermishandeling

Frenken, J.
Het horen van kinderen in zedenzaken: een
twintigtal suggesties.
In: *Algemeen Politieblad*, 18/1994, pp. 20-21.

18.8 Justitie en seksueel geweld

Brughuis, A.
Het OM en zedenzaken - de rol van het
openbaar ministerie.
In: *Modus*, 1995, nummer 5, p. 33 - 34.

Lunneman, K.
Geweld tegen vrouwen als strafbaar feit.
Leiden, Onderzoekscentrum Recht & Beleid, 1992.

Montfoort, A. van
*Kindermishandeling en justitie. Een empirisch
onderzoek naar de afhandeling door de raad van
de kinderbescherming, de politie en het openbaar
ministerie van meldingen van kindermishan-
deling en seksueel misbruik.*
Amsterdam, VU-uitgeverij, 1993.

Savornin Lohman, J.J. de, W.M.E.H. Beyers,
C.P. van Gelder, M.J.H. Goderie, S.M. Nieborg
en R.A.L. Rijkschroeff
*Betere en adequate bescherming door de nieuwe
zedelijkheidswetgeving? Evaluatie-onderzoek
naar de effecten en de doelbereiking van de
nieuwe zedelijkheidswetgeving.*
Utrecht, Verwey-Jonker Instituut, december 1994.

Warnink, M.
*Schadevergoeding bij seksueel misbruik, een
jurisprudentie-onderzoek naar de civielrechtelijke
schadevergoeding aan slachtoffers van seksueel
misbruik.*
Nijmegen, Ars Aequi Libri, 1995.

ANWB
Smartegeldnummer.
Den Haag, ANWB, 1997.

Syllabus Schadefonds Geweldsmisdrijven.
Den Haag, Schadefonds, 1995.

19

Overige materialen en middelen

19.1 Brochures

hulpverlening aan volwassen slachtoffers

Hulp na seksueel geweld. Informatie voor volwassenen.

Den Haag, Ministerie van Justitie, 1997.
Brochure bestemd voor volwassen slachtoffers van seksueel geweld. De brochure is verkrijgbaar bij het Ministerie van Justitie, telefoon 070 - 370 68 55.

Bettonvil, N.
Parallelen.

Handleiding over het werken in scenario- en hulpverleningsteam.
Tilburg, Provinciaal Incestteam Noord-Brabant, 1995.

geweld binnen relaties/vrouwen-mishandeling

Geweld binnen relaties. Herken de Signalen. Informatie voor huisartsen.
Tekst: Holthuis, J.C.M. en S. ter Harmsel
Utrecht, TransAct, 1996.

Geweld binnen relaties. Herken de Signalen. Informatie voor signaleerders.
Tekst: Holthuis, J.C.M. en S. ter Harmsel
Utrecht, TransAct, 1996.

Geweld binnen relaties. Herken de Signalen. Informatie voor politiemensen.
Tekst: Holthuis, J.C.M. en S. ter Harmsel
Utrecht, TransAct, 1996.

Geweld binnen relatie: ongehoord dichtbij. Informatiefolder voor cliënten.
Tekst: Holthuis, J.C.M. en S. ter Harmsel
Utrecht, TransAct, 1996.

seksuele intimidatie

De ministeries van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en Justitie hebben drie brochures samengesteld over seksuele intimidatie op de werkplek. Deze brochures zijn gratis verkrijgbaar bij SZW, Postbus 90801, 2509 LV Den Haag
telefoon 070 - 333 44 55

Titels:

- *Seksuele intimidatie: doe er wat tegen!*
Brochure bestemd voor werknemers.
- *Seksuele intimidatie – dit is geen werk.*
Bestemd voor werkgevers.
- *Zo voelen vrouwen zich als ze op het werk worden lastig gevallen.*
Bestemd voor (potentiële) plegers.

seksueel misbruik door hulpverleners

Seksueel geweld. Informatiemap ten behoeve van patiënten/bewonersraden in psychiatrische ziekenhuizen en bewonersraden/commissies in beschermende woonvormen.
Op te vragen bij: Stichting Landelijke Patiënten- en Bewonersraden in de geestelijke gezondheidszorg (LPR-bureau), Churchilllaan 11, Postbus 3305, 3502 GH Utrecht, 030- 293 32 33.

seksuele kindermishandeling

Als je te maken krijgt met seksuele kindermishandeling ...
Informatiefolder over incest en de VSK.
Utrecht, TransAct, 1996 (gratis).

Je leven weer in eigen hand.

Informatiebrochure over het verwerken van seksuele kindermishandeling.

Tekst: Huijbregts, V.

VSK, 1996.

Hulpverlening na (seksuele) kindermishandeling gestroomlijnd

Informatiefolder voor medici.

Provinciaal Incest Team Noord-Brabant, Tilburg.

Hulpverlening na (seksuele) kindermishandeling gestroomlijnd

Informatiefolder voor politie/justitie.

Provinciaal Incest Team Noord-Brabant, Tilburg.

Hulpverlening na (seksuele) kindermishandeling gestroomlijnd

Informatiefolder voor hulpverleners.

Provinciaal Incest Team Noord-Brabant, Tilburg.

kosten rechtsbijstand

Kosten van rechtsbijstand, griffierecht, kosten voor getuigen en deskundigen.

Brochure van het Ministerie van Justitie.

Gratis te bestellen via telefoonnummer 070 - 370 68 55.

juridische procedures

Informatie over de rechtsgang na seksueel geweld.

Gemeenten Zeeuws Vlaanderen en Vlissingen.

Brochure, 1995.

Sexueel misbruik door hulpverleners: juridische procedures.

Vrouwenrechtswinkel Utrecht.

Brochure, februari 1989.

Seksueel geweld en recht.

Vrouwenrechtswinkel Rotterdam.

Brochure, Rotterdam, december 1993.

Informatie over de rechtsgang na seksueel misbruik.

Politie Limburg.

Brochure, Limburg, 1994.

Hoe verder: informatie van politie en justitie voor slachtoffers van seksueel geweld.

Leeuwarden, Politie Friesland, Regionaal

Bureau Jeugd en Zedenzaken, 1995.

Informatie over de rechtsgang na seksueel geweld.

Middelburg, Rijkspolitie Zeeland, 1992.

Seksueel geweld en recht.

Rotterdam, Vrouwenrechtswinkel Rotterdam, 1993.

Lastig gevallen, aangerand, verkracht: informatie over de rechtsgang na seksueel geweld.

Groningen, Stichting Tegen Haar Wil, 1990.

Seksuele integriteit en rechtsbescherming.

Delft, Eburon, 1995.

vluchtelingen/asielzoekers

Bij de Immigratie- en Naturalisatiedienst

(IND) van het Ministerie van Justitie

(telefoon 070 - 370 37 60) kunnen diverse

brochures over de gang van zaken rond asiel-aanvragen worden aangevraagd. De titels van deze brochures zijn:

- *De toelating van vluchtelingen in Nederland.*
- *U vraagt asiel in een aanmeldcentrum.*
- *De asielprocedure in een opvang- en onderzoekscentrum.*

gehandicapten

Waal, M. de

Zwijgen kan, vergeten niet: als seksueel misbruik jou overkomt.

Utrecht, Gehandicaptenraad, 1996.

19.2 Protocollen/handelingsrichtlijnen/ handleidingen

jongens/mannen als slachtoffer

Met andere woorden. Bespreekbaar maken van seksueel-misbruikervaring van mannelijke cliënten. Handleiding voor intake en eerste gesprekken.
Utrecht, TransAct, 1996.

seksueel misbruik door hulpverleners

Model-protocol
Model-protocol, seksueel misbruik cliënt-hulpverlener (MKD/MKT).
Utrecht, NVGGZ, 1996.

Protocol
Protocol seksueel grensoverschrijdend gedrag door hulpverleners.
Voorburg, Riagg Haagrand, 1995.

Protocol
Protocol seksueel misbruik RIAGG Amstelland en de Meerlanden.
Amstelland en de Meerlanden, 1993.

Spoel, G.E. van der (red.)
Bundel preventie van fysiek en seksueel geweld door hulpverleners.
Handleiding voor werkgevers en leidinggevenden in de jeugdhulpverlening.
Rijswijk, VOG, 1994.

Schouten, E.G.
Tussen twee vuren: beleid rond seksueel misbruik door hulpverleners in de gezondheidszorg. Een Handleiding.
Leeuwarden, Steunpunt Bestrijding Seksueel Geweld, 1994.

begeleiding slachtoffers bij een strafzaak

Handelingsprotocol
Handelingsprotocol opvang en begeleiding slachtoffers seksueel geweld voor, tijdens en na de strafzaak.
Utrecht, buro Slachtofferhulp, 1992.

ondersteunende verklaring voor hulpverleners

Protocol ondersteunende verklaringen t.b.v. slachtoffers van (seksueel) geweld: richtlijnen voor hulpverleners, werkzaam bij de RIAGG Zuid-Kennemerland bij het afgeven van een ondersteunende verklaring t.b.v. politie en/of justitie op verzoek van een cliënt.
Haarlem, RIAGG Zuid-Kennemerland, 1993.
Protocol waarin de procedure rond het afgeven van een ondersteunende verklaring wordt geschetst. Er is een standaard afhandelingsformulier toegevoegd. Het protocol is zeker ook bruikbaar voor andere hulpverleningsinstellingen.

seksuele kindermishandeling

Handelen bij een vermoeden van seksueel misbruik van kinderen en jeugdigen: richtlijnen voor beroepsbeoefenaren.
Commissie Seksueel Misbruik van Jeugdigen (CSM)
Assen, Van Gorcum/Dekker & van de Vegt, 1994.
Een boek waarin tal van richtlijnen en aanbevelingen staan, bestemd voor een brede doelgroep van hulpverleners. Aan de orde komen maatschappelijke, psychologische, medische, sociale en juridische aspecten.

De drempel over
Een handleiding voor leerkrachten inzake seksuele kindermishandeling binnen het gezin. Leeftijd: 10-16 jaar.
Redactie: Marie José Nottet e.a.
VSK, afd. Noord-Brabant, 1987.

Frenken, J.
Het horen van kinderen in zedenzaken: een twintigtalsuggesties.
In: *Algemeen Politieblad*, 18/1994, pp. 20-21.
Geenechte handleiding, maar wel handig voor de praktijk.

verstandelijk gehandicapten

Haar, J.A.A. ter (red.)
Actieplan: preventie seksueel misbruik mensen met een verstandelijke handicap.
Utrecht, Federatie van Ouderverenigingen, 1995.

Kooten Niekerk, J. van
Ongehoord. Naar een protocol: seksualiteit en seksueel misbruik van verstandelijk gehandicapten.
Utrecht, Provinciaal Coördinatiepunt Incesthulpverlening (PCI).
Geen echt protocol, maar er worden wel aanzetten daartoe gegeven.

lichamelijk gehandicapten

Meihuizen-de Regt, G., M. Reinders, E. Visser, M. de Waal (red.)
Grenzen verleggen. Omgaan met seksualiteit en seksueel misbruik in instellingen voor mensen met een lichamelijke handicap.
Utrecht, Medusa (nu: TransAct), 1993.
Dit is evenmin een echt protocol, het boek geeft wel aanzetten voor beleids- en protocolontwikkeling.

STOIG
Beleidsmodel ongewenste intimiteiten door clinten.
STOIG, 1993.

wet & richtlijn Terwee

Bloem, J. en P. Stoppelenburg
Handleiding ten behoeve van de arrondisseminten voor de landelijke invoering van de wet en richtlijn Terwee.
Tilburg, IVA, 1994.

19.3 Audiovisuele middelen

Beer, M. de (samenstelling)
Videocatalogus Preventie en bestrijding van seksueel geweld.
Medusa Publikaties, 1992.

Genoeg-Doening; de gang door het (straf)recht na seksueel geweld.
Productie: Stichting Sequens, Tilburg
Distributie: Provinciaal Incest Team Noord Brabant (telefoon: 013 - 535 26 25).
Video voor slachtoffers van seksueel geweld. In de documentaire wordt Rietje van de Berg gevolgd in haar gang door het rechtssysteem nadat zij besloten heeft om aangifte te doen van seksueel geweld door haar vader. Nadere informatie over de verschillende aspecten van deze procedure wordt gegeven door deskundigen uit de hulpverlening, de politie, het openbaar ministerie en de advocatuur.

Recht-Vaardig; de gang door het (straf)recht na seksueel geweld.
Productie: Stichting Sequens, Tilburg
Distributie: Provinciaal Incest Team Noord Brabant (telefoon: 013 - 535 26 25)
Video voor hulpverleners van slachtoffers van seksueel geweld. In de documentaire wordt Rietje van de Berg gevolgd in haar gang door het rechtssysteem nadat zij besloten heeft om aangifte te doen van seksueel geweld door haar vader. Deskundigen uit de hulpverlening, de politie, het openbaar ministerie en de advocatuur lichten de verschillende aspecten binnen de rechtsprocedure toe.

Bij of via de Rechterschool in Zutphen (telefoon: 0575 - 59 02 07) zijn de volgende videoproducties op te vragen:

Aanranding of verkrachting
30 min.
Van der Drift N. (aut.), Van Dijck (reg.)
Productie: Humanistisch Verbond
Hilversum, Humanistisch Verbond, 1992
Distributie: HOS
Discussieprogramma met slachtoffers van aanranding of verkrachting over hun ervaringen

Rape
40 min.
Productie: VPRO
Hilversum, VPRO, 1993
Distributie: VPRO
Documentaire over Jane die negen jaar geleden werd verkracht door een haar onbekende man. De dader, Paul, werd in 1987 veroordeeld tot twee keer levenslang wegens dubbele verkrachting. Paul werd een paar jaar later vrijwillig overgeplaatst naar een speciale gevangenis met een psychotherapeutisch regime. Jane die nog dagelijks lijdt onder de verkrachting, stemde er uiteindelijk in toe haar verkrachter te ontmoeten. Haar visie op deze therapie.

Incest

44 min.

Witteman P. (aut.); De Steenwinkel (reg.)

Productie: VARA

Hilversum, VARA televisie, 1994 (De ronde van Witteman)

Distributie: VARA

Paul Witteman in gesprek met vrouwelijke slachtoffers van incest. De herkenning van incest, waarom zeg ik als moeder niet wat er aan de hand is.

Het werk van de Zedenpolitie in Amsterdam
39 min.

Van Baaren (aut.)

Productie: RTL 5

Luxemburg, RTL 5, 1993 (Achter gesloten deuren)

Distributie: RTL 5

Documentaire over het werk van de Zedenpolitie in Amsterdam. Gesprekken met slachtoffers van verkrachting. Ook aandacht voor de wijze waarop de politie verkrachters aanpakt. Verder opnamen van een bordeel en schokkende beelden van kinderporno.

Daders

54 min.

Otten H. (reg.)

Productie: VARA

Hilversum, VARA televisie, 1996

Distributie: VARA

Interview met drie daders van zedendelicten

Slachtoffer af

TransAct, 1997

Distributie: TransAct

Een documentaire over de verwerking van seksueel misbruik door verwanten. (Inclusief: Handleiding voor incestverwerkingsgroepen en Handleiding voor Hulpverleners).

Parallelen

Tilburg, 1995

Distributie: Provinciaal Incestteam Noord-Brabant

Videoproductie te gebruiken bij scholing aan scenario- en hulpverleningsteams.

19.4 Bibliografieën

Bij het kenniscentrum van TransAct zijn de volgende literatuuroverzichten te verkrijgen:

Literatuurlijst Seksueel Geweld

TransAct, 1997.

Gurg, L. van (samenstelling)

Adressenlijst samenwerkingsverbanden

TransAct, 1996.

Literatuurlijst en Sociale Kaart

Geweld tegen vrouwen in relaties.

TransAct, 1995.

Literatuurlijst Incest

TransAct, 1996.

Literatuurlijst en sociale kaart

Seksueel geweld tegen mensen met een lichamelijke handicap.

TransAct, 1995.

Literatuur over jongens en mannen met (jeugd)ervaringen met seksueel misbruik
TransAct, 1996.

Literatuur over partners van slachtoffers van seksueel geweld
TransAct, 1996.

Literatuur: Plegers van seksueel geweld
TransAct, 1996.

Bijlage 5.1 Inhoudsopgave overige delen

Deel 1 Achtergronden

Inleiding

1 Seksueel geweld: omschrijving, omvang en gevolgen

- 1.1 Seksueel geweld in de maatschappelijke discussie
- 1.2 Seksueel geweld en wetgeving
- 1.3 Omvang en aard van seksueel geweld
 - 1.3.1 Gegevens over volwassen slachtoffers
 - 1.3.2 Gegevens over kinderen
- 1.4 De gevolgen van seksueel geweld
 - 1.4.1 Fysieke gevolgen
 - 1.4.2 Praktische gevolgen
 - 1.4.3 Emotionele en psychische gevolgen
 - 1.4.4 Sociale gevolgen
 - 1.4.5 Juridische gevolgen

2 De weg van het slachtoffer: volwassenen

- 2.1 De weg van het slachtoffer: drie fasen, drie trajecten
- 2.2 De drie fasen: het perspectief van het slachtoffer
 - 2.2.1 De aanloopfase: op zoek naar vertrouwenspersonen
 - 2.2.2 De actiefase: de (aan)melding en eerste opvang
 - 2.2.3 De vervolgfase
- 2.3 De drie trajecten: perspectief van het slachtoffer
- 2.4 De kloof tussen de hulpverlening en het juridische circuit

- 2.5 Samenwerking tussen de hulpverlening en het juridische circuit: enkele suggesties

3 Seksuele kindermishandeling: het traject

- 3.1 De signaleringsfase
- 3.2 Het melden van seksuele kindermishandeling
- 3.3 De afhandeling van meldingen: vervolging of hulpverlening?
- 3.4 Samenwerking van betrokken instellingen

Bijlagen

- Bijl. 1.1 Inhoudsopgave overige delen

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 2 Hulp en bijstand

Inleiding

4 Hulpverlening aan volwassen slachtoffers van seksueel geweld en hulp aan daders

- 4.1 Inleiding
- 4.2 De eerste opvang van slachtoffers
- 4.3 De belangrijkste aanbieders van eerste opvang

- 4.3.1 De politie
- 4.3.2 Buro's Slachtofferhulp
- 4.3.3 Telefonische hulpdiensten
- 4.3.4 De huisarts
- 4.3.5 De GG&GD
- 4.3.6 Het Algemeen Maatschappelijk Werk
- 4.4 Verwijzing naar vervolghulp
- 4.5 Aanbieders van vervolghulp
- 4.5.1 Onderdak: vrouwenopvang en maatschappelijke opvang
- 4.5.2 Ambulante psychosociale hulpverlening (regulier)
- 4.5.3 Intramurale hulp
- 4.5.4 De niet-reguliere (autonome) hulpverlening
- 4.6 Samenwerking bij seksueel geweld
- 4.7 Daderhulpverlening
- 4.8 Hulp bij vrouwenmishandeling: geweld in relaties

5 Hulp aan jeugdigen

- 5.1 Signalering van seksuele kindermishandeling
- 5.2 Het melden van vermoedens
- 5.3 Vervolghulpverlening
- 5.3.1 Hulp aan jeugdige slachtoffers
- 5.3.2 Hulpverlening aan de overige betrokkenen
- 5.4 Verwijzen naar vervolghulp
- 5.5 Samenwerking in de hulp bij seksuele kindermishandeling

6 Hulp aan specifieke groepen

- 6.1 Inleiding
- 6.2 Jongens als slachtoffer
- 6.3 Zwarte en migrantenvrouwen
- 6.4 Vluchtelingen/asielzoekers
- 6.5 Mensen met een handicap
- 6.5.1 Mensen met een verstandelijke handicap
- 6.5.2 Mensen met een lichamelijke handicap

- 6.6 Patiënten/cliënten in de (geestelijke) gezondheidszorg
- 6.7 Jeugdigen in instellingen voor jeugdhulpverlening/jeugdbescherming

7 Juridische bijstand en financiële hulp

- 7.1 De diverse rechtshulpverleners
- 7.1.1 Advocaten
- 7.1.2 Letselschade-advocaten (LSA)
- 7.1.3 Bureaus voor Rechtshulp
- 7.1.4 Rechtskundige diensten
- 7.2 De kosten van de rechtshulp
- 7.2.1 Kosten van rechtshulp behoren tot de schade
- 7.2.2 Gefinancierde rechtshulp
- 7.2.3 Niet-gefinancierde rechtshulp
- 7.2.4 Proceskosten
- 7.3 Financiële hulp: schadefonds
- 7.3.1 Het Schadefonds Geweldsmisdrijven
- 7.3.2 Overige (particuliere) fondsen

Bijlagen

- Bijl. 2.1 Inhoudsopgave overige delen

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 3 Wetten en regels

Inleiding

8 Achtergrondinformatie

- 8.1 De totstandkoming van de nieuwe zedelijkheidswetgeving
- 8.2 De structuur van de rechterlijke macht en het openbaar ministerie
- 8.3 Strafrecht: omschrijving en relevante wetboeken
- 8.4 Civiel recht: omschrijving en relevante wetboeken

9 De strafwetgeving

- 9.1 De zware zedendelicten: artikelen 242 tot en met 249
 - 9.1.1 Overzicht van de artikelen 242-249
 - 9.1.2 Drie stroomschema's
 - 9.1.3 Keuze van het juiste stroomschema
 - 9.1.4 Gebruik van de stroomschema's
- 9.2 De overige relevante artikelen in de strafwetgeving
- 9.3 Verjaring van de zedendelicten
 - 9.3.1 Strafrechtelijke verjaring
 - 9.4 Klachtdelicten

10 Positie, rechten en plichten van slachtoffers in het strafrecht (wet- en regelgeving)

- 10.1 Overzicht van relevante richtlijnen/circulaires
- 10.2 Richtlijnen over informatieverschaffing
- 10.3 Richtlijnen over bejegening
- 10.4 Richtlijnen over schadebemiddeling (in de fase vóór de strafzitting)
- 10.5 Wettelijke bepalingen rond schadevergoeding in het strafproces
 - 10.5.1 Inleiding
 - 10.5.2 De officier van justitie en schadevergoeding in het strafproces

- 10.5.3 Het slachtoffer en schadevergoeding in het strafproces
 - 10.6 Klachtregelingen
 - 10.6.1 Klachten over de politie
 - 10.6.2 Klachten over justitie
 - 10.7 Wettelijke bepalingen rond inzage van processtukken en verkrijgen van strafrechtelijke informatie

11 Civielrechtelijke mogelijkheden voor slachtoffers van seksueel geweld

- 11.1 De aansprakelijkheid op grond van onrechtmatige daad
 - 11.2 Soorten schade
 - 11.2.1 Vermogensschade
 - 11.2.2 Immateriële schade: smartengeld
 - 11.3 Andere civielrechtelijke voorzieningen
 - 11.3.1 Het straatverbod
 - 11.3.2 Contactverbod
 - 11.3.3 Informatiegebod
 - 11.3.4 Verhuisgebod
 - 11.3.5 Voorschot op schadevergoeding
 - 11.4 Civielrechtelijke verjaring

12 Overige relevante wet- en regelgeving

- 12.1 Seksueel misbruik door (medische) hulpverleners
 - 12.1.1 Het wettelijk tuchtrecht
 - 12.1.2 Intern (buitenwettelijk) tuchtrecht
 - 12.1.3 Wet op de Geneeskundige Behandelingsovereenkomst
 - 12.2 Seksuele intimidatie op het werk
 - 12.2.1 Begripsomschrijving
 - 12.2.2 De wetgeving
 - 12.3 Seksueel geweld in internationale context
 - 12.3.1 Vrouwenhandel
 - 12.3.2 Vluchtelingen en asielzoekers: seksueel geweld in het land van herkomst

Bijlagen

- Bijl. 3.1 Inhoudsopgave overige delen
- Bijl. 3.2 Wetsteksten van de gewijzigde zedenwetten
- Bijl. 3.3 Wetsteksten van de overige (ongewijzigde) zedenwetten
- Bijl. 3.4 Overzicht van veel toegepaste wetsartikelen (WvSr) bij vrouwenmishandeling

Geraadpleegde literatuur

Index

Deel 4 De juridische wegen

Inleiding

13 Achtergronden

- 14 Naar de politie
- 14.1 Het melden van een delict bij de politie
- 14.2 Eerste opvang door de politie
- 14.3 Aangifte doen
- 14.4 Het indienen van een klacht (indien vereist)
- 14.5 De eerste bewijsvergaring
- 14.6 Het opsporingsonderzoek door de politie
- 14.6.1 Medisch onderzoek
- 14.6.2 Getuigenverklaringen
- 14.6.3 Identificatie van de verdachte
- 14.6.4 Buurtonderzoek en onderzoek ter plekke
- 14.6.5 Positie en rol van het slachtoffer in deze fase
- 14.7 Afronding van de opsporingsfase

15 De strafrechtelijke procedure

- 15.1 Inzending naar het openbaar ministerie

- 15.2 Beslissing tot al dan niet vervolgen
- 15.3 Gerechtelijk vooronderzoek (GVO) door de rechter-commissaris
- 15.4 De terechtzitting
- 15.5 Het slachtoffer als getuige
- 15.6 Getuigenverklaringen door hulpverleners
- 15.7 Verloop van het getuigenverhoor
- 15.8 Het pleidooi van de officier van justitie (requisitoir)
- 15.9 Uitspraak door de rechter
- 15.10 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering
- 15.10.1 Executie van straffen en maatregelen
- 15.10.2 Executie van de vordering van de benadeelde partij: het innen van de schadevergoeding
- 15.11 Hoger beroep en cassatie in strafrechtelijke zaken

16 De civielrechtelijke procedure

- 16.1 Bewijsvoering en kosten
- 16.2 Het kort geding
- 16.3 De rechtbankprocedure (bodempcedure)
- 16.4 De executie van het vonnis: inning van de schadevordering
- 16.5 Hoger beroep en cassatie in civielrechtelijke zaken

Bijlagen

- Bijl. 4.1 Inhoudsopgave overige delen
- Bijl. 4.2 De structuur van de rechterlijke macht en de belangrijkste wetboeken

Geraadpleegde literatuur

Index

Colofon

Uitgever

Ministerie van Justitie
Dienst Preventie, Jeugdbescherming en Reclassering
Postbus 20301
2500 EH Den Haag

Auteurs

P.M. de Savornin Lohman
G.J. Slump
(Van Dijk, Van Soomeren en Partners, Amsterdam)

Met medewerking van

K. Blits (Ministerie van Justitie)
G. Ketelaars (Clara Wichmann Instituut)
A. Goes (Stichting TransAct)
F. Goutbeek (Rechercheschool Zutphen)
W. Verhoeven (PIT, Noord-Brabant)

Eindredactie

I. van Erpecum

Vormgeving

K. Polder, Den Haag

Druk

Sdu Grafisch Bedrijf, Den Haag